

થતી આની જે કોઈ મત મને અથવા આ-આ સાબળે તેમની પ્રેમથી
ગુણુપા કરતા અને તેમના ઉપદેશામૃતનું પાન કરવા પ્રયત્નરહીત રહેતા
નિષ્કામભાવે કરેલી પ્રભુવક્તિ એક સાધારણ ગાણુમને ઝટલી જીની
કોટિએ પહોચાડી દે છે, તે માટે આ ચરિત્ર ઉમદા દૃષ્ટાંતરૂપ છે આમા
આપેની વિગત તેમના પુનઃ શ્રીયુત ઉત્તમમાર્ગ પચાન પાસેથી એકદી
કોને અપાર છે

તે પછી ત્રીયુ મહારાજ શ્રીનનકીદાસજીનું ચરિત્ર અપાયુ
છે એમનું ચરિત્ર પાનનિવાસી કવિની પરમેશ્વરનદૃષ્ટના હરને
લખાયુ છે એનું જાનેનું તેમને જાવમા સોળી દહ હતી તેનું
ઓપરેશન કરાવવાનડિયાદ આબ્યા અને પ્રમ ગોપાત મહારાજ જાનકી
દાસના સ્વર્ગસ્થ ભક્ત ગણુપતમાધુ હરિભાઈ બારોટને બેળાપ થયે
તેમણે સતગમ મદિરમા રહેવાની તેમને સગવડ કરી આપી હતી એક
દિવસ ફેટનાકે ભક્તજનો સ્વામીજીનું ડુવનચરિત્ર તૈયાર કરાવવા
સબધી વિચાર કરતા હતા તે વાત કવિજીના કાને પડતા પોતે
એ ચરિત્ર લખનાનું માથે લીધું અને પડી હિન્દી તૈયાર કરી આપ્યું.
તેના પરથી નડિયાદનિવાસી ભક્ત ત્રીયુત ગોળદાસભાઈ મેલીલાન
સંમયાએ ગુજરાતીમા લાપાતર કરી આપતા મધ્યયોગ્ય સંશોધન
સહિત આમા લેવાયુ છે

ઉપરના ત્રણે ચરિત્રોદ્ધી ત્રિવેણીસગમમા ગુદલાવે દુબળી માર્યા
પછી ગુદા થયેલા અતમરણને પ્રભુમા જોડવા ધરજનાર વાચકનધુ
માટે છેવટે કેટલાંક ભજનો, માળીઓ, કૂનો ઇત્યાદિ આપેના છે

આ આમા આપેના ચરિત્રો તૈયાર કરવા-કરાવવામા મહારાજ
વૃંદાવનદાસજી, શ્રીયુત ઉત્તમમાધુ જૂધરભાઈ પચાન, શ્રીયુત ગોળદા
સ મેલીલાન અને કવિશ્રી પરમેશ્વરનદૃષ્ટએ એક ચાળીજ પ્રમદે દાગો
આપેલો છે, તેથી આ તેમનો અત્યંત આભાર માનવામા આવે છે

જો કોઈ સંજન આમા આપેલા ચરિત્રો સબધી ત્રિવેણ માહિતી
લખી મોનાવશે તો તે યોગ્ય જણાતા નવી આવૃત્તિમા ઉમેરો લેનારી

આ પુસ્તક સાથે સંસ્થાના અધીન નવુ સ્વચ્છીપત્ર મોકલ્યું
છે; તે તરફ વાચકજંધુઓનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે

આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં ચાલુ વરસનો “વિવિધ ગ્રંથમાળા”નો પૃષ્ઠ-મેળ અને “વિવિધ ગ્રંથમાળા”નું ચાલુ વરસનું ધોરણ અપાયું છે.

તે પછી (૧) એક સંતનો અનુભવ, (૨) સંતો કે શ્વન સે સંકલિત, (૩) યજ્ઞાનામ જપયજ્ઞોડસ્મિ, (૪) સાધુ મોણ કહેવાય? (૫) સંન્યાસીઓને હિંદમાતાની હાકલ, (૬) દાનનો પલટાતો પ્રવાહ, (૭) ગામડે વૃદ્ધિ, (૮) ગૃહસ્થો કે સિયે સાધારણ નિયમ, (૯) ભગવાન કિસ પર પ્રસન્ન રહેતે હું, અને (૧૦) ગામડી ગીતા-એ હેખો અપાયા છે; એ તરફ વાચકશ્રદ્ધુઓનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

અંતે આમાં આપેલાં ચરિત્રો છતાંદિ વાચકશ્રદ્ધુઓને ભક્તિ, વિવેક, વૈરાગ્ય, દયા આદિ સાધનો ફઠીમૂત કરવામાં અને પરમશ્રેયના પંથે વળવામાં ઉપયોગી થાય એવી ભાવનાપૂર્વક હરિઃ ॐ સત્સત્ ॥

સંવત ૧૯૯૭,
મહા વદિ-૧૧ }

અવશુણુસાગર
—શિશુ અખંડાનંદ

श्री

“पिपिव अंगभाषा” पृष्ठ २८ भुं, अं. १९६६, अंक ३३६

महात्मा सरयुदासजी

भूधरभक्त तथा भंडाराज जनश्रीदास-
जनां दुंकां यरित्री छत्यादि

५१.४
२१ २१.५
५१५९७

सस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय तरफची
संपादक ने प्रकाशक-मिक्षु अखंडानंद
अमदावाद अने भुं. १९६७-२

आवृत्ति पट्टी, ५४ २५६, अंक ६५००, सं. १९६७
भू. ६२ आना

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ પુસ્તક "વિવિધ ગ્રંથમાળા"ના ૨૬ મા વર્ષના અંક ૩૩૬ રૂપે પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આમાં બે સંતો અને એક ભક્તનું મળીને ત્રણ ચરિત્રો તથા તે પછી કેટલાંક ગજનો દત્તાદિ અપાયું છે.

પ્રથમ ચરિત્ર મહાત્મા સરયુદાસજીનું છે. તેઓ ચાલુ સૈકામાં જ થઈ ગયા હોવા છતાં, તેમના જીવન સંબંધી પૂરી માહિતી મળી શકી નથી. ધોળકાનિવાસી શીયુન ડાલાભાઈ મનોરભાઈ પટેલને મહાત્મા સરયુદાસજી સાથે અંગત પરિચય થયેલો; તે સંબંધી તેમણે 'સરયુસંગમ' નામે લેખ લખ્યો હતો. તે વાંચવામાં આવતાં વિશેષ હકીકત મળે તો સારું, એમ વિચારી અમદાવાદમાં પ્રમદરવાળે મહારાજ સરયુદાસજીના મોરલીધરના મંદિરમાં હાસરહેતા મહારાજ વૃંદાવનદાસજીને એ વિષે વાન હતી. તેમણે પોતાની યાદગીરીમાં હતી તેટલી વિગત લખી આપી તે ઉપરાંત થોડી વિગત મહાત્મા સરયુદાસજીની કથામાં જતા એક જૂદા ભક્તને પૂછીને ઉતારી લીધી હતી. એ રીતે એકડી દરાયલી સર્વ હકીકત વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવીને અપાઈ છે.

બીજું ચરિત્ર શ્રીભૂદર ભક્તનું છે. તેઓ થોડાંજ વર્ષો ઉપર થઈ ગયેલા હોય ધોળકા તાલુકાના ચંડીસર ગામેથી ધંધાર્થે આવીને તેમણે અમદાવાદમાં નિવાસ કર્યો હતો. જાળપણથી પ્રમુ ઉપર સારી શ્રદ્ધા હતી; અને અમદાવાદ આવ્યા પછી એ શ્રદ્ધા દિવસે દિવસે વૃદ્ધિગત

ચતી ચાની જે માત્ર મત મળે અથવા બાબત સાબતો તેમની પ્રેમથી
નુમુશ કરતા અને તેમના ઉપદેશાનુસાર પાન કરવા પ્રયત્ન કરી રહેતા
નિષ્કામભાવે કરેલી પ્રજ્ઞાબક્તિ એક સાધા જ માણસને મેટલી જીની
કોટિએ પહોંચાડી છે, તે માટે આ ચરિત્ર ઉમદા દટાતરૂપ છે આમા
આપેલી વિગત તેમના પુનઃ નીચું ઉત્તમભાવ પચાન પામેથી એટલી
કરીને અપાર્ણ છે

તે પછી તેણે મહારાજ શ્રી-નનકીદાસજીનું ચરિત્ર અપાયું
છે એમનું ચરિત્ર પગલનિવાળી વિશી પરમેશ્વરનદળના હસ્તે
લખાયું છે એનું જાણે તેમને જાણમાં નહોતી પણ હતી તેવું
ઓપરેશન કરાવવા નિર્ણય આપ્યા અને પ્રમોગોપાત મહારાજ નનકી
દાસના સ્વર્ગસ્થ ભક્ત ગુપ્તભાઈ હરિભાઈ બારોડાને ગોળાપ થયો
તેમણે સતરામ મદિરમાં રહેવાની તેમને સમજાવી કરી આપી હતી એક
દિવસ કેટલાક ભક્તજનો સ્વામીજીનું ઇતનચરિત્ર તૈયાર કરાવવા
સંબંધી વિચાર કરતા હતા તે વાત કચિગીના કાને પડતા પોતે
એ ચરિત્ર લખવાનું માથે લીધું અને પછી હિંદી તૈયાર કરી આપ્યું
તેના પરથી નિર્માદનિવાસી ભક્ત બીજી ગોળદાસભાઈ મોતીલાલ
સંઘાએ ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરી આપતા મથાણેનું સંશોધન
સહિત આમા લેવાયું છે

ઉપરના ત્રણ ચરિત્રોમાં જિવેણીસગમમાં નુદબાવે દુનખી ખાનાં
પછી નુદ થયેના અત્યંત પ્રજ્ઞા બોડવા ઇન્જીનાર વાચનપ્રધુ
માટે છેવટે કેટલાંક ભક્તજનો, માખીઓ, કુનો ઇત્યાદિ આપેના છે

આ આમા આપેના ચરિત્રો તૈયાર કરવા-કરાવવામાં મહારાજ
જી દાવનદાસજી, ધીયુન ઉત્તમભાઈ બ્રૂધરભાઈ પચાન, ગીયુત ગોળદા
સ મોતીલાલ અને કચિગી પરમેશ્વર દળએ એક થી બીજા પ્રકારે ફાળો
આપેલો છે, તેથી જ તેમનો અત્યંત આભાર માનવામાં આવે છે

જો કોઈ સગજન આમા આપેના ચરિત્રો સંબંધી વિશેષ માહિતી
લખી મોખરાવશે તો તે ચોખ્ખા જણાતા નવી આવૃત્તિમાં ઉમેરી લેવાશે

આ પુસ્તક સાથે સંસ્થાના ગ્રંથોનું નવું સ્વચ્છીપન મોકલ્યું
છે; તે તરફ વાચ-મંદુઓનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે

આ પત્રીના પૃથોમા ચાતુ વરસનો “વિવિધ મયમાળા” નો પૃષ્ઠ
મેળ અને “વિવિધ મયમાળા” નું ચાતુ વસ્તુ ધોરણ અપાયું છે

તે પછી (૧) એક સંતનો અનુભવ, (૨) સતો કે શ્રવન એ
સંકલિત, (૩) યજ્ઞાનામ જપમનોડરિમ, (૪) સાધુ કેશ કહેવાય ?
(૫) સન્યાસીઓને દિદમાતાની હાકત, (૬) દાનનો પવટાતો
પ્રવાહ, (૭) મામડે જઈને, (૮) ગૃહસ્થો કે નિચે સાધારણ નિયમ,
(૯) અગવાન કિમ પર પ્રમજ રહેતે હું, અને (૧૦) ગામની ગીતા-એ
સેખો અપાયા છે, એ તરફ વાચકનપુઓનું ખામ ધ્યાન એ ચવામા
આવે છે.

અતે આમા આપેલા ચરિત્રો દત્યાદિ વાગમ્પુઓને લક્ષિત, વિવેક,
વૈરાગ્ય, દયા આદિ સાધનો દલીમૂત કરવામા અને પરમશ્રેયના
પથે વળવામા ઉપયોગી થાય એવી ભાવનાપૂર્વક દ્વરિ ॐ તત્સત્ ॥

સંવત ૧૮૮૭,
મહા વદિ-૧૧ }

અનુભુસાગર
—ભિક્ષુ અખંડાનક

“વિવિધ ગ્રંથમાળા”નો પૃષ્ઠમેઝ સં. ૧૯૯૬

“વિવિધ ગ્રંથમાળા”ના સવન ૧૯૯૬ના ઓગસ્ટના વર્ષના ૫૪૭ના દેના અપાયેના પુસ્તકોનો પૃષ્ઠમેઝ નીચે પ્રમાણે છે —

અર્થ	પુસ્તકનું નામ	પૃષ્ઠ મૂલ્ય અર્થ	ટપાલ
૩૨૫ થી ૩૨૭	સત્યાગ્રહ અને અસહયોગ	૪૯૬ ૧૧	૦૧
૩૨૮ થી ૩૩૨	શ્રીકૃષ્ણરામ ગાથા-અંશ ૨નો	૯૪૪ ૨૧	૦૧=
૩૩૩ થી ૩૩૫	શુભસાગર ભાગ ૯ મા	૭૩૬ ૦)	૦૧=
૩૩૬	{ મંમરચુદાસજી, ભુવરભક્ત } { મંમ જાનકીદાસના ચરિત્રો }	૨૦૮ ૦૧=	૦૧
		૨૩૮૪, ૬)=, ૨૧,	

ઉપર મુજબ ૮૪ પુસ્તકો વધુ વાચન અપાયું છે, તે હવે પછી ના સવન ૧૯૯૭ના વર્ષમાં મળે મળી લેવાશે.

આમાનું “સત્યાગ્રહ અને અસહયોગ” જમ થયેનું છે, તેથી હવે તેને બદલે પૃષ્ઠ ૪૯૬નું તથા રૂપિયા ૧૧ ના મૂલ્યવાળું “શ્રીકૃષ્ણચરિત્રને અન્ય સંતપુરુષો” પુસ્તક મળશે.

આજી વરસ સવન ૧૯૯૭ નું “વિવિધગ્રંથમાળા”નું ધોરણ નીચેજાય છે પહેલું પુસ્તક મનુષ્યનું જીવન છે તે પછી ઈશ્વરજી તો ભક્તચરિત્ર ભાગ ૨ નો, આખ્યાનમાળા ગ્રંથ ૩ નો, પૂજના ૧૧, વૈદિક સભાધી ગ્રંથો, મહાત્મ ગાંધીજી દત્ત ઇલાહિયાંથી પસંદગી કરાધને પ્રસિદ્ધ થશે.

“વિવિધ ગ્રંથમાળા”નું હાલનું ધોરણ

૧—વર્તિક મૂલ્ય પાંચ પૃષ્ઠ સમ્ય રૂપિયા ૫) હોત ટપાલખર્ચ આનું વર્ષનું માર હોય છે આફ્રિકા ઇલાહિ દેશાવગ માટે વાર્તિક મૂલ્ય રૂપિયા ૮ (અથવા ઇનિંગ ૧૦) છે ૨—અત્યેક વર્ષે ૪૨૧ કથી આસો સુધીનું મળ્યા છે ૩—અને મને ત્યાં માલક થવા ના ૬

કારતકથી પુસ્તકો અપાય છે. ૩—“પ્રજ્ઞા”ના કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૦૦ થી ૨૧૦૦ સુધી તથા ચાર પુસ્તકો દ્વારા અપાય છે. તેમાંનાં નીચેનાં હોય તે તે પુસ્તક ગ્રાહક થતી વખતે અપાઈ, બાકીનાં નીચે તેમ મોકલાય છે. ૪—કોઈ વાર પુસ્તકોની સંખ્યા ચારથી વધે તો તે વધારાનું પુસ્તક આદ્ય પૂંદાવાળું જ બંધાશે અથવા બીજા પાકા પૂંદાવાળા પુસ્તકના બોથ બંધાવાશે. ૫—પ્રત્યેક વર્ષનું છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલીને તે પછીના વર્ષનું વાર્ષિક મૂલ્ય મંગાવી લેવાશે; પણ બનતાં સુધી તે વિગે અગાઉથી ચેનવણી અપાઈ, જેઓ નવા વર્ષમાં ગ્રાહક રહેવાની ના લખશે, તેમને એ છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે. ૬—જેઓ પ્રથમથી ના નહિ લખતાં વી. પી. આવે તે પાછું વાળશે તો તે છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો સર્વ હક ગુમાવશે; પરંતુ જેમનું વી. પી. બુકથી કે એવા કોઈ કારણથી પાછું વળું હશે, તેઓ પોતાનું વાર્ષિક મૂલ્ય મોકલી આપીને પોતાનું નામ પાછું આજી કરાવી શકે છે; તથા વી. પી. પાછું વળવાથી ટપાલ આદિ ખર્ચ ૨૬ ગણું હોય તે મોકલીને પાછું વળેલું પુસ્તક પણ તેઓ મેળવી શકે છે. ૭—“વિવિધ ગ્રંથમાળા”નાં પુસ્તકો પૂરતી મોકલી કરીને ટપાલમા નંખાય છે; છતાં તે ગ્રાહકને મળે નહિ તો તેને માટે આ સંસ્થા જવાબદાર નથી. ટપાલખાતા પર અરજ કરવા છતાં જેઓ તે પુસ્તક ન મેળવી શકે, તેઓ તે બાબતનો ટપાલખાતા સાથેનો પત્રવહેવાર એવા મોકલી આપશે તો બનતો વિચાર થશે. ૮—ગેરવસે જાય નહિ તેટલા માટે દરેક પુસ્તક રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી મેળવવું હોય તેમણે તે ખર્ચના બાર આના વધુ મોકલવા. ૯—વાર્ષિક મૂલ્ય રજૂમાં ભરનારને તેજ વખતે છાપેલી પાવતી અપાય છે તથા વી. પી. દ્વારા વાર્ષિકમૂલ્ય ભરનારે વી. પી. ઉપર જે સરનામું, ટપાલની છાપ વગેરે હોય છે, તેનેજ પાવતી તરીકે જાળવી રાખવાનું છે. ૧૦—ગ્રંથર્થના કાર્યાલયમાં “વિવિધ ગ્રંથમાળા”નું વાર્ષિક મૂલ્ય ભરનારે તે બધા પછીનો સર્વ સંબંધ અમદાવાદના કાર્યાલય સાથે સમજવાનો છે.

હમ ન હૈ ઇસ્કે માતે	૧૭૩
હમ ન આશક દિવાને હૈ...	૧૭૪
હમન કે મત મીલે લોકો	૧૭૪
સંત ગુલસીદાસની સાખીઓ...	૧૭૫
સંત કબીરની સાખીઓ	૧૭૭
ગુરુ નાનકની સાખીઓ	૧૭૬
અન્ય સંતોની સાખીઓ	૧૮૧
કેહલાંક ધૂનો	૧૯૦
સંતોના આખખા	૧૯૨

શરૂનાં પૃષ્ઠોમાં અપાયલા પ્રકીર્ણ લેખો

૧ એક સંતનો અનુભવ...	૧૦
૨ સંતોં કે જીવનસે સંદર્શન	૨૫
૩ યજ્ઞનાં જપયજ્ઞોડરિમ	૩૧
૪ સાધુ કોણ કહેવાય ?	૩૫
૫ સંન્યાસીઓને હિન્દુમાતાની હાકલ...	૪૨
૬ દાનનો પલટાનો પ્રવાહ	૪૫
૭ ગામડે જીવે	૫૩
૮ ગૃહસ્થો કે લિયે સાધારણ નિયમ...	૫૬
૯ શ્રીમદ્ગણ પદ્યપર પ્રસન્ન રહતે હૈ ?	૬૦
૧૦ શ્રીમદ્ ગામડી ગીતા	૬૨

एक संतनो अनुभव*

निवेदन

કેટલાક દિવસો પહેલાં સાંતુસમાગમનો લાગ લેતા હું હો-
કેશ ગયો હતો. ત્યાં સ્વર્ગાશ્રમમાં 'શ્રીનારાયણ સ્વામીજી' નાં
દર્શન થયાં. તેઓ જ્ઞાનદાન કુટુંબમાં જન્મી જીંચી કેળવણી પામેલા
એક પુરુષ છે. દમણાં તો તેઓ નિરંતર શ્રીનારાયણના નામનો જપ
કરે છે એવીસે કલાક મૌન સેવે છે. કેવળ બે કલાક નિદ્રા લે છે.
પોતે કોઈ જનનનો સંગ્રહ કરતા નથી. જોરડીમાં એક દોરી બાંધી
રાખી છે, એની ઉપર દંતાનના કકડાનું કોળીન સૂકવેલું હોય છે.
ભગવાન અને ભગવત્રેમીની વાતો થતાં એમનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા
વહેવા માંડે છે. દમણાં તેઓ રાતના 'વિનય પત્રિકા' સંમિલ્યા
કરે છે. અગાધવાદના 'સરતુ સાદિય વર્ધક કાપોલય' ના સ્વામી
અખંડાનંદજી કહેતા હતા કે, જે વખતે એઓના અંદર પર
પ્રેમના જે કાર્ક લાવો પ્રગટ થાય છે, તે ઝાંખી કરવા કાયકજ
હોય છે. અને અનુદાય ક્યો તેથી પોને રાતના પોતાના માન-
સિક ભજનમાંથી સમય ફાગલ પાડી, પોતાના જીવનની કેટલીક
વાતો ઉર્દૂમાં લખવાની કૃપા કરી. પોતે લખ્યા બાદ કશું કે, આમાં
જે કંઈ પણ સાધનો લખવામાં આવ્યાં છે, એ સાધનોનો અનુભવ
હું મારા જીવનમાં કરી ચૂક્યો છું અથવા તો કરી રહ્યો છું. એમાં
એવી કોઈ પણ વાત નથી લખવામાં આવી કે જેનો મને પોતાનો
અનુભવ ન હોય. હોશિયારપુરના એડવોકેટ લાલા અયોધ્યાપ્રસાદજી
અને બુદ્ધંદ સહેરના પં. હરિપ્રસાદજીએ સ્વામીજીની સન્મુખ જ
એઓના ઉર્દૂ-રેખને મને દિંદીમાં લખાવ્યો હતો. દિંદીમાં લખા-
વની વેળાએ સ્વામાજીના અંદર પર પ્રેમભાવનો વિકાસ બેઈ સર્વેને
થયો. આનંદ થયો હતો.

—દનુમાનપ્રસાદ પોદાર

* મીના પ્રેક્ષ-જેરણપુર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા એક સંતષ્ઠા
અનુભવ નું ગુજરાતી ભાષાંતર.

મારો અનુભવ

જેટલું જલદી બોલવામાં કહી શકાય છે એથી ઘણો વધુ સમય લખીને કહેવામાં થાય છે; પરંતુ શ્રીમાન ભગવદ્ભક્ત શ્રીજયદયા-જી અને શ્રીમાન હનુમાનપ્રગાદ પોદાર, સંપાદક-‘કલ્યાણ’ ની પ્રેરણાથી, આ પાપી હવે ગૃહસ્થાશ્રમ અને ત્યાગી અવસ્થામાં ભળત અને ખીન્ન સાધનો દ્વારા જે કંઈ અનુભવ મેળવ્યો છે તે લખું છું. જે ભક્તાગન હોય તે આ વાંચે, જૂની ન જ્વલ, યાદ રાખે અને પ્રેમથી એનો અભ્યાસ કરે. આ દાસે રાતના સમયે પોતાનું ભજન બંધ કરી, આ વખવામાં પોતાનો એ અમૂલ્ય સમય ગાળ્યો છે.

કાયરથ માધુરકુવના ખાનદાન અને સમ્રાજના વંશમાં સન ૧૮૮૦ ના એપ્રિલની ૧૬ મી તારીખે અને જેત્રી પૂર્ણિમાએ મુર-દામાદમાં આ શરીરનો જન્મ થયો હતો. આ વંશના પૂર્વજો બાદ-શાહને ત્યાં કેઈ એક ભાતના દીવાન હતા. ત્રીન વૈરાગ્ય ધરાથી ગૃહ-સ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરતી વખતે એવો વિચાર આવ્યો કે, બીજા કેમ મંગાળે? ઘણી શરમ વાગશે. ખીલ વાન ગુરુ મળવા જોઈએ એ હતી.

એવા વિચારમાં હતો અને ભગવાને એક સાધુને મારી પાસે મોકલ્યા. એમણે કહ્યું - ‘બદરીનારાયણથી આવ્યો છું.’ મેં એમની સાથે વાતચીત કરી ત્યારે એમણે મને જણાવ્યું કે, ‘મારી પાસે એક એવી જડીબુટ્ટી છે કે જેનું રોજ સેવન કરવાથી જૂખ મિત્રકુલ લાગતી નથી. રોજ સવારના રાઈના દાણા જેટલી હલ પર ગળી તેનો રસ ઉનારવો. એ ઘણી ગરમ છે અને બદરીનારાયણમાં પેદા થાય છે.’ પછી એમણે કહ્યું: ‘આ વાન કોઈને કહીશ નહિ કહીશ તો એનું ફળ નહિ મળે.’

જડી લઈને હું ઘણો ખુશ થયો અને ખીજે દિવસેજ નીકળી છું હૃદ્દાર આવ્યો. પામે જે સામાન હતો તે આપી દઈ, ત્યાગ કરી, હું હપીકેત આવી ગયો. માત્ર દિવસ સુધી રોજ એજ જડી ખાવાની ત્રાસુ રાખી અને જૂખ મિત્રકુલ લાગી નહિ; પરંતુ શરીર ઘણું કમજોર મતી ગયું હતું. બેમવાજેદવાની પણ સક્તિ રહી નહોતી અને ભજનમાં પણ વિશ્લેષ પડતો હતો; એટલા કારણમર એ હોડી

ઈ અને બિદ્યા માગવી એ સાધુનો ધર્મ છે એવું સમજી, દેવમાં જઈ બિદ્યા માગી આણતો અને ગંગાકિનારે બેગી ખાઈ લેતો.

એ વેળા બીજો એવો વિચાર આવ્યા કરતો હતો કે, ગુરુ માટે ઘણી તપાસ કરવા છતાં હજી સુધી ગુરુ મળ્યા નથી તો પછી ગુરુ વિના સંન્યાસ કેવો? એટલા માટે મેં એવો નિશ્ચય કર્યો કે, સહેલે ગંગાકાંઠામાં ઝંપલાવી દેહધાગ કરવો જોઈએ. આજ વિચારો કરતો હતો એવામાં એક દિવસે રાતના સ્વપ્નમાં જાણે હું એક પડાસ પર બિભો છું; એજ વખતે ભગવાન માધુના વેશમાં આવ્યા અને કહ્યું કે, 'શ્રીખંડરીનારાયણ તમારા ગુરુ છે.' એક દૌડીત અને એક કામળી આપી અને કહ્યું કે, 'નારાયણ, નારાયણ કહો અને પરમદસ બનો.' ત્યાર પછી મને કશુંય ન જણાયું. હું રાજી થયો અને હાથકેશથી ગંગોત્રી-કેદારનાથ યતો યતો ખંડરીનારાયણ પહોંચ્યો અને ત્યાં જઈ ગુરુમહારાજનાં દર્શન કર્યાં. પછી સ્વપ્નમાં આજા થઈ કે, ચાર ધામની યાત્રા કરીને નર્મદાકિનારે જઈ ભજન કરો. ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનુસાર ચારે ધામની યાત્રા કરીને નર્મદાકિનારે પહોંચ્યો અને ધીમે ધીમે ભજનસંજ્યા વધારવા સાથે, જે સાધનો નીચે બતાવ્યાં છે, તે કરતો રહ્યો.

પૂર્વજીવન અથવા શ્રદ્ધાધામની સ્થિતિ પરત્વે હવે મને નિરંકાર આવ્યો છે અને બીજાં પણ કેટલાંક કારણો છે કે, જેનો ઉપેક્ષ કરવો મને પસંદ નથી, એટલે ક્ષમા ચાહું છું. આજ માત્ર ઊનચરિત્ર છે અને ઉપદેશજી મારી ધારણા છે. પરમદસનો ગેખ લીધાને આજ સુધીમાં સાત વર્ષ, જે માસ ને ચોવીસ દિવસ થયા છે.

ભગવાને શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ધર્મના નીચે જણાવેલા ચાર પાયા બતાવ્યા છે. ૧-સત્ય, ૨-તપ, ૩-દયા અને ૪-દાન.

(૧) સત્ય બોલવાનાં સાધનો

૧. મોન ધારણ કરવું. શ્રદ્ધાશ્રીમીને જે વડુ સમય ન મળે તો સવારના રનાન ક્યાં પછી બે-ચાર ક્યાંક તો પાંડુતમાં અવગ્ય માન રાખવું જોઈએ.

૨. મિત્રભાગી થવું એટલે કે બોલું બોલવું. આજકાલ તો નામું

ખોલવાનો ઘણો રિવાજ છે. એનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જરૂર જણાય
સારે વાત કરવી અથવા તો જ્યારે જ્ઞાનચર્યા કરવી હોય ત્યારે ખોલવું.

૩. એકાંત-સંબંધીઓ અથવા તો મિત્રો સાથે જાહેરાત મેળાપ
રાખવો. ઘરમાં પણ અલગ જોરડામાં બેસવું અને ધાર્મિક પુસ્તક
અવલોકન અથવા તો જગતની અસત્યતા પર વિચાર કરવો.

૪. કોઈ પણ દિવસ સમાચારપત્ર ન વાંચવું. દુનિયાભરની
ખબરો જાણવાથી નકામી વાતોની રકુરણા મનમાં વધે છે. અન્ય
લોકોને એ વાતો સંભળાવવામાં કંઈક જૂઠું ખોલવું પડે છે, એ રીતે
નકામો વખત ખરાબ થાય છે. ધર્મચર્યા કરતાં વૃત્તપત્રો અવલોક-
વામાં કરી વાંધો નથી.

૫. કોઈને પણ વચન આપતાં પહેલાં વિચાર કરવો અને તે
ખરાબર પાળવું. હાખલા તરીકે તમે કોઈને સાંજના પાંચ વાગે અમુક
રથને મળવાનું જણાવ્યું હોય તો અવશ્ય પાંચ વાગ્યા પહેલાં બે-
ચાર મિનિટ અગાઉથી જ ત્યાં પહોંચી જવું જોઈએ.

૬. રાતના સૂતી વખતે એ વિચાર કરવો જોઈએ કે, આજે
સવારથી આખર સુધીમાં હું ક્યાં ક્યાં જૂઠું જોશ્યો અને મેં ક્યાં
ક્યાં પાપો કર્યા? સૂતી વખતે એ સારામ ઇતિહાસ મનમાં આણી
આજે જે ખરાબ કામો થયા પામ્યાં છે, તે બીજે દિવસે કરવામાં
ન આવે એ માટે મનને ઘણું સમજાવવું. આમ કરવાથી જૂઠું
ખોલવામાંથી અને ખરાબ કર્મ કરવાથી મન અટકશે. આમ કર-
વામાં ચાર-છ દિવસ તો આજસ જણાશે; પરંતુ પછીથી ટેવ પડી
જવાથી ઘણો આનંદ અનુભવાશે. ઉપર કહેલાં સાધનો કરવાથી સાચું
ખોલવાનો મહાવરો ઘણો જલદીથી પડશે.

દરેક પૂનમે સત્યનારાયણની કથા અવશ્ય વંચાવવી જાઈએ. જે
કથા વંચાવનાર હોય એણે ઉપવાસી રહેવું જોઈએ.

સત્ય એ શીનારાયણનું સ્વરૂપ છે. જેઓ ભજનને સાધન માને
છે, એમણે સહુથી પહેલું આ સાધન સિદ્ધ કરવું ઘટે. સાચું ખોલવાથી
અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. જાર વરસ સુધી સાચું જ ખોલવાથી વચ-
નસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. સાચું ખોલવાથી દુષ્ટતા, દરવાજા બંધાવનારો

નાશ થાય છે, ચિના કમી થાય છે, શાસ્ત્રને અનુસરતી મવળી દરણી અને નીનિ થાય છે, એના માણસની જગતના લોકો ધણી પ્રથમા દરે છે અને એના કલ્યા પર વિશ્વાસ નાખે છે. વેપારમાં સાચું બોલવાથી વણે દ્રાવણે થાય છે માચું બોલનાર ઉપર પરમાત્મા ધણા પ્રસન્ન રહે છે અને એને મહાવ દરે છે.

નાચું બોલવાથી કદી કંઈ અવમરે નહિ સાન અગર તકલીફ પણ મદન કરવી પડે તો એ સદી વેવી જોઈએ. કનિયુગ એ અસત્યનું સ્વરૂપ છે એથી આજકાલ 'નૂતન' વગરે પ્રમાણમાં કમવાથી નીવડતું જણાય છે, પરંતુ એનું પરિણામ ઘણું ખાટું આવે છે.

'નૂતન' બોલવાથી તો એટલી દરે બધી જતું જોઈએ કે, માનકાને સુધ્ધાં બોલી બોલી ફાનનામણીઓથી રાજ કરવા જોઈએ નહિ બધે વરનાં સવળાં માણસોને હરકમેય માચુંજ બોલવાનો ઉદ્દેશ આપવો જોઈએ મુજ સજ્જા પાપાત્માને તો સાચું બોલવાથી વણે લાભ થયો છે અને હરકમેય આ દામ તો મત્વને મનાતો નથી રહ્યો છે.

'માચું' બોલો' એ રાખો તો મોટા અતરે કામગીર ચિત્તગીરને સવા-જવા-એસવાની બી નાહવાની તેમજ ખાવાની જગાઓમાં ચોંટાડવા જોઈએ પશ્ચિમે વાગવાર એના પગ નજર પડવાથી એ વગ્નુ ચાલ રહેતી થયે.

આ સાધન ઘણુંજ સાદું છે. જે તેને સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો ધરનાં સવળાં માણસો, નેત્ર-ચાપે સુધ્ધાં સાચું બોલવા પામશે.

(૨) તથ કરવાનાં આદર્શો

૧૧ કરવાને માટે યોગાગ્રાસ અને જગત્ત એ-જે મુખ્ય માધનો બતાવવાનાં આવ્યા છે અને બીજાં માધનોનો એમાં સમાવેશ થઈ જાય છે.

યોગાદિયા-પ્રાણામય વગેરે સાધનો ધર્મી માગ અને પ્રાચીન છે મહાત્માઓ પરાપૂર્વથી કરતા આવ્યા છે, પરંતુ જે તો આ પ્રગટતી ક્રિયા ક્યારેય પશુ કરી નથી. કારણ માત્ર એટલુંજ કે અને એનો માર્ગ પશુ અનુભવ નહોતો, પરંતુ અને એનો શોક પશુ નથી માત્ર

એટલું જ નાણુ ધુ કે, આ કળિયુગમા આ સાધન કરતુ ધનું અધર છે અને ધણા વિનૌ વેદના છતાં તે સપૂર્ણ સિદ્ધ થતું નથી.

ભજન-આ સાધન જે પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે એક તો માગા વડે જપ કરવાથી અને બીજુ જપ ચો વગર જેને અગ્નિ જપ ભગવદ્ગુણાનુભવ કહે છે

ભજન કરનારાઓ માટે જપ કરવાની માગા એ સૌથી પહલુ સાધન છે મન માગવાનો એ એક ઉપાય છે જના સુધી માગા કરતી રહશે ત્યાં સુધી ભજન ચાતુરરેગે ભજન ટેલી વાગે ક્યું એની મણતરી સુધ્યા માગાથી જાણાઈ આવશે જે સાલજ્યુ છે કે, આમ તોર પર લોકો સનારસાજ દશ-વીસ માળાઓ પોતાના નિત્યનિયમ તરીકે ફેરવે છે આ સખ્યા ઘણી મામૂની છે, કારણ કે જે ભજન કરવામા આવે છે એમા નીચે જણાવેની વ્યક્તિએની પુણ્ય ભાગીદાર છે (૧) ગુરુ, (૨) માળાપ, (૩) જેની હકુમનગા આપણે વસીએ છીએ તે અને (૪) જેઓ આપણુ અત્યંત વગેરેથી પોણુ કંઈ છે તે

એક અહોરાત્રના ૨૪ કલાકમા ૨૧,૬૦૦ વખત માનરશરીર શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા કરે છે એટલે વધુ નહિ તો ૨૧,૬૦૦ વાર તો ભગવન્નામનો જપ તો થવોજ વો બગો ૨૫૦૦ માળા ટેગવાથી આ સખ્યા પૂરી થાય છે અને ટેવાઈ જતા મારા ધારના પ્રમાણે ચાર કલાકમા બસો માગાનો જપ કરી શકાય જે કલાક સવારના અને બે કલાક સાંજે-અગર જેને સમય અવુટળ હોય તે સમયે અને ગૃહસ્થાશ્રમીઓમાના તો હોઈ એ સાધન કરતુ જોઈએ

બીજુ સાધન એ છે કે, કાયમ માટે હાથમા એક નાની માગા રાખવી જોઈએ, જેથી હરતા-ફરતા-ચાનતા પણ ભજન થવા કરે એથી કાર્વ શરમાવાની જરૂર નથી આ તો માણુસમાનનો ધર્મ છે હરતાફરતા ધ્યાન ન રહે તો કરો વાધો નથી, માત્ર સવાર-સાંજ પણ એટલુ સાધન થાય તો ઘણુ છે

વસ્ત્રની ગોમુખી મનાવરાવી એમા માગા નાખી, હરસમય તેમા હાથ રાખી જામ માટે માગા ફેરવ્યા કઠવી એ ત્રીજુ સાધન છે. આ સાધન પણ ૨૬ સાંજે છે અને મથુરાદેવન તરફ એનો વડુ પ્રમાણમા પ્રયાગ નગરે જોનામા આવે છે.

અજપા-ગપ અથવા તો ભગવદ્ગુણાનુવાદ એ ચોથું સાધન છે. જે નીચે લખેલા ચાર પ્રકારે થાય છે. આ સાધન કરનારા માળા નથી રાખતા અને એમને એની આવશ્યકતા પણ નથી. એ ચારે પ્રકારો આ રહ્યા (૧) જિહ્વા વડે નામનો ઉચ્ચાર થાય થોડો અવાજ પણ નીકળે જેથી એકાએક રમરણ અટકે પણ નહિ અને એ સાથે ધ્યાન પણ ચાલુ રહેલું જોઈએજ. (૨) કંઠમાંથી અવિરત જપ ચાલુ રહે, (૩) હૃદયમાં પણ એજ ગિતિ હોય અને (૪) નાભિમાંથી શ્વાસોચ્વાસ સાથે સુધ્ધાં એ ક્રિયા ચાલુ રહે.

જિહ્વા વડે એક વર્ષ, કંઠથી જે વર્ષ, હૃદયથી જે વર્ષ અને નાભિદ્વારા સાત વર્ષ સુધી ભજન કરવાથી માનવ મોક્ષસ્વરૂપ બની જાય છે અને એને સાક્ષાત્કાર થાય છે. મનુષ્ય કે, જાત્રત અવસ્થામાં એને પોતાની સન્મુખ ભગવાનનું દર્શન થાય છે અને એના પગમાં સિદ્ધિઓ આગોટે છે.

અજપા-ગપમાં કઈ કઈ વસ્તુઓનું પાલન કરવું જોઈએ અને કઈ કઈ વસ્તુઓ તજવી જોઈએ તે વિષે:-

(૧) એક વખત ભોજન અને તે પણ અસ્પાહાર, (૨) સ્વપ્ન નિદ્રા, (૩) એકાંતવાસ, (૪) ગદીનક્રિયાનો ત્યાગ, (૫) ચોનીસ કક્ષાકતું મૌન અને (૬) તિએરીમાં જેમ ધન અનામત રહે તેમ કાપમ મટે ભજનરૂપી ખજાનો ધાપણ તરીકે અનામત રહેવો જોઈએ. હવે વિસ્તારપૂર્વક એનું કમવારે વર્ણન કરવામાં આવે છે.

(૧) ભોજન ઘણું સારવક હોવું જોઈએ, દહી, ભાત, તેલ, મરચું અને આમલી, મખાના અને શિંગદાણા તેમજ માખીજ વગેરે જેટલા પદાર્થોx વાધુ ઉત્પન્ન કરનારા છે એ સવળા છોડી દેના જોઈએ. એ ખાવાથી વધુ લેધ આવે છે.

મગની દાળ, રોટલી, જટાકાનું શાક વગેરેનો આદાર, સર્વોત્તમ છે. એક વખત જમવું, દાળમાં ઘી વધુ મેવું અને રાતના અંધી શેર દૂધ પીવું એ પૂરતું છે. ખીડું અને ગણું વાળુ થોડા પ્રમાણમાં ખાવું જોઈએ. રોટલીનો ખોરાક આમ જો કે શુભદાયક છે.

xદાળા, ફુંગી અને લસણએ તો મર્વયા ત્યાગ્ય છે. શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે, ફુંગી ખાનારને પ્રત્યેક નિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨) જીઘ્રા ઝોઘી કરવાનું સાધન એ છે કે, રાતના દસ વાગ્યા પછી દર મહિને એકેક કલાક વધુ ને વધુ જાગતા રહેવું જેમકે પહેલે મહિને દસથી અગિયાર વાગતા સુધી વધુ જાગવું, બીજો મહિને બાર વાગ્યા સુધી, ત્રીજો મહિને એક વાગ્યા સુધી, ચોથો મહિને બે વાગ્યા સુધી, એ રીતે યાજની રાતના ચાર વાગ્યા સુધી જાગતા રહેવાની ટેવ પાડવી અને ગ્રાન ગળમાં ચાર રાગ્યાથી તે ૭ વાગ્યા સુધી એટલે મે કલાક ચૂનુ એન્ડી જી ૪ લેવાથી તદ્દુરસ્તી ખરામ નહિ થાય અથવા જો એટલું ન જની શકે તો વધુમાં વધુ ચાર કલાકની જાંવ લેવી મહિનાની શરૂઆત પૂનમથી કરવામાં સુગમતા પડશે, આમ રીઝ નાહ અવગત જાગન થયું જ નેહાં

પહેલી ડાઘમાં નિદ્રાનું ધેન વધુ પ્રમાણમાં હોય છે એટલે જે વખતે ડાઘ આવતી જણાય કે તરતજ ડાઘા થઈને ધીરે ધીરે ટહેલવું જોઈએ સાધનની રીતજાન કરવામાં આવે ત્યારે પહેલવહેલું કેટલાક દિનમાં સુધી તો એટલું પડ્યું થાય છે કે, જ્યારે જીઘ્રાને કે મગજ પર અમર પ્ર છે ત્યારે અમર આવે છે અને શરીર જમીન પર પડાય છે અને થોડુંક વાગે છે પણ ખરું, પડ્યું એની દરમિયાન કરવી અને માધન હોડવું નહિ

(૩) રાતની વેળાએ પોનાના ઓરડામાં ગીળ મેહનું અસ્તિત્વ ન હોવું થોડું સુનેના માણસને જોઈને શરીરમાં આળસ વર કરે છે અને જાગનમાં વિદ્ય પડે છે

(૪) ગાતની વેળાએ ગાદીતક્રિયા પર મેમવાથી આરામ મળે, એટલે તો જીઘ્રા વડું જોગ કરશે અને એ કા જમરે તો જીન અથવા દર્બના આસન પર બેસવું સારું છે દો કાનો હીચા જાનાની એમાં એક ગોળ દોડા આડો રાખવો અને જ્યારે વધારે જીઘ્રા આવતી જણાય ત્યારે એના પર જીભા રહીને દમથી પદર મિનિટ સુધી જીન જોડી જાય એ રીતે ઝૂંટવું રાતભર ઘણો મદદ પ્રકાર રાખો

(૫) ચોરીસ કલાક સુધી મૌન રાખવું જોઈએ જેમકે તેતની ધારાવત એકધારા ચા રી રહેના જાગનમાં ચોનાથી વિદેશ પડશે

(૬) મગનાને જેમ નિજેરીમાં જાગી જાયવામાં આવે છે,

તેમ ભગ્નરૂપી ખજાનાની એટલીજ કાળજી રાખવી જોઈએ. કેમકે એ લૂંટી લેવાને ધણા ચોરલૂંટાગઓ ફરતા રહે છે. એ માટે ગૃહ-રથે તો કાંઈના ધનું રાંધું ભોજન સુધ્ધાં જમવું જોઈએ નહિ. કાંઈની કંઈ વસ્તુમાત્ર પણ ન લેવી જોઈએ અને પ્રમાણિકપણે ધન કમાઈને તે વાપરવું ધટે.

જે મહાત્માઓ આ સાધન અને જાપ કરે છે, એમને માયા અતિશય દુઃખ આપે છે. દુનિયાના લોભ સધળો ખજાનો લૂંટી લઈ જાય છે અને આજ એક ખાસ કારણ છે કે, જેથી એઓમાં કાંઈ સિદ્ધિ હોતી નથી અથવા તો તેમને ભગવદ્ પ્રાપ્તિ સુધ્ધાં નથી થતી. એઓ તો માયાજાળમાં લટકતા જ રહી જાય છે. એટલા માટે ભગ્ન-રૂપી ખજાનો ન વાપરતાં જે લૂંટોગો રાટલો મજે તે ખાધ નિર્મળ ગંગાજળનું પાન કરી શરીરને ટકાવી રાખવું જોઈએ.

ગૃહસ્થોને માટે આ અજપા-જપરૂપી સાધન ધણું કઠણ છે. જે વરસ સુધી તો સરખાતમાં ખાસ અડચણ પડે છે. પરંતુ જેમ જેમ ભગ્નનો પ્રભાવ વધતો જાય છે તેમ તેમ નાગવણની કૃપા પણ વધતી જાય છે અને પછી તો પરમાર્નદમાં જીવન બંધીત થાય છે.

મહાત્મા રામદાસજીએ પોતાના “દાસગોષ્ઠ નામના ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે, જ્યારે મનુષ્ય તેર અથવા ચૌદ કરોડ વખત નામસ્મરણરૂપી જપ કરે છે, ત્યારે પશુ એને દર્શન આપે છે.” આ મહાત્મા, ધણા મોટા સિદ્ધપુરુષ હતા. એમનાં વચનામૃતો પર વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.

નામસ્મરણ-અજપા-જપ કરવાથી ચાર વર્ગની અંદર આ સંજ્ઞા સંપૂર્ણ થાય છે.

મને તો એનો અનુભવ યદ્ય ચૂક્યો છે. પરમદયાળુ સ્વારા નારાયણે આ દાસ બહુ શુભામ પર કૃપા કરીને નર્મદા નદીને કિનારે શુજરાતમાંના આદોદ નામના સ્થાનમાં પ્રકટ દર્શન આપ્યાં હતાં. પહેલા તો હમણા અચાજ કાને પડ્યો. પછી વિમાન આનંદ. જેને ચાર પાર્શ્વોએ પકડ્યું હતું: ગ્રમવાન એમાંથી જિનરતાં કહેવા લાગ્યા: ‘નારાયણ,’ ‘નારાયણ,’ એનો અર્થ એ છે કે, નારાયણ પદ્યો છે. પછી એમણે કહ્યું કે, ‘બહરીસાગ્ર ચાલો અને ત્યાં ચાલ્યા ગાદ ભગ્ન

કરો, અહીંથી તમારું સ્થાનાન્તર થયું છે.' આ સાધન દરવા આ દાસને ત્રણ વર્ષ, છ માસ અને ચોવીસ દિવસો પછી લગવાનનાં સાક્ષાત્ દર્શન થયાં હતાં.

અનન્ય ભક્તિનાં સાધનો

૧ અજપા-જપ, ૨ પ્રેમ, ૩ સાચું બોલવું, ૪ સમદર્શિત્વ, ૫ વાસનારહિત થવું.

એની ક્રમવાર વ્યાખ્યા

૧. અજપા-જપ—નામસ્મરણ એ વસ્તુ એવી છે કે, જે ચોવીસે કલાક શ્વાસની સાથે સંકળાયેલ રહે છે. એના અભ્યાસથી રાગે-રોમમાંથી 'નારાયણ' શબ્દનો સૂર નીકળે છે. અન્યાન્ય સાધન તો આગળ પર કહેવાઈ ગયાં છે.

૨. લગવદ્ગુણાનુવાદ સાંભળીને વિરહવ્યથાથી અશ્રુધારા અવિરત-પણે આવી જતી હોય અને એજ સ્થિતિ રાતના એકાતવાસમાં એની હૃદય કાટિએ પહોંચે એજ એક પ્રેમવું સાધન છે. આ રીતે દિન-પ્રતિદિન પ્રેમ વધતો જશે. ભક્તિનું આ એક અનિવાર્ય અંગ છે. મોરંગામ્મ આજ પ્રમાણે કરતી હતી.

૩ લગનની સાથે સાચું જ બોલવું એ અનિવાર્ય છે; એ સિવાયનાં સાધનો લખાઈ ચૂક્યાં છે.

૪. સમદર્શી થવું. ઘણી મુશ્કેલીથી આ સાધન સાધ્ય થાય છે. સારાય વિશ્વને નારાયણસ્વરૂપ બાધી હું નારાયણને નમસ્કાર કરું છું, એવો ભાવ હૃદયમાં દૈન્ય કરી બેઠે હાથ જોડી, દીનતાપૂર્વક નમસ્કાર કરવા; શ્રવમાત્ર સાથે પ્રેમ કરવો, કોઈનું દિલ લેશ પણ ન દુભાવવું, કોઈને કહુવચન ન કહેવું અને કોઈની સાથે પણ વેર ન ગાંધવું. આત્માર સુધી હું આ સાધન આચરતો રહ્યો છું. મુમત્ત વેદોનો અને જ્ઞાનનો સાર માત્ર જો આ દાસને કયાંય પણ જણાયો હોય તો તે કેવળ આ સમદર્શીભાવમાંજ.

૫. ભક્તિમાં લગન અને જ્ઞાનમાં સર્વત્ર નારાયણ-એ એજ સાધનો આ શ્રવનમાં કયાં છે અને આચરતો રહ્યો છું.

મૃતપ્રાણમાં અનન્યભક્તિ અનિ દંભ છે. ચોથી અવસ્થામાં

ત્યાં કરવો પડશે અગર જો પ્રભુ સાથે પ્રેમ થયો છે અને તે પરમપદની વાતના છે, તો અનન્યબક્તિનું સાધન કરવું જ પડશે.

આરા અનન્યબક્તોને માટે લગવાનું આરા કરે છે કે, આરા ભક્તોની ચરણજી ભાગ મરતકે રહે જો માટે હું એમની પાછળ પાછળ ભસુ છું. અહાહા! પ્રભુની આ દયાળુતા અને પ્રેમને સભારીને આ દામને રડવું આવે છે અને મનમાં વિચાર કરું છું કે, 'હે મારા પ્યારા નારાયણ! મુજ અગા પાપી જીવને ક્યારે આવા દયાળુ પ્રભુના ચરણકમળોમાં ગામ્ભિર વામ કરવાનો મમય આપશે?'

(૩) દયા

જૈન મનમાં તો અહિંસા પરમો ઈર્ષ્ય છે જોજી વગરને સાધન માન્ય છે (૧) જીવમાનનું ગૃહણ કરવું; (૨) નીચી દષ્ટિ કરીને માનવું, (૩) જ્યાં સુધી જાને ત્યાં સુધી આ શરીરને માટે કાઢને પણ કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થના હેતુ, (૪) કાઢને પણ દુઃખી જોઈને હૃદયમાં ત્યાં આવવી, બીજી રીતે તો કોઈ પ્રકારની એને સહાયતા કરવી, (૫) જાને ત્યાં સુધી કાઈ પણ જીવની દયા ન કરવી. એવામાં જોઈએ કશું છે કે, “વૃથાસીદ્ધાંત ગરીમ કી, કણુ ન ખાતી જાય”

આ માટે એ સાધન બતાવ્યું છે કે, જે ગરીમ લોકો મનુષ્ય વગેરેનું કામ કરે છે, એમની પાસે કાન પ્રાપ્તિમાં આવે તો એમને હરાવેની મનુષ્ય કરતા કષ્ટ વિશેષ દામ આપવા, જેથી એમનું મન દુઃખાય નહિ, તેમ ગરીમ લોકોને તો ક્યારેય પણ ન સતાવવા ગૃહ્યે આ માધ્યમથી સરજનાથી કરી રાકે છે.”

(૪) દાન

(૧) દાન આપતી વખતે સુધાર-કુધારનો વિચાર મનમાં ન આવતો ગૃહસ્થનો ધર્મ સમજને માધુ, કાલજી, ગરીમ, અભિયો અને અનાથને દાન આપવું વળી વિદ્યાદાનને સર્વોત્તમ માન્યું છે, એટલે વિદ્યાસહાયતા કરવી જોઈએ

(૨) સર્વોત્તમ આવથી માઠથી, દૂતરા, કામડાં ગાય, વાદરાં, ઘરમાં રહેલી સ્ત્રીઓ અને કબૂતર વગેરે જીવ પક્ષીઓને અવસ્ય

દાણા નાખવા. એમને ખવડાવવાથી ધણું પુણ્ય થાય છે. આમ દાન કરવાથી આ દેસને ઘણો લાભ થયો છે અને પૂરો અનુભવ થયો છે.

બીજા પ્રકારના અન્નદાનથી ભગવાને પ્રસન્ન થઈને આ પાપી છત્રને 'સમદર્શીભાવ' નું દાન કર્યું છે. વાહ ! વાહ ! પ્રભુ, ધન્ય છે તારી લીલાને અને તને !

વિવિધ પ્રકારનાં નીચે લખેલાં સાધનોનો અનુભવ

(૧) મન-(૧) ધ્યાન કરતી વખતે મનને ફેરવી ફેરવીને ભગવાનના દર્શન માટે ઉત્સુક બનાવવું. ભગવાને જે સાધન ગીતામાં બતાવ્યું છે એજ આ સાધન છે. આ સાધનથી મનમાં ઘણી થોડી રફુરણા થાય છે, પરંતુ એ માટે ઘણા વખત સુધી આ સાધન કરવું જોઈએ.

(૨) સાચું બોલવાથી મનની ગભિરતા દૂર થાય છે અને મનરૂપી આરીસો એકદમ નિર્મળ બની જઈ, એમાં ભગવાનના સ્વરૂપના સ્વચ્છ પ્રતિબિંબની ઝાંખી થાય છે.

(૩) વાસનારહિત બનવું. જેમ જેમ મનમાં વાસનાઓ ઉદ્ભવતી જાય તેમ તેમ એજ વખતે એનો નાશ કરતા જવું. એક વખત મહાવરો પડી જવાથી વાસનાઓનું ઉદ્ભવપ્રભાણ ધણું ઓછું થશે; અને એથી મનની આવી રફુરણાઓ ઘણી ઓછી થશે અને એકાગ્રચિત્તે ધ્યાન આદરવામાં ઘણી સહાયતા મળશે, પરંતુ આ સાધન એટલું સહેલું નથી. (૪) ભજન કરવાથી મનને શાંતિ મળે છે. (૫) પ્રેમથી જેટલું મન વશ થાય છે એટલું બીજાં કોઈ અન્ય સાધનોથી નથી શક્ય. પ્રેમ વધે એ માટે તો નારાયણની કૃપાની ઘણી જરૂર છે. એ માટે તો આ ઘસે ઘણા સમય સુધી પ્રેમના સંવર્ધન માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી હતી, ત્યારેજ નારાયણે કંઈક કૃપાનું દાન કર્યું. ત્યાં સુધી આખોમાંથી અશ્રુધારાઓની રેસ વેવાય નહિ, ત્યાં સુધી પ્રેમ થયો છે એમ કહેવાય નહિ. પ્રેમાર્દ્રતા પણ ભક્તિનું એક મુખ્ય અંગ છે.

(૨) જિહ્વા-આ વહી પ્રગળ ઇન્દ્રિય છે. મન પછી એનું સ્થાન બીજું છે. એનું સાધન એ રીતે સાધ્ય થઈ શકે કે, રોજ સંજે બગરમાં

જલુ અને ફળ મીઠાઈ વગેરે લાતભાતની વસ્તુઓ અવલોકવી; પરંતુ ખર્ચ કરવી નહિ અને પત્રી મન ચાહે એવું લનચાય ઘેર સુધ્ધા ધરના માણસો મન ફાવે એટલી વસ્તુઓ મગારી રાખે, પરંતુ એ ખાવીજ નહિ-તેનો ત્યાગ કરવો ધણુ માથૂની પ્રકારનું સાત્ત્વિક બોળન કરવું જીવને મીઠાઈ-દરમાણુનો ઝાંઝ રવાદ કગવવો નહિ એવી રેષ પાડના પાડના નિહાણન્દ્રિય વચ્ચે જાય છે આ સાચન જો કે મુશ્કેલ છે, પરંતુ જેઓ મન પગ લે છે તેમને માટે મુશ્કેલ નથી. આ માધન તો આ દામે શૃદ્ધસ્થાત્રમમાજ ધીમે ધીમે માધી લીએલું

(૩) સમય-નિયમસર વખતનો વ્યય થાય એ ગાટે મોવીમ કતાકનો એમ માર્ગક્રમ ધડી કાઢવો અને એ મુજબ સમય વ્યતીત કરવો. દોષ એ પુરતમા મે વાચ્યુ હતુ કે, કુરોપના એક અધ્યક્ષે અમીરે પોતાના મરણ વખતે, વસિયતનામું કર્યું હતુ અને એમાં મૂલ્યવ્યુ હતુ કે, એ જે કાંઈ ધન કમાયો છુ અને આખર મેળવવા પામ્યો છુ, તેનું ખર્ચ કરવું તો એ હતુ કે, મે મારી જિંદગીમાં વખતની વ્યર્થીજ ખર્ચ કરી કે માટે "દુનિયામાં સાચ એજ સમૃદ્ધિ છે" એ નમ્દો મારી કાચર ઉતર આવેજના

જનાથી આ સાચ જાણી ત્યારથી આ દામ સમયની ધણી કદર કરના લાગ્યો અને આજે પણ તે સમયની ધણી કદર કરતો રહ્યો છે વખતનો નિયમસર વ્યય થવો નહે એવી જો વચ્ચે કનાથી આ લોક અને પરગણતુ કાર્મ મરણાથી ચાલ્યા કરે છે પેતાના જીવનની એક ક્ષણ સુધ્ધા નમની ગામની જોઈએ નહિ

(૪) સત્ય-ગુણની મિશ્ર મહાગજને એ જાણીતો દોષો છે કે —

મદ્ય વચ્ચન વાંચીનતા પરચ્છી માતસમાન ।

સ્તનેસે હરિ ના મિલે તો તુલસીદાસ જમાન ॥

ધણા પ્રેમથી આ દોષનો અનુભવ થયો છે મત્યન સાચન તો પાળથી કહી ચૂક્યો છુ

જીવનમાં આ કે નવ મામ રત્નો ત્યારેજ આધીનતાનું સાચન આ દાસે મિલ્ય કર્યું હતુ એમનીમિત્તારે જીવને જાળન કર્યો ખર્ચ પાટ ઉપર જે માર્ક દિફ-શુભનમાન નેવ એ મર્વાના મગજરપર્ગ કરતો મરતો આ દામ મુખમ પગ પાછો ફરતો વતો

બાધ્યલગા ઇસામિહ ખ્રિસ્ત લખે છે કે, ‘ અગર ત્ને કોઇ ઇસમ તમને એક માત્ર પર તમારો લગાવે, તો તમે જીતે માત્ર ધરતો.’ દાસ તો એમ કહે છે કે, એની સમક્ષ માથું નમાવીને પ્રાર્થના કરે કે, હે નારાયણ પ્યારે! તમારા પગનાં પગરખા કાઢી આ મરતકને ખૂબ ઝૂડો, કે જેથી મારું કલ્યાણ થાય અને હું આપને ભૂલું નહિ.

પરસ્તીને જિંથી નગરે કદી ન લેતી. એવે સમયે આપણી સમક્ષ મળમૂલ, હાડમાંસાદિભરિત એક કંપનાચિત્તે તમાગ દશ્યવું. એવી રીતે મહાવરો પડવાથી ધૃષ્ટા ઉત્પન્ન થાય છે અને પરિણામ ધણું લાભદાયક નીવડે છે.

(૫) નિયમ—જે કંઈ પણ કામ કરવામા આવે તે નિયમથી થવું જોઈએ. કુટલાક દિવસ ચુધી કરવું, પછી છોડી દેવું એવી કાંઈ લાભ નથી થતો. નિયમપૂર્વક ભજન વગેરે કરવાથી ધણું લાભ થયા કરે છે.

(૬) ભગવદ્ગ્રંથમાં પ્રસન્નતા—ભગવાનની જેવી હરખા હોય તેમ થવા દો. ભગવાન જે કહે છે તે સાચું કરે છે. આ વિચાર કરના રહેનાથી ગૃહસ્થાની ચિંતા દૂર થઈ જાય છે.

(૭) ભગવાનની કૃપા—તુલસીદાસજી મહારાજનું વચન છે કે, જાપર જુવા રામકી હોઈ. તાપર જુવા કરહિ સવ કોઈ ॥ આ દાસને આ વચનનો પૂરો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે.

(૮) પુરુષાર્થ—વસિષ્ઠમુનિએ યોગવાસિષ્ઠમાં પુરુષાર્થને પરમ દેવત ગણાવ્યું છે આ દાસના અનુભવમાં એવું આવ્યું છે કે, પ્રારબ્ધ વિના રપાય કંઈ કળ આપતુ નથી; પરંતુ એથી એમ કહેવાનો આશય નથી કે પુરુષાર્થ છોડી દેવામા આવે. ના, હરગીજ નહિ પુરુષાર્થનો તે અવશ્ય એળ કરવો જોઈએ; પરંતુ પ્રારબ્ધ પર એવું કળ છોડી દેવું જોઈએ. આ વસ્તુ સાંસારિક વિષયની પ્રાપ્તિ માટે છે. પરમાર્થમાં તો ભગવત્કૃપા કરતાં પુરુષાર્થજ મુખ્ય છે.

(૯) દૈતભાવ—જ્યારે નામરૂપ એ મધ્યું નારાયણનું છે, તો પછી ભગવાનનો દેવ કઈ રીતે થઈ શકે એમ છે? એક દેવને પોતાના ઇષ્ટદેવ સ્વીકારીને અન્ય દેવતાઓનાં મંદિરમા જઈને પણ તેમને પ્રણામ કરવા જોઈએ અને સનાતન ધર્મની મર્યાદાને કાયમ રાખવી જોઈએ.

મને તો વહાના નાગયજુ મિત્રાય ખીજી કોઈ નજરે નથી આવતું 'નારાયણ' ગ્રન્થ વિના ઇતી સાગે વાત કરુ ?

(૧૦) ઉપવાસ-વૈષ્ણવોએ મ યીનો ઉપવાસનો કારણ છે, પરંતુ અમાસ અને પૂર્ણિમા ૥ વિશે પણ વજી પવિત્ર મનાયા છે આ બેડે નો પણ કન્વા નેત્રએ ગુરુ દત્તાત્રેયે પોતાના ૧૭ એક પ્રથમા લખ્યું છે કે, ધર્માદાનુ અન ખાવાથી અમામને દિવસે એક મહિનાનું અને પૂનમને દિવસે પદ્મ દિવસનું ભજનનું દા, જેઓ અનદન આપે છે તેમને માગે ગળ્ય છે. વનાગથી આ દાવને એ ગાયનની જાણ થઈ, ત્યારથી તે પણ ૨૧ બેડે દિવસોએ ઉપવાસ કરે છે જેઓ ધર્માદાનુ અન ખાય છે, એમણે તો આ બેડે પ્રતો અવશ્ય કરવા ધરે

(૧૧) સતોપ—ત્યાગ કરવાથી મતોન પ્રાપ્ત થાય છે

(૧૨) શાંતિ—જ્ઞાન અને ભજનથી શાંતિ મળે છે

(૧૩) માનસિક પૂજા-મૂર્તિપૂજન કરતા માનસિક પૂજને વધુ ઉત્તમ જ્ઞાનવામા આવી છે. આ દામને અનુભવ થાય છે કે, માનસિક સેવા કરતી વખતે મન ધણુ ઓધુ અવગ થયું છે ક્યારેક એ અચળ બન્યું છે, પણ એને પાછું નિયત થવું પડ્યું છે, કેમકે મનની એમમના વિના માનસિક ક્રિયા ચાલતી નથી દામને તો આ સાધન ધણુ પમદ છે

(૧૪) ભક્તિ-જ્ઞાનનું દ્વંદ્વ-કેવળ ભક્તિથી કે કેવળ જ્ઞાનથી ઉશ્વરપ્રાપ્તિ થતી નથી આ ઉભયર્થ દ્વંદ્વ છે એ બેડે એમ્સાગે ન હોય તો મારા ધાગવા પ્રમાણે મુજબ સિદ્ધધાન નહિ જેની ગીને એક પગ પર આ ચરીત્ર ટકી રહે નહિ નેમ

(૧૫) દોષોનું દમન-મમ, ક્રોધ, લોભ અને મોહનું દમન કરવાના સાવનો શુદ્ધચાત્રમમા ચરણનાથી કર્યા છે

(૧૬) ગુરુકૃપા-ગુરુની કૃપાથીજ માધનો મધાતા થતા છે અને થતા રહ્યા છે તેઓ સદામર્વદા અતરસ્ય સર્ગત્મરૂપથી અનુભવ કરાવતા રહે છે આ દામના કાર હૃદયને ગાળજીવોને કૃપા કરીને માખણરૂપ બનાવી દીધું છે

આજમાન તો આ દાસ બચત્કારથી જોસ્વાથી થીતુવડીવસ જા નેને નોના ફુદાની માધના કમી થી છે, મો આચા રાગે

છે કે, ખારા નારાયણ અંતે પૂરી કરશે. આ દેહ દયાળુ ભગવાનનાં ચરણકમળોમાં અર્પણ થઇ ચૂક્યો છે, માટે દાસજીની જરૂર કૃપા કરશે.

ત્રીન દૂક કૌપીન કે અરુ માજી વિન લૌન ।

રઘુવર જાકે હર વસે. ઈન્દ્ર વાપુરો કૌન ॥

(૧૭) તપ કરી દયા વરદાનની ઇચ્છા છે ? ન તો મોક્ષની ઇચ્છા, ન તો ઔદ લોકના રાજ્યની મનીષા છે. નથી જ્ઞાન માગતો, નથી ભક્તિ. આ દામ કેવળ નારાયણના ચતુર્થાશ્વ રત્નપત્રો આશક છે. કેવળ એટલું જ એ ઇચ્છે છે કે,

‘તુમ મુઝે દેશ્વા કરો । મૈં તુમ્હે દેશ્વા કરું’ ॥

બોલો “નારાયણ”

સ્વર્ગાશ્રમ-હૃદયીકેશ,

સહ કામનો શુભચિંતક,

વૈશ્રવ ૧૦, સંવત ૧૯૮૬

નારાયણદાસ પરમહંસ

સંતોં કે જીવન સે સંકલિત

(૧) સંત કી અસહિષ્ણુતા

એક સંત નોકા મેં પેઠકર નહીં પાર કર રહે થે. શામ કા વક્ત થા. આખિરી નાવ થી, ઇસસે ઉસમેં બહુત ભીડ થી. સંત એક કિનારે અપની મરતી મેં બેઠે થે. હો-ત્રીન મનચલે આદમિયોને સંત કા મજાક બિડાના શુરુ ક્રિયા. સંત અપની મોજ મેં થે, ઉનકા ઇંધર ધ્યાન હી નહીં થા. ઉન લોગોને સંત કા ધ્યાન ખીંચને ઢેલિયે ઉનકે સમીપ જાકર પહલે તો શેર મચાના ઝોર ગાલિયાં બકના આરમ્ભ ક્રિયા. જળ ઇસપર ભી સંત કી દષ્ટિ નાસિકા કે અગ્રભાગ સે ન હટી, તળ થે સંત કા ધીરે-ધીરે ધકેલને લગે. પાસ હી કુછ ભલે આદમી પેઠે થે, ઉન્હોંને ઉન બદમાશોં કે ડાંટા આર સંત સે કહા:—

“મહારાજ ! ઇતની સહનશીલતા અઘી નહીં છે, આપ કે શરીર મેં જી કાઢી જત છે, આપ ઇન બદમાશેઠાં કે જરા સા ડાંટ દેગે તો યે અળી સીધે હો જાયેગે.” અળ સંત કી દષ્ટિ ઉધર ગયી. ઉન્હોને કહા—“લેયા ! સહનશીલતા કહા છે, મેં તો અસહિષ્ણુ છું, સહને કી શક્તિ તો અહીં મુઝ મેં આયી હી નહીં છે. હા, મેં ઇસકા પ્રતિકાર અપને ડંગ સે કર રહા યા. મેં ભગવાન સે પ્રાપ્ત કરતા યા કિ યે કૃપા કર ઇનકી બુદ્ધિ કે સુધાર દે, જિસસે ઇનકા હૃદય નિર્મલ હો જાય.” સંત કી ઓર ઉન ભલે આદમિયો કી ખાત સૂનકર બદમાશેઠાં કે ક્રોધ કા પારા બહુત ઊપર ચઢ ગયા. વે સંત કે ઉઠાકર નદી મેં ફેંકને કે તૈયાર હો ગયે. ઇતને મેં હી આકાશવાણી હુધ—“હે સંતશિરોમણિ ! યે બદમાશ તુમહેં નહીં કે એથાહ જલ મેં ડાલકર ડુબો દેના ચાહતે હે, તુમ કહો કિ ઇનકો અહીં ભસ્મ કર દિયા જાય.” આકાશવાણી સૂનકર બદમાશેઠાં કે હોશ ઉડ ગયે ઓર સંત રોને લગે. સંત કે રોતે હુએ દેખકર બદમાશેઠાંને નિશ્ચિત સમજ દિયા કિ અળ યહ હમ સોગોં કે ભસ્મ કરને કે લિયે કહ-નેવાલા છે. વે કાપને લગે, ઇસ ણીય મેં સંતને કહા,—એસા ન કરે સ્વામી ! મુઝ તુમ્હ જીવ કે લિયે ઇન કઈ જીવો કે પ્રાણ ન લિયે જાય. પ્રજો ! યદિ આપ મુઝપર પ્રસન્ન હેં ઓર યદિ મેરે મન મેં ઇનકે વિનાશ કી નહીં, પરંતુ ઇનકે સુધાર કી સચ્ચી આકાંક્ષા છે. તો આપ ઇનકો ભસ્મ ન કરકે ઇનકે મન મેં જસે હુએ કુવિચારોં ઓર કુભાવનાઓં કે, ઇનકે દોષોં ઓર દુર્ગુણોં કે તથા ઇનકે પાપોં ઓર તાપોં કે ભસ્મ કરકે ઇન્હેં નિર્મલ હૃદય બના દીજિયે. આકા-શવાણીને કહા—“સંતશિરોમણિ ! એસા હી હોગા. તુમ્હારા ભાવ બહુત ઊંચા છે. તુમ મુઝ કે અત્યંત પ્યારે હો, તુમહેં ધન્ય છે.” જસ, બદમાશ પરમ સાધુ બન ગયે ઓર સંત કે ચરણોં પર ગિર પડે.

(२) शिवालय को पत्र

संत तुकारामलाल बोहड़ाव में थे. छत्रपति शिवालयने अपने पास आदिभियों के साथ बहुत-सी भथाएँ, घोड़े तथा बहुमूल्य जवाहिरात लोके और उनसे पूना पधारने के लिये प्रार्थना की; विरक्त-हृदय तुकारामलाल ने उनकी लेख दुर्घ चीनें के छुआतक नहीं. उनोंने सग चीनें लोटा दीं और नौ अक्षरों में उनको नीचे लिखा पत्र लिख लेला:—

“भथाएँ, छत्र और घोड़ों के लेकर मैं क्या करूँ? यह सग मेरे लिये शुभ नहीं है. हे पुण्डरीनाथ! अण भुजेधस प्रपंच में कथों डालते हो? मान और दम्भ का कोई भी काम मेरे लिये शूकरी-विषाही है. आप दौड़ कर आधिये और धिससे भुजे भयाधिये.”

“मेरा चित्त जिसको नहीं चाहता, वही तुम भुजे हो दिया करते हो, कथों भुजे धतना तंग कर रहे हो?”

“मैं संसार से अलग रहना चाहता हूँ, विषय का संग चाहता ही नहीं. मैं चाहता हूँ—अकाल्त में रहूँ और किससे कुछ भी न भोछुं. मन चाहता है कि सग विषयों का वमन के समान त्याग्य समझूँ. मैं तो यह चाहता हूँ, परन्तु हे नाथ! करने-धरनेवाले तो तुम्हीं हो.”

“मैं क्या चाहता हूँ सग तुम्हें पता है! परन्तु जनकर भी तुम टाल देते हो. यह तो तुम्हें आदत ही पड गयी है कि ने ही तुम्हें चाहता है, तुम उसके सामने ऐसी-ऐसी तीनें लाकर रणते हो कि जिसमे वह उनमें ईसकर तुम्हें लूत नय. परन्तु हे नाथ! तुकाने तो तुम्हारे चरखों के नेर से पकड लिया है. देखू तो सही, तुम धन्हे कैसे छुआते हो!”

(लगवान से धतना कडकर अण तुकारामलाल छत्रपति शिवालय से कहते हैं—)

“यीदी और सम्राट दोनों ही मेरे लिये एक-से हैं मोह

ઔર આશા તો કલિકાલ કી કાંસિયાં હૈં. મેં ઈનસે છૂટ ગયા હું. મેરે લિયે અળ સોના ઔર મિટ્ટી દોનોં ખરાબર હૈં. સારા વેકુણ્ઠ ઘર ખેંઠે હી મેરે ચહાં આ ગયા હૈ. મુઝે કિસ બાત કી કમી હૈ?”

“મેં તો તીનોં લોકોં કે સારે વૈશવ કા ધની બન ગયા હું. સળ દે સ્વામી ભગવાન મેરે માતા-પિતા મુઝકો મિલ ગયે હૈં, અળ મુઝે ઔર કયા ચાહિયે? ત્રિભુવન કા સારા બલ તો મેરે હી અંદર આ ગયા, અળ તો સારી સત્તા મેરી હી હૈ!”

“હિર, આપ મુઝે દે હી કયા સકતે હૈં? મેં તો વિકૃત દેા ચાહતા હું. હાં, આપ ઉદાર હૈં. ચક્રમક પત્થર દેકર પારસ લેના ચાહતે હૈં; પ્રાણુ ભી દે, તો ભી ભગવાન કી એક બાત કી ભી ખરાબરી નહીં હો. સકેગી. ધન કયા દેતે હૈં? ધન તો તુકા કે લિયે ગોમાંસ દે સમાન હૈ. (ચદિ કુછ દેના હી ચાહતે હૈં તો બસ ચહ દીજિયે—)મેં ઇસી સે મુખી હોઉંગા. મુખ સે ‘વિકૃત’ ‘વિકૃત’ કહિયે. ગલે મેં તુલસી કી કણ્ઠી પહનિયે. એકાદશી કા વ્રત કીજિયે ઔર હરિ કે દાસ કંઠલાઈએ. બસ, તુકા કી આપસે ચહી આશા હૈ.”

“બટે-બટે પવંત સોને કે બનાયે બ સકતે હૈં, બન કે તમામ પેટોં કેા કલ્પતરુ બનાયા બ સકતા હૈ, નદિયોં ઔર સમુદ્રોં કેા અમૃતસે ભરા બ સકતા હૈ, મૃત્યુ કેા રોકા બ સકતા હૈ. સિદ્ધિ-યાં પ્રાપ્ત કી બ સકતી હૈં. ચહ સળ હો સકતા હૈ, પરંતુ પ્રભુ કે ચરણોં કા પ્રેમ પ્રાપ્ત કરના પરમદુર્લભ હૈ. ઈન સળ સિદ્ધિયોં સે ભગવચ્ચરણોં કા લાભ નહીં હોતા. શ્રીવિકૃત કે એસે પરમદુર્લભ, પરમપાવન, પરમાનન્દ દેનેવાલે શ્રીચરણ બટે ભાગ્ય સે મુઝ કેા મિલ ગયે હૈં; ઈનકે સામને અળ મેં ઈન મશાલોં, છત્રોં ઔર ઘોટોં કેા અપને હૃદય મેં કહાં જગહ હું?”

“આપને બટે-બટે બલવાનોં કેા અપના મિત્ર બનાયા હ, પરંતુ યાદ રખિયે—અન્ત સમય ચે કોઈ બી કામ નહીં આવેંગે.

કાર્યક્રમ જેવું થઈ ગયું.

મામાની દુકાને એ કામકાજ માટે જતા, પરંતુ એમનું ચિત્ત તેમાં બિલકુલ ચોંટતું નહિ. એક દિવસ સંધ્યાસમયે દુકાનમાં પોતે એકલા હતા. એવામાં દેવમંદિરે થતી આરતીનો ઘંટાનાદ એમના સાંભળવામાં આવ્યો. આ ભગવદ્ભક્ત પુરુષનું ચિત્ત એ સાંભળી ક્યાંથી રોકાય ? દુકાનમાંથી પોતે નીકળ્યા અને સીધા દેવમંદિરે પહોંચી ગયા. એમને એ વાતનું જ્ઞાન પણ ન રહ્યું કે, પોતે દુકાન ખંધ કરવાનું ને તાળું વાસવાનું ભૂલી ગયા છે !

બીજે દિવસે દુકાનમાં કામ કરનારાઓને આ વાતની ખબર પડી. મામાએ પોતાના સ્વભાવાનુસાર તેમને ઠપકો પણ આપ્યો; પરંતુ સંત થવાને સરળયલા આ ભોળીલાલને એથી કંઈ સંતાપ કે શોક થયો નહિ.

પોતાની પત્નીના સ્વર્ગવાસ પછી એમનું મન આ સંસાર ઉપરથી ઊઠી ગયું હતું. વારંવાર એમને એમજ થયા કરતું કે, “ક્યારે આ અસાર સંસાર-સાગરમાંથી છૂટું ને ચાલ્યો જાઉં ?” એમની આ વૃત્તિ ઉત્તરોત્તર બળવાન થતી ચાલી. એ ખરસામાં નગવાડા (વઢિયાર) તરફના શ્રીભગવાનદાસજી નામના એક મહાત્મા ત્યાં પધાર્યા હતા અને ગામ બહાર એક વડ નીચે બેસી રહ્યા હતા. ગામલોકોએ તેમને કહ્યું કે, આ વડમાં એક પ્રેત રહે છે માટે આપ ગામમાં પધારો. ત્યારે તે સંતે જણાવ્યું કે, અમે પણ પ્રેત જેવાજ છીએ અને ત્રણનું નામ સાંભળશે તો તે પ્રેતનું પણ કલ્યાણ થશે, માટે અહીંજ ઠીક છે. એમ કહી તે મહાત્માએ પોતાનો મુકામ ત્યાંજ રાખ્યો. આ મહાત્મા પધાર્યાની વાત ભોળીલાલના બાલુવામાં આવતાં તેઓ વારંવાર તેમની પાસે જઈને સત્સંગનો લાભ લેવા લાગ્યા.

આમ મહાત્મા સાથે પરિચય વધતા લોગીલાલે પોતાના મનની વાત મહારાજ ભગવાનદાસજીની સાથે આવેલા તેમના શિષ્ય આત્મારામજીને પ્રથમ કરી ઉંમર નાની છતાં તેમનો તીવ્ર વૈરાગ્ય અને ગભીર સુખસુદ્રા જોઈને શ્રીઆત્મારામજીને જણાવ્યું કે, આ એક છપ્પ રત્ન છે એથી એમણે મહારાજ ભગવાન દાસજીને એ વાત કહી એટલે તેમણે પણ દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપી એથી લોગીલાલ તો ઘણા ખુશ થયા અને તે પછી થોડાજ દિવસમાં એક શુભ દિવસ જોઈ તેમણે દીક્ષા લીધી તે પછી તેમનું નામ સરયુદામજી રાખવામાં આવ્યું.

તેમણે દીક્ષા લીધાની વાતની ખબર પડી, ત્યારે ગામમાં ઘણીજ હોહા મચી ગઈ હવે તે સન્યાસીઓ સાથે ચાલ્યા જશે, એવી તેમના સગવડાલાને ભીતિ લાગવાથી તેમને પકડી લાવીને એક બધ મકાનમાં પૂરી દેવામાં આવ્યા પછી સ્વામી ભગવાનદાસ તથા આત્મારામજી પાટડી છોડી ચાલ્યા ગયા. પછી સરયુદાસજી અનશન અને મૌનવ્રત ધારણ કરીને પેલા મકાનમાં બેસી રહ્યા બે દિવસ સુધી એમને ઘણા ઘણા પ્રકારે સમજાવવામાં આવ્યા અને દીક્ષા લેવામાં એમની ભૂલ થઈ છે એવું કબૂલ કરાવવા અથાગ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તેમાં આખરે મર્વને નિષ્ફળતા મળી, એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતે જે કાંઈ કયું છે, તે સમજાવવારીનેજ કયું છે, એમ કહી પોતાને છોડી દેવાની વિનંતિ સાથે ગામમાંથી પણ ચાલ્યા જવાની રત્ન આપવાની માગણી કરી સઘળા માણસોઆથી ઘણા મૂઝાયા અને અન્ન-પાણી સિવાય એમને કેટલા દિવસ બેસાડી મૂંઝા એ પ્રશ્ન મર્વેના મનમાં ખડો થયો ત્રીજે દિવસે નિરુપાયે શ્રીસરયુદાસજીને બધનમુક્ત કરવામાં આવ્યા એટલે તરતજ તેઓ પાટડીમાંથી રવાના થઈ ગયા પછી થોડે દૂર આવેલા એક ગામમાં પોતાના ગુરશ્રી

મગવાનદાસજી હોવાના સમાચાર મળતાં તરતજ તેઓ ત્યાં જઈને તેમને મળ્યા.

આ રીતે પાટડી છોડ્યા પછી મહારાજ સરયુદાસજી પોતાના ગુરુની સાથે રહ્યા અને તેમની સાથે ફરતા ફરતા અનેક સ્થળોની મુલાકાત લેતા સંવત ૧૬૨૪ માં અમદાવાદ પધાયો. દરમિયાન તેમણે આત્મચિંતન અને ધાર્મિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો હતો.

મહારાજશ્રી સરયુદાસજી અમદાવાદ પધાયો ત્યારે ગુરુ લગવાનદાસજી તથા તેમના બીજા શિષ્યો લાલદાસજી, મોહનદાસજી અને આત્મારામજી સાથે હતા. ત્રણ વર્ષ સુધી તેઓ સર્વે ખડ્ગધારાના આરે રહ્યા હતા. ત્યાર પછી સંવત ૧૬૨૭ માં મોટી હુમામ પાસે આવેલા પટેલ મનસુખરામ ઓઘડભાઈના ડહેલામાં રહેવા આવ્યા અને તે પછી પ્રેમ દરવાજે આવેલી દરજીની વાડી તેમને રહેવાના સ્થાન તરીકે આપવામાં આવ્યાથી ત્યાં રહેવા ગયા.

ત્યાર પછી દરિયાપુર-વાડીગામમાં રહેતા ત્રીકમદાસ પટેલે, શ્રીમુરલીધરજી મંદિર શ્રીસરયુદાસજીને સર્વ પ્રકારે યોગ્ય જાણી ધણા આગ્રહપૂર્વક અર્પણ કર્યું; પરંતુ મહારાજશ્રીને તો એ પણ એક મહાન ઉપાધિ જણાવા લાગી. તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “આ ખંધનમાથી શી રીતે છૂટવું.” એ અરસામાં થેઠ મોતીલાલ હીરાભાઈ તથા માધવલાલ પટેલ વગેરે, અન્નક્ષેત્ર જાંધવા માટે ઠાઈએક સારી વિશાળ જગા જોળતા હતા. તેઓ મહારાજ સરયુદાસજી પાસે આવી ચડ્યા અને અન્નક્ષેત્ર સંબંધી વાત કરી. મહારાજ તે વાત સાંભળીને ધણુ રાજી થયા અને જાણે પોતાની ઉપાધિ ટાળવાનો આ અવસર પ્રભુએજ મેળવી આપ્યો હોય એમ સગજ, એમણે શ્રીમુરલી-

ધરના મંદિરની જગા અત્રક્ષેત્ર જાંધાવવાને માટે આપી દીધી.

એ અત્રક્ષેત્ર જાંધાયા પછી થોડાજ સમયમાં શુરુ ભગવાન-દાસજીનું અવસાન થયું. તે પછી તેમના શિષ્ય આત્મારામજીની, મુરલીધરના મંદિરમાં ઠાકોરજીની સેવા-પૂજા કરવા માટે નિમણુક કરવામાં આવી; એથી આત્મારામજી ત્યાંજ રહેવા માટે ગયા.

શ્રીઆત્મારામજી મુરલીધર-મંદિરમાં રહેવા ગયા પછી શ્રીસરયુદાસજી એકલા પડ્યા. પટેલ હગનભાઈ દોલતભાઈને ઘેરથી લિફ્તાનો ડબ્બો આવતો હતો તે ઉપર એમણે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા માંડ્યો. મહારાજશ્રી થોડો વખત અમદાવાદમાં રહી પાટડી, ખાવળા, કેળિયાવાસણા વગેરે સ્થળોએ પણ અવારનવાર જઈ આવતા. લગભગ સંવત ૧૯૫૧ સુધી મહારાજશ્રીએ એ પ્રમાણે મુસાફરી કરતા રહી ઘણા માણસોને સ્વત્સંગનો લાભ આપ્યો હતો.

એમનો સ્વભાવ ઘણોજ દયાળુ હતો. નાના-મોટા કે ગરીબ-ગૃહસ્થના ડોઈ પણ પ્રકારના લેહભાવ વિના સર્વેને એ સમાન ભાવથી ઉપદેશ આપતા હતા. તેમના સરળ અને સચોટ ઉપદેશ-થી અનેક મનુષ્યોનું કલ્યાણ થયું છે.

એક મમયે જહારગામના લગભગ બસો વિદ્યાર્થીઓ સરકૃત ભણવા માટે અમદાવાદમાં આવ્યા હતા. શહેરમાંથી કાચી લિફ્તા માગી લાવીને તેઓ રસોઈ કરીને જમતા અને પછી પાઠશાળામાં ભણવા જતા. આથી ભણવા કરતા લિફ્તાની લાજગડમાં વિદ્યાર્થીઓનો વધારે વખત ચાલ્યો જતો. આ વાત સરયુદાસજીએ જાણી ત્યારે વિદ્યાર્થીઓનું દુઃખ એમના દયાળુ આત્માથી સહન થઈ શક્યું નહિ એમણે કેટલાક શ્રીમતોને કહીને તરતજ એ વિદ્યાર્થીઓની લિફ્તાનો ખદોખસ્ત કરાવી આપ્યો. એ ગોઠવણ

स्वामीश्री आत्मारामजी महाराज

સુજળ દરેક વિદ્યાર્થીને આઠ આઠ દિવસનું સામટું સીધું અને રોજનો એક એક પૈસો રોકડો. મળવા લાગ્યો. પરિણામે વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસની ઘણીજ અનુકૂળતા થઈ ગઈ.

ઘોળકાવાળા પટેલ ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ એમના સમાગમમાં આવેલા. તેઓ પોતાના અનુભવનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે:-

“હું પચ્ચીસીમાં હતો. મારા ઉપર અનેક પ્રકારના સંસ્કારો પડતા હતા. x x ■ એ કાળમાં મારી પાસે ‘શ્રીસરયુદાસજી’ની કથાની એવી વાતો આવી કે, તે બુદ્ધિને કેવળ અગ્રાહ્ય હતી. મહારાજ અધ્ધર ચાલે છે, તેમની કથા ભગવાન કરી ગયા; એવી અનેક વાતો પ્રચલિત હતી. મારી બુદ્ધિએ આ વાતોને પડકારી. મેં આ સાધુની પરીક્ષા લેવાનું બીડું જડાવ્યું. x x કોઈ પૂર્વ સંસ્કારના બળે હું તેમની કથામાં જવા ઠસડાયો. ત્યાં જઈને પ્રશ્નો પૂછી તેમને મહાત્ કરીશ એ અભિમાનથી હું ગયો અને ગયો તેવોજ ઠરી ગયો ! મારું બધું અભિમાન ગલિત થઈ ગયું. મારા હૃદયને અજળ પલટો આધો. હું જે હતો તે નહોતો બની ગયો !

“જગતમાં ખીજે કયાંય મને આવી શાંતિ મળી નહોતી, છતાં મારામાં અકડાઈ હતી. એકદમ સીધો પ્રણિપાત કરતાં હું શરમાતો હતો. મેં એક પત્ર લખ્યો અને તેનો ખુલાસો કથામાં થાય એમ ઇચ્છ્યું. ખુલાસો ન થયો. કથા પૂર્ણ થયા બાદ કેટલાક નિજભક્તો સાથે હું પણ તેમની મટૂલીએ તેમને વંદન કરવા માટે ગયો. તેમણે મને પિછાણી લઈ પ્રેમથી નવરાવી દીધો અને કહ્યું: ‘કૃપાનાથ ! આપે પત્ર લખ્યો છે ?’ ત્યારથી હું વીંધાઈને તેમના ચરણે ઢળી પડ્યો અને ઉપર મુઠી તેમનું શરણ સ્વીકારતો રહ્યો. મારા હૃદયની એ અજળ ઘડી હતી.

“તેમની શાંતિપ્રચારક-આંખ તળે રેન્જિયા-રેન્જિયાજ આવતા એમ નહોતું: ભલભલા શ્રીમંત અને પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો, ભલભલા પંડિતો, ભલભલા વિદ્વાનો, ભલભલા ધર્માચાર્યો, ભલભલા અમલદારો, નામચીન પાપીઓ અને દુષ્ટાત્માઓ, દરેક કોમના, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, હરિજન નર-નારીઓએ શ્રીસરયુદાસજીની છાયામાં શાંતિ મેળવી હતી.

x x x x x

“એક સમયે વૈષ્ણવ આચાર્ય અને શંકરાચાર્ય વચ્ચે તકરાર-ટંટા ઉપસ્થિત થયા હતા. એ બંને વચ્ચે શાંતિ સ્થાપવામાં અગ્રભાગ સરયુદાસજીએ લજ્જ્યો હતો. ધરસંસારના અને સમાજવ્યવહારના અનેક ટંટા તેમણે શાંત કર્યા હતા. પરંતુ આટલી બધી ચોગ્યતા હોવા છતાં, તેમણે કોઈ દિવસ તેમની નમ્રતા છોડી નથી. એ હુમેશાં ખોવાઈ જવા માગતા અને ખોવાઈ જતા. કેટલીક વખત ભીમનાથ અને ખડ્ગધારેશ્વરની ઝાડીમાં અથવા તો કોટેશ્વરની ઝાડીમાં કોઈ દેખે નહિ તેવી રીતે એ ધ્યાન લગાવી બેસી રહેતા.

“હુમેશાં સવારે ત્રણ વાગે એ બિઠતા અને સૂર્યોદય થતા પહેલાં બધી ક્રિયાથી પરવારી લેતા. x x x તે અધ્ધર ચાલતા એ વાત સાચી હતી. નીચે કીડી-મંકોડી કચરાઈ ન જાય તેની કાળજી રાખી એ મૃદુ મૃદુ ડગલાં ભરતા. રખેને તેમના ચરણને કોઈ સ્પર્શ ન કરી દે, એટલા માટે જોતજોતામાં તે બધાની વચમાંથી સરકી જતા. બહાર નીકળે ત્યારે છાંયામાં ચાલવાને બદલે તડકામાં ચાલતા; કારણ કે તડકામાં જીવજંતુ ન હોય. લોકડી રાખતા તો તે અધ્ધર રાખતા, પણ ધરતીનો તેનાથી ટેકો લેતા નહિ; કારણ કે રખેને એમ કરવાથી કોઈ જીવ મરે. તેમની એકેએક ક્રિયામાં કોઈ જાતને જરા પણ દુભવાય નહિ

એ સાવચેતી હદ ઉપરની રહેતી. આટલી સાવધાનતા તો જૈન આચાર્યો પણ લાગ્યેજ રાખતા હશે. તેમના જીવનમાં તેમણે કોઈનુંય દિલ હુલવ્યું નથી. સૌને તે અગાધ શાંતિમાં ઝબોળી દઈ ઠંડા પાડી દેતા.

“એક વખતે પોતે ડાકોર જતા હતા. ત્રીજા વર્ગનાં રૂબામાં અતિશય લીડમાં તેઓ બેઠેલા હતા. એમની સામે એક પઠાણ બેઠેલો હતો. તે કંઈક અટક્યાળો હતો. મહારાજ-શ્રીને પગ અડાડવા લાગ્યો. મહારાજે એ પઠાણનો પગ પકડી કહ્યું: “આપના પગને કાંઈ દુઃખ થાય છે? કળે છે? થાક્યો છે? હું હળાવું?” અને એમ કહી તેના પગ પંપાળવા લાગ્યા. પઠાણ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. શરમિંદો બન્યો. “આપ તો ઓ-લિયા છો” એમ કહીને નમી પડ્યો.

“શેઠ મંગળદાસને બંગલે લાલદાસજી મહારાજની શુશ્રૂષામાં મહારાજશ્રી રહેવા આવેલા. ત્યાં સૂવે, રહે અને પ્રેમ દરવાજે કથા કરી આવે. હું પણ ત્યાં સૂતો હતો. તેમની સાથેજ હું કથામાં જતો હતો, પણ મોડો ઊઠતો હતો. મારી મોઢા ઊઠવાની ટેવ લુલાવવા એક દિવસ સવારે હું સૂતો હતો ત્યાં તેઓ આવ્યા અને મારા પગ પંપાળતા ‘ઊઠો, ઊઠો, રામચંદ્ર! બાજત પૈનિયાં!’ નું લજન ગાવા લાગ્યા. હું ઝબકી ઊઠ્યો, ચોક્યો, મારી ખો લુલાઈ ગઈ.

“શેઠ મંગળદાસને બંગલે કાશીના એક પંડિત જગત-પ્રસાદ વેદકથા કરતા હતા. લોકો ઘણા લેગા થતા. પંડિત-જીની સામવેદ ગાવાની શૈલી અનેરી અને આકર્ષક હતી. આપાઠ મહિનો હતો. પાઠજ ઘેરાતાં કઠારો થતો હતો. કથા કરવાના પરિશ્રમ ને ઉકળાટથી બચવા માટે પંખાની આવશ્ય-

કતા હતી. પંખો આવતાં વાર થઈ. બાપુજી જિભા થયા અને પોતાને માથે બાંધવાના વસ્ત્રનો પંખો બનાવી પંડિતજીને પવન નાખવા લાગ્યા. પંડિતજીએ કહ્યું: ‘આપ તો માતાપિતા કહેવાઓ; આ શું કરો છો?’ બાપુજીએ જવાબ આપ્યો: ‘છોકરાંની સેવા માબાપેજ કરવી જોઈએ.’

“કેઈ પણ વસ્તુનો એ જરા પણ દુરુપયોગ થવા ન દેતા. પાણીને પણ ધી સમજીને વાપરતા. ભગવાને જે ચીજ આપી તેનો દુરુપયોગ ન કરવો. સ્નાન કરવું હોય, ખૂબ પાણી જોઈતું હોય, તો નદી બહોળી પડી છે. ઘેર સ્નાન કરે તો બે લોટાને બદલે એકથી પતવું હોય તો પતાવે અને ખૂબી એ કે, શરીર બીજાએ કરતાં વધુ સ્વચ્છ રાખે. તેમનામાં કળાની રસિકતા હતી, તે તેમની સાદાઈ અને સ્વચ્છતાને આભારી હતી.

“રસ્તે જતાં કેઈ બાઈ કે ભાઈને માથે બોલે હોય અને તે બિચારાં યાકચાં-હોય, તો પોતે તે બોલે ઉપાડી લઈ તેને મદદ કરતા. એક વખત કાઠીના ભારા વેચનારાઓના ભારા ઉપાડી તેમને તે વેચી આપવામાં મદદ કરી હતી.

“એક વખત એક યુવાન વિધવાએ ફરિયાદ કરી: ‘બાપુજી! મારો સસરો મને અન્નવસ્ત્ર આપતો નથી.’ બાપુજીએ શિખા-મણ આપી કે, ‘યુવાન શરીર છે, દળણું-પાણી કરી મજૂરી દ્વારા ગુજરાન ચલાવો.’ બાઈએ તેમ કયું. તેનો સસરો ગૃહસ્થ હોવાથી લજવાયો અને બાઈને ખરચી આપવા તત્પર થયો. બાઈએ બાપુજીને પૂછ્યું: ‘શું કરું?’ બાપુજીએ કહ્યું: ‘પુશીધી આપતા હોય તો લો. આપણે રીસ ન હોય.’ બાઈ સુખી થઈ.

“એક સમયે એક વૃદ્ધ ડોશી આવ્યા ને બાપુજીને કહ્યું:

‘બાપજી ! મારું વધારાનું ઘર છે, તે આપ મંદિર ખાતે લો.’
બાપજીએ પૂછ્યું: “તમારે સર્ગાવહારાં કોણ છે ?”

‘બાપજી ! જેઠના દીકરા છે, પણ તે જુદા રહે છે.’

‘ક્યાં રહે છે ?’

‘ભાડાના ઘરમાં.’

‘તેમને એ ઘર આપો. ઠાકોરજીને કાંઈ ખોટ નથી.’

‘ભા ! એ તો મારી ખજાર પણ લેતા નથી. એમને આખી
જી વળે ? અહીં આખી તો પુણ્ય મળે.’

‘એમ ! ત્યારે અમને આપશે ?’

‘હા.’

‘લો, ત્યારે એ ઘર અમે લીધું. હવે અમે ગમે તેને
આપીએ તેમાં વાંધો ન કાઢતાં.’

‘તમને ગમે તેમ કરો ને !’

‘તમારા જેઠના દીકરાઓને એ રૂપિયાના ભાડે આપ્યું.’

‘પછી મહારાજશ્રીએ પેલા દીકરાઓને બોલાવી કહ્યું કે,
‘ડાશીની ચાકરી કરો.’ એમ બધાનો મેળ થયો અને સૌ સુખી
થયાં. ઘર ડાશીના જેઠના દીકરાઓને મળી ગયું.

“આવી અનેકાનેક તેમના ચારિત્ર્યની કથાઓ રસિક અને
શાંતિ આપે એવી છે.

“તેઓ તદ્દન નિર્મોહી હતા. આત્મધ્યાની હતા. શરીર
નાશવંત છે અને આત્મા અમર છે—આત્મા સત્ય છે એનું
ભગતું જ્ઞાન તેઓને ચોવીસે કલાક રહેતું. શરીરથી થતી ક્રિયાઓ
શરીરની ગણતા અને અંતરના વિચારો આત્માના ગણતા. એથી
વાતવાતમાં ‘આ શરીરથી આમ થયું અને મારા રામને આર્જુ
લાધ્યું’ એમ તેઓ વારંવાર કહેતા.”

x

x

x

x

“આવા નિર્મોહી છતાં કલ્પવૃક્ષસમા મહાપુરુષનાં સ્મરણે જેટલાં લખીએ તેટલાં આછાંજ છે. એમણે કોઈ દિવસ પોતાની છળી પડાવી નથી કે પોતાની હયાતિ બાદ જગતને લોળવે એવું એકે સ્મરણ પોતે રાખ્યું નથી; છતાં તેઓ રાજનગરની પરમ શોભારૂપ હતા અને આબાલવૃદ્ધ નર-નારીઓના હૃદયના સાચા સ્મરણરૂપ હતા. એથીજ આજે પણ એમની મૃત્યુતિથિ ઉજવાય છે અને એ મહાત્માનું સ્મરણ કરી કરી જનતા પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે.”

છપ્પનિયા દુષ્કાળમાં લોકોને ભૂખે પીડાતા જોઈને એમને ઘણું દુઃખ થતું. પોતે હમેશાં પચીસ મણુ લોટના રોટલા કરાવતા અને જે કોઈ ભૂખ્યું આવે તે દરેકને એક શેર લોટના રોટલા ને પાંચેર ઠાળ અપાવતા. આમ તેઓ દરરોજ હબરો ભૂખ્યાં માણસોને જમાડતા. આ લોક-સેવાના કામમાં દયાળુ પ્રભુએ તેમને કોઈ દિવસ અનાજની તંગી પડવા દીધી નહોતી. ઠાતાઓ તરફથી અનાજના કોથળા આવ્યાજ કરતા ને મહારાજશ્રી પણ દુકાળિયાંઓને છૂટે હાથે જમાડ્યે જતા.

તેઓ મિતભાપી હતા. એમની વાણી સત્યથી ભરેલીજ હતી. છપ્પનના ચૈત્ર માસમાં વરસાદ થયો, તે પછી એક વખતે ભક્તમંડળી એમની આજુબાજુ બેઠી હતી. તેમાં હરિપુરના બાલાભાઈ શેઠ પણ હતા. તેમણે કહ્યું: “બાપજી! વરસાદ તો સારો થયો છે અને અનાજ પણ સારું પાકશે.” મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો: “હા. એ વાત તો સાચી, પણ એ તો જેનું અસજ્જન હશે તેજ ખાશે.”

આ સાંભળી ત્યાં બેઠેલા દરેક જણ વિચારમાં પડી ગયા કે, મહારાજશ્રી આવું કેમ બોલ્યા હશે? પરંતુ કોઈ કંઈ

નિર્ણય પર આવી શક્યું નહિ. દેવયોગે બીજે દિવસે બાલાલાઈ શેઠને કોલેરા લાગુ પડ્યો અને ટૂંક સુદતમાંજ તે દેવલોક પામ્યા. આ વખતે મહારાજશ્રી પ્રથમ જે જોલેલા તેનું રહસ્ય ભક્તોના સમજવામાં આવ્યું.

તેઓ તદ્દન નિરભિમાની હતા. પ્લેગના સમયમાં મુંબઈના જ્યકૃષ્ણ મહારાજ અમદાવાદ પધાર્યા હતા અને દાણાપીઠમાં દેસાઈલાઈ વકીલને ત્યાં ભિતર્યા હતા. મહારાજશ્રી સરયુદાસજી પણ કથા-શ્રવણ નિમિત્તે ત્યાં જતા હતા. પંબળના ઠેશવાનંદ સરસ્વતી નામના એક વિદ્વાન સંન્યાસી અને એક બીજા સુરદાસ મહારાજની કથા શાહપુર દરવાજા બહાર છોટાલાલની ધર્મશાળામાં થતી હતી, તેમાં પણ સરયુદાસજી મહારાજ જતા હતા.

તેઓ એટલા નમ્ર હતા કે, જો કોઈ એમને પગે લાગવા બાંધ, તો તેના પહેલાં તો પોતેજ તેને નમી પડતા.

શ્રી જાનકીદાસ મહારાજની સાથે મહારાજશ્રી કોઈ કોઈ વખત નડિયાદ-સંતરામના મંદિરમાં પણ જતા હતા. અહીં એમની ગેરહાજરીમાં પણ શ્રોતાજનો નિત્યનિયમ સુજળ એકત્ર થતા અને માંહોમાંહે ભજન-કીર્તન કરતા.

મહારાજશ્રીનાં પૂર્વાશ્રમનાં બહેન જમનાબાઈનું લગ્ન અમદાવાદમાં થયું હતું. તેઓ આજે અંધ હતાં, ગરીબ ઘરમાં આવ્યાં હતા અને ગરીબાઈમાંજ જીવન વ્યતીત કરતાં હતાં. આથી મહારાજશ્રીના પરમભક્ત ત્રીકમલાઈએ એક વખતે મહારાજશ્રીને વિનંતિ કરી કે, “જમનાબાઈ મારા ધરમનાં બહેન છે. એમને દર વર્સે એ રૂપિયાની મદદ આપવાનો મારો ઇરાદો છે.” આ સાંભળી મહારાજે તેમને તો કાંઈ ન કહ્યું; પરંતુ પોતાની બહેનને કહ્યું કે, “આપણે એવી મદદ ન લેવી, બહેન! એવી મદદ લેવા કરતાં તો રોજ દશ શેર ઘઉં દળીને જે મળે

તેમાંથી રોટલા ને શાક ખાઈને ચલાવવું. એક મહિનામાં આઠ આનાનું ધી લાવવું, તેમાંથી ઠાકોરજીનો દીવો પણ થાય. એમ કરતાં કરતાં જ્યાંસુધી નલે ત્યાંસુધી નલાવજો ને જ્યારે કામ ન થાય ત્યારે મારી પાસે આવજો; પરંતુ મદદ લેવાની મનમાં ઇચ્છા રાખશો નહિ.” જન્મનાખાઈએ જીવનપર્યંત મહારાજ-શ્રીની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું હતું.

મહારાજશ્રીનાં માતૃશ્રી આ જન્મનાખહેનને ત્યાં રહેતાં હતાં. તે બીમાર પડ્યાં અને કેટલોક સમય માંદગી લોગવીને દેહત્યાગ કર્યો. મહારાજશ્રીએ તેમનો અગ્નિસંસ્કાર કરવા સિવાય તેમની પાછળ બીજી કંઈ ક્રિયામાં ભાગ લીધો નહોતો.

શિયાળાની ઠંડીના સમયમાં કંઈ તેમને જોડવા માટે કાળજી આપે તો તે, રાત્રે બહાર ફરવા નીકળી પડતા અને ટાઢે ધૂળતા કંઈ ગરીબને શોધી કાઢીને આપી દેતા. પોતે તો ઘાતિયાની બનાવેલી માત્ર એક રજાઈજ વાપરતા હતા.

પ્રાણીમાત્રને તેઓ સમભાવે જોતા. એક સમયે શહેરમાં એક લાલ મોઢાવાળું વાંદરું આવી ચડ્યું અને લોકોનાં ઘરોમાં પેસી જઈ ઘણા ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યું. આથી લોકો ઘણા હેરાન થયા અને તેને મારી નખાવવાની ગોઠવણ કરવા લાગ્યા. મહારાજના જાણવામાં એ વાત આવી એટલે તેમને હયા આવી. તેમણે તે માંકડાને પકડાવીને એક લાકડાના પાંજરામાં પુરાવ્યું અને થોડા દિવસ રાખી કંઈ મજવાસી સાથે મજમાં મોકલી દીધું.

આવા બીજા પણ પ્રસંગો છે. એક સમયે તેઓ નદીએ નાહવા જતા હતા. રસ્તામાં એક માંદા ગધેડાને જોઈને તેમને હયા આવી અને તેના ઘા ઉપર પાટો બાંધ્યો.

શ્રીમુરલીધરના મંદિરમાં રોજ દીવાળત્તી થયા પછી કયા કહેવામાં આવતી હતી. મુખ્યત્વે, મહારાજશ્રી ભાગવતનીજ કયા

કહેતા અને તેમાં પચાસ-સાઠ માણસ હાજરી આપતા. તે મહિરના નીચેના ભાગમાં બેસીને કથા વાંચતા હતા. ત્યારબાદ સવારમાં મેઠા ઉપર બેસીને કથા વાંચવા માડી. તેમાં પ્રથમ પુરુષોનેજ આવવા દેતા, સ્ત્રીઓને આવવા દેતા નહિ આ વખતે સાંભળનારાઓની સંખ્યા લગભગ દોઢસોને આશરે થતી હતી. તેમાં પારસભાગની કથા કહેવામાં આવતી હતી પછી કેટલીક સ્ત્રીઓની, કથા સાંભળવાની ખાસ ઇચ્છા જણાવાથી દરેક માસની સુદિ અગિયારસથી પૂનમ સુધી અને વદિ અગિયારસથી અમાસ સુધી એમ દશ દિવસ કથામાં આવવા દેવાની તેમને આજ્ઞા આપી તે પછી જ્યારે શ્રીમદ્ભાગવતની કથા શરૂ થઈ, ત્યારે બહેનોની ઇચ્છા હોયેલા કથામાં આવવાની આજ્ઞા મેળવવાની થઈ. કેટલીક બહેનોએ એ વાત એક ભક્તને કરી. તેમણે મહારાજશ્રીના અનન્ય ભક્ત રા. ભચુભાઈને એ વાત કહી ભચુભાઈએ એ વાત મહારાજના કાને નાખી મહારાજે પણ બહેનોની ઇચ્છા સુજળ તેમને દરરોજ કથામાં આવવાની છૂટ આપી. આથી ઘણી બહેનોએ કથાનો લાભ લેવા માંડ્યો. સ્ત્રી-પુરુષ સર્વેનો સમાવેશ મેઠા ઉપર થઈ શકે એમ નહોતું, એટલે સ્ત્રીઓ નીચે બેસતી અને પુરુષો મેઠા ઉપર બેસતા તેમજ નીચે-ઉપર સર્વત્ર કથા સંભળાય તેવી રીતે મહારાજશ્રી કંઠેડા પાસે બેસી કથા કહેતા.

x

x

x

x

એક દિવસ મહારાજશ્રી અમદાવાદ સાબરમતીના તીરે આવેલા ખડ્ગધારેશ્વરના આરે સ્નાન કરવા ગયેલા માર્ગમાં પગે ઠંઈ ઇજા થવાથી દરરોજના નિયમ પ્રમાણે એ કથા સમયે હાજર થઈ શક્યા નહિ, છતાં કથાનો સમય થતા મહિરમાં કથા તો થઈજ. અસારવાના કેટલાક પાટીદારે કથા

સાંભળીને પાછા ફરતા હતા, તેમને મહારાજશ્રી રસ્તામાં સામા મળ્યા, ત્યારે તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. કહેવાય છે કે, તેમની ગેરહાજરીમાં સાક્ષાત્ પરમેશ્વરજી તેમનું સ્વરૂપ ધારણ કરી કથા વાંચી ગયા હતા ! શેઠ બાલાભાઈ દામોદરદાસે આ વાત મહારાજશ્રીને કાને નાખીને તેનો ખૂલાસો બહુવા ઇચ્છ્યું. પરંતુ તેઓશ્રીએ એ વાતને ઉઠાવી દેતાં માત્ર એટલુંજ કહ્યું કે, “એમ બનવું એ પણ સંભવિત છે.”

x x x x

પુરુષોત્તમ માસ ચાલતો હતો અને મહારાજશ્રીની વાણી સાંભળવા આવનાર સ્ત્રી-પુરુષોની સંખ્યા વધી પડી. આશરે દોઢથી બે હજાર માણસ આવવા લાગ્યાં. મંદિરમાં એ સર્વેનો સમાવેશ થઈ શકે એમ નહોતું; એટલે મહારાજશ્રીએ મંદિરની પાછળની વાડીમાં કથા કહેવા માંડી. પુરુષો અને સ્ત્રીઓને બેસવાનું સ્થાન તફાત જુદું હતું અને વચ્ચે એક પડદો પણ બાંધવામાં આવતો હતો. એક વણિક સોની ગૃહસ્થને સ્ત્રીઓ તરફ તાકી તાકીને જોવાની ટેવ હતી. કથાપ્રસંગે પણ તેની એ ટેવ છૂટતી નહોતી. એ ભાઈની તરફ મહારાજશ્રીનું ધ્યાન ખેંચાયું અને તરતજ ચાલુ કથાએ તેને ઉઠાડી અન્ય સ્થળે બેસાડવામાં આવ્યો.

એમની કથાની સરળ શૈલીથી મુગ્ધ થઈ કેટલાક હરિજનો (અંત્યજો)ને પણ કથા સાંભળવાની ઇચ્છા થઈ આવી. એક ભક્તદ્વારા તેમણે મહારાજને પોતાની ઇચ્છા જણાવી અને કથા શ્રુતનું પાન કરવાની આજ્ઞા માગી. મહારાજે તરતજ આજ્ઞા આપી અને તેમને જરા દૂર બેસવાની જોઈવણ કરાવી આપી. કારણ કે:-શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પण्डिताः समदर्शिनः ।

x x x x

કાલુપુર (અમદાવાદમાં) ડોશીવાડાની પોળમાં શ્રીનટવર-લાલજી શ્યામલાલજીનું મોટું વૈષ્ણવ-મંદિર છે. ત્યાંના ગોસાઈ

મહારાજ શ્રીરણુછોડલાલજીને યજ્ઞોપવિત આપવાના પ્રસંગે બહારગામથી પણ લગલગ તમામ ગોસાંઈજી મહારાજના બાળકો પધાર્યા હતા. તેમાં શ્રીનાથજીના ટિકાયત મહારાજ શ્રીગોરધનલાલજી પણ હતા. મહાત્મા શ્રીસરયુદાસજીની પ્રશંસા સાંભળીને તેમને મળવાની ઇચ્છા જણાવી. મહારાજશ્રીએ પૂછાવતાં તેમણે પોતાની અનુમતિ આપી; એટલુંજ નહિ પણ અસારવા-શ્રી આચાર્યજીની બેઠક, જ્યાં મહારાજ શ્રીગોરધનલાલજી બિતર્યા હતા ત્યાં-જાતે જઈ આમંત્રણ આપી આવ્યા હતા. બીજે દિવસે કથા-પ્રસંગની સમાપ્તિ બાદ શ્રીગોરધનલાલજી, મહારાજશ્રીને મળવા માટે પધાર્યા. ભક્તવર્ગને આ મુલાકાતની ખબર હોવાથી એ સમયે ઘણા સ્ત્રી-પુરુષો હાજર રહ્યા હતાં. શ્રીગોરધનલાલજી મહારાજે, મહારાજશ્રી સરયુદાસજીનાં ઘણાં વખાણુ કર્યાં હતાં અને કહ્યું હતું કે, “જે કામ અમારા જેવા ધર્મશુરુઓએ કરવાનું છે, તે કામ એમણે પોતે હાથમાં લીધેલું છે; એ માટે એમના જેટલાં વખાણુ કરીએ તેટલાં થોડાં છે.”

કથામાં એમની મધુર વાણીએ જનતાને ઘણી આકર્ષી હતી. એક સમયે કડવાપોળમાં રહેતા જમનાદાસ નામના એક ભગતે એમને કહ્યું કે, “મહારાજ ! આપનું શરીર જ્યારે નહિ હોય, ત્યારે બીજે કોઈ ઠેકાણે કથા સાંભળવામાં આવો પ્રેમ નહિ થાય; કારણ કે, આજકાલના સાધુસંતો તો પ્રવૃત્તિવાળા રહ્યા એટલે તેમનો વ્યવહાર પણ જીદો.” મહારાજે આ સાંભળી જવાળ આપ્યો કે, “ભગતજી ! એ શું બોલ્યા ? કોઈએક બાળકની માતા મરણ પામે અને તેનો પિતા ધવરાવવા માટે ધાવ રાખે; છતાં બાળક કહે કે, ‘હું નહિ ધાવું,’ મારી માતાના જેટલો પ્રેમ એ ધાવનો નથી ! ત્યારે એ બાળકનું શું થાય ? જરૂર તે મરણ

પામે. માટે તે બાળકે તો જેનુંતેનું દૂધ પીને મોટાજ થવું રહ્યું. એજ પ્રમાણે આ શરીર ગયા પછી તમારે પણ જ્યાં કયા થતી હોય ત્યાં જઈને સાંભળવીજ રહી. તમે કયા નહિ સાંભળો તો તમારું અંતઃકરણ મલિન થશે. વળી તમારે માત્ર કયા સાંભળવા સાથેજ કામ રાખવું. એ સિવાય કયા કરનાર કયા બેઠા છે, શું કરે છે, શું ખાય છે, વગેરે કોઈ પણ બાબત ઉપર લક્ષ આપવું નહિ; કારણ કે એમ કરવાથી શ્રદ્ધા રહેતી નથી અને પરિણામે ઉપદેશની અસર પણ રહેતી નથી.

વ્યાવહારિક કે બીજી કોઈપણ મૂંઝવણમાં કોઈ પણ સંજ્ઞન તેમની સલાહ પૂછે તો તેમને યોગ્ય રસ્તો બતાવતા. પરમાર્થ સિવાય કોઈ પણ ઉપાધિમાં પડવાનું એમને પસંદ નહોતું. તેમની પાસે રહેતા આત્મારામજી મહારાજને એક વખતે કોઈ ભક્ત ગાય આપવા માટે આવ્યા. ગાય રાખવાની એમની ઇચ્છા હતી, એટલે એમણે મહારાજશ્રીને પૂછ્યું! ત્યારે તેમણે ચોખ્ખી ના પાડતાં જણાવ્યું કે, “એ ગળામાં ઉપાધિ નાખવા જેવું છે. ગાયનું છાણ-વાસીદું અને ઘાસ-કચરા આદિના કામમાંથી આપણે નવરાજ નહિ પડીએ અને એથી આપણી કયા-વાત તથા ભજન-કીર્તનમાં વિક્ષેપ પડશે. આપણે ગાય રાખવી પરવડે નહિ.”

તેઓ ઘણી જગ્યા અવસ્થાએ પહોંચેલા સાચા સાધુ હતા; એટલે એલાઓ કે શિષ્યો મૂંડવાનું તેમને પસંદજ ન હતું. એમણે જીવનપર્યંત કોઈને શિષ્ય બનાવ્યો નથી. કોઈ કોઈ વખતે એમના ભક્તો એમને ફૂલહાર પહેરાવવા કપાળે તિલક કરવા ઇચ્છા કરતા, ત્યારે તેઓ તેનો સ્વીકાર નહિ કરતાં તે ભગવાન શ્રીમુરલીધરનેજ અર્પણ કરાવતા.

એમની ઈશ્વરભાવના જડ-ચેતન સર્વમાં એકસરખી હતી.

ને નીચેની વાત ઉપરથી જરાબર સમજાયે. જાંપડાની પોળમાં રહેતા શેઠ ત્રીકમલાઈ, પોતાના હરિપુર ગામમાં મકાન બંધાવતા હતા. ત્રીજા મકાનના માળે લીમડાની એક ડાળી આડી આવતી હતી; એ ડાળીનું શું કરવું, તે જાણત શેઠે મહારાજ-શ્રીની સલાહ પૂછી. ત્યારે મહારાજશ્રીએ જણાવ્યું કે, “ત્રીજા માળ અધોજ કરજો, પણ ડાળી કપાવશો નહિ. લીમડો જ્યારે ફેવસોડ પામે ત્યારે ત્રીજા મળસો પૂરો કરી લેજો. ડાળી કાપશો તો બિચારા લીમડાને દુઃખ થશે અને એથી પ્રભુ રાજ નહિ રહે.”

માર્ગમાં ચાલતી વખતે કોઈ જીવજંતુ પોતાના પગ નીચે કચડાઈ ન જાય, એ માટે તેઓ ઘણી સંભાળપૂર્વક પગલાં મૂકતા. ક્વા માટે કોઈ વૃક્ષ-વનસ્પતિનાં પાન લેવા આવે તો તેને તેઓ કહેતા કે, “પ્રથમ એ વનસ્પતિને પગે લાગીને પ્રાર્થના કરો, એની માફી માગો અને પછી પાન લો.” તેઓ ધીમેથી અને વિચાર કરીનેજ જોલતા. કોઈના પણ આત્માને હુમલતા નહિ. ઉનાળાના દિવસોમાં પણ પાણીની માટલી સરખી રાખતા નહોતા; કારણ કે માટલી રાખવાથી જળ ઢળે અને એથી છીડીઓ થાય અને એ છીડીઓ કદાચ પગ નીચે આવે તો હત્યા થાય, એવી ભીતિ સદાય એમને રહ્યા કરતી. પાણી માટે એમની પાસે માત્ર એક લોટોજ રાખતો હતા.

તેમનામાં સહનશીલતાનો એક અજળ જેવો ગુણ હતો. એમના ડાળા કાન પાસે એક રસોળી જેવી ગાંઠ નીકળી હતી. જે દિવસે દિવસે વધવા માંડી હતી. ઘણા ઘણા ભક્તો એમને વારંવાર કાલાવાલા કરી કરી ક્વા માટે વિનવતા; પરંતુ મહારાજ કોઈ પણ પ્રકારે માનતા નહિ. છેવટે બધાંએ એકત્ર થઈ વિચાર કર્યો અને પાટડી-દરબાર શ્રીસુરજમલજીને તેડાવી, તેમના-

દ્રાગ મહારાજશ્રીને વિનંતિ કરાવી મહારાજશ્રી પણ સર્વેનેા તિરસ્કાર કરી શકયા નહિ અને દવા કરાવવાની હા પાડી શેઠ મગજદાસ ગીરધરદામના બગલામા ઓપરેશન કરવાનુ નક્કી થયુ અને મુબઈથી સરજનને બોલાવવામા આવ્યા ઓપરેશન કરતાં પહેલા ડોક્ટરે ક્લોટેક્સેઈમની ગીગી સૂઘાડવાની વાત કહી એટલે મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે, “લીશી સૂઘાડવાની કશી જરૂર નથી નાપ આપનુ કામ ખુશીથી કરો ત્યામુધી કામ નાહુ રહેશે ત્યામુધી આ શરીર જરા પણ હાલશે નહિ” તે પછી મહારાજશ્રી ધ્યાનસ્થ થયા અને ડોક્ટરે ઓપરેશન કર્યું ત્યામુધી નિર્જીવ પ્રતિમાની માફક બેસી રહ્યા ઓપરેશનનુ કામ પૂરુ થયાની વાત બહતોએ મહારાજશ્રીને કરી, ત્યાં તેમણે નેત્રો ખોલ્યા ડોસ્ટર પણ એમની આ સહનશક્તિ જોઈ દિગ્મૂઢ બની ગયા ! આ ઓપરેશનથી એક મહિને એમને આરામ તો થયો, પરંતુ તે પછી બીજી ગાઠ નીકળી ડોસ્ટરે ફરી તપાસી જોયુ અને તેમણે એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, હવે જો ઓપરેશન કરવામા આવશે તો વારાફરતી સાત ગાંઠો નીકળશે અને દરેક વખતે ઓપરેશન કરવાની જરૂર પડશે આથી બીજીવાર ઓપરેશન કરાવ્યુ નહિ

તે પછી બગબર આત મહિના શ્રીયુત મગજદાસના બગલે રહ્યા બાદ મહારાજ પોતાના મૂળ ન્યાનકે પાછા જ્યાં એમની અશક્તિ દિવસે દિવસે વધતી જતી હતી, આથી ડોસ્ટરોએ એમને ખુલ્લી હવામા ફરવાની મલાહ આપી એમને પોતાને તો એમ જણાઈ ચૂકયુ જ હતુ કે, આ બધા પ્રયાસો હવે નિષ્ફળ છે છતાં બન્નજનોના અતિ આગ્રહને લીધે એઓ શેઠ ત્રીકમભાઈ ની ગાડીમા બેગી કેમ્પ તરફ ફરવા જતા અને ત્યાં યોડુક પગે પણ ચાલતા

કેમ્પમાં રહેતા ગોરા લોકો પણ એમનાં સુખારવિંદનાં દર્શન કરી નમ્ર બની જતા હતા. મહારાજશ્રીની ગાડી દેખતાંજ, ક્ષણમાં બેઠેલા યુરોપિયનો ઊભા થઈને એમને માન આપતા. એ લોકોને આવી તસ્દી આપવા મહારાજ ઇચ્છતા નહોતા, એટલે એમણે કરવા જવાનો રસ્તો બદલ્યો. આથી તો પેલા ગોરા લોકો ઊલટા નારાજ થયા. પોતાને માટે મહારાજે રસ્તો બદલ્યો છે, એવી વાત જ્યારે તેમના જાણવામાં આવી, ત્યારે તેમણે મહારાજને સંદેશો કહેવડાવ્યો કે, “આપ જો આ રસ્તે નહિ પધારો તો જે રસ્તે આપ પધાર્યો, ત્યાં અમે આવીશું. પરંતુ આપનાં દર્શન તો જરૂર કરીશુંજ.” આ સાંભળી મહારાજશ્રી મૂળ રસ્તેજ પાછા ફરવા જવા લાગ્યા.

એક દિવસે મહારાજશ્રી કેમ્પમાં ફરતા હતા. સાથે એક માણસ હતો. સામેથી એક ગોરો સાઈકલ પર બેસી પૂર ઝડપથી આવતો હતો. મહારાજશ્રી સન્મુખજ હોવાથી તેણે સાઈકલ એકદમ રોકી; પરંતુ એમ કરવાથી તે ગબડી પડ્યો. આથી તેના મનમાં થણા શુસ્સો થઈયો ક્રોધમાં તેણે ઊભા મહારાજશ્રી તરફ બેશું. મહારાજશ્રી તો હાથ ભેડીને ઊભા થઈ હતા. એ ભેટાંજ પેલા ભાઈનો શુસ્સો બિતરી ગયો અને પછી મહારાજશ્રીને માથાંગ દંડવત્ કરી ચાલતો થયો.

આવી આવી તો કેટલીય બાળતોથી એ મહાત્માનું જીવન ભરપૂર હતું. નિરવેશતા, ભગવત્પરાયણતા, સુખદુઃખાદિ દ્વંદ્વોથી પર દ્વંદ્વરહિતપણું, નિર્ગમત્વ, સમદષ્ટિ, શાંતિ, અપરિચ્છિત વગેરે સર્વે શુભો તેમનામાં સંપૂર્ણ રીતે ખીલેલા હતા. એમનું જીવન અન્યને માટેજ હતું અને એથીજ એમણે પ્રાણીમાત્રના હૃદયમાં સ્થાન મેળવ્યું હતું.

આખરે એ દિવસ આવ્યો કે, જેની એ મહાત્મા રાહ

જેઈ રહ્યા હતા. એ સંવત ૧૯૬૮ ના કાર્તિકની કૃષ્ણ તૃતીયાનો દિવસ હતો. આગલે દિવસે મહારાજશ્રી પોતાના નિત્યનિયમ મુજબ સાંજના સમયે ફરવા ગયા હતા. પ્રાતઃકાળના ત્રણ વાગે નિત્યનિયમ મુજબ ઊઠીને સ્નાનાદિ કાર્યથી પરવારી ધ્યાનમાં બેઠા; ત્યાંસુધીમાં એમની નિકટમાં રહેતા માણસોને પણ માલૂમ ન હતું કે, ઘડી પછી શું થવાનું છે? મહારાજની તો એ આખરનીજ ધ્યાનાવસ્થા હતી. લગભગ પાંચ વાગતાં એમનો મહાન આત્મા આ નશ્વર શરીરનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો.

સવાર થતાંજ તો આ વાત આખાય શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ. એમનાં અંતિમ દર્શન માટે માનવ-મહાસાગર ઊલટ્યો. સારાય શહેરમાં હડતાલ પડી હતી. આખાલવૃદ્ધ સૌને મોઢે માત્ર એ એકજ વાત ચર્ચાઈ રહી હતી. મહારાજશ્રીના નિશ્ચેતન દેહને પાલખીમાં પધરાવી દુધેશ્વરને આરે લઈ જવામાં આવ્યો અને ત્યાં અંદનકાષ્ઠની ચિતામાં અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. એમની સ્મશાનયાત્રામાં શહેરનાં પ્રતિષ્ઠિત તેમજ બીજાં હજારો માણસોએ ભાગ લીધો હતો.

તેમની ઉત્તરક્રિયા સારી રીતે કરવામાં આવી હતી. મંદિરમાં તેમની ગાદી સ્થાપવામાં આવી અને તેનાં દર્શનનો લાભ આજ પણ અનેક ભક્તો લે છે. તેમના સ્મરણ તરીકે તેમની મૃત્યુતિથિને દિવસે શહેરમાં હડતાળ પાડવામાં આવે છે, મંદિરમાં શ્રીમદ્ ભાગવતની સસાહ થાય છે અને ભક્ત લોકો તેમને સંભારી સંભારીને અનેક પ્રકારનાં પુણ્યદાન કરે છે.

એ મહાપુરુષને અનેકાનેક પ્રજ્ઞામ, કે જેમના જીવનના પ્રસંગો આજ પણ અમને સાચા ત્યાગ અને પરોપકારના માર્ગ દોરે છે.

૧-શ્રીસરયુદાસ મહારાજનાં સંસ્મરણો

(મહારાજશ્રીના જીવનમાંથી અનેક બોધદાયક પ્રસંગો મળે એમ છે; પરંતુ તેમની હયાતીમાં એની નોંધ થયેલી નહિ હોવાથી તેની સળંગ નોંધ મળી શકતી નથી. એટલે કેટલાક ભક્તો કે જેમણે તેમના સત્સંગનો લાભ લીધો હતો અને હજી જેઓ હયાત છે તેમણે લખાવેલા છૂટા છૂટા પ્રસંગો અહીં ઉતાર્યા છે.)

મહારાજશ્રી ગામ જાવળા જતા ત્યારે ત્યાંના શ્રીહનુમાનજીના મંદિરમાં સુકામ કરતા. એ ગામના એક ડુંગરભક્તને મહારાજશ્રીનો સત્સંગ લાગવાથી તેમણે સંસારનો ત્યાગ કરેલો. આથી એ ભક્તના ભાઈ મહારાજશ્રીને લાકડી લઈ મારવા દોડી આવ્યા. એ વખતે મહારાજ આરતી ઉતારતા હતા. ડુંગરભક્તના ભાઈને ત્યાં દોડી આવેલો જોઈ ધીબ સાધુઓ ગભરાયા અને તેમણે મહારાજશ્રીને એ વાત કહી. આથી જરાય ન ગભરાતાં એમણે સર્વે સાધુઓને જવાળ આપ્યો કે, “કોઈએ ગભરાવાનું કારણ નથી; આ શરીરને તેઓ ભલે માર મારે.” એટલામાં તો ડુંગરભક્તના ભાઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મહારાજે તેમને જોયા એટલે શ્રીહનુમાનજી સામેથી આરતી ખસેડી તેમની આરતી ઉતારવા લાગ્યા. પેલા ભાઈના ક્રોધ તો કોણ જાણે ક્યાંએ શમી ગયો અને ઊલટો મહારાજશ્રીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરવા લાગ્યો.

x

x

x

x

મહારાજશ્રી એક સમયે જાવળાથી અમદાવાદ પધારતા હતા. મોરાર નામના એમના એક ભક્તે એ સમયે એમને યોડાક વધુ દિવસ રોકાઈ જવા વિનંતિ કરી; પરંતુ મહારાજ રોકાયા નહિ. એટલે મોરાર ભક્ત તેમના જવાના રસ્તા વચ્ચે સૂઈ ગયા

અને કહ્યું કે “પધારવું હોય તો મારા શરીર ઉપર પગ મૂકીને પધારો.” ભક્તનો આવો પ્રેમ જોઈ તેમનું હૃદય દ્રવી બિઠ્યું અને તરતજ તેઓ ત્યાં રોકાઈ ગયા!

x

x

x

x

બાવળા જતા ત્યારે ગામમાંથી વારાફરતી દરેક પાટીદારને ત્યાંથી મહારાજશ્રીને માટે લોજન આવે એવી ગોઠવણ થયેલી હતી. મહારાજશ્રી પાસે એક પિત્તળનો દાળડો હતો. તે ભિક્ષા આપનાર માણસ લઈ જતો અને તેમાં નિયમ મુજબ ભિક્ષા લઈ આવતો. એક દિવસ એક સજ્જનને રોટલી ઉપર વધારે ઘી ચોપડીને મોકલી હતી. લોજન સમયે દાળડો ઉઘાડતાંજ એ તરફ મહારાજનું ધ્યાન ગયું એટલે જમ્યા સિવાય તેમણે એ દાળડો ણંધ કરી એક ખીંટી પર લટકાવી દીધો અને પોતાના સાધુમંડળને જણાવ્યું કે, “પ્રભુએ આજે ઉપવાસ કરવાની આજ્ઞા આપી છે.”

રાત્રે જ્યારે ખીજા સકતે તે દાળડો લઈ જવા માટે ખીંટી પરથી ઉતાર્યો તો ભારે જણાયો. ઉઘાડીને જોયું તો લોજન જેમનું તેમ જોતાં તેના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો! તેણે મહારાજશ્રીને પૂછ્યું: “આજે પ્રસાદ નથી લીધો?” મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે “ના, પ્રભુની આજ્ઞા નથી.”

“કારણ?” તે ભગતે પૂછ્યું.

“કારણ એજ કે, રોટલી ઉપર ઘી વધારે ચોપડેલું છે. એ પ્રસાદ ન લેવાય. ભક્ત તેમનાં છોકરાંને રોજ આ રીતે ખવડાવે છે?” મહારાજશ્રીએ જવાબ આપી સામો પ્રશ્ન કયો.

“મહારાજ! તે તો રોજનાં ખાનાર છે અને આપે તો માત્ર આજનોજ દિવસ (ભિક્ષા લેવાની) કૃપા કરી છે.” ભક્તને જણાવ્યું.

“એમ ન માનો.” મહારાજે કહ્યું: “તમારી ઇચ્છા જો મને

જમાડવાનીજ હોય, તો તમારાં છોકરાંને જેવું આપો છો તેવુંજ મને આપો; નહિ તો ઉપવાસ કરીશું.”

લજ્જા તો આ સાંભળી ઠંડાજ થઈ ગયો. ત્યાર પછી કોઈ પણ ભક્તે તેમની ઇચ્છાવિરુદ્ધ કંઈ પણ કયું નથી.

x x x

અમદાવાદમાં મુરલીધરના મંદિરમાં મહારાજશ્રી નિત્ય કથા કરતા હતા. હમેશાં પ્રાતઃકાળમાં વહેલા બિહીને નદીએ સ્નાનાદિ માટે જતા હતા. પોતાના નિત્યનિયમ મુજબ એક દિવસ એ નદીએ ગયા હતા, ત્યાં કોઈએક રોગી માણસ એમની નજરે ચડ્યો. એટલે તેઓ તેની સેવામાં રોકાઈ ગયા. કથાનો સમય થઈ ગયો હતો; છતાં મહારાજશ્રીએ રોગી પુરુષ પાસેથી બિઠચા નહિ ઉઠવે કથાસમય પણ વીતી ગયો. પછી નદીએ જઈ પાછા ફર્યા ત્યારે કથામાંથી પાછા ફરતાં માણસો તેમને મળ્યાં. આજની કથાનાં તેઓ ઘણાં વખાણ કરતાં હતાં. મહારાજશ્રી તો આ સાંભળી અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા. સામા મળેલા ભક્તોમાંના કેટલાકને તેમણે પૂછ્યું કે, “હું તો નદી ઉપર એક રોગી માણસની સેવામાં હતો, ત્યારે કથા કેણે વાંચી?” તે લોકો પણ આશ્ચર્યને વશ થઈ કંઈ જવાબ આપી શક્યા નહિ. વિચાર કરીને મન સાથેજ તેમણે નિશ્ચય કરી લીધો કે, “નક્કી પરમકૃપાળુ પર-માત્માએજ આજે તરફી લઈ મારું સ્વરૂપ ધારણ કરી કથા વાંચી છે.” તેઓ મનમાં ને મનમાંજ પ્રભુની કૃપા યાચવા લાગ્યા.

x x x

અમદાવાદ શહેરના લાંગીઓએ એક વખત પગારના વધારા માટે હડતાળ પાડી. ત્રણ દિવસ સુધી આ હડતાળ લાંબાઈ. હરમિયાન જાજરૂ પણ સાફ કરવામાં આવતાં નહોતાં, તેથી આખા

શહેરમાં દુર્ગાંધી ફેલાઈ રહી હતી. મહારાજશ્રીની સાથે બીજા દસ માણસો એ સમયે મંદિરમાં રહેતા હતા. ત્યાંના બાળકોમાં ઘણી બધી આવવા લાગી. આથી કોઈને બળર ન પડે તેવી રીતે એક દિવસ રાત્રે ત્રણ વાગે ઊઠીને મહારાજશ્રીએ બાંતે બાળક સાફ કરીને સ્નાન પણ કરી લીધું. સવારમાં બીજા બધા ઊઠ્યા અને બાળક સાફ બોંધ પરસ્પર પૂછવા લાગ્યા કે, “એ કામ કોણે કર્યું?” સૌએ જવાબ આપ્યો કે, “અમે કોઈ કંઈ બાંધતા નથી!” આથી એમને ચોક્કસ ખાતરી થઈ કે, મહારાજશ્રીએ જ એ કામ કરેલું હોયું બોંધ્યું. તેમણે સર્વેએ એકત્ર થઈને મહારાજને કહ્યું કે, “બાપજી! આપે આ કામ ઠીક કર્યું નહિ.” ત્યારે મહારાજે જવાબ આપ્યો કે, “એમાં ખોટું શું થયું છે? આ શરીરનું બાળક આપણે રાજ સાફ કરીએ છીએ; ત્યારે આ તો મેં આજે જ સાફ કર્યું છે! બાપજી! આપું જગત પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. આપણે નિષ્કામભાવે જે સેવા કરીએ તેજ પ્રભુને પહોંચે છે!”

x

x

x

x

મહારાજશ્રીને માટે દરરોજ શિક્ષાનો દાખડો આવતો હતો. તેમાંથી અરધોઅરધ પોતાના શુરુભાઈને (જે પાસેના મંદિરમાં રહેતા હતા તેમને) આપતા અને બાકીની શિક્ષા પોતે રાખતા. એક દિવસે એક રામરસની કુલડી આવેલી, જે એમના શુરુભાઈએ રાખી લીધી. મહારાજશ્રીને એ વાતની બળર પડી ત્યારે એમણે તેમને ઠપકો આપતાં કહ્યું કે “આમ કરવાથી આપણે પ્રભુના અપરાધી થઈએ છીએ. શિક્ષામાં જે કંઈ આવે તેજ આપણે જમી લેવું બોંધ્યું. એ કુલડી કાઢી નાખો!”

x

x

x

x

પાટડી દરબારના કુટુંબમાં થયેલા એક અમરદાસ નામના

સંત પુરુષ એક સમયે મહારાજશ્રીની મુલાકાતે આવ્યા. તેઓ એકાએક માંદા પડ્યા અને દિન પ્રતિદિન તેમની માંદગી વધવા લાગી અને છેવટે એટલી વધી પડી કે, આખરસ્થિતિએ આવી પહોંચેલા જણાવા લાગ્યા. એક દિવસ તેમની ગંભીર સ્થિતિ જોતાં કથામાં આવનાર ભક્ત લોકોએ એ રાત્રે અમરદાસજીની સેવામાં રહેવા આવવા માટે ઇચ્છા જણાવી. પરંતુ મહારાજશ્રીએ ના પાડી. ભક્ત લોકોએ જણાવ્યું કે, “જરૂર પડે તો રાત્રે અમને ખબર આપજો.” મહારાજશ્રીએ કહ્યું: “બહુ સારું.”

એ રાત્રે અમરદાસજીની પ્રકૃતિ વધુ બગડતીજ ચાલી અને બરાબર મધ્યરાત્રીએ એમણે છેલ્લો શ્વાસ લીધો. આ વખતે મંદિરમાં થોડાક માણસો હતા. મહારાજશ્રીએ તેમને જણાવ્યું કે, “સવાર થતાં શહેરમાં ખબર પડશે તો ઘણા લોકો એકઠા થઈ જશે. એ બધાને તસ્દી આપવી એ પણ ઠીક નથી, માટે આપણે જેટલા છીએ તેટલા સ્થાને હમણાંજ પહોંચી જઈએ.” આમ કહી રાતના બે વાગે શબ ઉપાડીને હૃદયસ્થર પહોંચ્યા. અગ્નિ-સંસ્કાર કરીને સવાર થતાંમાં તો સવે પાછા આવી પહોંચ્યા. લોકોએ સવારમાં જ્યારે આવાત બાણી ત્યારે મહારાજશ્રીને વિનંતિ કરી કે, “આપે આ શું કહ્યું?” મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે, “એ હજાર માણસોને તસ્દી આપવી એ ઠીક નહિ. લોકો કામ-ધંધામાં હેરાન થાય અને બપોર સુધી જૂપ્યા રહે, તેમજ કથા પણ બધે રાખવી પડે, તે કરતાં-તો અમે થોડા માણસો હેરાન થઈએ એમાં શું ખોટું?”

x

x

x

x

એક દિવસ રાત્રીના સમયે મહારાજશ્રીને વીંછી કરજ્યો; પરંતુ એ વાતની કોઈને ખબર પડવા દીધી નહિ. પોતે આખી રાત પથારીમાં બેસી રહ્યા અને વીંછીના કંખની વેદના કંઈ

પણ બોલ્યા સિવાય ભોગવી લીધી ! આવા તો તેઓ સહન-
શીલતાવાળા હતા.

x

x

x

x

રાજા મહેતાની પોળ-કાલુપુરમાં રહેતા ભક્ત મોતીલાલ-
ભાઈ એક સમયે રૂપિયા ચાર હજારની થેલી મજૂર પાસે ઉપ-
ડાવી મહારાજશ્રીને આપવા આવ્યા. મહારાજના ચરણ પાસે
એ રૂપિયા ધરી ભગતે કહ્યું : “આ રૂપિયા તમને થોડ્ય લાગે
તે કામમાં વાપરજો.” મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે, “તમે
અમને ઉપાધિમાં કયાં નાખો છો ? આપ પાછા લઈ જાઓ,
અમારે એ ન જોઈએ. કોઈ લાયક પુરુષ મળી આવશે તો તેને
આપની પાસે મોકલીશું” અથવા તો આપને ઠીક જણાય તેવાં
ખીજાં કાર્યોમાં વાપરજો.” એમ કહી તેમણે એ રૂપિયા સ્વીકાર્યા નહિ.

x

x

x

x

દરિયાપુર-વાડીગામ ડખાની પોળની એક ડોશી એક સમયે
ચારસો રૂપિયા રોકડા લઈ આવ્યાં અને મહારાજને અર્પણ કરી
બોલ્યા : “મારું શરીર હવે સારું રહેતું નથી. દિવસે દિવસે
ઘસાતું ચાલે છે અને હવે બહુ બહુ તો ચારેક માસ જીવાશે.
મારી પાસે જે કાંઈ પૂંજ છે, તે આપને અર્પણ કરું છું. આપ
આપની મરજી મુજબ એ રકમનો ઉપયોગ કરો.”

મહારાજે કહ્યું : “બહુ સારું. પરંતુ હાલ તો તમે એક
મારી આજ્ઞા માનો.” એમ કહી, ત્યાં બેઠેલા ભક્ત શાહ ચકા-
લાઈ નારણભાઈને કહ્યું કે, “તમે ખીજા ચારસો રૂપિયા લાવીને
આ ડોશીમાને આપો; એટલે બધા મળીને આઠસો રૂપિયા
એમની પાસે થશે.”

આ સંભળતાં જ ડોશીમા બોલી બોલ્યા : “બાપજી ! મારે
એટલા બધા રૂપિયાની શી આવશ્યકતા છે ? હજુ ખીજા ત્રણસો

રૂપિયા તો મારી પાસે છે અને તે આ શરીર ટકતા સુધીને માટે ઘણા છે.”

ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, “વળતે શરીર પડે નહિ ને સાબું થાય, ત્યારે તમે શું કરશો ? શું લીખ માગવા જશો ? માટે હમણાં તો એ રૂપિયા પાછાજ લઈ જાઓ.”

ડોશીમા નિરુપાયે એ રૂપિયા પાછા લઈ ગયાં. દેવયોગે તેમનું શરીરદિવસે દિવસે સુધરવા માંડ્યું. પછીજોકે દિવસ મહાત્મા-એ તેમને કહ્યું : “ડોશીમા ! તમે તો હવે સાબાન થઈ ગયાં ! રૂપિયા વપરાઈ ગયા હોત, તો શું કરત ? હવે પછી કોઈ દિવસ આવું વગરવિચાર્યું કામ કરશો તો દુઃખી થશો.”

x

x

x

x

સાંકડી શેરીમાં રહેતા શેઠ કસનદાસ, મહારાજશ્રીના પરમભક્ત હતા અને મહારાજશ્રી જ્યારે આશા આપે, ત્યારે તેમને માટે સાદી લિક્ષા લાવતા. એક દિવસ શેઠની વર્ષગાંઠ હતી. તે દિવસે લિક્ષામાં શેઠ લાડુ લાવ્યા. આ જોઈ મહારાજે તેજ દિવસથી લિક્ષા મગાવવી બંધ કરી દીધી. શેઠે ઘણા કાલા-વાલા કર્યા, ત્યારે તેમની પાસે પોતે કબૂલ કરાવ્યું કે, “હવેથી કોઈ પણ દિવસ પાકી લિક્ષા નહિ લાવું અને જો લાવું તો લિક્ષા બંધ કરવી.”

x

x

x

x

ઢાલની પોળમાં રહેતા શાહ ચકાભાઈ નારણદાસ, મહારાજશ્રીના પરમભક્ત હતા. છપ્પનિયા દુકાળ વખતે મહારાજશ્રીને એમણે કહ્યું કે, “કાંઈ સેવા હોય તો બતાવજો.” ત્યારે મહારાજશ્રીએ પૂછ્યું : “લોકો પાસે તમારું લેણું કેટલુંક એંચાય છે ?”

ચકાશેઠે કહ્યું : “લગભગ ત્રીસ હજાર રૂપિયા.”

“એટલા બધા શાથી ખેંચાય છે ?” મહારાજે પૂછ્યું.

“તે લોકોની આપવાની શક્તિ ન હોવાથી ખેંચાયા કરે છે.” શેઠે જવાબ દીધો.

“ત્યારે પહેલી સેવા તો એ કરો કે, તેમને ત્યાં જાઓ. તમારો લેણદાર તમને જે કંઈ આપે તે લઈ લો અને જેની કંઈ પણ આપવાની શક્તિ ન હોય, તેનું ખાતું ત્યાં ને ત્યાંજ માંડી વાળો. ઉપરાંત જેની પાસે પૂરતું ખાવાનું ન હોય તેને ખાર માસ ચાલે એટલું અનાજ અપાવો.” મહારાજશ્રીએ એમ કહીને સેવા બતાવી !

શેઠે પણ તેમના કહેવા પ્રમાણેજ કયું. ત્રીસ હજાર રૂપિયા માંડી વાળ્યા અને વધારામાં દાન કયું તે તો જુદું.

x

x

x

x

ગાંધીજીની યોજનામાં પટેલ ત્રીકમદાસ ગોપાલદાસ નામના એક સજ્જન કાપડનો વેપાર કરતા હતા. તેમના મોટા ભાઈનું નામ રણછોડભાઈ હતું. તેમના મકાનની પાસેજ ભક્ત ગીરધર-ભાઈ રહેતા હતા. જે હંમેશાં મહારાજશ્રીની કથા સાંભળવા જતા હતા. એ ભક્ત કથામાંથી ઘેર આવતા ત્યારે આ બંને ભાઈ ઊઠીને દાંતણ કરતા હોય ! તેઓ ભક્તને જોઈ મશ્કરીમાં કહેતા કે, “શ્રીસરયુદાસજી મહારાજના મંદિરનાં પગથિયાં ઘસી નાખ્યાં તોપણ ભગતનું તો કંઈ વળ્યું નહિ !” ભક્ત આના જવાબમાં જણાવતા કે, “ભાઈ, એક દિવસ તો કથામાં પધારો !” ત્યારે તેઓ કહેતા કે, “ના ભાઈ, અમારે ભગત નથી થવું. અમારાથી સવારમાં એટલા વહેલા ઉઠાય પણ નહિ.”

એવામાં એક દિવસે દેવસંયોગે રણછોડભાઈ કથામાં જઈ ચઢ્યા. મહારાજશ્રીની વાણીની તેમના પર એટલી બધી અસર થઈ કે, એકજ દિવસના કથાના શ્રવણથી તેમના હૃદયના ભાવો પરિ-

पहुँचे राम-नाम वीजिये; धंस उत्तम 'सम' के अपने अंदर भर वीजिये, यह परिवार, लोक, धन, सैन्य किसी काम नहीं आवेंगे. जबतक हाल सिर पर सवार नहीं होता तभी तक आप का यह भव है. तुझा छेड़ता है—प्यारे ! लजबोराली के यष्टर से जिये ।”

(३) पितरों का आगमन

संत अकनाथल के पिता का आद या. घर में आद की रसोई बन रही थी. ललवा पकने लगता है तब उस की सुन्दर सुगन्ध हरतक फैल जाती है. अतएव धनके ली घर के बाहरतक सुगन्ध छा रही थी. धसी समथ कुछ भंडार सपरिवार उधर से जा रहे थे. सुगन्ध उनके नाके में ली गयी. भंडार के एक जम्मेने कहा—‘मैं ! ऐसी भीठी भुङ्क डेा कैसे जढिया पकवात जने डेागे।’ मने उदास डेाकर कहा—‘भेटा ! हम लोगे के नसीज मे ये चीजे कहां रकभी डेे. हम अलागे डेा तो धसकी गन्ध ली दुर्लभ डेे.’ संत अकनाथलने उनकी यह जात सुन ली. उनका हृदय द्रवित डेा गया. उनडोने सोचा—‘सण शरीर लगवान के डी तो मन्दिर डेे—धन भंडारे के द्वारा ली तो लगवानही लोग लगायेंगे.’ उनडोने तुरत भंडारे के पुताया और अपनी पत्नी गिरिजणार्ध से कहा कि यह रसोई धनके डेे हो. गिरिजणार्ध का लाव और ली सुन्दर था, उनडोने कहा—‘अत तो जहुत डेे, धनके सण जाल-जम्मे और त्रिये सहित जुलवा लील्ये, सणके अच्छी तरहुपरोसकर जिमाया जाय. लगवान सर्वत्र डेे, सण प्राणियों मे डेे, आज लगवानने डी धनके द्वारा यह अन्न खाड डेे अतएव आज धन्डी के तृप्त करके लगवान की सेवा करनी चाहिये.’ सणके पुताया गया. रास्ते पर पत्तवे रकभी गयीं और जडे आदरसत्कार के साथ सण पकवात बाहर लाकर उनके लोजन कराया गया. जिसकी गन्ध ली कली नसीज नहीं डेाती, उन चीजे के लपेट आकर भंडार

और उसके श्री-भक्तों के। कितना आनन्द हुआ, इसका अनुमान हम नहीं लगा सकते। इस लोचन से तो उनके अपरिमित प्रसन्नता हुई ही, इससे ही अधिक मुण्मिला उनके। संत ऐकनाथ और साध्वी गिरिजणाथ के प्रेमपूर्ण नम्र व्यवहारसे। उन के अंगअंग ऐकनाथजी के भूढ़ आशीर्वाद देने लगे। गिरिजणाथने पान-सुपारी दे कर उन्हें विदा किया। तदनन्तर वरुणाश्रमधर्म के माननेवाले ऐकनाथ और गिरिजणाथ ने घर-आंगन घाया, पतन साध किया, नया शुद्ध जल भंगवाया और फिर से श्राद्ध की रसोई बनवायी। परन्तु जब निमन्त्रित ब्राह्मणोंने सण डाख सुना तो उन्होंने लोचन करने से धन्धार कर दिया। ऐकनाथजीने हाथ जोड़कर उनसे प्रार्थना की—“पूजनीय ब्राह्मणगण! पड़वी रसोई पानी तो थी आप लोगो के। लिये ही, परन्तु जब उसकी गन्ध अत्यन्त परिवार के नाकों में पहुँच गयी, तब वह उन्मिष्ट अन्न आप के कैसे परोसा जाता? वह अन्न उन लोगों के भिक्षा दिया गया और फिर से सारी सामग्री धँकी करके आप के लिये नहीं रसोई बनायी गयी। आप लोग हमें क्षमा करके इसे ग्रहण कीजिये।” बहुत अनुनय-विनय की, परन्तु ब्राह्मणों के। उनकी जात नहीं जाती। ऐकनाथजीके चिन्ता हुई। उनके यहाँ श्रीभण्डिया * तो रहता ही था। श्रीभण्डियाने उनसे कहा—“नाथजी! आपने रसोई पितरों के लिये बनायी है न? फिर चिन्ता क्यों करते हैं? पत्तले परोस कर पितरों के पुलायें। वे स्वयं आकर लोचन क्यों नहीं करेगे?” ऐकनाथजीने ऐसा ही किया। पत्तले लगा दी गयी और ‘आगतम’ कहते ही सूर्यनारायण, यक्षभाषि और सातुदास तीनों

* स्वयं श्रीलक्ष्मणाने श्रीभण्डिया के नाम से परसोनक ऐकनाथ के घर नोदरी की थी।

પિતર આકર અપને-અપને આસનોપર બેઠ ગયે. એકનાથજીને બેઠે લક્ષિતાવ સે ઉનકા પૂજન ક્રિયા ઝોર લોજન પરાસકર ઉ-હેં જિમાયા. તીનોં પિતર તૃપ્ત હોકર, આશીવાંદ દેકર અન્ત-ધોન હો ગયે. જળ પ્રાદ્ધણોં કો ચહ સળ હાલ માલૂમ હુઆ તળ ઉ-હેંને એકનાથજી કો મહરપ સમજા ઝોર અપની કરનીપર પશ્ચાત્તાપ ક્રિયા ! (“ કલ્યાણ ” માસિક ના એક અંકમાથી)

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि

(લેખક:-સ્વામી શ્રીરામાનંદજી સં-યાત્રી)

મહાભારતનો ધૈર સંગ્રામ સમાપ્ત થઈ ગયો છે વિજેતા પક્ષમાં આનંદમંગળ વરતાઈ રહ્યા છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીએ મહારાજ યુધિષ્ઠિરને રાજસિંહાસન ઉપર બેસવાની પ્રાર્થના કરી; તે સાંભળીને મહારાજ યુધિષ્ઠિરે હૃદયનો શોક પ્રગટ કરતા કહ્યું: “ હે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ! મારી હવે રાજ્ય કરવાની ઇચ્છા નથી. આ રાજ્ય માટે કેટલો અનર્થ થઈ ચૂક્યો ! અનેક ભક્ષાંભોળાં બ્રાહ્મણોના પિતાઓ, મંગળ ચાહનારી બહેનોના ભાઈઓ અને સતીસાધ્વી સ્ત્રીઓના પતિઓને આ સંગ્રામમાં થરાવી નાખીને, હુંજ તેમના પ્રકાશવાન ઘરના દીપકોને ઝોલવવાનું મુખ્ય કારણ બન્યો છું. એવી મહાધોર હિસાનો બાર માંગ માથા ઉપર છે એટલા માટે હું હવે નિર્જન વનમાં જઈ તપસ્યા કરીને આ દેહને સૂકવી નાખીશ હું રાજ્ય કરીશ નહિ, એવી મારી ઈચ્છા છે. ”

યુધિષ્ઠિરની આ વાત સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણજી દસીને કહેવા લાગ્યા: “ હે ધર્મરાજ ! હવે તો તમે કેટલાક વખતને માટે રાજ્યજ કરો. આ બપોરે યુદ્ધમાં ધણા મોટા મોટા ગ્રંથધક-શાસકો-માર્ગો ગયા છે. જો તમે રાજ્યસત્તા તમારા હાથમાં નહિ ર્યો, તો સમાજમાં અવ્યવસ્થા ફેલાઈ જશે. વળી એ પણ ખરું કે, કૃતિયુગ નજીક આવી રહ્યો છે અને તમે રાજ્ય નહિ કરો તો તમારા મનની વાસનાઓ

કાયમ રહી જશે એટલા માટે તમે હુસ્તજ રાત્રિસિદ્ધાસન ઉપર બેઠી જાઓ, પછી તમાગ પાપની નિવૃત્તિ માટે ૬ એક સરળ ઉપાન તમને મનાવી દેહિ છુ જુઓ, તમે પ્રાનુનું નામગમત્થ કરતા રહેા ક્રિયુગમા એક નામજ માત્ર મનુષ્યને માટે માનવ યજ્ઞે નામના મદત્ત સમધી તમે કરી ચકા ન મરેા ”

ભગવાનો ઉપદેશ આભળી મુષિષિર અને સર્વ પાડવ વિરોધ અર્થાઅભિ યજ્ઞને મહેવ નામ્યા “ ભગવન્ ! અમે કેવી રીતે મમજ નધમે કે ક્રિયુગમા નામનુ આટનુ માહાત્મ્ય મહેશ ? ”

ભગવાને જુ “ જો તમારે એની પરીક્ષા કરવી હોય તો એક દામ રો આજ પામે ભાધઓ જુની જુની વિશાઓમા ફરવા માટે આત્યા જાઓ અને ત્યા તમે જે કાર્ષ આશ્ચર્યજનક મર્થ જુઓ તે માળે આવીને મો મહેજો જ્યારે તમે તેનુ તાત્પર્ય સમજ નેશો ત્યારે તમારો સદેહ છૂ યજ્ઞ જશે

આ સાંજળી પામે ભાઓ રત્નાઓ યજ્ઞને જુહી જુની વિશાઓમા નીકળી પડ્યા આમે દિનમ જમતો નમરો, નદીઓ અને મેળનોમા ફરતા રહ્યા અને માળે ગજલ્લાનીમા પાડા આવી, વિવસે જે બનાવો જોયા હતા તે સભગાવવા માટે ભગવાનની પાસે જમને બેઠા.

શ્રીકૃષ્ણજના પૂઠવાથી મીથી પ્રથમ મહારાજ મુષિષિરે કહ્યુ “ ભગવન્ ! મે જમનમા એક ધજોજ મોનો દાથી જોયો તેમા નવાધ એ હતી કે, તેને બે સૂરો હતી, બે પગ હતા, રંગે સફેદ અને તેને આગ મન હતા આખ મેજલ હતી અને તે પજુ પાછળના ભાગમા પૂઠડાની પાસે અને તન્ન નમમી જેવીજ પજુ તે રોડતો એટલા વેમથી કે જાળે તેને હજારો આજો હોય મે આવો દાથી હનો કહી જોરો નથી એમા કમ ખામ જાળુમાળેતુ હોય તો કૃપા કરીને બનાવો ”

ભગવાને કહ્યુ ‘ જુઓ, આજ જે દે માવ તમે જોરો છે તે આવના । ક્રિયુગનું ભવિષ્યુ ચિત્રા છે અર્થાત્ નજમ આવના ક્રિયુગનુ એ મુચક છે વાન એમ છે કે તે રાથીની જે બે મુરો છે તેમાંની એક માત્ર દેખાવની છે અને બીજી ઉપયોગી છે તે મુરો એ મુચિત કરતી હતી કે, ક્રિયુગમા મનુષ્ય પજુ એવાજ દબી ધશે.

સંસારને બનાવશે કંઈક અને કરશે કંઈક. એ પચનું પ્રયોગન એ એ છે કે, કળિયુગના લોક ચાર પદાર્થોમાંના ધર્મ અને મોક્ષનો ત્યાગ કરશે તથા અર્થ અને કામનો અદણ કરશે. તે લાથી ઉપરથીજ સંદેહ દેનો, અંદર તો તે કાળોજ દેનો. એવી ગીતે કળિયુગના લોકો પણ ઉપર ઉપરથી સુપડ રહેશે પણ અંદર રિચાર ધણાજ અપ-ચિત્ર દશે. તે લાથીને આગળ આંખ નહોતી પણ જ્યાં કામ આંખ-વાળાના જેવાં કરેના દેનો, તેમ કળિયુગના માણસો સાબળીને બધું જાણવાનો પ્રયત્ન કરશે, જોશે નહિ કે આ વાત સાચી છે કે જૂઠી, કોઈ ગમે તેવું બનાવેલાં કંઈક દેશે તે ખરાજ આની લેશે. હા, કામ બગડશે ત્યારે પાછાથી કંઈક ચિચાર કરશે. પણ કામ બગડ્યા પછી તો “હિર પડવાયે હોન કા જન ચિડિયા સુખ મછ ખેત!”

તે પછી ભગવાને ભીમએને પૂછ્યું કે, “તમે શું જોયું તે કહો.”

ભીમએને કહ્યું “મગો! મેં એક મામની પાસેના નિર્જન મેદાનમાં જોયું કે, એક માખને વાછગું અગ્નિયું છે, પરંતુ તે વાછ-રડાને ચાટતા ચાટતાં તે તેનું લોહી પણ પી રહી છે. મેં પોતાના વાછગાનું લોહી પીતી હોય એવી માખ કદીય જોઈ નથી. આપ એ નવાઈ જેવી ઘટનાનું સ્વરૂપ કહો.”

આ સાબળીને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા: “બાઈ! એની મતલબ એ છે કે, કળિયુગમાં મનુષ્ય પોતાના પુત્રપુત્રીઓનું વેચાણ કરીને તેમનાંજ લોહીમાસના બદલામાં ધન મામ કરી પોતાનું પેટ ભરશે.”

પછી શ્રીકૃષ્ણના પૂછવાથી અણુને કહ્યું કે, “મહારાજ! હરતો હરતો હું એક ઘણા મોટા જંગલના વિશાળ મેદાનમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં મેં એક મનુષ્યનું મડદું જોયું; તે મડદાને ચારે તરફથી ઘેરીને મોટા મોટા પક્ષીઓ તથા પશુઓ તેને ચીરીફાડીને ખાઈ રહ્યાં છે. છતાં આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે, તે પક્ષીઓની પાખો ઉપર અનેક પ્રકારના વેદમંત્રો લખેલા હતા અને જેવા પશુઓ પ્રમત્ત-ચિત્તે તે ધર્મશાઓના શ્લોક બોલી રહ્યાં હતાં. આ વિચિત્ર ઘટનાનું સ્વરૂપ મને સમજાવવાની કૃપા કરો.”

ભગવાને જવાબ આપ્યો: “કળિયુગમાં ઘણામ મનુષ્ય એવા સ. દ્વ

ધશે કે, જેમની પાસે બધા શાસ્ત્રોના સમગ્ર હશે અને તેમનાં મુખ્યમાથી મદાય મત્રોન્ધ્યા નીચ્છના રહે, પણ મૃતમ્નુ ધન, અન્યાયોપાર્જિત મપત્તિ અને નીચ વ્યક્તિઓનાદાન લઇને ઉદરપે રણ કર્યા કરશે "

હવે ભગવાને નરુગને કહ્યું કે, "તમે પણ તમારી વાન કહો " તેણે કહ્યું " સ્વામિન્ ! મેં એ સ્થાનમાં ત્રણ કુડ સાથે સાથે રથ પાવના જેવા આશ્વર્થ તો એ હવુ કે, પહેલા કુડમાંથી પાણી ત્રીજા કુડમાં જવુ હોવા છતાં બીજો-વચ્ચતો કુડ તો ખાલીજ રહેતો, તેમાં જરાય પાણી દેખાતુ નહોતુ એમાં જો બેઠે હશે તે કુ આપના વારા જાણવા ચાહું છું "

ભગવાને એ સાંભળીને આ પ્રમાણે કહેવાનું રહ્યું " ભાઈ ! કળિયુગના મેઘાશુભર, રાત્રમહારાત્ર, પોતાનાદેશ તથા જાતિના ગરીબ પ્રજાજનોને જૂએ મરતા જેના છતાં પણ તેના ઉપર ધ્યાન આપશે નહિ પરંતુ પરદેશી, અન્યધર્મીઓ જેમને અન્યત્ર બીજાઓ પાસેથી પણ ધણુ મળી રહે છે-મને છે, એવા મનુષ્યોનું પોતાનું કરવા માટે અટગ્ગ ધન ખર્ચશે જેમને વડુ ખાવાથી અન્નજીની પીડા ભોગવવી પડે તેમને કાનાવાના ઝીને ખવડાવશે અને જેમના જૂખને લીધે ગ્રાણુ જવાના બાકી રહ્યા હશે તેમને ઝાડા રોગના માટે ધુતકારી કાઢશે "

છેવટે મહાદેવને પૂછ્યું, એમને તેણે કહ્યું " દેવાનું તું વિધવિધ પ્રકારના દરશે જેતો પરાડની ખીણોમાં આવી રહ્યો હતો એમએક મારી નજર તે પડાના ચિખર ઉપર પડી જેણે તો એક ધણો મોટો પથ્થર તે ચિખર ઉપરથી પડ્યો તે મોગ મોગ જણેને ભાગતો તોડતો આગળ વધતા એ નાનામરખા ધાસના મુખ તણખવા ઉપર અડી ગયો આ આશ્વર્યને બેઠે હું આપની પામેથી સાંભળવા ચાહું છું "

ભગવાને જવાબ આપ્યો " ભાઈ ! એનું તાત્પર્ય એ છે કળિયુગમાં ધર્મ પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનેથી નીચે ગળડી પડ્યો અને તપ, યજ્ઞ, ધ્યાન તથા જ્ઞાનરૂપ મોટા મોટા જણો અને તેમની નાજો ઉપર અટકી ગયા મિત્રાચ અર્થાત્ તેમને તોડીફાડીને ' નામગ્ન ગ્ન'રૂપ તણખવા ઉપર આવીને અટકી જશે "

નામગ્ન બુને તણ અર્થાત્ તણખણુ એવા માટે ક્યું કે, એ

તૃણવત્ સર્વ કાષ્ઠને સુગમ છે એમા અધિકારી અનધિકારી, દેશ, દામ, પાન વગેરે કશાની અપેક્ષા નથી અને વધી મનગતાંસૂતાં, ખાતાંપીતાં, રૂડતાદમતાં સર્વ અવસ્થામાં યથ શકે એવું કાર્ય છે.

સૌને સતોય પમાડીને ભગવાન ફરીથી યુધિષ્ઠિર તરફ ફર્યા અને બધા દરજ્યેનો સારાંસ જતાવતાં તેમણે કહ્યું કે, “હં યુધિષ્ઠિર” તમે ગત્ય કરતા નહીને નામગ્ગરણ્ય ક્યાં કરે તેથી તમને ગત્યનો અંગદોષ વ્યાપને નહિ મનુષ્ય ભવે સસારમા બદ્ધ થ કરે તેથી કંઈ દરકત નથી; પણ નામરમરણને ન છોડે-ભગવાનનું નામચિંતન કરનારો કદી પણ કુમાર્ગે ચડશે નહિ. બીજો તે કુમાર્ગે ચડેનાને પણ સુમાર્ગે લાવવામા ફગીબૂત યર્ધ થકે છે. નામથી નામીનો સાક્ષાત્કાર થશે, તેના ચરિત્ર અને ઉપદેશ હૃદયગમ થશે અને પછી તે ચરિત્ર તથા ઉપદેશ તેના જીવનને સફળ બનાવવામાં પૂર્ણ સદાયક થઈ શકશે બસ પછી જોઈએજ શું ?

“જન્મસાફત્યાન્મૂનં સૌંસ્વાર્ણવાવગાહનમ્ ।”

એટલા માટે બધા શાબ્દો અને સતોના મન અનુસાર સર્વોત્તમ પદાર્થના વિચારમા પૂજવામાં આવે, તો સર્વ સંગતિથી એજ એક માત્ર ઉત્તર મળશે કે, નામરમરણ્યાર્થક પ્રભુની સાક્ષાત્ પાણી છે.

“યજ્ઞાનાં જપયણોઽસ્મિ ।” છતિ (“ગીતાધર્મ” ના એક અંકમાથી)

સાધુ કોણ કહેવાય ?

(લેખક -સ્વામીશ્રી ગિવાનદાજી)

આત્માના પદાડ ઉપર દર દેકરીનાળી બીજી દેકરી ઉપર પીપળાના ઝાડ નીચે એક ઘણી મોટી પથ્થરની સિંવા ઉપર બેસીને કેટલાક સિદ્ધ મહાત્માઓ વાર્તાવાપ કરી રહ્યા હતા. તેઓમા કોઈ ચૂડેના માયાના પરમહંસ સ-વાસી, ઝાંઘ મોટી જટાવાળા, કોઈ તર્કન નાગા-દિગંબર, કોઈ કુડવવાળા અને કોઈ બહાચારી હતા સર્વ પ્રસન્નવદન,

તેજસ્વી અને શાસ્ત્ર તથા દેશકાગના જાણનારા બધાતા હતા. હું પણ ફરતો ફરતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને સૌને નમસ્કાર કરી એક ખૂણામાં ચૂપચાપ બેસીને તેમનો સદુપદેશ સાંભળવા લાગ્યો.

ત્યાં ઘણી ઘણી વાતોની ચર્ચા થઈ. ચર્ચા કરવાની રીત ઘણીજ ઉત્તમ હતી. એક કહેતા હતા અને તેને યુક્તિયુક્ત કરતા હતા. તેમના સમાપ્ત કર્યા પછીજ બીજા પોતાના પ્રતિપાદન વિષયને તેવીજ રીતે પ્રતિપાદન કરતો હતો. તેમના શબ્દપ્રયોગ પુષ્પવૃષ્ટિ જેવા હતા. હું તે ખારા હૃદયમાં એકદા કરી રહ્યો હતો.

થોડી વાર પછી એ પ્રશ્ન આવ્યો કે, “સાધુ કૌણ કહેવાય?” મહાત્માએ કહ્યું કે, “એક સાધુજીએવી વ્યક્તિ છે કે જે પ્રાણીમાત્રની નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા, સહાયતા, શુશ્રૂષા, કન્યાણ તથા ઉપકાર કરી શકે છે; તેથી આવા પ્રસંગે એવી વિભૂતિનું નિર્વાચન થઈ જાય તો જાદુજી હીક પડે.” આનું સાંભળીને તેઓમાંના એક મહાત્માએ કહ્યું:—

“જે સંસારનો ત્યાગ કરી, એકાન્ત પહાડોમાં અંધારી ગુફાઓમાં સમાધિરથ રહે, બગવાનનું આરાધન કરે, તે સાધુ કહેવાય. સાધુએ સંસારનો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. જગનમાં રહીને તેના સારાખોટા પ્રભાવના સંસ્કાર તેના હૃદય ઉપર પડ્યા વગર રહી શકતા નથી. સંસારમાં રહીને સાધન બની શકતાં નથી. કાળજીની કેલટડીમાં પ્રવેશ કરનાર સાવધાન પુરવડે પણ કંઈને કંઈ દાજો હાથ લાગ્યા વગર રહેતો નથી. વિશ્વામિત્ર, પરાશર વગેરે અનેક ઋષિઓને સંસારના ચક્કરમાં ફસાવું પડ્યું. સંસારના દશ્યો જોવાથી તેના સંસ્કાર જેવા હૃદય ઉપર પડે છે તેવા તેને નહિ જોવાથી પડતા નથી. રાત્રિના સમયે જોયેલાં સિનેમા છત્રાદિનાં દશ્યો જોનારાની નજર સામે આખો દિવસ આવ્યાજ કરે છે. એટલા માટે એકાન્ત પર્વતની ગુફાનો આશ્રય લઈને ભજન કરનારો સાધુ છે. “કૂતરો જોશે નહિ તો બસશે નહિ.” એવીજ રીતે સંસારના રંગડાઝંડા નહિ જુએ તો તેનું સ્મરણ ચવાથી ચિત્તજ્વલિમાં ચંચળતા આવશે નહિ. મારી સમજમાં તો તેજ સાધુ છે, કે જે એકાન્તવાસ કરીને આત્મજાગનો સંપ્રદ કરી પોતાનો અને સંસારનો

ઉપદ્રવ કરે અને તેજ દુનિયાને નહાવું સ્વર્ગ બનાવી શકે છે. "

આ સાંભળીને બીજા મહાત્મા બોલ્યા: "એકાન્તનિવાસ કરનારજ સાધુ કહેવાય છે એમ નથી. અંધારી ગુફાઓમાં સાપ, વીંછી, સિંહ, શિયાળ છત્યાદિ અને પશુપક્ષીઓ પથ રહે છે. કોળી, બીલ, આદિ જાતિના લોકો હંમેશાં જંગલમાંજ રહે છે અને તેઓ પોતાના વિશ્વાસ પ્રમાણે કોઇ ને કોઇ દેવતાના રૂપમાં ઇશ્વરનું આરાધન પણ કરેજ છે; પણ તે સાધુ કહેવાતા નથી. સાધુ તો જામણ કરે અને નિઃસંગ રહે. જે એકજ જગ્યાએ રહે છે, તે ચાહે ત્યાં રહે તો પણ તેને સંગદોષ લાગ્યા વગર રહેતો નથી. જુઓ—

મુનેરપિ પ્વનસ્થસ્ય સ્યાનિ કર્મણિ કુર્યતઃ ।

ઉત્પચન્તે ત્રયઃ પદ્મ મિત્રોદાસીનશત્રવઃ ॥

"મનનશીલ અને આત્મચિંતનપરાયણ સાધુ જે પોતાના કામ-માંજ રત છે તે બીજના કોઇ કામમાં લાખલ કરતો નથી; તેમાં પણ તથા જાતના પક્ષપાતી મગી આવે છે. કોઇ તેને સારો કહે છે તો તેની સાથે તે મિત્રતાનો વ્યવહાર કરે છે. કોઈ તેને સારાય નથી કહેતો ખેરાય નથી કહેતો, તો તેની સાથે તે ઉદારીન આવધી વર્તે છે અને કોઇ વગરકારણે તેની હુખ્યાં કરે છે તો તે તેનો શત્રુ બની જાય છે. મતલબ કે, સાધુએ કોઇ પણ એક રથએ નિવાસ કરવો જોઇએ નહિ. સાધુજન અનુભવી હોય છે, તે ચાહે ત્યાં જઇ શકે છે. તે ગરીબોની ઝૂંપડીમાં રહી શકે છે અને જોગલ-પડે રહેનારી રાજરાણીઓથી પરિપૂર્ણ રાજમહેલમાં પણ રહી શકે છે. તે ચાહે તો આગળ ને આગળ આત્મા જાય-પાછળ ફરીને જુએ પણ નહિ. જેની આવી અવ્ધાહત ગતિ હોય, તે જ્યાં જેવી આવશ્યકતા જણાય તેની પૂર્તિ ત્યાં જઇને અથવા તે પ્રદેશમાં જમણ કરીને કરી શકે છે. જગવાન ચંડરાયણ આદિ મહાપુરુષોએ જ્યાં ત્યાં જમણ કરી-નેજ વૈદિક ધર્મની ફરીથી સ્થાપના કરી હતી. આગકાલ પણ મિથનરીતા પાદરીઓ દુર્ગમ ધનધોર જંગલો અને સમૃદ્ધ નગરોમાં ફરી ફરીને પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે. જે સાધુ છે તેજ સત્યનો પ્રચાર અને અ-વાયનો વિરોધ કરી શકે છે; કેમકે તેને

કોઈ અગત સ્વાર્થ હોતો નથી સૌના સ્વાર્થમાં, સૌના લાભમાં તેનો લાભ સમાયતો હોય છે રાજચક્રિતાના સત્તાસ્ત્ર અને કાયદા તે માનકરી રાખતા નથી, જે સાધુના ઉપદેશના પ્રભાવથી થઈ જાય છે રાજચામન ભયથી માનવામાં આવે છે એમને એની અસર અસ્થાયી હોય છે પરંતુ સાધુનો ઉપદેશ હું થયી ગઈશુ યાય છે તેથી તેનું કાંઈ સ્થિર ગ્રહે છે જેમ કોઈ જગાસયમાં અચાનક જળ ભરેલું છે, તેને જે તે પ્રખરના યતન અને યુક્તિથી ખેનરો અને બામગામીયાઓમાં પહોંચાડવામાં આવે છે જેમ કાગી વિધાનો ભાડાર અવશ્ય છે, છૂંદાવનમાં ભક્તિતની ખાણ ભૂખૂર છે, હરદ્વારમાં વેદાન્ત વિધાની મદાકિની વહી રહી છે, નૈમિશારવ્યમાં પશુપક્ષી પણ પૌગણ્ડિક ગાથાઓ ગાયો કરે છે, નદિયામાં હવિકીર્તનની ધૂન મચેલાજ રહે છે, અયોધ્યામાં રામનામના દન નિધી ચાહે ફિગાઓ ગાણ રહેલી હોય છે, પકરપુરમાં નિકુલના નામ ઉપર નાચરગ થયા કરે છે, ખીખ પણ પ્રણા ખામ ખામ તીર્થો રથાનો અને આશ્રમો આદિમાં તત્તલ પ્રભુ સબધી અનૌકિક વાતો, જે સર્વસાધારણના માથુને માટે હોઈ શકે, તે થયા કરે છે પરંતુ તે દૂર દેશના અમમર્થ સાવારણ લોકોમાં ફેરી રીતે પહોંચી શકે ? ઉપર જણાવેલી વિદેશનાઓ તો સાધુમતોજ લોકોમાં પહોંચાડી શકે છે, કેમકે તેમની પાસે સમય છે, પ્રભુમત્ત હોવાને લીધે તેમની પાસે સામર્થ્ય પણ છે જે તે સાધુસતો અધાગી ગુણોમાં જડ અને મૂળા જેવા બેસી જાય તો પોતાનું કન્યાયુ ભતે ફેરી લે પણ ખીખનું લી રીતે ફેરી રાખાય ? જનમાં જેટલા દુષ્ટ છે, તે અધર્મને લીધે છે સમારી લોક અજ્ઞાન છે તે બને જ્ઞાનીનો દેખાવ ફેરીને થોડીવારને માટે સ્મરણગાન ધારણ કરી ને પરંતુ જલ જેટલા કીડુ મિકે પ્રેશયી તેમના હોશ કેમલે આવી જાય છે એના માટે જે ફેરી ફેરીને જ્યાં અને જ્યારે જે ધર્મ અથવા નીતિના પ્રચારની આવશ્યકતા હોય ત્યાં તનો હિદેશ આપે અને લોપાના હૃદયમાં શાનિ આપે તેનેજ સાધુ કહી શકાય છે જુદા જુદા મનના સધુ જે પરસ્પર વિરોધી પ્રચાર પત્ર કરે તો પણ જનનામાં વિચારવા-સમજવાનું

ક્ષેત્ર તો તે તૈયાર કરી જ શકે છે. છેવટે જે સાચો દેશકાળોપયોગી અને ભાગદાયક ઉપદેશ દશે તેને જગત માનશે. કેમકે—

સ્વચ્છાઈ હિંચ નહીં સકતી, જનાવટ કે અમૂત્રો રો;

ખુશબૂ આ નહીં સકતી, કબી કાગજ કે ફૂલોં સે.

અમારા હિપર કરેલા કથનથી તે પ્રશ્નનો આજ વારત્તવિક ઉત્તર જણાય છે. જે આપ લોકોની સમામાં આ પ્રકારે કરવામાં આવ્યો હતો કે, "સાધુ કાણુ કહેવાય?"

આ સંતના કથન પછી એક ત્રીજા મંદાત્મા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા: "સાધુએ પરોપકારી તો અવસ્ય થવું જ જોઈએ. પણ ત્યારે સંસારનો ભાગજ કર્યો તો પછી તેની તેને ચિંતા શા માટે? સંસાર તો કાયમો છે, તેને સંસારજરના ઉપદેશરૂપી સાખૂ ધોઈને કદી પણ સફેદ કરી શકશે નહિ. સંસારી લોકો જાણે છે તો બધુંય પણ તે જોવા છતાંય જોતા નથી. હજારો મહાપુરુષોએ એની ભક્ષાર્થ કરવા, એને સન્માર્ગે ચડાવવા, ઉપદેશ આપી આપીને પોતાનાં જીવન સમાપ્ત કર્યો, પણ એના હિપર કશીય અસર થઈ નહિ. તેજ પાપાચાર, તેજ દુરાચાર, પ્રથમની જેમ ચાલી રહ્યા છે બહો વધના જાય છે. રામના આદર્શ, કૃષ્ણની ગીતા, શંકરજી વિજ્ઞાન, બુદ્ધની દયા, મહાવીરની અહિંસા, ઈશુની ક્ષમા અને મહાત્માજીનો ભ્રાતૃલાવ આજ ક્યાંય જોવામાં આવતાં નથી. જોવામાં આવે તો તે નામ માત્રનાંજ. એક મન્દર આકાશમાં કંટકો જોડશે? એવીજ રીતે આ વિશાળ ત્રિશમાં એક આદમી ક્યાં ક્યાં ઉપદેશ આપતો ફરશે? જ્યાં તો સાધુ થઈ શકતા નથી. ભર્તૃહરિએ રાત્ર તજીને મુક્ત ભોગી થવાને કારણે લોકોને સમજાવું હતું કે—

"હે મનુષ્ય! તું કંઈ વાતનું અભિમાન કરે છે? જો—પ્રથમ દરિદ્રદાદિ હિદારભુદ્ધિ સાર્વભૌમ રાજ્યોએ આ ભૂમંડલને બનાવ્યું અર્થાત્ ધર્માચરણથી સ્થાપિત કયું. પછી યથાતિ ઇત્યાદિ બળવાન રાજ્યોએ એનું પાલન કયું. તે પછી બલિ આદિ ધર્માત્મા ભૂપાતો એ એને શત્રુઓ પાસેથી જીતીને પોતાને કબજે કરી, તથાજલાની પેઠે વાચકોને અપેક્ષ કરી દીધું. જીજ્ઞા પણ ધણાય ધૈર્યશાલી રાજ્યો ચોદ

બુવનનો ઉપભોગ કરી ગયા છે. તો પછી ઘણી નવાઇની વાત છે કે એવાર અથવા પાંચસાન માથેના અધિપતિ થઇને આટલું અભિમાન કેમ કરવામાં આવે છે? પહેલાના રાજાઓનાં ચારિત્ર્યનું સ્મરણ કરીને શરમાવું જોઇએ, ન કે ઉન્મત્ત બનવું જોઇએ.” પરંતુ મનુષ્યે ઉપર એ કથનની જરાય અમર થઇ નહિ. તે પોતપોતાની ટોવકીમાં પોત-પોતાના રાગ અક્ષગજ આસાપી રહ્યા છે. એટલા માટે એવા સંસારને સમજાવવો વ્યર્થ છે. હાં, જો સંસાર પર ઉપકાર કરવોજ છે તો ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરો કે તે પોતાની શક્તિથી પ્રાણીમાત્રની બુદ્ધિને શુદ્ધ કરશે. વેદના સારજૂન ગાયત્રી મંત્રમાં પણ ‘ધિ યો યો નઃ પ્રચોદયાત્’ ની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આ કામ તેજ સાધુ-સંત કરી શકે છે, કે જે વાચારમ્મથ ચિત્તરનો ત્યાગ કરી શાન્તિ-પૂર્વક જેસીને ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરે કે—

सर्वस्तरतु दुर्गाणि सर्वे भद्राणि पश्यतु ।

सद्यः सद्बुद्धिमाप्नोतु सर्वः सर्वत्र नन्दतु ॥

“જે એકાન્તમાં જેસીને લોકોની સામે આદર્શ બનીને ભગવાનને જગતના કલ્યાણ અર્થે પ્રાર્થના કરે, તેજ સાધુ છે. અમારું આ કથન એ પ્રશ્નનો ઉત્તર છે કે, ‘સાધુ કેણ કહેવાય?’”

પછી એવા સંતે કહ્યું કે, “સાધુ તેજ હોષ શકે છે કે, જે મોટા વિદ્વાન હોય, નીરક્ષીરવિવેકી હંસની માફક જે સંસારના સારા-સારનો ભેદ ઓળખે અને બીજાઓને ઓળખાવી શકે, જે ધુકિત અને તર્ક દ્વારા બીજાઓની શંકાનું બરાબર સમાધાન કરી શકે, જે વિદ્યાવિહીન પશુને સદ્વિદ્યા દ્વારા દેવ બનાવી શકે.”

પાંચમાએ કહ્યું—સાધુ થાને જે રિદ્ધિસિદ્ધિનો ભંગાર ન મેળવી ચૂક્યો તે સાધુ શનો? મિદ્ધ નાધુજ પોતાના પ્રભાવથી મોટા મોટા ઘેર નાસ્તિકો અને પાપાત્માઓને રસ્તા ઉપર ચડાવી શકે છે. સજ્જનોનું લોહી પીનારા નીચ જનોને સજ્જનોના પરસેવાને બદલે પોતાનું લોહી વહેવડાવનારા બનાવી દેવાની શક્તિ સિદ્ધ સાધુઓમાંજ હોય છે. સંસારમાં સારી ગીતો ઘણી ઓછી હોય છે, તેવીજ રીતે દુનિયામાં મજ્જન ઓછા છે. દુર્જનજ ઘણા છે. નેમને

માટે સિદ્ધ સાધુના 'દુષ્ટેન ગો મર્ડમૌ' વાળા સિદ્ધાંત કામમાં આવે છે. "અપમિતુ હોદિ' ન પ્રીત" ની વાત સિદ્ધ મહાત્માને માટે યથાર્થ નીવડે છે. એટલા માટે જેનામાં ઇચ્છાન છે તેજ સાધુ છે.

હજીએ ગુરુમહત્તને સાધુ બતાવ્યો. ગુરુએ બતાવેલા અથવા આપેલા વેગ, દંડ, કમંડલુ, નિલક, માળા, ભરગ, આદિને જે વિધિ પ્રમાણે ધારણ કરીને એકનિશ્ચયી ગુરુમંત્રનો જપ કરતો રહે તે સાધુ છે. કેમકે સાધુના કાપાવાગ્ગર અથવા દિગંબર આદિ વેષ પશુ સાધુતાના સંરક્ષક થઈ શકે છે. જેમ મહિરા આદિની દુકાન ઉપર અથવા વેરવા આદિનાં વૃત્ય જે સર્વસાધારણને જોવા માટે થઈ રહ્યાં છે અને ત્યાં સાધુ જવા આવે તો તેનો વેષ તેને ત્યાં જતો બાટકાવરો, તેને અંતરાત્માની પ્રેરણા થશે કે, જો તું આ વેષ ધારણ કરીને ત્યાં જઈશ તો ભોક્ષા શું કહેશે? જો અંતર્યામીની પ્રેરણા અવગણીને તે ત્યાં ચલ્યો ગયો તો ભોક્ષા કહેશે કે, લુચ્ચો, સાધુ થઈને પણ અહીં આવવાનું મન થાય છે, ત્યારે આ વેષ નકામો શા માટે ધારણ કર્યો છે? આમ વેશભૂષા પણ કુમાર્ગચ્છેદનમાં બાધક થાય છે, અને તેથી ગુરુપ્રમાદસ્વરૂપ વેષભૂષા ધારણ કરનારોજ સાધુ છે.

સાતમાએ કહ્યું—જે પ્રત્યેક શ્રામણિઃશ્રાસમાં ભગવાનના નામનો જપ કરતો હોય તેજ સાધુ છે. 'યજ્ઞાનાં જપયતોઽદિમ'ના સિદ્ધાંત મુજબ તે આ મુખ્ય યજ્ઞનો કર્તા છે. શાઓના પત્રોનું ધણું માહાત્મ્યવર્ધન આવે છે. ચતુર્થી જ 'અન્નાદ્ ભવન્તિ ભૂતાનિ' 'યજ્ઞાદ્ ભવન્તિ પર્જન્યો' આદિ સર્વ કંઈ સંભાવત થઈ જાય છે. તો પછી ભગવાનના નામસ્મરણ-યજ્ઞથી તો શું નથી થઈ શકતું? તેમી કરીને જે હમેશાં ભજન કરતો રહે છે તેજ સાધુ છે.

આ પ્રમાણે કેટલાક મહાત્માઓએ મહાભારત, ભાગવત છાંદાદિ ત્રયોમા વર્ણવેલાં સાધુઓનાં લક્ષણ અને સ્વરૂપ આદિનું ધણાજ ઉત્તમપ્રકારે પ્રતિપાદન કર્યું.

છેવટે એક પરમહંસ સંન્યાસીએ કહ્યું—મહાપુરુષો! આ જે સાધુ સંજ્ઞાથી આપ ભોક્ષાએ કહ્યું અને સાબણું તે બધું તેમના બહારના સ્વરૂપનું વર્ણન છે. સાધુ વિશે જે કંઈ આપ ભોક્ષાએ કહ્યું

તેના યોગ્ય પાત્ર તો સાધુ છેજ. પરંતુ મારી સમતિ પ્રમાણે તો સત તેજ કહેનાય—“જે સ્વયં કોઈથી ડર નહિ અને ન કોઈ તેનાથી ડર” કેમકે, ‘દ્વત્વાદ્ વં મયં મવતિ’ સાધુ સૌને પોતાનું સ્વરૂપ સમજે છે તેને કોઈ ડરાની શકનો નથી. વળી સાધુ તો સૌનો આત્મા છે એટલે તેનાથી પણ કોઈને ડરાનો ડર હોય ? સિદ્ધ, સાધ, વીછી આદિ બધાનું જ તુઓનો માથે રહીને પણ સાધુ તેમનાથી અને તેઓ સાધુથી ડરતા નથી સો પોતપોતાનું બનુ ચાહે છે એટલા માટે સત પણ સૌમા પોતાનો આત્મા હોવાને લીધે સૌનું બનુ ચાહે છે —

એવી વૃત્તિ તેમનીજ હોઈ શકે છે કે, જેઓ નીડર છે અને તેને લીધેજ સાધુ ‘અમય સર્વભૂતેભ્યો મત્તઃ સ્પાદા’ આવી પ્રતિષ્ઠા સાથે મસારમા વિચરે છે પછી જોઈએ તો તે એક જગ્યાએ રહે અથવા ફરનો રહે, માળા ફેરવે પડિતાઈ કરે, પૂજા-કથા કંઈ પણ કરે તેજ સાધુ છે, તે બીજાઓનો તથા પોતાનો ઉપકાર અવશ્ય કરી રાકે છે, એમા મદેહ નથી. જે ડરતો રહેતો તે શું કરી શકશે ? સસારમા જેણે જેણે મોગ મોટા કામ સંપાદન કર્યા છે, તે સૌ નીડર હતા મારા કહેનાને આપ લોકો પેના પ્રત્નના ઉત્તર તરીકે સમજી ગયા હશે કે, જે આ પ્રમાણે કરવામા આ યો દનો કે, “સાધુ કેાડુ કહેવાય ?”

(‘ગીતાધર્મ’ માસિકના એક અકાશી)

સંન્યાસીઓને હિન્દુમાતાની હાકલ

(લેખક - શ્રી પ્રભાચંદ્ર શ્રવણ મ સિંહ)

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥

ભરતખડમા ઉત્પન્ન થયેના હે ભારતભૂમિના પુત્રો અને સસારનો ત્યાગ કરનાર સંન્યાસીઓ ! તમે ભગવદ્ગીતા દ્વારા થયેલી આગાનો અનાદર કરી શું મોક્ષ મેળવવા ઇચ્છા રાખો છો ? શું દેહધારી મનુષ્ય આ કર્મભૂમિમાં જન્મ પામ્યા પછી કદી પણ

કર્મનો ત્યાગ કરી શકે ખરો ? શું સંસારદિતના કર્મનો ત્યાગ કરવાથી તમે સર્વ કર્મથી મુક્ત રહી શકો છો ? શું ખાતુંપીવું, પહેરવું-ઝોડવું એ કર્મો તમને લાગેલાં નથી ? છતાં જે ક્ષુદ્ર દેહ પર મમત્વ હોવાનાં કારણે-દેશ, ધર્મ અને સમાજદિનાથે પરોપકારી કર્મનો ત્યાગ કરવામાંજ સંન્યાસની મદત્તા માનતા હો, તો તે સંન્યાસ મુક્તિ માટે નથી, પરંતુ જન્મતના ઝગણી બની મદાપાપના બોક્તા બનવા માટે મિથ્યા વેપજ સમજવો. તમે વિચાર કરી જોશો તો તમને ખુદ્દત સમજતો કે, જેમ સરોવરમાં ઉત્પન્ન થયેલી પ્રથમ લદરી જળમાં લય પામે તે પહેલાં તેનો શેષ લાગ નવી લદરીને જન્મ આપ્યા પછીજ સર્વથા જળમાં સમાય છે; તેવી રીતે પૂર્વકર્મ સંસ્કારજનો બોક્તા સર્વથા નાશ પામે તે પહેલાં મનુષ્યના જાણવામાં ન આવે તેમ વર્તમાન કર્મને વક્ત્ર્ય આપવારૂપ અધિકાર ચલાવે છે, તેવા પૂર્વના મક્ષિત સંસ્કારોને જૂંમી નાખી સાત્ત્વ-આદ્યા પ્રમાણે નવા શુભ સંસ્કાર પાડવા પ્રયત્ન કરવો અર્થાત્ કટિગદ્દ રહેવું તેનુંજ નામ પૂરુષાર્થ અને તેવા પ્રયાસનેજ સત્યકર્મ અને માનવધર્મ તરીકે ઓળખી શકાય અને તેજ પ્રયત્ન કેવળ ઉન્નતિ અને મુક્તિનું પ્રથમ અને શ્રેષ્ઠ સાધન છે; પરંતુ કેવળ લોકહિતાર્થ કર્મના ત્યાગથી કિંવા અમિના બદિષ્કારથીજ મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થઈ શકેતો નથી.

અવશ્ય એટલું વિચારવું જરૂરનું છે કે, વિવિધાસક્તિને પૂણ્ણ કરવા જે સક્ષમ કર્મો ધારણ કરવામાં આવે છે, તે તો પુનર્જન્મના કારણભૂત બને છેજ અને તેમ હોવાથી યોગીપુરુષો કોઈ કર્મનો દૃઢતા-પૂર્વક આદર કરતા નથી, પરંતુ સત્કર્મ કે જે તેની સન્નિધિ જણાય તેમા મળતા લાભ કિંવા હાનિનો વિચાર નહિ કરતા, કેવળ દુરજ સમજી લોકહિતાર્થે અવશ્ય ધારણ કરે છે. તેવી વેદઆદ્યા ગીતા દ્વારા થયેલી છે.

આવી રીતે કર્મના પરિણામ વિષે બેપજતી ચિન્તા અને નવા કર્મના આરંભ માટે બેપજતો સંકલ્પ-આટલીજ વસ્તુનો જ્યાં ત્યાગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં ચિન્તાના અભાવે અખંડ સુખ અને સંકલ્પના અભાવે પરમશાંતિ આપોઆપ છવાઈ રહે છે; તો પછી નિરપેક્ષપણે કર્મને ધાવણ કરવામા દોષ શી રીતે માની શકાય ?

આ ઉપરથી સમજવાનું એજ કે, નિષ્કામ કર્મને ધારણ કરી શુદ્ધચાત્રમમાં રહેનારો કર્મયોગી હો-કિંવા જ્ઞાનયોગને ધારણ કરી વનમાં એકાકી ચિચરનારો યતિ હો; પરંતુ જે મનુષ્ય દ્વાસક્રિતા ત્યાગપૂર્વક સમય પર પ્રાપ્ત થનારા કર્મને કેવળ ફરજરૂપ સમજી ધારણ કરે છે, તેજ મનુષ્ય યોગી કિંવા સંન્યાસી કહેવાય છે. પરંતુ લોકહિનાર્થે પ્રાપ્ત થનારા સત્કર્મ અને અગ્નિના ત્યાગ કરનાર કેવળ માતૃભૂમિને ભારરૂપ ગણાય છે.

આમ હોવાથી હે ભારતભૂમિના આર્યપુત્રો તથા ધર્મને માન આપનારા યતિ-સંન્યાસીઓ! હવે તમે ધર્મના નામે ધારણ કરેલો ઢાંગ છોડી દઇ તમારા વેદધર્મનો, કહો કે હૂબના હિંદુ સમાજનો કે હિંદુત્વનો ઉદ્ધાર કરવા અર્થાત્ દુઃખદરિયામાં સપડાયેલા તમારા બંધુઓને તારી લેવા બંધાર આવો અને શાસ્ત્રઆગ્રાથી અગ્નિ રહેલી પ્રજાને માનવધર્મનું ખરું જ્ઞાન કરાવી ઉત્તરના માર્ગ પર લાવવા તત્પર થાઓ; તે તમારી પ્રથમ અને શ્રેષ્ઠ ફરજ છે. 'કારણ કે જ્યાં અનેક ધર્મધંધ, જુદા જુદા સંપ્રદાય અને મતમતાંતરો હિંદુજાતિમાં ઘૂસી ગયેલા છે, ત્યાં કોમી મનુષ્યોને તમારી ઊત્તમિત્ત યથેચ્છી હિંદુજાતિ પર તગપ મારનાં જરા પણ સહાય રહેતો નથી. અને પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા જેમ છૂટીછવાઇ ચગતી ભેંસો વચ્ચે વાત્ર એકાદ ભેંસનો શિકાર કરી જાય, તેવી રીતે સંપ્રદાય-ભેદે છૂટી પડેલી હિંદુજાતિ અત્યાચારી મનુષ્યોના અત્યાચાર તળે ચગદાઇ રહી છે. તેવા સમયે તમારા માનવધર્મને એક બાજુ મૂકી કેવળ પેટ ભરી પડ્યા રહેવું, તે શું વેદધર્મના શુરવીર અનુયાયી-ઓને શરમભયનું નહિ ગણાય? x x x x

અરે! અત્યારે તો હિંદુજાતિમાં પથરાયેલી ધર્મની અધશદ્ધા કહો કે અધાધૂધી દૂર કરી કેવળ એકતાનોજ પાયો રોપવાની જરૂર છે. કારણ કે એકાદ ભેંસને વાધ સહેજે મારી શકે છે, પરંતુ ચાર વગડાઉ ભેંસો એકત્રિન ચનાં વાધને જીવ બચાવવો પણ ભારે પડે છે! અરે, એકાદ લાકડીને તો મનુષ્ય સહેલથી ભાંગી શકે, પરંતુ લાકડીના બારાને જિંચકો પણ ભારે પડે છે. અરે, શું

કહું ? એકાદ તંત્રને સૌ કોઈ સહેવાઈથી તોડી શકે છે, પરંતુ તંત્રના સમૃદ્ધિથી જનેલુ દોરકું મિલકે પછી વશ કરે છે માટે આત્મપરાયણ રહેનારા હે વતિ-સન્યાસીઓ ! શું તમે હિંદુમતિનું લૂણ ખાઈ ઝાણી બનતા નથી ? તે ઝાણુ દિટાડવાનો ક્રૂર એકજ ઉપાય છે કે, બગ તમારી ગુણમાંથી યોગ્યનિદ્રાને ત્યાગ કરી બહાર આવો અને પડકાર કરીને અન્ય કોમી મનુષ્યોને ખુબ્બુ સબળાવો કે, વેદધર્મ અનાદિ કાળથી છે, તેના પર તરાપ મારનાર કે તેને નિર્મૂળ કરનાર છે કોણ ? કોઈ ઉત્પત્તિ થયું નથી અને થવાનું નથી. એટલું બોલી બતાવવાથીજ બમ નથી, પરંતુ હિંદુમતિને મિલકે જનારવાની જવાબદારી પણ તમારે સિર રહેતી છે. તે જવાબદારી તમને કર્મ કરતા ગ્રેરે છે અને તેમ જના જો કર્મનો ત્યાગ કરશો તો તમે જન્મશૂનિના બંદે હિંદુમતિના પૂર્વ ઝાણી ગણાવો કે જે ઝાણુ તમારી તપશ્ચર્ચા કરતા પાપનીજ વૃદ્ધિ કરવામાં વિશેષ સમર્થ બને છે તેમ ચોક્કસ સમજાવે, કારણ કે ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ।

(“આર્ષપ્રમાણ” તા ૨૬-૫-૪૧ના અંકમાંથી)

દાનનો પલટાતો પ્રવાહ

(લેખક - શ્રી નગ્નનાથ ધ. પ્રેમાણી)

“ચોમેશ” ધર્મના ઇતરદારો મારફત પુણ્ય કરાવતા માટે માટે હવે દાન નથી કરવું. અણુ પાણી પરચોકમાં મુદર પડતી પ્રાપ્તિ માટે પણ મારે હવે દાન નથી કરવું તમારી રીતે લગવાયેની રીઝવવા કે ધર્મનો ઉલ્લેખ કરવાયે દાન નથી કરવું અને મોટા દાનેશ્વરી તરીકે જગત મને ઓગળે અને વાહવાઈથી નવાજે એટલા માટે પણ નથી કરવું. અનેક અનુભવો પડી દાનના આ બધા પ્રકારોમાંથી મારી શ્રદ્ધા ભરી ગઈ છે અને દાનની ચર્ચા નિષ્ણ મને સમજાઈ છે.

“માનવમઆજમાંથી રજ્યો છું તો તેના ઉપયોગ માટે થોડું-થોડું આપીને હવે તો ઝાણુમુક્ત થવું છે એક માનવી તરીકે મારા માનવગુણોનો ઉપયોગી થવું છે દાનનો આ સાચો અર્થ બાબા

અનુભવે મને સમજાયો છે. એટલે હવે ખુલ્લી આંખે મમાજમાં અને ગામમાં ફરીને ક્યાં ક્યાં ગારો અને મારા દ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ શકે તે જોઈને જાનેજ નિર્ણય અને જાતેજ દાન કરવાનું મેં નક્કી કર્યું છે. દાન એટલે એક જાંધવ તરીકે સમજાવુંક ખરા ઉપયોગ માટે આપી છૂટવું તે. આ વસ્તુ મને હવે સમજાઈ હોવાથી શ્રીનાથજીની ભેટમાં મારાથી કંઈ નહિ આપી શકાય તમારે ત્યાં ઉપયોગ કરતા ઉપભોગ કે આડંબર વધારે છે. આ લોક કરતાં પરલોકનો ખ્યાલ અને લાલચ વધારે છે. હાજગદબૂજ જનતા જનાર્દન કરતા પરલોકમાં કે આકાશમાં વળી રહેલા પ્રજુની પૂજન વધારે કરે છે. જ્યારે મને તો પરમ પિતાના માળક જેવા માનવીઓ માટે—એ જીવતા જીવે માટે કે હક કરી છૂટવાનું ગમે છે. લાંબા વિચાર અને અનુભવ પછી લાગ્યું છે કે, માનવસેવા એજ સાચી પ્રજુસેવા—પ્રજુ સુધી સેવા પહોંચાડવાનો સાચો માર્ગ માનવસેવાજ છે. જગતના દિલદાઝયા માનવીઓને જે રીઝવી શકું, પરમપિતાના જે જાળમને જે રીઝવી શકું, તો વિશ્વપિતા પ્રજુ પણ રીઝોજ એવી મને ખાતરી છે.”

“પણ શેઠ! ધર્મસંસ્થાઓ ક્યા જશે? તમાગ જેવા શેઠિયાઓ જે આમ કરશે તો ધર્મ કેમ ટકશે?”

“ભગવાને જાણે કેમ ટકશે! હું શું જાણું? ધર્મ ટકાવવાની તમારી હઠા ટોને તો ટકશે. પણ તમે તો ધર્મને કાઢી ધર્માંડબર રાખવા માગો છો. તમારે તો બીજની ગાદી ટકાવવી છે અને અમને હથિયાર તરીકે વાપરવા છે. જીવનભોગ, હિંડાવ અને પ્રસાદોદારા સમાજમાં પ્રેરવા સુખ, શાંતિ અને માણુમાઇ તમે વધાર્યા કે વિકસાવ્યા? ખરી રીતે તો તમારાં અંગત સુખ-મગરડ અને સાલની માટે ધર્મના નામે અમને લૂટયા છે. હવે તો છોડો! કૃપા કરીને સિધાવો અને આ નિમિત્તે ફરીને હવે મારી પાસે આવજો નહિ. હવે હું તમારી જમાતનો નથી રહ્યો, તમાગે ચોપાટવું સોગકું નથો રહ્યો.”

મધુરાથી આવેલા ચોખાજીને આવો જવાળ આપીને ગેઠે વળાવ્યો. આસપાસ ભેરેલા સૌને નવાઈ લાગી કે, શેઠ કેમ પસંદયા? આવી સુખુદિ ગેઠને ક્યારથી મળી?

શેઠ દિનના શાહુકાર હતા તેથી કે ધર્મિનું હતા તેથી લોકો તેમને શાહુકાર કહેતા એ તો પ્રભુ બલે! પણ લોકો તેમને શબ્દ શાહુકારના નામથી ઓળખતા નાના, મોટા અને લાલેના, અમલ સૌ તેમને 'શબ્દ શાહુકાર' કહેતા મને તો ઘણાજ ગરીબ બારના મૃત્યુ પછી માતાની મજૂરીથી નજીક લણીને પરદેશ ગયેના ત્યાં મહેનત અને બાગરથી રળી શક્યા દીક દીક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે વહાણ વનન યાદ આવી માતાએ મજરી કરી ઠંડ આશાએ ઉઠેયો હતો એ યાદ આવી અને તાની ધમપ્રીતિ તથા માનવપ્રીતિના પ્રતાપેજ જીવન જીવવા જેવું શું હતું તે પણ યાદ આવ્યું આ મના ઉપરાંત પોતાની જૂતકાળની ગરોમી પરથી કુળીની દુનિયા યાદ આવી અને કંઈક કરી છૂટનાની વૃત્તિ જાગી

દાનની ખામતમાં લાગા તર્કવિતર્ક ન કરતા આખી મીચીને આપણુ તેમણી પ્રાપ્ત પત્ર ની ગા આવશે તોય ન્યાયુ થઈ જશે આની પ્રચલિત માન્યતાને લીધે આખી મીચીને તેમણે યથાશક્તિ દાન આપણુ સાધુ રાખ્યું શરૂઆતમાં ધાર્મિક ખામનો તરફ તેમણે વળ્યું અને વૃત્તિ હતા તેથી ધર્મમાં આજ તેમણે માનવમમાગની સાતિ અને સુખ જોયા અને ધર્મની સરથામાં આવેલું જ દાનમણીય તેમ માન્યું પોને વૈશ્યન હતા તેથી યુસાધજ દાન પોતાના દાનનો ઉપરોગ કરા પો આઠાણો, યુસાધજો અને ખાવા-સાધુ મોઠે ધરના, ફનહિડોગ કરા યા, દેવ મૂર્તિને વજ્રાજૂવણોની ભેટ કરી, અમકૂટ લરાખ્યા અને હવેનીઓમાં નમક ભેગે પણ અપી તે શ્રીનથજીમાં વારવા ભેગે મોકલના

પણ એક દિવસ આખી ખૂની મજ પોતાના દાનને પ્રતાપે તાગડધિના કરતા મહાનુભાવોને ઓળખ્યા મથુરા ગયેના ત્યાં ધર્મ શાળામાં પડેના એક ખીમારને મદદ કરેલી તો રહી, પણ તેના સમાન પ્રાણે બેનગે બહાર કાઢ્યો અને રસ્તા પર તેણે મૃત્યુ થયું મદિરના અધિકારીને શેરે આ ઘાત પહોચાડેની, પણ 'ધર્મના દ્રવ્યનો ઉપયોગ એમાં કેમ થાય?' એવો દૃઢ જવાબ મળ્યો

આ ઉપરાંત એ ખીને પ્રમથ પણ તેજ દિવસે બનેો ખુદા મેદાનમાં મદિરની સાથેના ઘાસ નાખવામાં આવેલું તેમાં ગડાની

એ ગાયો ખાત્ર આવી ચડી મહિના ગ્જેવાલોએ તે ગાયોને માર
માગી ડખામા પુતલી વ્યા તે એક દિવસને રાત ભૂખી -હી બીજે
દિવસે તેનો છૂંકો થયો આ વાન પણ અધિકારીને વચ્ચાવી પણ
તેણે ઉદ્ધત જવાન આપ્યો કે, 'એમ પાતકી ગાયોને ચરતા કેમ
દેવાય ?' જો કે એ ધામ તો ગાયો માટે કાષ્ટ દાનેશ્વરોએ આપેલું,
પણ પોતાની માનિમી મિત્રાવની બીજી ગાયોને કેમ ખાત્ર દેવાન ?

અલભોજન ચાતુ હતું ગરના બાધી વીધા હતા લાહુઓ
હડપથી ભૂદેવોના જ રમા ગોવાના હતા બહાર એકલુ દેખેલું
ભૂખ્યાઓનું દોશુ માત્ર ખાત્ર હતું હવે આલસોના મુખાગવિદનાથી
ગરીબ ભારતો પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો ચણુ ચાતુકારે આ બધું
જોયું તેમનું દિન દ્રવો જાયુ મહિના અને તેના અધિભાગમાં
માસિમીદહની જૂરી બન્ધો આવી ધર્મને બદલે ધર્મોધપણ દેખાયું,
પોતાના જેવા ધાર્મિકવૃત્તિવાળાઓ તેના હથિયાર જેવા લાગ્યા-
આમાં પ્રત્યેક કેવું દેખાયું ? માનવજાતનું કેવું પ્રવાણ ? પ્રત્યેકની
કષ્ટ જરિયાન આમાં પૂરી પડી ? પ્રજામાં સુખચાતિ કેવુંના પ્રમા
ણમાં વધ્યા ? મનમાં જોરવા આ વધા પ્રશ્નોએ તેમને વિદ્વજ કરી
મૂંઝા તેમને યજુ કે, મે મહેનત કરી, હું રહ્યો, માની મદનનના
એ દ્રવ્યનું મે દાન કયું આ મારા જેવા અનેકે આમ મધુ—પણ
તેનો આ ઉપયોગ ? આ ઉપરાંત તેમણે વારમા-હજના અગડાઓમાં
ધાર્મિક જનતાનું ધ મેવાનું ધન એ વેદકાતુ દીર્ઘ, માદીરતિ જન
વાની દોડધામ દેખી, લોખિરો ચાતુકાર એકી ભર્યો તેનું દિન
જીવે ગયું તે પાલુ ફી વખત તે બાતુ ન વચ્ચું તે નજ વચ્ચું

નાના નિર્દોષ બાળકો માટે કષ્ટ કરવામાં આવે તો દીક એમ
તેમને પોતાના વિમલયેવા અને દુખથી તિતાવેવા બાળકન પરથી
લાગ્યું. ગરીબોના બાળકને માણુ ધ પાત્રે ? પ્રણુ લાડ ■ ■ ■ ? તેને
વાપ વા પૈસાઓ કે ખાવાનું આપી તેમના દિનમ સાતણ ગરીબીનું
દુખ કાણુ લુપાવે ? તેમના દિનના આનંદની કેને પડી છે ? પ્રત્યેક
માનસ ધડળા માટે, સ્થિતિભેદના વેરવેર મદવાની જરૂર છે અને
એ તો તેો અપન વચામાં અવે તોજ નીમ્ને આ વિમરે દેવાજ

ખિરસામાં છૂટા પૈસા અને થેલીમાં ખાવાનું રાખી જે મોઢા બાળક મળે તેને વહેંચવાનું આજુ રાખ્યું. રોજના બેચાર રૂપિયાના પૈસા આ રીતે વહેંચી આવે. આ રીતે બાળકોમાં ખૂબ પ્રિય મર્ધ પડેલા હોવાથી બાળકો તેમની આસપાસ ટોળે મળતાં. ટોળે મળેલાં એ બાળકોને નીતિની, સૌર્યની અને દેશની પાતો કરે, આજુ દેશ-દાગની સ્થિતિ સમજાવે, દેશનેતાઓની ટૂંકી ઝોળખાણુ આવે અને તેમના આત્મભોગની રોમાચક વાતો કહે.

આ પ્રવૃત્તિથી અગ્રજત તેમના દિલને થોડો સંતોષ થયે; પરંતુ મનનું સંપૂર્ણ સમાધાન ન થયું. ગામને ચાની જરૂરિયાત છે, કદ બાબતમાં તે બીજાની સડાપની અપેક્ષા રાખે છે. એ શોધવા તેમણે પ્રયાતન કરવા માંડ્યો. આ અરસામાં કંઠેડા વગરના દૂધે પાણી સિંચતાં એક બાઇ કૂવામાં પડી જઇને મરી જવાનો પ્રસંગ બન્યો. યંજુ રોડના દિલને આઘાત લાગ્યો. બીજો દિવસેજ ગામનાં જીવું જળાશયો શોધી કાઢ્યાં, ભરવરતીયી નજીકમાં નજીકનાં જળાશય કયાં છે તે શોધી કાઢ્યાં અને ગામના લામબગ ગળા કૂવાઓ એક વખત સાફ કરાવી સમરાખ્યા અને પાણી ભરનારી બકેનોને અંદર પડી જવાની બીતિમાંથી ઉતારી લીધી. ત્યાં ત્યાં જળાશય દૂર હોય ત્યાં ત્યાં ગામની નજીક નવા જળાશયો બંધાવી આપ્યાં. આ સેવા ખૂબ ઉપયોગી થઇ પડી એમ તેમને લાગ્યું અને તેમની ધૂન પણ વધી. તેમને થયું કે પ્રજા પાસેથી રોજે પૈસો હવે ખરા ઉપયોગમાં આવી શકે.

તેમનું ગામ બહુ મોટું શહેર પણ નહિ અને ગામનું પણ નહિ, એવું લગભગ પંદર હજારની વસ્તીવાળું હતું. ગામમાં ગંદકી ધણી રહેતી. ઠેર ઠેર ઉકરડા હોવાજ. ત્યાં બેરાંઓ અને બાળકો સત્તાર-સાંજ અસહ્યપણે કુદરતી હાજતે બેઠાં હોય! ગંદકીમાં દિવસેદિવસે વૃદ્ધિ થતીજ જાય. બેરાંઓને કુદરતી હાજતે જવા માટે બીજી કોઇ સગવડ નથી. કુદરતના કોપે થોર બળા જતાં આખું ગામ તદ્દન ઉત્રાકું પડી ગયું છે એટલે મર્યાદા સાચવવા આડ નથી. નરમ-મરમ તગિયને કે જુવાળ લે ત્યારે માણસોએ કાં તો શરમ છોડીને ત્યાં ત્યાં બેસી જવું કે કાં તો ગામજવાર કાદની વાડીએ પડ્યા

રહેતું, એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી ચોખાસુ આવતા ધરના
આ ઢગનાઓ ગધછ બહ્યા અને રોગ વધ્યો થેરથેર ખાટના
નખાયા ટેટનાડ વેવના લોકોએ ગોરી કાઢ્યું કે, ભગિયાએ જળ
જલમાં વચ્ચે આવી કંઈક મેના મતરજત લણ્યા તેતુ આ
પરિણામ છે અચાન લોકોતુ ગાહુ ટોણુ ડિપડ્યુ અને ગામની
સફાઈના કરૈયા એ લગીઓને માર મારી તેમની ઘરખરી તોડી
દોડી નાખી ટેલાકે વગી ગામમાં સા. પડાનીને ઘરેઘરે નૈવેદ્ય મગ્યા
પણ રોગનો ઉપદ્રવ મળ્યો નહિ ચોખાકે સમજી માણસોને ગાદગીતુ
ખરુ કારણ ગદમો અને ગદકીથી જમડેતુ ફૂરાતુ પાણી છે એમ
લાગ્યુ દેલી રાજનની મ્યુનિસિપાલિટી સહેતુ સુધરાહતુ તો પૂજતુ
જ શુ ? આવા વાયો માગે કદાચ જાહેર મજૂર થાય તોયે તેનાપુ
બીજી રીતે જમગી જાય 'રિપોર્ટ' લખાઈ જાય પણ ખરુ મામ રહી
જાય ગામની આ ગંકી, માદગી આ કુદરતી હાજત માગે ગામની
બહેનોની વિદળણા જોઈને સજી રોડો ખૂમ લાગી આવ્યુ અને
કંઈક કરી છૂટવાની વૃત્તિ થઈ

માણીએ મદિરો, કૂવાઓ, ધર્મશાળાઓ, દવાશાળાઓ આગે
ગમદિરો પાજરાપોતો વગેરે બાધવામાં થયું થન આવ્યુ છે
અનજ્ઞેના અને પદશાળાઓ નિભાવેન છે, અખાડાઓ રથાયા છે
અને તેમાં સાધનો વમાવી આપ્યા છે, લોખને વસવા મરના બાજની
ચાલીઓ બધાની છે, પણ સૌ જો કામો જૂરી જાત છે તે મામ
હુ કરુ તો હીં એમ સજી મેદને થયુ બહેનોની મર્યાદા સચરાય
અને ગામની ગદકી દૂર થઈને ગામનું આરોગ્ય જળવાય તે અર્થે
'કુદરતી હાજત' મામો નારે ગાયે બાધવાની, એના દરેક
ગૃહમાં નીચ નીચ પાડખાના બાધવાની, ત્યાજ પાણીની વ્યવસ્થા
અને કાયમ સાફસફ કરનાર માણસો રાખવાની પોતાની ઇચ્છા
હોવાતુ સજી શાહારે જાહેર ક્યુ તેમજ લાગ્યુ કે, મારા ગામની
આ મોટામાં મોટી જરૂરિયાત છે અને તે પૂરી પાડુ તો ખરા
દાવેના ખરો ઉપયોગ થાય તેમ મને લાગે છે આ વિશે લોકોની
મનાદ પણ માની કે મોવો નમના શો મન છે ? માગ મજબીઓ

તો કહે છે કે, કોઇ આરોગ્યમંદિર કે એવું કંઈ બંધાવે તો નામ અમર રહે, પાપખાનાં બંધાવવામાં શું બળ્યું છે? લોકો ભલટા હાંસી કરશે! પણ એ લોકોને ક્યાં ખબર છે કે નામ અમર કરવાની ઇચ્છા કરતાં ખરી જરૂરિયાત પૂરી પાડવાની ઇચ્છા વધારે આવકારદાયક છે. મારું ક્યું નામ થોકુંજ અમર થવાનું છે? મારી ભાવના અને વિચારશ્રેણીને લોકો જો સમજશે, પલટાતા દાનના પ્રવાહને જો ઝીલશે તો નામ અમરજ છે. દરેક વસ્તુની વધારવાને અને યથાસમયે જરૂર છે. દાનનો પ્રવાહ એક કાળે જુદી દિશાએ ચાલતો હશે, પણ પ્રજા જીવનના સંજોગો પલટાતા દાનનો પ્રવાહ પણ પલટાય તો નવાઈ શી? ઉપયોગિતા અને આવશ્યકતાનો વિચાર નજર સામે હોય તો કંઈક કરી છૂટવાની વૃત્તિવાળાને ધન ક્યા ખર્ચવું તે જરૂર સમજાય.

આપણી રૂઢ માન્યતામાં દાનની પાછળ જે ભાવના છે તેનો ખરો મર્મ સમજ્યા વગર આવતા ભવના કલ્યાણની કામનાજ કાપમ દષ્ટિ સમક્ષ રહે છે. આ દષ્ટિ ભરે ખોટી ન હોય, પણ આ જીવનમાં અન્યતે ખરા ઉપયોગી બનવામાં જે આત્મસમાધાન અને શાંતિ રહેલાં છે, તે જો સમજાય તો આવતા ભવનાં સુખ, શાંતિ કે કલ્યાણનો વાવડો કે વીમો આ ભવમાંજ ફળે છે. પણ વધુ વિચારવા લાયક વાત તો એ છે કે, કલ્યાણની આ કામના સેવનારને અમુક પ્રકારનું સમાજના સ્થાન મળે છે અને એ સ્થાન મેળવવાના લોભમાં પ્રજાના ખરા ઉપયોગ કે જરૂરિયાતની તરફ નજર પણ જતી નથી.

ધાર્મિક કાર્યો એટલે કે પ્રભુમંદિરોની પાછળ ખર્ચાનું નાણું, ધાર્મિક ઉત્સવોની પાછળ વેડફાણું દ્રવ્ય કે નવા નવા પ્રભુઓ ઠેકાણે ઠેકાણે પધરાવવામાં ખર્ચાઈ જતું ધનજ માત્ર કલ્યાણ કરનારું છે, દ્રવ્યનો આ નિવાયનો બીજો ઉપયોગ તો આ લોક પૂરતોજ છે. આવી માન્યતાને વશ થઈ પ્રજાકીય જરૂરિયાતોનીજ ભયંકર અવહેલના કે ઉપેક્ષા કરવાથીજ પ્રજા ધણી બાળનોમાં જરૂરિયાતોથી વંચિત રહે છે. આ વંચિત પ્રજામાં જગતો અસંતોષ કોઈ નવા જીવનરાહ તરફ લઈ જાય છે અને તેના પરિણામે ધર્મભાવનો ભંગતી જાય છે. ત્યાં સુધી ધનનો ઉપયોગ પ્રજા માટે થતો હતો, ત્યાં સુધી

માન્યવાદ કે સમાજવાદની કંપના પણ નહોતી મૂડીવાદ સામે પ્રત્નની આખમાં એ વચું નહોતું. ધર્મનું નિરર્થકપણ કે યોગ્યપણું દેવામાં વચું નહોતું. આગે દરેક બાબતમાં પછી તે દાનના ઉપયોગની હોય કે પ્રત્નના વિકાસ અને પ્રગતિની હોય, સામાજિક પુનર્જીવનની હોય કે જીવનરાહના નવા નિર્માણો વિચારવાની હોય; ધર્મ આડે ને આડે આવે છે, એટલે પ્રત્ન કંટાળે છે અને દૂર દૂર ભાગે છે.

ધન આપનારા દરેક મન્યે અને દરેક યુગમાં પાડે છે અને જો તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે નહિ તો પ્રત્નકલ્યાણ માધ્યમ જરાય અર્થ ન રહે. પણ દુર્ભાગ્યે આપણે ત્યાં જોઈએ છીએ માત્ર ધાર્મિક જલસાઓ અને આડંબરો પાછળ ખર્ચાય છે. તેનો મોટો ભાગ પણ યોગ્ય રીતે ખર્ચાતો નથી.

રાજ અને શ્રીમાનો-દાનીઓ પ્રત્નના ખરા દૂરદીઓ છે તે જૂનવા જેવું નથી. પ્રત્નની સામાન્ય જરૂરિયાતોની નિશ્ચિત મંજૂરાત રાખી તે ક્રિયામાં દાન કરનારજ પ્રત્નની સેવા સાધી શકે છે અને અમર નામના મેળવે છે.

પ્રત્નની સામુદાયિક જરૂરિયાતો, એક નાના બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ સુધી કે જન્મથી માંડીને મૃત્યુ સુધી શું હોય છે અને તેમાં કેટલી પૂરી પડે છે અને કેટલી પૂરી પાડવાની છે તે મજતરી જોઈએ દાનનીરેખાએ રાખવી રહે છે-જો દાન પ્રત્નના ઉપયોગ મટે કરવાનું હોય તો. દાન સર્વ મટે અને સર્વ મટે એજ સ્વરૂપનું યોગ્ય હોય એમ બનતું નથી. દુઃકાળ વખતે તે દિવાળી, રોગચાળા વખતે તે દિવાળી, આકસ્મિક આ-માની સુનવાની વખતે તે સ્વરૂપમાં અને રાષ્ટ્રીય ચળવળ વખતે તે દિવાળી દાનનો અરાદ વહેવો થોડો પ્રત્યાષ્ટિક કાર્યો કાયમ કરવાના હોય છે, તો કેટલાંક પ્રમતોપાત ઊર્મા થાય છે. માનવીની સંસ્કારચાળા, આરોગ્યમદિ, સુખાકારોવર્ધક સ્થળો, આનંદાયક સંસ્થાઓ, દીન-વૃદ્ધોને મદદ આપનારી મંસ્થાઓ વગેરે પ્રત્નજીવનનું ધડતર કરવાની મસ્થાઓ પડતી મૂડીને ધાર્મિક જલમા-ઓ અને રોગચાળ પાછળ વેરવાનું દ્રવ્ય પ્રત્નજીવનને જરા પણ આગળ વધારતું નથી. એથી માની ધર્મખીની નથી જાગતી પણ આડંબર-

પ્રીતિ જન્મે છે કે જે ધર્મથી ઘણી દૂર છે

આપુ નાનકડું સાજુ તો દાનવીરો સમજશે તો માનવજીવનમાં
સાચો વ્રાતભાવ પ્રગટશે કોઈ કહેશે કયારે ?

("મેવાધર્મ" માસિકના ઓક્ટોબર-૧૯૪૦ ના અકર્માંથી)

ગામડે જઈને

(લેખક - એક વિદ્યાર્થી)

હવે તો ગામમાં હું ચોરો પરિચિત થયો છું મારું નામ તો
ઘણા જાણતા નથી પણ મને 'ગાંધી મહાત્માના માણસ' તરીકે
ઓળખે છે તમને પણ હસતું આવશે કે, આ ભોળા પ્રજા બધાને
ગાંધીના માણસજ ગણે છે ગાંધી હું કેટલા અંશે મહાત્માનો માણસ
છું તે તો આપ અને હું વધારે જાણીએ છીએ કે નાક ભાઈઓ રાત્રે
મંદિરમાં આવે છે એ વિશાળ એકમા હું એમની સાથે વર્તમાન
પ્રવાહોની દગની ભાષામાં વાતો કરું છું આ ટૂંકા અનુભવમાં મને
એમ લાગે છે કે, આ ભોળા ગ્રામજનતાને સમજાવવી બહુ મુશ્કેલ
નથી અને એટલું પણ સાચું કે જેમ આ લોકો અમુક વિચારથી
જનદી નવનાં જાણે છે, તેમ એથી વિરોધી વિચારોથી પણ સહેનાં
થી ફેરવાઈ જાય છે તેમનામાં વિવેકશક્તિનો અભાવ લાગે છે
તેઓ કોઈ પણ વસ્તુનો ઝીણવટથી કે સમનોનપણાથી વિચાર કરી
સકતા નથી જે ક્ષીએ તે તેમને ગમે તિરસ્કાર હોય એમ લાગે છે,
પણ એ ગમે જિનરે કે એટલુંજ, વર્તનમાં તેઓ ચૂપ રહ્યા નથી
આ વસ્તુ માન એમને / લાગુ પડે કે એનું કયા છે ? લણેના
વર્તમા પણ આ વિવેકશક્તિનો અભાવ ક્યા જોવા મળતો નથી ?
એટલું ન હોય તો તેઓ અત્યુ માનવશ્રેણી વર્તન કરી જ કેમ શકે ?
આના વિશે તો આપ મારા કરતાં વડુ જાણો છો એમલે વડુ નહિ લખુ.

હું બીજા ગામમાં જાઉં તે પહેલાં તો અહીં નવા અનુભવોની
પર પરા વધતી જાય છે હું તે આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ ગયો છું કે, ગામ

ડામાં ફેટલું ફેટલું નવું જોવાનું છે? સૂર્ય જીગે અને આથમે એ દરમિયાન તો મને કંઈક નવું જોવાનિચારવાનું મળ્યુંજ હોય. ગામડાં-ઓ સાચેજ અભ્યાસ કરવા જેવાં છે. ઘણા વ્યાસપીઠ પર ચડી " ગામડાં ગરીબ છે, ગામડાં સુસાધ રહ્યાં છે, તેમની પુનર્ધટના કરવી જોઈએ. " એમ બાળ્ય કરે છે. મને શંકા રહે છે કે તેઓને ખચર દશે કે ગામડાં આર્થિક રીતે ગરીબ છે કે પછી માનસિક રીતે ? અને તેમની પુનર્ધટના કરવી છે ને શહેરી રીતે કે પછી ગામડાનીજ રીતે ? આ ખધા માટે અનેક ગામડાંઓનો મંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

x x x x

આકાશમાં ચાંદની વરસી રહી હતી. તેના શીતળ પ્રકાશમાં અમે ગૌ જોડા હતા. જુવાનો મને અનેક પ્રશ્નરના પ્રશ્નો પૂછના હતા અને હું તેમને મમજળ તેવી રીતે જવાબ આપતો હતો. એ પ્રશ્નો-તરી ઘણી અમલ્યની ન હતી એટલે અહીં હિતારનો નથી. એનો આસ્વાદ કોઈક ખીજ પત્રમાં કરાવીશ. પણ આજે તો હું તમને એક મારો નવો વિચાર જણાવવા માયું છું. સૌ જવાનો ' જ્ય જ્ય ખોલો, નિર્જનભાષ ' દહી ચામ્યા ગયા. હું એકલો પડ્યો. આકાશના ધુમ્મટ નીચે મારી પથારીમાં આટો થયો. ચંદ્ર સાથે મીટ માંડી. ફેટલો મુંદર, સૌમ્ય અને પ્રકાશિત ! પણ મારા હૃદયમાં તો વિચારોની ભરતી આવી હતી. ચંદ્રનાં ફિરજોથી ખેંચાઈ જેમ સમુદ્રમાં ભરતી જાત્રે છે, તેમ મને ગામડાના અગાનના પ્રશ્નોથી હૃદયમાં ભરતી જાત્રી હોય એવું લાગ્યું. આવી ધોર અગાનનાને હટાવવા માટે જરૂર કંઈક કરી શકાય.

આપણી યુનિવર્સિટીઓ એક એવો નિયમ કરે કે, નવા મેન્ટુ-એટે ઉપાધિ મેગિસ્ટ્રા પદેવાં ગામડાંઓમાં ૭ મામ માગરા જોઈએ. ગામડાંઓમાં જઈ નિરક્ષરતા નાખૂડ કરવા, ગામડાની રિધનિતો અભ્યાસ કરવા તેમજ તેમની આર્થિક તપામ કરવાનો કાર્યક્રમ પડાવો જોઈએ. જે મેન્ટુએટે એ કાર્ય કરે તેનેજ ઉપાધિ મળે. જે આમ થાય તો થોડાં વર્ષોમાં કેળવણીનો બદલો ફેલાવો થાય અને દિંદની નનન ઘટના ફરી શકાય. સ્વરાજ્ય માટે પણ લોકોને તૈયાર કરી

શકાય. એટલું જ કેમ, ધાર્યું કામ કરાવી શકાય. કેમ આપને આ યોગના કેવી લાગે છે? અભ્યાસ કરવામાં જેમ વર્ગો ખર્ચીએ છીએ તેમ આ છ માસ વધારે—આ છ માસ પણ અભ્યાસ તરીકે જ ગણાવા જોઈએ. આ વિશે આપ વધુ વિચાર કરી અને પત્રમાં જણાવશો, અને પોતાને તો વિચાર સુંદર લાગે છે. અને આ વિચારને વાગોળનો વાગોળતો હું જિંદગી ગણે. આશ્વર્ષની વચ્ચે સવારે કાન ફોડી નાખે તેવા શંખનાદથી હું જાગ્યો. જીડીને તપાસ કરું છું તો માથું પડ્યું કે, ગામને પાદરે નાગાખાવાની જમાત આવી હતી. હું ભોટા લઈ બહાર નીકળ્યો ને જોયું તો તળાવને કિનારે ટેકલીપે રાવડીઓની વચ્ચે મોટા તંજૂ રોપાઈ ગયો હતો. ધુમાડો આકાશમાં લળી જતો હતો. હાથીઓ સુંદર હવાવતા હવાવતા જિભા હતા. ઘોડાઓ ને જિંદગી કતાર જામી હતી. એક મોટા જટાધારી શરીરે જાજૂલી લગાવેલ મહંત બેઠા હતા. તેમની સામે લાકડાં બળતાં હતાં. રાખમાં એકબે મોટા ચીપિયા રાખેલા હતા. ઊભી ચલમો બાજુમાં પડી હતી. મહંતની બાજુમાં તેમનાજ જેવા બીજા જટાધારીઓ બેઠા હતા. તેમાંનો એક હાથમાં ગાંત્રે લઈ ઘોતો હતો. હું નજીક ગયો એટલે મહંત બોલ્યો: ‘આઈએ બચ્યા.’ અને આ બચ્યાએ ત્યારે નમન પણ ન કર્યો ત્યારે તેમની લાસ આંખ મારા તરફ ટાંપી રહી. હું તો કૂવા પર નહાવાઘોવા આવતો થયો; પણ પાછળથી અને અવાજ સંભળાયો: ‘દેસે ભોક પેલા હોતે હૈ?’ અને બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા.

સાંજે ગામમાં ખૂબે આવવા લાગી કે, બાપાઓ તેમની તાપણી માટે ત્યાંત્યાંથી લાકડાં ઉપાડી જાય છે. એક લાઘ મંદિરમાં આવી અને કહેવા લાગ્યા: ‘અરે તમને શું વાન કરું કે આ નાગાઓએ તો ભુત્રમ કર્યો. પેલી ગંગાડોસીનાં લાકડાં ઉપાડી ગયા. પેલા મુખીના લાઇનો સમાર લઈ ગયા. અરે નિશાળની આમળ લાકડાં હતાં તે પણ ઉપાડી ગયા. હું તો કડું છું કે, તમારે પહેલાં આનો સુધારો કરવો જોઈએ. મારા બેટા પાછા પૈસા માગે છે!’ આ બધું તેઓ એકબીજાને બોલી ગયા. એટલું તો સાચું હતું કે, ગામમાં કોઈ

કાંઈ મૂર્તિઓ ખભે લાકડાં ઉપાડી ચાલતી દેખાતી હતી. કૂતરાં તો બસવામાંથી જિયાંજી આવતાં ન હતાં.

હું પેલા ભાઈ સાથે તળાવને કિનારે ગયો. રાતનો સમય હતો. ધૂણી ધગધગતી હતી. ‘ઓમ...ઓમ ગિરધારી...’કહી બાવાઓ ગાંજે તાણતા હતા. લડકાના પ્રકથિમાં મહંતની મુખમુદ્રા તગી રહી હતી. મહંતની સામે મામના ચારપાંચ આગેવાન બેઠા હતા.

‘આપા સમઝગે ?’ હમ તો સાધુ લોક હૈ. હમ દિંદુધમ’ કી રક્ષા કરતે હૈ. તુમ જેસે સંસારી હમકુ રાટી નહિ ખિલાઓ તો ફિર કોન ખિલાયગા ?’

‘રાટીની તો કુથ ના પાડે છ. જ્યોને કાલ્લ બધાને રાટલો ને દાળ આપશું.’ એક વૃદ્ધ બોલ્યા.

‘તુમ નહિ સમઝા’ એક બીજો બાવો બોલ્યો. તે પણ મહંત જેવો દરેક અને લાલધૂમ આંખોવાળો હતો. ‘રાટી-તુમ નહિ સમઝા, વો તો પ્રસાદ કી જાન કરતે હૈ. કાકુરચકુ વોગ થાળ કરના ચાહીએ. આપા સમઝગે ?’

મને જવાબ આપવાનું મન થઈ મનુ, પણ શાંત થઈ બેઠો રહ્યો. મુખીજી બોલ્યા.

‘જ્યો તાણ હું ઉકેલ લાવું. તમારા રાટલાય નહિ ને તમારો પ્રસાદ નહિ. જુઓ આખા ગામમાંથી ધર દીઠ પાવણી આપશું.’”

‘પાવણી ?’ મહંત બોલ્યા. જલ્દી તેમને પાવણી ઓછી પડતી હોય તેમ ઘોડીવાર તો આશ્ચર્યથી મુખી સામે જોઈ રહ્યા, હવે મારાથી ચુપ રહી શકાયું નહિ.

‘જાવાચ, પાવણી પણ નહિ મળે. તમને શો દક્ષ છે ? પાવણી કમાનાં કેટલો પસીનો પાડવો પડે છે તેની ખબર છે ?’

‘અરે લાઇ તુમ ચુપ રહો. હમ તુમ સે નહિ બોલતે. તુમ જુવાન લોક કયા સમઝે ?’ બાબુમાં બેઠેલો બાવો બોલ્યો. મહંત મારી સામે આંખો ઠાઠના ઠાઠતા ગાંજે તાણવા લાગ્યા.

‘ના, એ લાઇ જરાખર કે છે.’ પેલા વૃદ્ધ ડોસાએ સાચ પુરાવ્યો.

‘તમે સાધુ લોક-હો તો તમારે આ હાથી યાના ? આ રાત-

શાહી વૈશ્ય શાનો ? આટલા ઘોડા, આટલાં જીંટ શા માટે રાખે છે ? આ રીતે હિંદુધર્મની રક્ષા કરો છો ?

‘ બહુમત મત કરો. ’ મહંત આંખ ઝીણી કરી તડૂક્યા. ધર્મ ધર્મ કી બાત કરતે હો, તુમારે જૈસા પેદા હુઆ ઓર ધર્મ બી ખિગડ ગયા. નહિ પુણ્ય, નહિ દયા, કયા બાત કરે ?

‘ અમારા જેવા નહિ પણ તમારા જેવા ઠગારા ચલા ને ધર્મને બદલે ધર્મિંગો રાકે ચયાં. ધર્મ એટલે શું ? બોલોહુંજ તમને પૂછું છું. ’

‘ અગ્રેજી પદતે હો ના ? આપા સમજમે. એ વરણશંકર કી બાપા શીખ કરે એસા નારિનક હો ગયા, બુદ્ધ ! એસા લોકકા મત માનના. ’

‘ બાપજી ! એ ખરુંજ તો. ધર્મ છે તો બધુયે છે. પ્રભુ ! પ્રભુ !

‘ તુમ પુણ્ય નહિ કરતા તો એસા બરસ આવે છે. તુમારે મેં દયા નહિ તો બરસાદ દેકાં સે આવે ? ઉપરવાલા તો સખ દેખતે હૈ. ’

‘ હા, હા, બાપજી બરાબર કે છ. દાન છે એ તો પુણ્ય છે. અને પુણ્ય કરતા રહીએ તો ઉપરવાળો પણ રાજી રે. ’ એક આધેડ વપના લાઇ બોલ્યા.

‘ તાણુ બાપજી મેં કહ્યું તે માની જાઓ. હવે વધારે રકમકન કરશો. મુખી બોલ્યા અને બાપજીના ચરણમાં ઢળી પડ્યા. મારાથી આ દશ્ય જોયું જણું ન હતું. મહંત એ કોઇ સંત ન હતો, તેના મેં પર માનવનાયે દેખાતી ન હતી. ગાંજે પી પી આંખો લાલધૂમ રાખતો એટલુંજ. એના ચરણમાં ગામના પટેલ, ગામના નેતા-મુખી ! મને કંપારી વજૂદી અને ઘુસ્ત ન બોલી બિહયો.

‘ પટેલ કાકા, શા માટે તમે આમ કરો છો ? કંઈજ આપવાની જરૂર નથી. પૈસા વધારે હોય તો તમારાં છોકરાંને પેન અને સ્ટ્રોટા લઈ આપો. તેમને સારાં કપડાં પહેરાવો. શા માટે આવા બાવાઓને આપો છો ? ’

‘ ભણ, એમાં તમને ખબર ન પડે. આ તો ગામની આબરોજી સલાહ છે પરમજીમાં અમારું ખરાબ દેખાય ને ! ’ પેલા જુદ બોલ્યા અને મહંત પટેલને બેઠા કરી બોલ્યા.

‘ અગ્રજી નેરા માન રખના હું, મેરી ઇચ્છા તો આઠ આના

લેને કી યી. હીક દેખ તુમ ગામ મેં સે એકઠા કરો હમકુ દે દે.’

મહત થોડીવાર ચાટકચા ને આમતેમ જોઈ બોલ્યા: ‘અરે સોમગિરિ પ્રસાદ લાવો. લે આવ ધધર’ જુદા ડોમાનો હાથ તાણી મહંત બોલ્યો ને તેમના કપાળમાં ગખનો ચાંચો કર્યો, એ રીતે બધાના કપાળમાં ચાંચના કર્યો અને સાકર આપી.

‘હીક જાઓ, તુમારા કપાળ હો. ગામ મેં સે તાવ, રોમ દોગ સખ જય જાઓ.’ કહી એક ચપડી આગમા નાખી. આ તમાગો જોનો હું જોનો રહ્યો. બધાના ગપા પડી લારે પગથે મદિર તરફ વળ્યો.

માજે મેં ખાધુ નહિ. મદિરના પૂજારી મારી સારી સગવડ માયવે છે. મારા તરફ તેમની મહાનુભૂતિ છે. તેમની જોડે મારી પણ ગ્સોઈ કરી દીધી હતી પણ મેં તો નાજ પાડી. મને આજે શાંતિ ન હતી. આ બાવા, આ બોળી ગ્રામજનના અને તેમની અચાનકના વખતોમા ગૂચવ્યો હતો. જોમને ખાવાના સાસા છે, જોઓ કાળી મજૂરી કરે છે, છતાં ધરાઈને ખાવા પામતા નથી; તેઓ આટલી મહેબાઈથી કેમ પાવની આવી દેવા તૈયાર થતા હશે? તેઓ તો આપી શકે પણ ત્રિધવા ગંગાડોસીનું શું? ગરીબ લોકોનું શું? પટેનના ભાઈનું શું?

અને આવા બાવાની આપણે શી જરૂર છે? શા માટે આના બાવાને પોષવા જોઈએ? ધર્મને નહિ સમજનાર ધર્મનું શું રક્ષણ કરતા હશે? અને હિંદમાં એમની નાની સખ્યા પણ ક્યા છે? આ તો જીવન લાખનો સવાવ છે. આ બધા નકામું જીવન પડી ગયા છે રાષ્ટ્રની શક્તિ વેડાઈ રહી છે. આનો કાંઈ સારો ઉપયોગ ન કરી શકાય? આ બાવાઓને કાંઈ મર્જનાત્મક કામમા ન રોકી શકાય?

નહિ તો પછી સરકારે કાયદો કરી ગામડાની બોળી પ્રજાને તેમના ગ્રામમાથી બચાવવી જોઈએ ગામડાને આવા બાવા ચૂસે, સરકારી કાં ચૂસે અને અચાનકતા ચૂસે-પછી ગામડા ક્યાંથી ટટાર રહી શકે? સામળીવચ દલામા લખું છું, એટલે હવે બંધ કરું છું. દારણું કે મને તો એ બાવાઓ પર પ્રકોષ થયો છે. ન લખવાનું બખી દેવાય એટલે બંધ કરીશ (‘યુવક’ માસિકના એક અકામાંથી)

गृहस्थों के लिये साधारण नियम

- १-प्रातःकाल सूर्योदय से पहले उठो।
- २-उठते ही लगवान का स्मरण करो।
- ३-शौच-स्नानादि से निवृत्त होकर लगवान की उपासना, सन्ध्या, तर्पण आदि करो।
- ४-भक्तिवैश्वदेव करके समयपर सार्वत्रिक भोजन करो।
- ५-रोज प्रातःकाल में माता, पिता, गुरु आदि ण्डों के प्रणाम करो।
- ६-छन्द्रीयों के वश न होकर, उनको वश में करके उनसे यथा-योग्य काम दो।
- ७-धन कमाने में छल, धपट, बेचारी, असत्य और झूठमानी का त्याग करो। अपनी कमाई के धन में यथायोग्य सत्ता का हिस्सा समझो।
- ८-माता-पिता, सास-ससुरा, पत्नी-पुत्र आदि परिवार का आदर और प्रेम से पालन करो।
- ९-अतिथि का सस्वे मन से सत्कार करो।
- १०-अपनी छेसियत के अनुसार दान करो। पडासियों तथा आमवासियों की सत्कारपूर्व सदा सेवा करो।
- ११-सण कर्मों के णडी सुन्दरता, सङ्काष्ट और नेकनीयता से करो।
- १२-किसीका अपमान, तिरस्कार और अहित न करो।
- १३-अपने किसी कर्म से समाज में विश्रंखलता और प्रमाद न पैदा करो।
- १४-मन, वचन और शरीर से पवित्र, विनयशील और पदोपकारी बनो।
- १५-सण कर्म नाटक के पात्र की भाँति अपने न मानकर करो, परन्तु करो हीक सावधानी के साथ।

- ૧૬-વિલાસિતા સે ખર્ચે રહો—અપને લિયે ખર્ચ કમ લગાઓ.
ખચત-કે પૈસે ગરીબો કી સેવા મેં ખર્ચ કરો.
- ૧૭-સ્વાવલમ્બી બનકર રહો—ફસરે પર અપને જીવન કા ભાર
ન ઠાલો.
- ૧૮-નિકમ્મે કશી મત રહો.
- ૧૯-ઇસ ખાત કા પૂરા ખ્યાલ કરો—અન્યાય કા પૈસા, ફસરે કે
હક કા પૈસા ઘર મેં ન આને પાવે.
- ૨૦-સખ કમો' કે ભગવાન કી સેવા કે ભાવસે—નિષ્કામભાવમે
કરને કી ચેષ્ટા કરો.
- ૨૧-જીવન કા લક્ષ્ય ભગવતપ્રાપ્તિ હે, લોભ નહીં—ઇસ નિશ્ચય સે
કશી ન ટલો આરસારે કામ ઇચ્છી લક્ષ્ય કી સાધન કે લિયે કરો.

શ્રીભગવાન કિસપર પ્રસન્ન રહતે હૈં ?

(“કલ્યાણ” માસિકના એક અંકમાંથી)

જે જિતેન્દ્રિય પુરુષ દોષ કે સમસ્ત હેતુઓં કે ત્યાગ દેતા હે, ઉસ કે ધર્મ, અર્થ ઓર કામ કી થોડી બી હાનિ નહિ હોતી. જે વિદ્યા-વિનય સે સુજા સદાચારપરાયણ પ્રાણપુરુષ પાપી કે પ્રતિ પાપ કા ખર્તાવ નહીં કરતા, કુટિલ મનુષ્યોં સે બી પ્રિય ભાષણ કરતા હે તથા જિસકા અન્તઃકરણ મિત્રતા કે ભાવ સે સદા દ્રવિત રહતા હે, મુક્તિ ઉસકી મુઠ્ઠી મેં રહતી હે. જે વૈરાગ્યવાન મહા-પુરુષ કશી કામ, ક્રોધ ઓર લોભ આદિ કે વશ મેં નહીં હોકર સદાસર્વદા સદાચાર મેં સ્થિત હે; યહ પૃથ્વી ઉન્હીં કે પ્રભાવસે ટિકી હુઈ હે. ઇસલિયે પ્રાણપુરુષ કે વહી સત્ય કહના આહિયે જે ફસરોં કી પ્રસન્નતા કા-કલ્યાણ મા કારણ હો. યદિ કિસી ગત્ય વાક્યસે ફસરોં કે હુઃખ હોતા હો તો વહાં મોન રહના આહિયે.

યદિ પ્રિય વાક્ય લી અહિત કરનેવાલા જાન પડે તો નહીં કહના ચાહિયે. ઉસ અવસ્થા મેં તો હિતકર વાક્ય હી કહના ઉત્તમ છે, ચાહે વહુ અત્યન્ત અપ્રિય હી કયેાં ન હો. જો કાર્ય ઇસ લોક ઓર પરલોક મેં પ્રાણિયેાં કા હિત કરનેવાલા હો. બુદ્ધિમાન પુરુષ હો મન, વચન ઓર શરીરસે ઉસીકા આચરણ કરના ચાહિયે.

જો મનુષ્ય દૂસરેાં કી નિન્દા-ચુચ્છી નહીં કરતા, જૂઠું નહીં ખાલતા ઓર એસા વચન લી નહીં ખાલતા જિસસે દૂસરેાં કો ઉદ્દેગ હો, ઉસપર નિશ્ચય હી શ્રીભગવાન પ્રસન્ન રહતે હે. જો પુરુષ દૂસરેાં કી સ્ત્રી, ધન ઓર હિંસા મેં રુચિ નહીં કરતા ઉસસે સદા હી શ્રીભગવાન સન્તુષ્ટ રહતે હે. જો મનુષ્ય કિસી લી પ્રાણી (મનુષ્ય-પશુ-પક્ષી-વૃક્ષ-લતાદિ) કો ખીકિત નહીં કરતા ઓર મારતા નહીં, ઉસસે શ્રીભગવાન બહુત પ્રસન્ન રહતે હે. જો મનુષ્ય દેવતા, પ્રાણી ઓર શુરજનોં કી સેવા મેં સદા તત્પર રહતા હે, શ્રીભગવાન ઉસસે સદા પ્રસન્ન રહતે હે. જો મનુષ્ય સ્વયં અપને ઓર અપને પુત્રોં કો સમાન હી સખ પ્રાણિયેાં કા હિત ચાહતા હે, શ્રીભગવાન કો વહુ સહજ હી પ્રસન્ન કર લેતા હે. જિસકા મન રાગાદિ દોષોંસે દૂષિત નહીં હે, ઉસ વિશુદ્ધચિત્ત પુરુષસે શ્રીભગવાન સદા સન્તુષ્ટ રહતે હે.

—શ્રી વિષ્ણુપુરાણ

શ્રીમદ્ ગામઠી ગીતા

ધરતયડા કે' છે:—

ધરમ છેતરમાં ને કુરુ છેતરમાં
એ ઘડીકમાં બાઝી મરે—
હંજયડા ઘડીકમાં બાઝી મરે;
મારાં છંયાં ને મારા ભાઈનાં સોકરાં (૨)
ભેળાં યછને હું કરે—
હંજયડા ભેળાં યછને હું કરે?—૧

અરજણિયા કે' છે:—

જ્ઞાનાંયે મારવાં ને મોટાંયે મારવાં.
ને મારવાને નાં મળે આરો—
કરહણિયા મારવાનો નાં મળે આરો;
એવું તે રાજ કેદીક નાં રે કર્યું તો (૨)
ચીથો ગીગો રહી છયો કુંવારો?
કરહણિયા હું તો નથી લડવાનો.—૨

કરહણિયા કે' છે:—

અજરામર છે અલ્યા મનખાંનો આત્યમો.
ને માર્યો નાં કોથી મરાય—
અરજણિયા માર્યો નાં કોથી મરાય;
એવું હમછને અલ્યા દીધેતું રાછયને (૨)
તારા બાપાનું હું જાય—
અરજણિયા મેલ્યને મૂરખાવેડા.—૩

મલક બધો તારી કરવાનો ઠેકડી,
 ને હું તો કહી કહીને થાચ્યો—
 અરજણિયા હું તો કહી કહીને થાચ્યો;
 આ ખતરીના કુરમેં ચ્યાંથી તું આવો (૨)

ઉંઘા તે પાનિયાનો પાચ્યો—
 અરજણિયા મેલ્યને મૂરખાવેડા.—૪
 અલ્યા બુધમાં જીતેશ તો રાજ કરેશ ને
 મરેશ તો જસ ઓલ્યા હરગે—
 અરજણિયા મરેશ તો જસ ઓલ્યા હરગે;
 અલ્યા તારો તે દી જો ઘેરજ હોય તો (૨)

આવો તે લાગ રીદ ચૂકે?
 અરજણિયા મેલ્યને મૂરખાવેડા.—૫
 મોટા મોટા માત્રા ને મોટા પુરસ
 જીજી વાસનામાં મેલ્યો પૂજો—
 અરજણિયા વાસનામાં મેલ્યો પૂજો,
 અલ્યા એવાએ જગત હાટુ કરમ ઢહધંડે (૨)

પછે તુ તે ચેધ વાડીનો મૂજો—
 અરજણિયા મેલ્યને મૂરખાવેડા.—૬
 કરમની વાત બધી આપડા હાથમાં,
 ને ફળની નહિ એક કણી—
 અરજણિયા ફળની નહિ એક કણી,
 ઇમ ના હોય તો બધાય થઈ બેહે—(૨)

ઓલ્યા દલ્લી તે શહેરના ઘણી—
 અરજણિયા મેલ્યને મૂરખાવેડા.—૭

ઊંધું ઘાલીને જા કરમ હહધ્યને
 ફળની કર્ય માં ફકર-
 અરજણિયા ફળની કર્ય માં ફકર;
 ફળનો દેનારો ઓલ્યો ખેડો પરભડિયો (૨)
 તે નથી તારા ખાપનો નોકર-
 અરજણિયા મેલ્યને મૂરખાવેડા.—૮

અરજણિયો કે' છે:—

ભરમ ભાજ્યો ને મારો સાંસ્થો ટળ્યો છે,
 ને ગન્યાંન લાધ્યું મને હાથું—
 કરહણિયા ગન્યાંન લાધ્યું મને હાથું;
 તું મારો મદારી ને હું તારો માંકડો (૨)
 નચાવે ત્યમ હું નાથું—
 કરહણિયા હું તો હવે લડવાનો.—૯

હંજવડો કે' છે:—

બેગી કરહણિયો ને ભડ અરજણિયો,
 ઇ બે જ્યાં થાયે ભેળા;—
 ધરતયડા ઇ બે જ્યાં થાયે ભેળા;
 મારું દલડુ તો ઇમ શાખ્ય પૂરે છે (૨)
 તિયાં દહાડી ઊડે જી ચેળાં;
 ધરતયડા દહાડી ઊડે જી ચેળાં.—૧૦

પૂજ્યપાદ સ્વામીશ્રી સરયુદાસજી મહારાજ
(આ ફોટો એક ચિત્રકારે તૈયાર કરેલા ચિત્ર ઉપરથી લીધેલો છે.)

મહાત્મા

શ્રીસરયુદાસજીનું ચરિત્ર

મહાત્મા શ્રીસરયુદાસજીનો જન્મ સંવત ૧૯૦૪ ના શ્રાવણ વદિ આઠમના રોજ-જન્માષ્ટમીના દિવસે અમદાવાદ જિલ્લાના પાટડી ગામમાં થયો હતો. એમનું મૂળ નામ લોગીલાલ હતું. એમના પિતાનું નામ પ્રભુદાસ અને માતાનું નામ ગંગાબહેન હતું. આ ગંગાબહેન પાટડીકરબારના બાપાત રણછોડદાસની દીકરી થતાં હતાં.

એમને ગોવિંદજી નામે એક ભાઈ અને જમના તથા દાશી નામે બે બહેનો હતી.

એમની બાલ્યાવસ્થા મોસાળમાં જ વીતી હતી. મોસાળમાં એમના મકાનની પાડોશમાં જ એ સમયે વળ લગત તથા જોઈ-તારામ લગત રહેતા હતા. લોગીલાલને તેમનો સમાગમ થયો. તેમના સત્સંગથી એમનામાં ભક્તિરસના અંકુર ફૂટવા લાગ્યા અને પૂર્વજન્મના સંસ્કારબળે તે દઢ થતા જઈ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા.

એમણે ગુજરાતી સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો હતો. એમના મામાની ઇચ્છા એમને વેપારમાં નાખવાની હોવાથી, તેમાં લોભિયા થવા માટે એમને પોતાની અનાજની દુકાન પર બેસાડ્યા. ભગવદ્દલજનમાં વધુ ને વધુ ચિત્ત રોકનાર આ લોગીલાલનું ચિત્ત વેપારમાં ચોટયું નહિ. દુકાને બેસીને વેપારમાં ધ્યાન આપવા કરતાં પરોપકારનાં કામોમાં-જેવાં કે, કૂતરાંને રોટલા નાખવા, ચકલાંને દાણા નાખવા અને તેમને માટે રાખેલાં પાણીનાં શીકાં સાફ કરી તેમાં પાણી રેડવું ઇત્યાદિ તરફ તેઓ વધુ ધ્યાન આપતા હતા.

પાટીદાર જ્ઞાતિના પુરાણા રિવાજ અનુસાર લોગીલાલનું લગ્ન એમની બાદ્યાવસ્થામાં જ કરી દેવામાં આવ્યું હતું. યોગ્ય ઉંમર થતાં જ એમનાં પત્નીને પાટડી બોલાવી લાવવામાં આવ્યાં; પરંતુ દૈવયોગે અદ્ય સમયમાં તેમનું શરીર બગડ્યું અને તે સ્વર્ગવાસી થયાં. જાણે પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ જ લોગીલાલને બંધન-મુક્ત કર્યો! તે પછી ફરીથી સગપણ કરવાની વાત ઘણી ચર્ચાઈ, પણ બંધનમુક્ત થયેલા આ લોગીલાલે ફરીથી સગપણ કરવાની અને સંસારરૂપી માયાના મોહપાશમાં બંધાવાની ચોખ્ખી નાજ પાડી દીધી.

એક સમયે બહારગામથી ફરતા ફરતા આવેલા ચારપાંચ સાધુસંતો એમની નજરે પડ્યા. મધ્યાહ્નનો સમય હતો. ગામમાંથી ભિક્ષા માગી લાવવાનો સમય વહી ગયો હતો. તેમણે ઘરમાં તપાસ કરી જોઈ તો ચેર-દોઢચેરથી વધારે આટો જણાયો નહિ. આથી તેઓ પોતે જ ઘંટી સાથે મિત્રતા કરવા બેસી ગયા! પાંચ ચેર આટો સ્વહસ્તે જ દળીને તૈયાર કર્યો અને પેલા સાધુસંતોને ભિક્ષા માટે આપી આવ્યા. પછી તો દેવમંદિરે જવું, સાધુસંગ અને દુઃખીઓ જણાય તેમની સેવા કરવી એ તેમના નિત્યના

વર્તન પામ્યા. ઘેર આવીને તેમણે ત્રીકમભાઈને કહ્યું: “મહારાજશ્રીનો સમાગમ કરવા જેવો છે.” બીજે દિવસે બંને ભાઈઓ સાથે ગયા. જો પછી તો તેમને કથા સાંભળવાનો એવો રંગ લાગ્યો કે, તેઓ બંને ભાઈ નિયમિત કથામાં આવવા લાગ્યા અને મહારાજશ્રીના પરમસક્ત બની ગયા.

એક દિવસ તેમણે મહારાજશ્રીને કહ્યું: “અમારા લાયક જે કંઈ સેવા હોય તે બતાવવાની કૃપા કરો.” ત્યારે મહારાજે જણાવ્યું કે, “તમારી જે આવક હોય તેમાંથી ચાર આની ધર્મોદા કાઢો ને સાધુ-સંત, ગરીબ-દુઃખી તથા નિરાધારોને અન્નવસ્ત્ર આપો.”

બંને ભાઈઓએ મહારાજશ્રીની આજ્ઞા માથે ચઢાવી. જેમજેમ તેઓ વધુ ધર્મોદા કરવા લાગ્યા, તેમ તેમ તેમની આવક પણ વધતી ચાલી. એવામાં મોટા ભાઈ દેવલોક પામ્યા. આ સમયે એમની પાસે શુભારે પોણા લાખ રૂપિયાની મિલકત હતી. ભાઈના અવસાન બાદ ત્રીકમભાઈએ એક દિવસ મહારાજશ્રીને વિનંતિ કરી કે, “હવે વેપાર તરફ મારું લક્ષ નથી, માટે એ બંધ કરીને મિલકતના વ્યાજમાંથી ખર્ચ ચલાવવાનો મારો વિચાર છે.” આ સાંભળી મહારાજે જણાવ્યું કે, “દુકાનો કાઢી નાખવી એ વાજબી નથી. તમે આંટલી ઉંમર સુધી કામ-કાજ કર્યાં કર્યું છે, એટલે હવે ચોરડીમાં બેસીને સજન કરવાનું પણ તમારાથી બની શકવાનું નથી; માટે દુકાનો ચાલવા દો; એટલુંજ નહિ પણ એક દુકાન વધારે ઉઘાડો. શુભાસ્તા રાજો ને તેમના ઉપર તમે દેખરેખ રાજો. ધર્મોદામાં ચાર આનીને બદલે આઠ આની વાપરો અને બેચાર વરસ જીવો. પછી ન કાવે તો વેપાર બંધ કરજો પરંતુ શુભાસ્તાઓ ઉપર દેખરેખ બરાબર રાખજો, નહિ તો દેવાણું કાઢવું પડશે.”

ત્રીકમલાઈએ મહારાજશ્રીની શિખામણીનું અક્ષરસઃ પાલન કર્યું. પરિણામે એમની આવક પ્રથમના કરતાં ત્રણ ચાર ગણી વધી ગઈ ! !

x

x

x

x

શ્રીસરયુદાસજી મહારાજ રહેતા હતા તે મંદિર ઘણું જીર્ણ હતું અને છાપરાની વળિયે પણ લાંગવા માંડી હતી. એ જોઈ શેઠે નવેસરથી મંદિર બંધાવવાની મહારાજશ્રી પાસે આજ્ઞા માગી. મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે, “હાલ બંધાવવાની કાંઈ આવશ્યકતા નથી. ચાલે ત્યાં સુધી ચાલવા દો.” કેટલાય દિવસ આમ ને આમ નીકળી ગયા. એક દિવસ મહારાજશ્રી પ્રસાદ લેવા બેઠા હતા. ને ઉપર-છાપરામાંથી નેવું પડ્યું. અન્નક્ષેત્રનાં માણસોએ શેઠને ઘેર જઈ આ વાત કહી. એ સાંભળતાં જ શેઠ ઠોડતા આવ્યા ને બાપજીને કહ્યું: “હવે તો નવું બંધાવવાની આજ્ઞા આપો!” મહારાજશ્રીએ કહ્યું: “ના ભાઈ, અમે તો જાડ નીચે રહેવાવાળા તેને બદલે અહીં મંદિરમાં રહેવાનું મળ્યું એટલે ઘણો આનંદ છે. જંગલમાં તો જીવજંતુનો પણ ભય રહે; ત્યારે અહીં તો આનંદથી ભજન પણ થાય છે! આપની આ દયા એાછી છે!” શેઠે કહ્યું: “બાપજી! આવું આવું બોલી અમને અપરાધી ન બનાવો. મંદિર હું ક્યાંથી લાવ્યો? આ શરીર પણ મારું નથી, તો પછી મંદિરની તો વાત જ શી કરવી? = મહારાજે કહ્યું: “શેઠજી! મંદિર સુધરાવવામાં પાંચેક હજાર રૂપિયા ખર્ચાઈ જાય અને તેથી પાંચ સાધુઓ એાછા જશે. એટલે આપની ઇચ્છા આ મંદિર નવેસરથી તૈયાર કરવાની હોય, તો તમારા ઘરના રૂપિયા ખર્ચીને તમારી અનુકૂળતાએ કરાવજો. હાલ તેની કાંઈ ઉતાવળ નથી.”

શેઠે આ સાંભળી જવાબ આપ્યો: “હું તો માત્ર આપની

આશાની રાહ જોઈ છું. આપની આશા મળે એટલે મારી અનુ-
કૂળતાજ છે.” મહારાજે જણાવ્યું કે, “જેવી તમારી મરજી.”

આશા મળતાંજ શેઠે, મંદિરનું મકાન ઉકેલાવ્યું અને બાર
હજાર રૂપિયાના ખર્ચે નવેસરથી મંદિર તૈયાર કરાવ્યું.

x

x

x

x

જાદા લગતની પોળમાં રહેતા બિલાડીવાળા શેઠ મનસુખ-
રામ બીમાર પડ્યા હતા. મહારાજશ્રી ઉપર તેમનો અનન્ય
પ્રેમ હતો. પોતાની બીમારી દર્શમિયાન મહારાજશ્રીને તેમણે
ઘણી વાર કહેવડાવેલું કે, “એક વખત તો સેવકને દર્શન
આપવાની કૃપા કરો !”

લક્ષ્મણે એવો પ્રેમ જોઈ પોતે એક દિવસ રાત્રે આઠેક
વાગતાં નીકળ્યા. સાથે એક લક્ષ્મણે લીધો અને તેને કંઠી રાખ્યું
કે, “તમારે કાંઈ બોલવું નહિ. દૂરથી માત્ર આંગળીથી મને
લક્ષ્મણું ઘર બતાવી દેજો.” લક્ષ્મણે એ પ્રમાણેજ કર્યું. મકાન-
નાં દ્વાર ખંધ હતાં, એટલે દ્વાર પાસે જઈ મહારાજ બોલ્યા: “એક
અભ્યાગત સાધુ જૂઠ્યો છે, કાંઈ ખાવાનું હોય તો આપો.”

અંદરનાં માણસો જાગતાં હતાં, તેમાંના કેાઈએકે જવાબ
આપ્યો, “શેઠ બીમાર છે, પોળમાં બીભાં ઘણું ઘર છે
માટે આગળ જા.” મહારાજ આ સાંભળી બોલ્યા કે, “ઘર
તો ઘણું છે, પણ શેઠનું ઘર તો આજ છે ને? માટે ભિક્ષા
આપો. શેઠ બીમાર છે, પરંતુ ભિક્ષા આપનાર તો બીમાર નથી
ને?” આ સાંભળી મકાનની અંદરનાં માણસોએ કેટલાક તિર-
સ્કારના શબ્દો પણ કહ્યા; જેવા કે “છાનોમાનો ચાલ્યો જા,
તારા જેવા તો ઘણાંય સાધુ આવે છે” વગેરે. એવામાં પોળની
એક બાઈ શેઠની તબિયતના સમાચાર પૂછવા આવી ચડી. આ

ખાઈ નિત્ય મહારાજશ્રીની કથામાં જનાર હતી, એટલે બહાર અંધારું હોવા છતાં તેણે મહારાજશ્રીને ઝોળખી લીધા. મકાનનાં દાર ઉઘાડી તે અંદર ગઈ અને માણસોને કહ્યું: “બહાર મહારાજશ્રી જેવું કોઈ જણાય-છે!” એ સાંભળતાંજ ફાનસ લઈને અંદરનાં માણસો બહાર આવ્યા; ત્યાં તો મહારાજશ્રીને જોતાંજ સર્વે સ્તબ્ધ બની ગયાં. સૌ તેમના ચરણમાં પડ્યાં ને માફી માગવા લાગ્યાં. મહારાજશ્રીએ કહ્યું, “કથા સાંભળીને આવું વ્રત લેવું એ સારું નથી.”

ત્યારથી રાત્રે કે દિવસે જે કોઈ સાધુ-સંત તેમને ત્યાં જતો તેને બિંદા મળતીજ. આ બનાવ પછી લક્ષ્મીનાં હૃદયમાં ધાક બેસી ગઈ હતી કે, રખેને મહારાજશ્રી પરીક્ષા લેવા પધારે!

* * * *

શ્રીલાલદાસ મહારાજના મંદિરનો એટલો ઘણો જોયો હોવાથી એક દિવસ એક સાધુ પડી ગયો અને તેને સખ્ત વાગ્યું. શ્રીસરયુદાસજી મહારાજને ખબર પડતાંજ તેમને ઘણું દુઃખ થયું. તરતજ તેમણે કોદાળી-પાવડો મંગાવ્યો અને પોતાને હાથે એક નવું પગથિયું તૈયાર કર્યું!

* * * *

મહારાજશ્રીની કથા કહેવાની સરળ અને સચોટ પદ્ધતિથી આકર્ષાઈને બિંદુ અખંડાનંદજી શ્રીસરયુદાસજી મહારાજના કથામૃતનું પાન કરવા જતા હતા. તેઓ થોડે દૂર એકાદ ખૂણામાં બેસી કથા સાંભળતા. શ્રીસરયુદાસજી મહારાજનું એમની તરફ ધ્યાન જેવાતાં પોતાની નજીકમાં બેઠેલા અન્ય સંતમહાત્માઓ-સાથે બેસવા તેમને કહેતું, પરંતુ પોતાની મહત્તા ન વધે અથવા મનમાં સાધુપણાનું અભિમાન રખેને આવી જાય, એ માટે બિંદુ-

છએ પૂર્વવત્ ખૂણામાંજ બેસવાનું ચાલુ રાખ્યું.

કથા સાંભળી લીધા પછી બિહુલ દરિયાપુરના અત્રક્ષેત્રમાં જઈને લોજન લેતા. પ્રસંગોપાત્ત કોઈની સાથે વાત નીકળતાં બિહુલએ જણાવેલું કે, અત્રક્ષેત્રમાં રસોઈ સારી થતી નથી. આ વાત શ્રીસરયુદાસજી મહારાજના કાને પહોંચી. પછી એક દિવસ કથા પૂરી થયા પછી મહારાજશ્રી જાતે અત્રક્ષેત્રમાં પધાર્યા. ત્યાં લોજન કરી રસોઈ માટે ખાતરી કરી એઈ અને પછી રસોઈયાને પ્રેમથી મળ્યા અને લોજન સારું બનાવવા માટે મીઠાશયી બે બોધવચનો કહી ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ગયા. તે પછી લોજન પણ સારું બનવા લાગ્યું.

x

x

x

x

બિહુલએ મુંબાઈમાં ‘સસ્તું સાહિત્ય કાર્યાલય’નાં બીજ વાળ્યા હતાં તે સમયે એકાદ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયેલું અને તે ખપી પણ ગયેલું તેની પુનરાવૃત્તિ તથા ‘એકાદશ રકંઘ’ છપાતાં હતાં. પ્રસંગોપાત્ત તેમને અમદાવાદમાં પહોંચું પુસ્તક છપાયાનો થોડો અનુભવ મળેલો તે બાદ કરતાં, નવાં પુસ્તકોના વેચાણની તથા કોઈ કારણે ખોટ જાય તો શું કરવું એવી બીતિ તો તેમને રહેતીજ હતી. અને કદાચ ખોટ આવે તો મુશ્કેલી જીતી થાય એથી ઘણીજ કરકસર રાખવી પડતી હતી. એ અરસામાં નાસિકના ખોટા બસનારા મેળામાં જવાનો પૂ. સ્વામી-જીનો વિચાર હતો. ખર્ચ માટે શ્રીસરયુદાસ મહારાજના મંદિર-માં જતાઆવતા એક સંન્યાસીને વાત કરેલી, તેમણે સરયુદાસ મહારાજને કાને વાત નાખી એટલે તેમણે શુભ રીતે પાંચ રૂપિયા એ સંન્યાસીની મારફત તેમને મોકલ્યા હતા, જેની પૂજ્ય સ્વામીજીને પાછળથી ખબર પડી હતી.

x

x

x

x

રાજમહેતાની પોળમાં દામોદર પારેખ નામના એક સગજન રહેતા હતા. મહારાજશ્રીને અન્નક્ષેત્ર માટે તેમણે ચાર હજાર રૂપિયા આપવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. ત્યારે જવાબમાં મહારાજશ્રીએ કહ્યું કે, “રાયપુરમાં શ્રીરાધાવલ્લભના મંદિરમાં ઠાકોરજીને રાજલોગ મળવો પણ સુરકેલ થઈ પડે છે; એટલે એ રૂપિયા તમે ત્યાં આપો, અમારે રૂપિયાની જરૂર નથી !”

x

x

x

x

લીંબડીદરબાર સાહેબના નાયબ દીવાન મેઘાભાઈ રતન સિંહજી એક વાર મહારાજશ્રીને મળવા આવેલા; ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, “મહારાજાનાં માતૃશ્રી આપનાં દર્શનની ઇચ્છા રાખે છે, માટે આપ લીંબડી પધારો.”

મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે, “દૂર રહ્યાં રહ્યાં જંખના કરવાથી જે લાભ મળે છે, તે રૂણરૂ મળવા કરતાં વધારે સારો છે, એવી માતૃશ્રીને ખબર કહેલો.”

આમ છતાં મેઘાભાઈએ ઘણાજ આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેમને કહ્યું કે, “કથાપ્રસંગે અહીં હજાર-દોઢ હજાર માણસ આવે છે. તે ઋધાનાં મન દુખાવીને હું ત્યાં શી રીતે આવી શકું ?”

x

x

x

x

અમદાવાદના એ વખતના એક ગોરા પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે મહારાજશ્રીને મળવા આવવાની ઇચ્છા જણાવેલી; પરંતુ મહારાજશ્રીને તે પસંદ ન પડવાથી મળવાની ગોઠવણ થવા દીધી નહિ.

x

x

x

x

છગનલાલ મહેતા ધનાસુતાચંદ્રી પોળમાં રહેતા હતા. તેમને એક પુત્ર હતો. મહેતા જાતે બ્રાહ્મણ હતા અને નાનીસરખી

એક નિશાળ ચલાવતા હતા. પૈસેટકે પોતે સુખી હોવા છતાં હૃદયના ઘણા કઠિન હતા. દયાનું તો નામ નહિ. ઘરમાં સ્ત્રી-વર્ગ ઉપર પણ જીલમ ચુબરે, માર મારે, કેાઇનું કહું માને નહિ અને જો કેાઈ કહે કે, “જરા પ્રભુનો તો ડર રાખો!” તો એ જવાબ આપતા કે, “બેયા, બેયા, મોટા પ્રભુને!”

આ ભાઈને મણુકીવાળા હીરાલાલ શેઠ, શ્રીસરયુદાસજી મહારાજની કથામાં આવવા ઘણો આગ્રહ કરતા; પરંતુ મહેતા જવાબ દેતા કે, “ભેઈ, ભેઈ, હવે કથા! એમાં તે શું છે?” છતાં શેઠે આગ્રહ કરવો ન છોડ્યો. રાજની રાજ આ એકની એક વાતથી મહેતાના દિલમાંય હરિ વસ્યા અને એક દિવસ તે કથામાં ગયા. સ્વામીજીની કથા સાંભળી, કથા સાંભળતાં સાંભળતાં એમનું હૃદય પીગળવા માંડ્યું અને આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. એમને પોતાનાં કુકર્મો યાદ આવવા માંડ્યાં અને ત્યાં ને ત્યાંજ પસ્તાવો થવા માંડ્યો. દૈવયોગે કથાપ્રસંગ પણ કંઈક એવોજ હતો એટલે એમને તેની સચોટ અસર થઈ ગઈ. કથા પૂરી થઈ અને મહારાજશ્રી પોતાની ચોરડીમાં પધાર્યો. હીરાલાલ શેઠ અને છગનલાલ મહેતા પણ તેમની પાછળ પાછળ ગયા. મહેતાએ પોતાનાં કુકર્મોની સઘળી કથા મહારાજશ્રીને કહી અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. સ્વામીજીએ કહ્યું કે, “જાગ્યા ત્યાંથી સવાર. આજથી હવે નવું જીવન શરૂ કરો.”

એ દિવસથી એમનો હૃદયપલટો થયો. પછી તો પોતાની તમામ મિલકત એમણે સ્વામીજીને અર્પણ કરવા માંડી ને કહ્યું: “પ્રભુ! મારી આ મિલકત છે તે આપ પરમાર્થના કામમાં આપની ઇચ્છાનુસાર વાપરજો.” સ્વામીજીએ જણાવ્યું, “ભલે, એ મિલકત હવે હું તમને પાછી સોંપું છું. મારી આત્મા માનજો અને હું કહું તેમ વાપરજો.” તે પછી એમણે પોતાની તમામ

મિલકત વિદ્યાધ્યયન, અન્નદાન, વસ્ત્રદાન, દીનદુઃખીને મદદ કરવા વગેરે પરમાર્થનાં કામમાં વાપરી.

x

x

x

x

એક ભાઈને એવો નિયમ હતો કે, રોજ રાતે સૂતા પહેલાં એક વખત પણ મહારાજશ્રીનાં દર્શન તો કરવાંજ. એ ભાઈ કથામાં રોજ આવતા હતા. એક દિવસ રાતના બાર વાગી ગયા છતાં એ ભાઈ જણાયા નહિ. મહારાજશ્રી પોતાનાં આસ-જનો પાસે એ ભાઈનેજ યાદ કરી રહ્યા હતા, એવામાં તે ભાઈ આવી પહોંચ્યા. સ્વામીજીએ પૂછ્યું: “કેમ, આટલું બધું મોડું થયું?” તેમણે કહ્યું: “મહેમાન આવ્યા હતા તેમને મૂકવા ગયો હતો.” સ્વામીજીએ આ સંભળી આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું: “મધ-રાતે મહેમાનને મૂકવા?”

તેમણે જવાબ આપ્યો: “એ મહેમાન વીસ વર્ષથી આવેલા હતા ! લાંબા સમયથી આવેલા એટલે વખત પણ વધારેજ લાગે ને !”

સ્વામીજી સમજી ગયા ને બોલ્યા: “શું તમારો મોટો દીકરો શુભવી ગયો?”

“હા, બાપજી ! એકનો એક પુત્ર હતો, મોટો હતો, શુભિચલ હતો.”

એ ભાઈના મોઢા ઉપર ચોકની છાયા, ક્લેશ કે અપ-સત્તા, કંઈ જણાતું નહોતું.

સ્વામીજી તેમને બેઠ બોલી બોલ્યા: “સાચેજ, તમે કયા બરાબર સંભળી છે !”

x

x

x

x

વીસનગરના અનવર કાળ પાલનપુરના નવાબના ગુરુ હતા. તેમણે “અનવર કાવ્ય” લખેલું છે. સ્વામીજીની કથામાં તેઓ ઘણી વખત આવતા અને કથા સાંભળી મુગ્ધ થઈ જતા.

x x x x

મોરબી નાટકકંપનીના એક મેનેજર હતા, તે ઘણા ગુમાની હતા. એમણે સાતેક પ્રશ્નો તારવી રાખેલા. તેના અર્થ જેને તેને પૂછ્યા કરે અને એ રીતે સાચા સંતને શોધ્યા કરે. કોઈએક ભક્ત તેમને શ્રીસરયુદાસજી મહારાજની પાસે તેડી લાવ્યા. મહારાજશ્રી એ સમયે એક ભાઈ સાથે વાતચીત કરતા હતા. વાતમાં ને વાતમાં પેલા મેનેજર જે પ્રશ્નો પૂછવાના હતા, તેજ પ્રશ્નોના ખુલાસા મહારાજે પેલા ભાઈને સમજાવવા માંડ્યા. આ સાંભળી મેનેજર આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમને મહારાજશ્રી ઉપર ઘડા ઉત્પન્ન થઈ અને સાચા ભક્ત બન્યા.

x x x x

મહારાજશ્રીને વિષ્ણુસહસ્રનામ ધણુંજ પ્રિય હતું. જે વિદ્યાર્થી એનો પાઠ કરે તેને એક સીધું મળે એવો ક્રમ તેમણે ગોઠવી રાખેલો હતો. તે વિદ્યાર્થીઓમાના ઘણા આજે સમર્થ વિદ્વાનો છે. સંસ્કૃત ભાષા અને વ્રાહ્મણો અત્યે તેમને ઘણો પ્રેમ થીને પૂજ્યભાવ હતો.

x x x x

પૂજ્ય સરયુદાસ મહારાજ એક દિવસ શાહપુર દરવાજે થઈને દુધેશ્વર જતા હતા; એમની સાથે રામ મહારાજ, જૂધર ભક્ત તથા છોટાલાલ ભક્ત પણ હતા. માર્ગમાં એક ખેતરમાં ખેડૂત હુકા ટોપતો હતો. ખેડૂતની ગલોલમાંથી ગોળો છૂટ્યો અને એક હુકો ધાયલ થઈ સરયુદાસ મહારાજના પગ પાસે આવી પડ્યો.

મહારાજનું અતઃકરણ તે જોઈ દ્રવી જાઠ્યું. તેમણે ખેડૂતને પોતાની પામે જોતાવ્યા અને પૂછ્યું કે, “તમારા ખેતરમાં કેટલી બાજરી પાકે છે ?”

“ચાલીસ મણ.” ખેડૂતે જવાબ આપ્યો.

“ચાલીસ મણથી જોછી પાકે તો મારે પૂરી કરી આપવી, પરંતુ આજથી તમારે ગલોલ વાપરવી નહિ—અર્થાત્ ખેતરમાં હુંડા ટોવા નહિ.” મહારાજે જણાવ્યું. અને પછી ત્યાંથી તે ચાલ્યા ગયા.

ખેડૂતે પણ મહારાજશ્રીના વચનપર વિશ્વાસ રાખી ગલોલ વાપરવી બંધ કરી અને ચાલીસને બદલે પાંસઠ મણ બાજરીનો પાક ખેતરમાંથી જીત્યો. ખેડૂતે વીસ મણ બાજરી મહારાજને, બેઠ મોકલી આપી

x x x x

મહારાજ જોકે દિવસ નદીએ સ્નાન કરવા જતા હતા. માર્ગમાં જોકે માડું પડેલું ગધેડું જોમની નજરે પડ્યું. તેના શરીરમાં ચાદીઓ પડેલી હતી. મહારાજ તરતજ તેની પાસે દોડી ગયા અને પોતાની પાનેનું કપડું તેને જોડાડી દીધું જે વખતે તે અને થઈ દોડીજોકે બક્રતને સ્નાન કરવા જતા મહારાજે જોયા. તેમને પામે જોતાવ્યા અને તેની મદદથી પોતે ગધેડાને પાટો બાંધી આન કરવા પધાર્યા

x x x x

તાજપુરમાં રહેતા શિવાનંદ સ્વામી પોતાના મઠમાંજ દેવલોક પામ્યા. તે સમયે શ્રી સરયુદાસ મહારાજ તથા અક્ષયેશ્વરના બીજા સંન્યાસીઓ, તેમની સમાધિ કરવા માટે સમસ્તપિના આવે ગયેલા. બધા મળીને સગબગ દોઢસો માણસો હતા.

સમાધિના કાર્યથી પરવારી સર્વેએ નદીમાં સ્નાન કર્યું અને ખાળુના ખેતરમાં લૂગડાં સૂકવવા ગયા. ખેતરમાં બટાકા વાવેલા અને ક્યારાની આબુખાબુ માટીની પાળ બાંધેલી તે માણસોના અવરજવરથી ઠેકઠેકાણેથી તૂટી ગઈ. એવામાં ખેતરનો રખેવાળ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને પાળ તૂટેલી જોઈને ખીજવાયો અને સાધુઓને લાકડી લઈ મારવા દોડ્યો. સાધુઓએ વિનતિપૂર્વક તેને સમજાવવા માંડ્યો અને સરયુદાસ મહારાજનું નામ પણ આપ્યું. રખેવાળ કંઈ પણ ઉપાયે સમજાવેજ નહિ અને પાળો હટી તેવી કરી આપવા કહ્યું. આથી સરયુદાસ મહારાજે તેમની સાથેના બીજા ત્રણયાર સાધુઓ સિવાયના બીજા સર્વેને ઘેર જવા કહ્યું. પછી તેમણે સાંજ પડતાં સુધી ભૂખ્યા-તરસ્યા પોતાના સોબતીઓ સાથે પાળો ફરી બાંધી આપી અને અંધારું થતાં ઘેર ગયા.

એક દિવસ મહારાજ કંઈએક ભૂખ્યા માણસને માટે કંઈ ગૃહસ્થને ઘેર ખાવાનું માગવા ગયા. તે ગૃહસ્થે તેમનું અપમાન કરીને કહ્યું કે, “ચાલ્યા જાઓ અહીંથી, તમારા જેવા તો ઘણા આવે છે.”

મહારાજે આથી નિરાશ ન થતાં નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે, “ભાઈ! તમારે કેટલા દીકરા છે?”

તે ગૃહસ્થે જવાબ આપ્યો: “ત્રણ.”

“ત્યારે મને તમારો ચોથો દીકરો જાણો અને એક ભૂખ્યા માણસ માટે કંઈક પણ ખાવાનું આપો.” મહારાજે કહ્યું.

તે ગૃહસ્થનું હૃદય છેવટે પીગળ્યું ને ઘરમાંથી ખીચડી લાવી મહારાજને આપી. તે લઈ મહારાજ ત્યાંથી વિદાય થયા.

એક દિવસ દુધેશ્વરના ઘાટ પર કાશ્મીરી મહાદેવના મંદિરની જગ્યામાં રાતના શુમારે સાત આઠ વાગતાં સરયુદાસ મહારાજ પધાર્યા અને શ્રીનારાયણગીરજી મહારાજની સમાધિના ઓટલા ઉપર બેસી ભગવદ્ભક્તિ કરવા લાગ્યા. કેટલોક સમય વીત્યા પછી બહારના કોઈ એક સાધુપુરુષે એમને બેઠેલા બોલ્યા અને અંદર જઈ આત્માનંદ સ્વામીને કહ્યું: “મહાર સમાધિનાં ઓટલા ઉપર કોઈક સાધુ ભજન કરે છે, તેમને પાથરવા માટે કંઈક આપો તો સારું.” સ્વામીએ આ સંભળી એક ગોદડી ઠાલી આપી. પેલો સાધુપુરુષ ગોદડી લઈ મહારાજને આપવા ગયો; પરંતુ મહારાજ ભગવદ્ભજનમાં લીન હોવાથી ગોદડી એક બાજુએજ પડી રહી. પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે આત્માનંદ સ્વામી બહાર નીકળ્યા. એમણે મહારાજને બોલ્યા, બોળખ્યા ને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક કહેવા લાગ્યા: “આપ અંદર કેમ ન પધાર્યા? અરેરે! આપ જેવા સાચા સંત ચાલીને મારે ત્યાં પધાર્યા ને મારાથી કંઈ આદરસત્કાર ન થયો!”

મહારાજે જણાવ્યું કે, “એકાંતમાં બેસી પ્રભુશ્મરણ કરવાથી ઘણો આનંદ થાય છે; માટે આપને તસદી આપી નહિ. આજે પ્રભાતમાં આપનાં દર્શન થવાથી મને પરમ આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે!”

x

x

x

x

એક દિવસ મહારાજ સરયુદાસજી પોતાના સેવકો સાથે બેઠા હતા. એમાંથી એક સેવક બોલી લીધો: “મહારાજ! આપ આજા આપો તો આપનો ફોટો પડાવીએ.” મહારાજે કહ્યું કે, “જેવી તમારી મરજી; પરંતુ મારી એક વાત સ્વીકારવી પડશે.”

સેવકે કહ્યું: “કબૂલ છે, બોલો.”

મહારાજ બોલ્યા: “હું હાથમાં રામપાત્ર લઇને બેસીશ. પછી તમારે ફેટો લેવરાવવો.”

આ સાંભળી સેવક તો ચૂપજ થઈ ગયો. પછી મહારાજે કહ્યું: “આપણે એવું તે કયું મહાન કાર્ય કયું છે, કે ફેટો પડાવીએ? મારી હયાતિમાં હજી સુધી ફેટો પડ્યો નથી. બાકી બહાર જે વેચાય છે તે તો કલ્પિત છે. ભાવિક ભક્તોએ પોતા-પોતાની કલ્પનાથી પડાવ્યા હશે.”

મહારાજના અવસાન બાદ એક સેવક, ફેટોઆકરને બોલાવી લાવેલો; પરંતુ તેણે જણાવેલું કે, “મહારાજની આજ્ઞા નહિ હોવાથી હું ફેટો નહિ લઉં.” એ પછી કેાઈ એક બીજો સેવક એક પારસી ફેટોઆકરને રમશાનભૂમિ ઉપર બોલાવી લાવેલો; છતાં ફેટો લઈ શકાયો નહિ.

૨-શ્રીસરયુદાસ મહારાજનાં બોધવચનો

૧. શ્રીશુરમહારાજમાંથી ઇષ્ટબુદ્ધિનો ત્યાગ ન કરવો.

૨. સ્ત્રીનો, અશુચિ તથા મૃત્યુવત્ જાણીને સદા સર્વથા ત્યાગ કરવો.

૩. કેાઈ પણ પરોપકારનું કામ જો થતું હોય, તો તેમાં પોતાના લલા માટે, પોતાની ગરજે, તે આપણા ઉપર ઉપકાર કરતો હોય તેમ, આભારી બની ઇષ્ટબુદ્ધિ રાખી વર્તવું.

૪. પોતાની બલાઈ અને પારકાની બૂરાઈ બૂલી જઈ ઇષ્ટ-બુદ્ધિ રાખી વર્તવું.

૫. મૃત્યુ અને ઇશ્વર બેને વારંવાર યાદ રાખવાં.

૬. “આપ તો આપ દાસ તો દાસ છું” એમ જાણી સર્વે વસ્તુમાં સ્વામીત્વ ગણી દાસભાવથી રહેવું.

૭. પરધન પથ્થરસમાન અને પરસ્ત્રી માતાસમાન જાણવી.

૮. રૂપરસનો ત્યાગ કરી પ્રાણવૃત્તિથી આહાર કરવો; પણ તેમાં લોગ કે સ્વાદબુદ્ધિ રાખવી નહિ. શરીરની આરોગ્યતા માટે એણું ખાવું ને મનની શાંતિ માટે ગમ ખાવી.

૯. કોઈને પણ વાત કરવી હોય અગર સમજણ આપવી હોય, તો વિધિવચનથી તે કામ કરવું. અથવા પ્રથમ અધ્યારોપ કરવો અને પછી યોગ હોય તો અપવાદ કરવો.

૧૦. સત્ય, હિતકારક તથા પ્રિય વચન બોલવાં; તેમજ વિના પૂછ્યે બોલવું નહિ, એવું મોન રાખવું.

૧૧. આખર કે મુખની ઇચ્છા રાખવી નહિ અને કોઈ પણ જગ કે ચેતનને સુખ થતું હોય તેવું નિષ્કામ કર્મ કરવું.

૧૨. શુરૂનાં વચનમાં વિશ્વાસ રાખવો, પોતામાં દીનપણીની લાવના રાખવી, મનના દોષો પર જય મેળવવો તથા નિશ્ચલ બુદ્ધિથી કથાતું શ્રવણ કરવું.

૧૩. શ્રેય તે પ્રેય નહિ અને પ્રેય તે શ્રેય નહિ; માટે શ્રેયનું પાલન કરવું.

૧૪. લોગ્ય તે વંધ નહિ અને વંધ તે લોગ્ય નહિ, માટે વંધને લોગવું એ શુનો છે.

૧૫. પોતાની આદ્ય અવસ્થા ભૂલવી નહિ, અર્થાત્ શરીરની ઉત્પત્તિ રજ-વીર્યથી છે એટલે મલિન છે.

૧૬. નકામો વખત જવા દેવો નહિ, કેમકે વખત અમૂલ્ય છે ને આજસુધું શ્રેય થતું નથી..

૧૭. સાધનવાળાને નિવૃત્તિમાં પ્રમાદ બગાડે છે ને પ્રવૃત્તિમાં અનિત્ય નડે છે, અર્થાત્ આત્મબુદ્ધિ રહેતી નથી; માટે બન્નેમાં સાવચેત રહેવું.

૧૮. અભ્યાસ ને વૈરાગ્યનો પ્રતિદિન વધારો કરવો એ જરૂરનાં સાધનો છે.

૧૯. નિદ્રા, લોકવાર્તા અને શબ્દ સાધનવાનને વિદ્વદ્વેષ છે.

૨૦. મૈત્રીથી સ્પર્ધાનો નાશ થાય છે, કરુણાથી અભિમાનનો નાશ થાય છે, સુહૃતાથી ઇર્ષ્યાનો નાશ થાય છે અને નિઃસ્પૃહતાથી ક્ષોભ(કલેશ)નો નાશ થાય છે. માટે આ ચાર રાજયોગનાં સાધન છે તથા શમ પ્રાપ્ત કરાવનારાં છે.

૨૧. સાહસ ન કરવું પણ પુષ્ટ વિચાર કરવો.

૨૨. વેરનો બદલો વેરથી નહિ પણ પ્રીતિથી વાળવો.

૨૩. વનો વેરીને વશ કરે, માટે સેવાથી સર્વને રાજી રાખવા.

૨૪. શરીરને દુઃખ પડે ત્યારે તેને પારકું શરીર સમજીને પ્રીતિથી તેની સેવા કરવી અને આનંદમાં રહેવું.

૨૫. જો તેવો કુદ્ર લક્ષ્મી હોય, તોપણ તેના તરફ જ્ઞાનિની દૃષ્ટિએ જોવું એ મહાઅપરાધ છે.

૨૬. જ્ઞાનીનું અંતઃકરણ કાચ જેવું હોય છે. કાચમાં કુંગર, સમુદ્ર વગેરે યથાર્થ દેખાય છે; પરંતુ તે કુંગરના બારથી તૂટી જતો નથી અને સમુદ્રથી પલળતો પણ નથી.

૨૭. જ્ઞાનીનું હૃદય સમુદ્ર જેવું હોય છે. સમુદ્રમાં નદીઓ, ઝાડ, પહાડ ને ગામનાં ગામ ખેંચાઈ આવે, છતાં સમુદ્ર ધીરે ધીરે તે સર્વને કિનારે કાઢીને નિર્મળ રહે છે; તેમજ નદીઓનાં જળથી તે વધતો ઘટતો પણ નથી.

૧૯. કાંઈ સ્તુતિ કરે તો મનમાં એમ બાણુ' કે, આ ઇદ્રાદિક દેવો સ્તુતિ કરે એવો (મહાન) છે; આ દેહ તા. પ્રિયજ્ઞ હોવાથી તેની સ્તુતિ એ તો તેની નિંદા સમાન છે. તેથી સ્તુતિ-નિંદામાં સમભાવે રહેવું. વળી કોઈ સ્તુતિ કરે તે સાંભળી મોહ નહિ પામતાં મનમાં ગ્લાનિ લાવવી.

૨૦. શ્રીરામજી મહારાજનું વચન છે કે, કોઈના શુભઅવ-શુભ જોયા વિના પણ ઉપકાર કરવો; કેમકે બન્ને પોતાની કલ્પના છે. કોઈ વાર અવશુભ એ શુભ થાય છે અને શુભ એ અવ-શુભ થઈ જાય છે.

૩૦. શ્રીસુરમહારાજનું વચન છે કે, મનુષ્ય જ્યારથી જાણે ત્યારથી નવું પાપ ન કરે, તો આગળનાં પાપ માફ થાય છે; માટે કાયરતા તજી પુરુષાર્થ કરવો.

૩૧. લોગ એટલે મોટા પુરુષ કે હિતેચ્છુના વચનમાં નહિ રહેવું ને સારું હોય પણ મોટા પુરુષ ના કહે તે કરવું તે લોગ અને તેમના વચનમાં રહેવું તે ત્યાગ.

૩૨. કોઈ વિરોધી પદાર્થને કે મનુષ્યને અનુકૂળ વર્તવું તે પરમ શાંતિ છે.

૩૩. શુભ આચરણ કે શુભ મારગને બાણુવાથી, બાણુવા-થી કે કહેવાથી ફળ નથી; પણ જેમ બને તેમ વર્તનમાં મૂકવું—અર્થાત્ પાળવું તે ઘણુંજ અગત્યનું છે અને પાળેલું, આચરણમાં મૂકેલું થોડું હોય તોપણ ઘણું ફળ આપે છે.

૩૪. શ્રીશુર મહારાજનું વચન છે કે, દેહનું મરણ તે મરણ નથી; તેમ જન્મ તે જન્મ નથી; પણ સારા શુભનું પ્રાપ્ત થવું અને દુર્ગુણનો નાશ થવો તે જન્મ છે અને શુભ શુભનો નાશ થવો તે મરણ છે. માટે શુભ શુભો ધારણ કરી પ્રાણી-

માત્રમાં ભગવાનની ભાવના કરવી.

૩૫. સકામતાથી કરેલાં અનુધાનમાં ક્રોધ કરવાથી તેના કળની નાસ્તિ થાય છે; તો પછી ક્રોધથી મોક્ષ તો મળેજ કયાંથી ? ક્રોધ એ સકામ કળ ને મોક્ષ બન્નેનો નાશ કરે છે.

૩૬. પ્રદ્ધ એટલે અલક્ષી અર્થાત્-દશ્ય નહિ તે. સર્વના સાક્ષી પ્રદ્ધસ્વરૂપ.

ધ્મિર એટલે જગદીશ, કર્મફલપ્રદાતા ધ્મિરસ્વરૂપ.

છવ એટલે ભોક્તા, દીન એ છવનું સ્વરૂપ.

ઠેાઠ સાથે લડવું નહિ; ઠેમકે જે વસ્તુ માટે લડીએ તે વસ્તુ તો રહે અને લડી મરનાર ભય. સૌ આપણા બંધુઓ છે, ઠેમકે સૌ ધ્મિરથી ઊપજ્યા છે. એટલે આત્મભાવથી તો લડનાર પણ આપણોજ આત્મા છે.

સારા ગુણ સંપાદન કરવા હોય, તો બીજાની જે ક્રિયા આપણને ન જમે તે ક્રિયા આપણે કરવી નહિ; પરંતુ સર્વેને ખ્યાર આવે તેમ વર્તવું.

૩૭. ઢેહ છે તે પાકો થતુ છે. જેમ થતુ સાથે મિત્રતા રાખવાથી ઢેહનો નાશ થાય છે; તેમ ઢેહમાં મેલ રાખવાથી આત્માનો નાશ થાય છે. માટે મુખદુઃખમાં સમાનભાવે વર્તવું.

૩૮. વૈરાગ્યનું લક્ષણ—જેમ એરંડિયું દવા પીવામાં ખપ જેટલું પરાણે પિવાય છે અને બીજું વધારે લેવાની તો મર-છળ થતી નથી, તેમ તમામ ભોગ્ય પદાર્થોને માત્ર દેહનિર્વોહ જેટલા સંયમપૂર્વક ધ્મિરનો ઉપકાર માની વાપરે તેજ વૈરાગ્યનું લક્ષણ છે.

૩૯. આત્માકાર વૃત્તિની ભાવનાવાળાએ ઠેાઠના સારાનરસા

સ્વભાવ કે પ્રકૃતિ જોઈને ક્ષોભ કરવો નહિ; કેમકે તેમાં રહેલો આત્મા તેને સત્તા આપે છે અને આપણામાં પણ આત્મા છે એટલે એનો અને આપણો આત્મા અલેદ છે, જેથી આપણે આત્મભાવના કરવી.

૪૦. સંતોષ એટલે મજેલી (પ્રાપ્ત) વસ્તુ. અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ (હિત-અનિહિ)માં રાગદ્વેષરહિત વર્તવું. કોઈપણ વસ્તુ મેળવવા માટે ઈચ્છા ન કરવી-ઉદ્ધમ ન કરવો; પણ પ્રારબ્ધના વશથી સારુંનરમું અને વસ્તુઓછું જે કોઈ મળે તેના ઉપર નિભાવ કરવો.

૪૧. માયા એટલે જેના આશ્રયે રહે તેને મોહ ન કરે તે માયા તથા જેના આશ્રયે રહે તેનેજ મોહ કરે તે અવિદ્યા.

૪૨. જ્યાં વહેવારની કોઈ ક્રિયામાં દ્વેષ થાય ત્યાં શુરુ મહારાજની કે ઇશની ભાવના કરવી અને તે એકજ સ્થળે (વ્યાપક) છે કે સર્વવ્યાપક છે; જો સર્વવ્યાપક હોય, તો દ્વેષવાળામાં પણ તે છે, એમ જાણવાથી ખીજા સાથેના વહેવારમાં દ્વેષનું સ્ફુરણ રહેતું નથી.

૪૩. પ્રકૃતિ પોતાને સ્વતંત્રતામાં ગોઠવીને સ્વતંત્રતાથી સાક્ષાત્કાર જેવું સુખ આપે છે અને પોતે માને પણ છે; પણ વિરોધી પદાર્થની પ્રાપ્તિથી જેનું મન શાંત થઈ ગયું હોય, તેને પણ તે વાસનાઓ હુઝાંબે છે. માટે વાસનાઓ હોય ત્યાંસુધી મોટા પુરુષના સંગથી વિખૂટા રહેવું નહિ.

૪૪. આપણાથી ઉંમરે તથા સર્વ વાતે નાના અગર મોટા હોય તેમાં નાના-મોટાની યુદ્ધિ નહિ રાખતાં અહંકાર છોડી, સારા ગુણ હોય તો તેના આશાકારી થવું ને પૂજ્યભાવ રાખવો.

૪૫. આપણે કોઈ માણસની સ્વાભાવિક વાત કરતા હોઈએ ત્યારે અથવા વેપાર સંબંધી કાર્યપ્રસંગે કંઈ વાત થતી હોય

ત્યારે કોઈનું છિદ્ર, છુરાઈ, દુર્ગુણ કે દુષ્ણાવ હોય તે છુપાવીને તેને જરૂર હોય તે શુભ વર્ણવવા ને આરા શુભસ્વભાવ દેખાડવા. કોઈની એળ ઢાંકવી એ પરમધર્મ છે. જેમ ગિંદુમાં સમુદ્ર ને સમુદ્રમાં ગિંદુ સમાય છે તેમ. એટલે સજ્જન હોય તે ગિંદુ જેટલા શુભ શુભને સમુદ્રવત્ માને છે ને દુષ્ટ હોય તે સમુદ્ર જેટલા શુભ શુભને ગિંદુરૂપ માને છે.

૪૬. શુભકર્મ કોઈને કહેવું નહિ અને કદાચ કહેવું પડે તો પ્રેરક-સહાયકને મોટાઈ આપી કહેવું. જો કે એ ઘણુંજ કઠણ છે, કારણ કે એ દેહાલિમાન છટેલાનુંજ લક્ષણ છે.

૪૭. પ્રભુ મારી પાસે છે, પ્રભુ મને દેખે છે, પ્રભુ મારા અંતર્યામી છે, એવી ભાવના સદા રાખ્યા કરવી.

૪૮. પંથ વિપથો તથા મન દુઃખરૂપ છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો.

૪૯. જેમ વીંછી પોતાના શુભ છોડતો નથી તેમ સાધુ-પુરુષે પણ શાંતિ આદિ સદ્ગુણોને છોડવા નહિ.

૫૦. અડગ નિશ્ચયથી કોઈ પણ કાર્યનો આરંભ કરવો. ડગમગતો નિશ્ચય હાનિ કરે છે.

૫૧. સત્યતા અને પ્રામાણિકતા સૌથી સારો વસીલો છે.

શ્લોક:-દેહબુદ્ધ્યાત્મદાસોઽહં જીવ બુદ્ધ્યા સત્ત્વા ત્વહમ્ ।

આત્મબુદ્ધ્યાત્મમેવાહં इति मे निश्चिता मतिः ॥૧॥

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी ।

सत्यं सन्नुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ॥

शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनम् ।

एते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे कस्माद्भयं योगिनः ॥૨॥

ક્ષમા વશીકૃતી લોકે ક્ષમયા કિં ન સાધતિ ।

શાન્તિઃ સ્વદ્ગઃ કરે તસ્ય દુર્જનઃ કિં કરિષ્યતિ ॥૩॥

અર્થાત્-દેહની દૃષ્ટિએ હું તમારો દાસ છું, જીવની દૃષ્ટિએ હું તમારો સખા છું, અને આત્માની દૃષ્ટિએ હું આત્માજી છું એમ મારો નિશ્ચિત મત છે. ૧.

ધૈર્યરૂપી જેને પિતા છે, ક્ષમારૂપી જેને માતા છે, શાંતિ-રૂપી જેને ગૃહિણી છે, સત્યરૂપી જેને પુત્ર છે, દયારૂપી જેને બહેન છે, મનઃસંયમરૂપી જેને બાઈ છે, ધરતીના પડરૂપી જેને પથારી છે, દિશારૂપી જેને વસ્ત્ર છે, અને જ્ઞાનરૂપી જેને અમૃત-સોજન છે-એવા કુટુંબીજનવાળા યોગીઓને હે લાઈ ! કહે, ક્યાંથી ભય હોય ? ૨.

સંસારમાં ક્ષમા ભારે વશકારિણી છે. ક્ષમાથી શું-શું સિદ્ધ થતું નથી ? જેના હાથમાં શાન્તિરૂપી ખાંડું છે, તેને દુર્જન શું કરી શકે છે ? ૩

૫૨. દ્વેષ, ધિક્કાર અને ક્રોધ એ બીજાની બાત કરતાં પોતાને વધારે નુકસાનકર્તા છે.

૫૩. સંપ એ જીવનરક્ષિત અજેય કિલ્લો છે.

૫૪. કુસંપ એ જીવનવિનાશક વિકરાળ રાક્ષસ છે.

૫૫. બોલવા કરતાં કરી બતાવવું એ પોતાના મુદ્દાને વધારે જોશ આપનાર ચર્મ પડે છે.

૫૬. પરોપકારસમાન બીજું પુણ્ય નથી અને અન્યને દુઃખ દેવાસમાન બીજું પાપ નથી.

૫૭. ધીરજ માતા સમાન છે ને લજ્જા બહેન સમાન છે; માટે મુમુક્ષુએ અંત મુખી એ બંનેનો ત્યાગ કરવો નહિ.

૫૮. પ્રીતિ કરવી સહેલ છે પણ નિભાવવી કઠણ છે.

૫૯. અધ્યાત્મજ્ઞાન માટે જે કર્મ કરવામાં આવે, તે આરંભમાં વિપતુલ્ય હોય છે, પરંતુ પરિણામે અમૃતતુલ્ય થાય છે; માટે અધ્યાત્મજ્ઞાન માટે કર્મ કરવાં.

૬૦. વિષયપ્રાપ્તિ માટેનાં કર્મ આરંભમાં અમૃતતુલ્ય જણાય છે, પરંતુ પરિણામમાં વિપતુલ્ય નીવડે છે એટલે તે નકં આપનારાં થાય છે; માટે તેનો ત્યાગ કરવો.

૬૧. પુણ્યનું ફળ સુખ છે, પાપનું ફળ દુઃખ છે; માટે દુઃખ આવે ત્યારે પાપ મટે છે એમ જાણી આનંદમાં રહેવું.

૬૨. પોતાના અંતાઃકરણને એવું રાખવું કે, કોઈ પણ વખતે તેનો કોઈ ફાટો લે તો તે વખતે હૃદય શુભ વિચારવાળું જ હોય. તેમાં પારકા દોષ જોવાફળ દુર્ગુણ પકવા દેવાજ નહિ. તે દોષ પકવાથી તો ઘણીજ હાનિ થાય છે.

૬૩. દુઃખ તો સર્વને છે; કેમકે જગત દુઃખરૂપ છે. જેમ માણસમાત્રને હાથપગ આદિ અંગ છે, તેમ દુઃખ પણ પોતાનાં કર્મનું ફળ છે. કોઈ કહે કે, મારે હાથ કેમ? તે જેમ ભૂલ છે, તેમ દુઃખનું સમજવું. માટે તેનો ઉપાય એ કે દુઃખનું સ્મરણ ન કરવું.

૬૪. તમામ તરફની અનુકૂળતા હોય, તોજ પરમાર્થ સાધી શકાય છે એવું નથી. એવી કોઈ સ્થિતિ નથી કે, જેમાં આતુર ઇચ્છાવાન શારીરિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક સાધન સર્વોત્તમ પ્રકારે સાધી શકે નહિ. સાધારણ રીતે લોકો પારકાને દોષ ઓઢાડી પોતે નિર્દોષ રહે છે; પરંતુ ખરું જોતાં પોતાનો પ્રમાદજ હાનિના કારણરૂપ હોય છે.

૬૫. જે માણસ જેવી દૃષ્ટિથી જગતને જુએ છે, તેને તેવુંજ તે દેખાય છે.

૬૬. પોતાની બાતિ કે સમાન વર્ગમાં હલકી સ્થિતિવાળાને પણ ઉત્તમ માની તેની સાથે સર્વ વ્યવહારમાં નીચા અનુસંધાનથી રહેવું એજ ઉત્તમ પુરુષનું લક્ષણ છે.

ઢાઢો-અધમાધમ અધિકો પતિત સકળ જગતમાં હું, ઝે નિશ્ચય આઢ્યા વિના સાધન કરશે શું?

માટે એજ ખરું સાધન છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને એવું કયું કે, જે તેમના જનજ કરી શકે છે. આ ઉપાયથી માન, ખડાઈ અને ધર્મી જીતી શકાય છે અર્થાત્ એ ત્રણેનો નાશ થાય છે.

૬૭. ઢાઈ હુશું, દોષ કે અયોગ્ય આચરણને ઢાળવા માટે પ્રયત્ન કરવા છતાં વિજયી થવાતું ન હોય તો તેનું કારણ એ હોય છે કે, પોતાના દોષ, હુશું કે અયોગ્ય આચરણ પુનઃ યાદ આવવાથી, તે છૂટવાને ખદલે વધારે દઢ યતાં જાય છે, જેથી તે ઢાળવા માટે તેનું વિસ્મરણ કરવું. જો તે દોષોને મન યાદ કર્યો કરે, તો તેને શુભ વિચારમાં કે શુભ વસ્તુના કે શ્રીરાધાકૃષ્ણ પ્રભુના ધ્યાનમાં જોડવું અને તેમાં રહેલો લાભ, મીઠાશ તથા મુખના અખૂટ ઝરા વગેરેના ચિંતનથી હુશુંજાદિનું વિસ્મરણ કરવું.

૬૮. સંખંધીજનોના વિચાર તથા વર્તનને ન જોતાં તેમનાં કદયાણ તરફજ ધ્યાન આપવું. ત્યારે તેઓ જોશે કે, આપણે તેમના કદયાણમાંજ તત્પર રહીએ છીએ, ત્યારે તેઓ આપણા પ્રત્યે પોતાનું પ્રતિકૂળ વર્તન છોડી દઈ આપણનેજ અનુસરશે.

૬૯. નિરંતર પ્રસન્ન હૃદય ઉપર શુભ સંસ્કાર ષાડવાથી પ્રાપ્ત થનાર દરેક સ્થિતિમાં મુખને નીરખવાનો મનને અભ્યાસ પડે

છે. પછી તેને કોઈ વસ્તુ અરુચિકર જણાતી નથી. જેમાંતેમાં સુખ, આનંદ, રસજ્ઞતા અને માધુર્યને જોવાનો અભ્યાસ પાડવાથી પોતાના મનને શાંતિ મળે છે અને કૃપણતા તથા અંધકાર નાશ પામી અધિક તેજસ્વિતા આવે છે.

૭૦. શરીરમાં જ્યાંસુધી થોડોક પણ ઝેરનો આવેશ હોય ત્યાંસુધી અરોગ્યતા ગણાય નહિ; તેમ જ્યાંસુધી અહંકાર છે ત્યાંસુધી ભક્તિ થતી નથી. અહંકાર નિર્મૂળ કપાઈ ગયા છતાં ચિત્ત ક્ષણમાત્ર પણ તેને (ક્રોધને) લાવે, તો તે પાછો જીવતો થઈને, વર્ષાઋતુમાં વાયુએ પાછા આણેલા મેઘની પેઠે સેંકડો વિક્ષેપોને ઉત્પન્ન કરે છે. માટે તેના બીજરૂપ માયા, વાસના તથા તેના કાર્યરૂપ વિષયનો ત્યાગ કરવો ને આત્માનુસંધાનમાં તત્પર રહેવું.

૭૧. પરમાર્થ સાધવાની ઇચ્છામાં મનુષ્યમાત્રના કર્તવ્યનો અંત આવી જાય છે. તો તે કર્તવ્ય એજ છે કે, જેમ સમુદ્રમાં લહેરો સ્વભાવથીજ ઊઠે છે, તેમ બ્રહ્મના સ્વભાવથી થયેલું જગત બ્રહ્મરૂપ છે, પણ તેમાં કલ્પાયેલ મિથ્યા જડરૂપ અવિદ્યાના કારણથી નામરૂપ મિથ્યા છે અને સત્રૂપ અસ્તિ ભાસે છે તે, પ્રિયરૂપે આત્માજ છે એવું આત્માનુસંધાન રાખી, યથાર્થ સમજી, દંદ-ધર્મો આત્માના નથી એવો નિશ્ચય કરી, સર્વ પ્રવૃત્તિ ભગવત-સેવા માટે છે એમ માનીને શ્રીરાધાકૃષ્ણજીનું સ્મરણ કરવું એજ કર્તવ્ય છે.

૭૨. સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયનું જ્ઞાન એકલી ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયને થાય છે. સાધનવાળાના હૃદયને ક્ષોભ કરે એવા શ્રી આદિ વિષયનું જ્ઞાન પણ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયદ્વારાજ થાય છે. માટે ધ્યાન, ધારણા અને સમાધિમાં નાસાત્ર દષ્ટિ રાખવી. હંમેશાં દષ્ટિ નીચી રાખવી. વગરકારણે દષ્ટિ ફેલાવવી એ મહાહાનિકારક છે. જેમ કોઈ સજ્જન માટે દરવાજો બંધકે એટલે અસજ્જન અને પચીસ તોફાની પણ

દાખલ થઈ જાય છે અને સંજ્ઞન કર્યાં ગયા તે તો ફેાઈ જાયી શકતું પણ નથી અને તોફાનીઓને સર્વત્ર કલેશ કરવા છતાં કાઢવા કઠણ પડે છે, તેમ ચક્ષુદ્વારા જે દુષ્ટ સંસ્કાર પડશે, તે ઘણા ઉપાયથી પણ મટશે નહિ, માટે ધ્વજને નિયમમાં રાખવી.

૭૩. આપણે વર્તમાનમાં જે અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા લોગવીએ છીએ તે આપણાંજ કર્તવ્યનું ફળ છે; માટે ઈશ્વરનો ઉપકાર માની ધર્મપૂર્વક વધારે સમય વીતે તે માટે પ્રયત્નવાન રહેવું. જેલમાં કેદી જે શિક્ષા લોગવે છે, તે પોતાના કૃત્યનું ફળ છે; તેમ છતાં જો તે તેમાં રાજી રહે નહિ અને ફરજ બળવવામાં કસૂર કરે તો વધારે શિક્ષાને પાત્ર થાય છે; પરંતુ જો રાજી રહીને ફરજ બળવે તો પરમ લાભ-શિક્ષાથી સુક્તિ-મેળવે છે. માટે અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતાને પોતાનાં કર્તવ્યનું ફળ સમજીને અનુકૂળમાં રાજી અને પ્રતિકૂળમાં દુઃખી નહિ રહેતાં હમેશાં સમાનભાવે રહેવું.

૭૪. શ્રીગુરુમહારાજનો જોજ સિદ્ધાંત છે કે, સ્વાર્થ-પર-માર્થમાં સર્વતું સારુંખોદું સહન કરવું. પોતે પ્રતિકૂળતા વેઠી ફેાઈના ગુણુદોષ નહિ જોતાં સર્વને અનુકૂળતા કરી આપવી, જોજ સ્વાર્થ-પરમાર્થમાં તથા ઈશ્વરપ્રાપ્તિમાં સાધનરૂપ છે.

૭૫. આપણને સુખ લોગવવાં પ્રિય લાગે છે અને જોમાં સમય વહી જતાં જણાતો નથી; તેમ દુઃખ, અપમાન આદિ પણ આપણાંજ કૃત્યોનું ફળ હોવાથી, તેમાં પણ સુમુખને નિરાધાર રહીને શાન્તિ રાખવી અને ઈશ્વરનો ઉપકાર માનવો. આવા વિચારથી નિરાધારતામાં ધીરજ લાવતાં શીખવું જો સમાધિ કરતાં વિશેષ છે; જોજ શ્રીગુરુમહારાજનો સિદ્ધાંત છે.

૭૬. આપણે પ્રથમ પુષ્ટ વિચાર કરી કર્મ કરવું; કેમકે મન,

વચન અને કર્મવડે થયેલું કર્મ કૃણ આધ્યા વિના રહેતું નથી. જેમ દારૂડિયાના હાથમાં જ્યાંસુધી દારૂની બાટલી છે ત્યાંસુધી તેને તે જો ધારે તો ગટરમાં નાખી દઈ શકે છે, પણ જો તે તેનું પાન કરશે તો તે (દારૂની બાટલી) પોતાનેજ ગટરમાં નાખી દેશે. આથી યુષ્ઠ વિચાર કરીને કર્મ કરવું.

૭૭. આ લોકના સુખની ઇચ્છા કરનારને પરલોકનું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી ને પરલોકના સુખની ઇચ્છાવાળાને મોક્ષ મળતો નથી. સર્વ વિપયસુખને કાગલિષ્ઠા સમાન ગણનાર વૈરાગ્યવાનજ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે.

૭૮. મોટા પુરુષો પારકાના સરસવ જોટલા હુઃખને મેરુ-સમાન માને છે અને પોતાના મેરુ સમાન હુઃખને સરસવ-સમાન જાણે છે.

૭૯. શરીરની અંદર વિકાર થવામાં એકલું તન નથી, મન પણ છે. માટે મનને ઉચ્ચ ભાવનાવાળું રાખતાં શીખવું એ શારીરિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના કારણરૂપ છે.

૮૦. સામાના ઉપકારનો બઠલો વાળી ન શકાય તો તેની સાથે પૂજ્યબુદ્ધિ રાખવી; નહિ તો કૃતક્રતાનો દોષ આવે છે.

૮૧. સમજ્યા વિનાનું વાંચ્યું તે વાંચ્યું કહેવાય નહિ, પણ સમજવાના દ્વારને ઢાંક્યું કહેવાય; માટે સમજીને વાંચવું.

૮૨. ઈશ્વરપ્રાપ્તિના ઉપાયને જાણનાર કરતાં ઈશ્વરપ્રાપ્તિના વિધાને જાણનાર ઉત્તમ ગણાય છે.

૮૩. હમેશાં સ્વાભાવિક કર્મમાં પણ પાપ થાય છે. પાપ સિવાયનાં જે કર્મ થાય તેજ ધર્મને ઉત્પન્ન કરે છે; પરંતુ જે ધર્મથી ઈશ્વરપ્રાપ્તિ ન થાય તે ધર્મ નથી પણ નિષ્કામ-કર્મ એજ ધર્મ છે.

૮૪. જૂડી લાયો, કુલાડી મિત્ર, સામું બોલનારો ચાકર તથા કાચા કાનનો ઉપરી એ પ્રાણધાતક છે.

૮૫. સામાના ક્રોધને શમાવવાને ખરો ઉપાય મૌન છે અને પોતાના ક્રોધને શમાવવાનો ઉપાય એ છે કે, જગત ઈશ્વરાધીન માનવું અર્થાત્ જગત પરતંત્ર હોઈ જે કરે છે તે બધું ઈશ્વરજ કરાવે છે, તેમાં ખીલ ઉપર ક્રોધ કરવો વૃથાજ છે.

૮૬. દુર્જનોને છૂતવાનો ઉપાય ક્ષમાજ છે, ક્ષમાવાન તો શાંત હોય છે. વિનયથી દુર્જન વશ થાય છે.

૮૭. પ્રાણીમાત્ર સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખની નિવૃત્તિ માટે ઉદ્યમ કરે છે, પણ સુખની પ્રાપ્તિ નહિ થતાં દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનું કારણ અયથાર્થ ઉદ્યમજ છે. જો સત્શાસ્ત્ર અને સદ્ગુરુના ઉપદેશથી યથાર્થ ઉદ્યમ કરવામાં આવે તો નક્કી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને દુઃખનો અંત આવે છે.

૮૮. સર્વંતુ-એટલે જાતિ, કુટુંબ કે સાધકવર્ગનું શ્રેય કરવું હોય, તેમણે લેદ, દ્રેષ અને અહંકાર છોડી શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરવું; નહિ તો આકાશથી ઉત્પન્ન થયેલા અંતઃકરણમાં જેમ રાગદ્રેષવાળા વિચારો ધૂરાં ફળ આપે છે, તેમ ઉપલા દોષોવાળાં આંદોલનો ચિદાકાશમાં મળી, પોતાનાં સ્વજાતિ દોષોવાળાં આંદોલનોને આકર્ષીને તે વિચારનાં આંદોલનોનું ફળ સમષ્ટિ જગતમાં દુઃખ અને કલેશને ઉત્પન્ન કરે છે.

૮૯. આપણને દોષ પ્રમુખ કરાવે અથવા ઉત્તમ આસને બેસાડે, તો આપણે એ અધિકારને લાયક નથી પરંતુ સર્વેના કૃપાપાત્ર છીએ એમ જાણવું. સર્વેએ કૃપા કરીને એ અધિકાર આપ્યો છે, એમ માની શુનેગાર માદક મદોચ રાખવો અને ઈશ્વરનો આભાર માની સર્વેની કૃપાકાંક્ષા રાખવી.

૯૦. પ્રથમ કથાકારે, પ્રભુના ગુણાનુવાદે શ્રવણ કરનાર પ્રત્યે આવો વિચાર કરવો કે, “મને પ્રભુના ગુણાનુવાદનું વિસ્મરણ થઈ જતું, તે આપે કૃપા કરી ચાલ કરાવ્યા કે જેથી કરીને મારું મન શુદ્ધ થશે.” તે લાભ શ્રોતાથી થયો છે એમ માની, લાભ થયા પછી પણ કૃતજ્ઞતા ન આવે માટે શ્રવણ કરાવવું તથા શ્રોતામાં પૂજ્યભાવ રાખી દર્શન કરવાં; નહિ તો અહંકાર ઉત્પન્ન થઈ સોનાની બેડી જેવું બંધન થાય છે. શ્રોતાએ વક્તાને શ્રીશુકદેવજીસમાન માની તેના દોષ ન જોતાં—તે વચન તો મોટા પુરુષનાં છે—એમ માની સારમાહી થઈ, તેમાં બંનેને લાભ છે.

૯૧. જપ, તપ, વ્રતાદિ કરીને તેમાં ભૂલ, નિંદા, પ્રત્યંચ આદિ દુરાચરણ કરવાં નહિ; કેમકે તેમ કરવાથી શુભ કર્મનું ફળ મળતું નથી અને ઊલટો શુભકર્મ કયાંનો અહંકાર બંધાય છે.

૯૨. શુભ કર્મ કરવાથી શુભમાં પ્રીતિ થાય છે; કેમકે શુભ કર્મ પ્રકાશરૂપ છે, એટલે પુષ્પની માળા, ચંદન, સ્ત્રી આદિ વિષયો પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે એથી પણ વધારે શુભ કર્મનું પુણ્ય એકઠું થાય છે, ત્યારે સર્વ સુખના સ્થાનરૂપ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં પ્રીતિ થાય છે. એમ શુભકર્મ પરિણામે ઈશ્વરપ્રાપ્તિ કરાવનારાં છે અને અશુભકર્મ અધિકારરૂપ છે. તેનું ફળ પાપ છે અને એ પાપથી તો દુઃખદર જેવાં પરજી, ચોરી, મદિરાદિ અનિષ્ટ વિષયોમાં પ્રીતિ થાય છે અને નીચ ગતિને પમાય છે; માટે શુભકર્મી થવું.

૯૩. સંસારમાં મોક્ષમાર્ગનાં જે સાધનો છે, તે ધર્મ, અર્થ અને કામને તો જરૂર પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ હીરો પ્રાપ્ત થતાં તેને રૂપિયા, આના ને પાઈ તો મળીજ ચૂકી ગણાય, પણ પારસમણિવાળાને તો તે કુદ્ર નાણામાં પ્રીતિ થાયજ નહિ. માટે મોક્ષની ઇચ્છાવાળાએ ધર્મ—અર્થમાં પ્રીતિ કરવી નહિ.

૯૪. મોક્ષની પ્રાપ્તિ વિચારથી કે કહેણીથી થતી નથી, પણ વિચાર પ્રમાણે કહેણી ને કહેણી પ્રમાણેજ રહેણીથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે મુમુક્ષુએ એ ત્રણેની પ્રાપ્તિ કરવી.

૯૫. જે સ્થિતિની પ્રાપ્તિ કરવા તથા જેનો અનુભવ લેવા ધાર્યો હોય તે સ્થિતિના સંસ્કારો આંતરમન ઉપર પાડવા; જોટણું નહિ પણ તે કરવામાં જોઈતું બળ, શ્રદ્ધા અને દૃઢ સંકલ્પ હશે, તોજ તે સ્થિતિનો અનુભવ થશે.

૯૬. વિશેષ ધર્મોચરણ કરનાર કે અલ્પ ધર્મોચરણ કરનાર એ બંનેને કૃણ વખતે પસ્તાવો થવાનો છે; કેમકે સ્વલ્પ આચરેલો ધર્મ મહાન ભયથી ઉગારે છે, જોટલે સ્વલ્પ ધર્મોચરણ કરનારને તે વધારે કરવાનો ને વધારે ધર્મોચરણ કરનારને મોક્ષ નહિ મળ્યાનો પસ્તાવો થયે. માટે *સત્માનમ્ આજસ તણ દેવભૂમિ નેવા* વિશાળ અંતઃકરણવાળા થવું, જેથી ઉત્તમ વિચારરૂપી કલ્પવૃક્ષ જામે, પરંતુ ખારોડ-ભૂમિ જેવા આજસુ અંતઃકરણવાળા થવું નહિ કે જેથી તેમાં બીજા જોગી થકેજ નહિ.

૯૭. મોક્ષમાર્ગમાં ઉત્સુક થનારને પણ પોતાપણાનું જોટલે દેહાત્મભાવનું બલિદાન આપ્યા સિવાય ઈશ્વરપ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે હું કેહ છું એ પ્રથમ છોડી, 'હું આત્મા છું' એમ માની આત્મભાવના કરવી.

૯૮. આપણા પ્રત્યેક વિચાર ગમે તે રીતે આપણા અંતઃ-કરણમાં, આપણા શરીરમાં તથા આપણા આધ્યાત્મિક જીવનમાં ફેરફાર કરે છે; માટે ઉત્તમ વિચાર કરી ઉત્તમ સ્થિતિ માટે ત્વરા રાખવી; કેમકે ઘણા માણસો ઉત્તમ વિચાર કરે છે, પણ તેને કૃણ, કૂલ, પત્ર વગેરેથી અલંકૃત કરનારી ન્યૂનતા રાખે છે. વૃક્ષ વાવવાથી ફાયદો નથી પણ પુષ્પ-પલ્લવથી ફલિત થયે

હાલ છે, તેથી માત્ર વિચાર નકામા છે.

૬૬. આ વિશ્વવિદ્યાલયમાં શિક્ષકો ઘણા છે. હૃષ્-શોક, સુખ-દુઃખ, જય-પરાજય ઇત્યાદિ સઘળા શિક્ષકનું કામ કરે છે અને પ્રત્યેક લિંગલિંગરૂપે ઘણાં શરીર ધારણ કરીને આવે છે. તેમાં કોઈ પ્રસન્નતાથી સુખપૂર્વક બોધ આપે છે અને કોઈ અપ્રસન્નતાથી ક્રોધ ભરાઈ બોધ આપે છે; પણ પ્રત્યેક કંઈ ને કંઈ હિતકર શિક્ષા આપી જાય છે. માટે જગતમાં સૂપડાની માફક સારગ્રાહી થવું. જેમ શ્રીદત્તાત્રય મહારાજે ચોવીસ શુરુ કર્યા હતા, તેમ સારગ્રાહી થઈ શિક્ષા લેનાર ઉત્તમતાને પામે છે.

૧૦૦. દોષદર્શન એ નિંદા છે અને નિંદા કરનાર પારકાં પાપ પોતાને શિર લે છે અને પોતાનાં યુવ્ય સામાને અપહ્નુ કરે છે. માટે દોષદર્શનરૂપ નિંદા કરવાથી મહાહાનિ થાય છે.

૧૦૧. જેમને પોતાના કુટુંબમાં કે જાતિમાં સંપ રાખવાની તથા પોતાને અનુકૂળ વર્તાવવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે તેમની પ્રીતિ, વર્તન કે તેમના દોષ સામું ન લેતાં, નિરંતર તેઓને તન, મન ને ધનથી સુખ થાય તેમ વર્તવું. એથી સંપ રહેશે, તેઓ આપણને અનુકૂળ વર્તશે અને પોતે પણ સુધરશે. તેમજ આપણને પણ શાંતિ તો રહેશેજ.

૧૦૨. વેપારીની તથા સંસારી સુમુશુની (ઓછા આચાર, અન્નની ઓછી શુદ્ધિ તથા કુટુંબની શુદ્ધ છવિકા નહિ હોવાથી) કમાઈ સારી નથી એવો કલેશ વેડી ત્યાગી પણ અંતઃકરણ બગાડે છે; પરંતુ તેણે સમજવું બોધ્યે કે, બધી દુનિયા પાપવાળી થઈ જાય તોપણ ઈશ્વરના જનને શુદ્ધ આહાર મળે છે. ત્યાગીએ ક્રુધાથી ચાર આની ઓછું, શરીરને અનુકૂળ અને ઓછા રસકસવાળું ભોજન ભગવત-અપહ્નુ કરી લેવું એ પવિત્ર છે અને ભગવત-નેવેદ થયેલી શુદ્ધ છવિકા ઉપરના નિયમે

લેવી એજ શુદ્ધ છે; ભૂખ કરતાં વધારે ને તીખા-ખાટા રસકસ-વાળા પદાર્થ અંતઃકરણને બગાડે છે.

૧૦૩. સ્વાત્મભળનાર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખનાર આજે સર્વ મૂડી ખરચી નાખે, તોપણ કાર્યપ્રસંગે જે જોઈએ તે તેને આવી મળે છે અને ભવિષ્યમાં અનિષ્ટની ચિંતાએ સંગ્રહ કરનાર અનિષ્ટને આ-મંત્રણ કરે છે, પણ આ વાતમાં અધિકારનો વિચાર રાખવાનો છે.

૧૦૪. ઘણા માણસ પારકાને સુધારવાને તથા બીજાના દોષ કઢાવવાના કલેશમાં પોતાના દોષ દેખી શકતા નથી. કાંટા વાગે નહિ તે માટે પૃથ્વીને ચામડાથી મઢવા કરતાં જોડા પહે-રનાર સમજી છે.

૧૦૫. દાન કરનારે આ લોક કે પરલોકના મુખની કે આખરૂની ઇચ્છા રાખવી નહિ. સર્વ શ્રીપ્રભુનું જ અને તે આપણા હાથે આપાવે છે તેમાં તે પ્રભુની પોતાની કૃપાજ છે. તેણે જે કામ આપણને સોંપ્યું તે આપણી ફરજજ છે, એમ સમજવું અને વચ્ચે પોતાનું નામ હાતા તરીકે આવે તો તે ગ્લાનિની વાત છે.

૧૦૬. આત્મ-અનુભવનો થોડો પણ પ્રકાશ ઘણી બાબતોને પ્રત્યક્ષ જણાવે છે. જેમ સૂર્યના કિરણનું આદરણું પાસે જોડતા પરમાણુને પ્રત્યક્ષ દેખાડે છે તેમ.

૧૦૭. સર્વાત્મભાવ ધાય ત્યારે સર્વ પોતાને આડે છે અને વેર-વાળા મનુષ્યો પણ તેમની નજીક સ્નેહભાવથી વર્તે છે. તેવીજ રીતે પ્રાણીમાત્ર તેની સાથે વેર છોડી સ્નેહભાવથી વર્તે, તે મહાદયા છે.

૧૦૮. સર્વથી અગત્યની બાબત તો એ છે કે, હરેક શુભ કર્મમાં કે ધ્યાનભજનાદિમાં પણ દીનતા-નમ્રતા આવે, અહંકાર મટે, દેહાત્મભાવ ધાય અને સર્વમાં ઇષ્ટશુદ્ધિપૂર્વક હાસભાવથી ઇશ્વરસ્મરણ ધાય, તેજ છૂટવાનો ઉપાય છે.

શ્લોક:-અભિમાનં સુરાપાનં ગૌરવં ધોરૌરવં ।

પ્રતિષ્ઠા સુકરિવિષ્ટા ત્રયંત્યક્ત્વા સુસ્ત્રીભવેત્ ॥

અર્થાત્:-અભિમાન એ મદમાનરૂપ છે, ગૌરવ એ ઘોર નરકરૂપ છે અને પ્રતિષ્ઠા એ બૂંડણની વિષ્ટારૂપ છે-એ ત્રણે છોડીને સુખી થવું.

૧૦૯. એટા પુરુષો દરેક કાર્ય બહુજ ધીરજથી કરે છે અને એની એ વાત વારંવાર સુસુણને પણ કહે છે. તેથી જાણે પુનરુક્તિ દોષ જેવું દેખાય છે; પણ તેમ નથી. પોતાને જે ધર્મ સૂઝે છે તે સામાને સુઝાડવા માટેજ ઉલટાવીને કહે છે, તરત કહે તો શ્રદ્ધા રહે નહિ. કોઈ વાર બિલટી લાગતી ક્રિયા હોય, પરંતુ તેના ફળ વખતે તે જણાવે છે તે ક્રિયા ધર્મવાળી ને સુફળવાળી હોય છે ત્યારે ઘણેજ સ્નેહ થાય છે.

શ્લોક:-નપાણિપાદ ચપલો ન નેત્રચપલોઽનૂજઃ ।

ન ચ વાક્ચપલશ્ચૈવમિતિ શિષ્ટસ્ય લક્ષણમ્ ॥

અર્થાત્:-હાથપગ હલાવ હલાવ ન કરવા, આંખ ફેરવ ફેરવ ન કરવી, કુટિલતા ન રાખવી અને બડબડ બોલ્યા ન કરવું, આ શિષ્ટતાં લક્ષણ છે.

૧૧૦. દસ ઇન્દ્રિયો તથા અગિયારમું મન વશ કરવાં. પોતાને તથા જગતને શ્રદ્ધારૂપ માની, પરશ્રદ્ધા એવા પરમાત્મા યુગલસ્વરૂપ શ્રીરાધાકૃષ્ણના શ્રવણ, કીર્તન, ભજન તથા ધ્યાનમાં રહેવું, એજ કલિયુગમા ઇશ્વરને પામવાનો રસ્તો છે.

૧૧૧. શબ્દને શ્રીરાધાકૃષ્ણના નામધ્વનિમા જોડવો. ટાઢ, તડકો અને ત્વચાને છૂતવી. બધે શ્રીરાધાકૃષ્ણની ભાવના કરી અગર પ્રભુમૂર્તિ સામું ત્રાટક કરી, નેત્રે ઇન્દ્રિયને (રૂપને) છૂતવી ને

ચાલતી વખતે નીચી દૃષ્ટિ રાખવી. દેહનિર્વાહ જેટલું જોઈએ રસ-
કસવાળું અને શરીરને અનુકૂળ લોજન ક્ષુધાથી ખાર આની
લેવું. રૂપરસનો ત્યાગ કરી લગવતનેવેદ જમીને રસના (જિ-
હ્વા)ને છૂતવી. જ્યાં જ્યાં ડુંગંધ હોય ત્યાં ત્યાં આપણા
શરીરથી તે સારું છે એમ સમજવું; કેમકે તે ખીછ વસ્તુ
ને બગાડતાં નથી; પરંતુ શરીરના સંગથી તેા તમામ વસ્તુ
બગડે છે. માત્ર તુલસી આદિની મુગંધી દેવી અને એ
રીતે ગંધને છૂતવી. સત્ય, હિતપ્રિય તથા લગવત્સ્મરણ વિના
ખીજું ન ખોલતાં મોનથી વાણીને છૂતવી. લગવત્સેવા અને
સંતસેવા કરવી કે માળા ફેરવની અથવા વેપારવાળાએ શુદ્ધ
છવિકા મેળવવામાં હાથને રોકીને તેને છૂતવા. પાકને આસનથી
છૂતવા. પાણુને સૂક્ષ્મ લોજન કરી ધ્યાનલજનમાં અધોવાયુ કે
મહોત્સર્ગ ન થાય તેમ છૂતવી. મનને પ્રાણાયામથી જોટલે પ્રાણ
છૂતવાથી કે ઉપસમ (વૈરાગ્ય) વડે છૂતી પ્રભુનું સ્મરણ, શ્રવણ,
કીર્તન, ભજન-ધ્યાન કરવું એજ કર્તવ્ય છે.

શ્લોક

અક્રોધ વૈરાગ્યજિતેન્દ્રિયત્વં । ક્ષમા દયા સર્વજનપ્રિયત્વં ॥
નિર્લોભ દાતા મયશોકહર્તા । જ્ઞાનસ્ય ચિદ્દં દશ લક્ષણાનિ ॥૧॥

ધર્મે તત્પરતા મુલ્હે મધુરતા દાને સમૃત્સાહિતા ।
મિત્રેજ્યંચકતા ગુરૌ વિનયતા ચિત્તેતિ ગંભીરતા ॥
આચારે શુચિતા ગુણે રસિકતા શાસ્ત્રેતિ વિજ્ઞાનિતા ।
રૂપે સુન્દરતા હરૌ મજનિતા સત્સ્યેવ સંદૃશ્યતિ ॥૨॥
ગર્વે નોદ્દહતિ ન નિંદતિ પરાઓ માપતે નિમ્બુરં ।
પ્રોક્તં કેનચિદપ્રિયં ચ સદ્વતે ક્રોધં ચ નાલંબતે ॥

श्रुत्वा काव्यमलक्षणं परकृतं संतिष्ठते मूकवत् ।
 दोषांश्छादयते स्वयं न कुरुते ह्येतत्सर्वा लक्षणम् ॥३॥
 वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिगुरौर्नम्रता ।
 विद्यायां व्यसनं स्वयोषितिरतिर्लोकापवादाद्भयम् ॥
 भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले-
 ष्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥४॥

अविरुद्धमनुद्वेगं सममावचराचरम् ।
 अहं मम परित्यज्य परोधर्मः ॥ उच्यते ॥५॥
 अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
 निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥६॥
 संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।
 मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥७॥
 यस्मान्नोद्विजते लोको लोकाभ्योद्विजते च यः ।
 हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥८॥
 अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।
 सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः ॥ मे प्रियः ॥९॥
 यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
 शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥१०॥
 समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।
 शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥११॥
 तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी संतुष्टो येन केनचित् ।
 अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥१२॥

ये तु घर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।

શ્રદ્ધાના મત્પરમા મક્તાસ્તેઽતીવ મે પ્રિયાઃ॥૧૩॥

અર્થાત્:-ક્રોધ ન રાખવો, વૈરાગ્ય રાખવો, ઇન્દ્રિયો છતવી, ક્ષમા રાખવી, દયા રાખવી, માનવમાત્રને પ્રિય થવું, લોભ-રહિત રહેવું, દાન આપવું, ભય હરવો અને શોક હઠાવવો એ દશ જ્ઞાનનાં લક્ષણ છે. ૧.

ધર્મ વિષે પરાયણતા, વાણી વિષે મધુરતા, જ્ઞાન વિષે ઉત્સાહ, મિત્ર વિષે નિષ્કપટતા, ગુરુ વિષે વિનય, ચિત્ત વિષે ગંભીરતા, આચાર વિષે પવિત્રતા, શુદ્ધ વિષે રસિકતા, શાસ્ત્ર વિષે જ્ઞાન, રૂપ વિષે મુંદરતા અને હરિ વિષે ભક્તિ એ સત્પુરુષોમાંજ દર્શન દે છે. ૨

ગર્વની આજ કાઢતો નથી, પારકાના અત્તને નિંદતો નથી, નઠોર બોલતો નથી, કોઈ અપ્રિય બોલે તોય ક્રોધનો આશરો લેતો નથી, તેમજ બીજાનું બનાવેલું લક્ષણહીન કાવ્ય સાંભળીને મૂશાની જેમ રહે છે, પરાયા દોષોને ઢાંકે છે ને પોતે દોષ કરતો નથી-આ સત્પુરુષનું લક્ષણ છે. ૩.

જેને સર્જન સમાગમનીજ ઇચ્છા છે, પારકાના શુદ્ધ વિષે જેને નીતિ છે, જે ગુરુને વિષે નમ્રતા રાખે છે, જેને વિદ્યાનો વ્યામંગ છે, જે સ્વપત્ની વિષે પ્રીતિયુક્ત છે, જે લોકના અપવાદથી ભય રાખે છે, જે શૂલધારી ભગવાન શંકરમાં ભક્તિ રાખે છે અને જે ખજોના સંસર્ગથી મુક્ત છે-તે નિર્મલ શુદ્ધ વાળા એ નરોને નમન હો. ૪.

સત્યથી વિરુદ્ધ નહિ એવું, કોઈનેય ઉદ્દેગ ન કરનારું ચર તથા અચરને વિષે સમભાવ રાખનારું, તેમજ અહંતા અને મમતાથી પર એવું જે વર્તન તે પરમ ધર્મરૂપ કહેવાય છે. ૫.

જે મારો ભક્ત સર્વ ભૂતોનો દ્રેષ નહિ કરનાર, મિત્રભાવે વર્તનાર, કરુણાવાળો, મમતારહિત, અહંકારરહિત, સુખ-દુઃખ-માં સમદૃષ્ટિવાળો, ક્ષમાશીલ, સદા સંતોષી, સમાહિત ચિત્તવાળો મનને વશ રાખનારો, દૃઢ નિશ્ચયવાળો અને મારામાં અર્પણ કરેલાં મન-બુદ્ધિવાળો હોય છે તે મને પ્રિય છે. ૬,૭.

જેનાથી લોક ઉદ્વેગ પામતા નથી અને જે લોકથી ઉદ્વેગ પામતો નથી તથા જે હર્ષ, ક્રોધ, ભય અને ઉદ્વેગથી મુક્ત છે, તે મને પ્રિય છે. ૮.

જે મારો ભક્ત સ્પૃહાવિનાનો, પવિત્ર, દક્ષ-ચતુર, પક્ષ-પાત રહિત, વ્યથાથી મુક્ત અને સર્વ આરંભોને તજનારો છે, તે મને પ્રિય છે. ૯.

જે હર્ષ પામતો નથી, દ્રેષ કરતો નથી, શોક કરતો નથી, ઇર્ષ્યા કરતો નથી અને શુભાશુભનો ત્યાગ કરનારો તથા ભક્તિ-માન હોય છે, તે મને પ્રિય છે. ૧૦.

વળી જે શત્રુ કે મિત્ર ઉપર, માન કે અપમાનમાં તથા ટાઢ, તાપ, સુખ કે દુઃખમાં સમાન ભાવવાળો અને સંગરહિત હોય છે; તથા નિંદા અને સ્તુતિને સમાન માને છે, મૌન ધારણ કરે છે, જે કંઈ પણ પ્રકારે સંતુષ્ટ રહે છે, સ્થાન વિનાનો હોય છે અને સ્થિર બુદ્ધિવાળો તથા ભક્તિમાન હોય છે તે મનુષ્ય મને પ્રિય છે. ૧૧,૧૨.

મારા પરાયણ અને શ્રદ્ધાળુ એવા જે ભક્તો ઉપર કહેલા આ ધર્મરૂપ અમૃતનું સેવન કરે છે તેઓ મને અત્યંત પ્રિય છે. ૧૩.

૧૧૨. જીવ-મુક્ત અર્થાત્ જેને દેહનું બાન નથી એવા પુરુષ વિના મુમુક્ષુએ એકલા કે એકાંતમાં રહેવું નહિ.

૧૧૩. થોડામાં થોડો પણ સ્વધર્મ આચર્યો હોય તો,

અર્થાત્ માતાપિતાની સેવા, ગુરુસેવા કે વર્ણશ્રમધર્મ પણ આચર્યો હોય, તો તે મહાભયથી છોડાવે છે.

૧૧૪. મુમુક્ષુએ રોજ મટાડવા માટે કે પુષ્ટિ માટે ધાતુ, માત્રા આદિ ખાવું નહિ; કેમકે તેથી કામરૂપ, પરમ વૈરી વૃદ્ધિ પામે છે અને જન્મમરણના રોગને પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૧૫. આત્મચિંતનરૂપ વેલીને ઉદાસીનતારૂપ જળથી સિંચન કરવું.

૧૧૬. મુમુક્ષુએ કોઈ પ્રાચીન ગ્રંથના આધાર વિના વ્યાખ્યાન કરવું નહિ; જેથી મરણ મુજબ બોલાય નહિ.

૧૧૭. ઈશ્વરપ્રીત્યર્થે કર્મ કરવાં. ઈશ્વરભજનમાં વિરોધી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો.

૧૧૮. હરિ ભજતા હુઃખને અમૃતસમાન ભણવું અને પ્રભુવિમુખ વિષયમુખને વિપસમાન ભણવું.

૧૧૯. સ્વાર્થ-પરમાર્થમાં દેહાત્મભાવજ હાનિકારક છે. કેમકે દેહમાં અભિમાન થવાથી ભય-શોકાદિ થાય છે અને આત્મભાવ કરે તો ઉન્નતિ થાય છે; કેમકે આત્મા અજ-અમર છે તો ભય અને શોકનું કારણ શું છે ?

૧૨૦. જ્યાં પૈસા સંબંધી અથવા-લેવાની તકરાર પડે અને લેણદાર અન્યાયથી વધારે લે અથવા દેણદાર ઓછા આપે, તો ત્યાં તકરાર નહિ કરતાં, તેટલી રકમ પરમાર્થમાં વાપર્યોને ભાવ કરી આનંદ માનનાર કૌટિમણા પુણ્યને અને પરમ શાંતિને પામે છે.

૧૨૧. જ્ઞાન થાય ત્યારેજ પારકા દોષ દેખાય નહિ. પોતાના સ્વરૂપમાં દોષ કે સંશય વિના પારકામાં દોષની પ્રતીતિ મળી નથી; કેમકે ચૈતન્ય વ્યાપક હોઈ પારકામાં દોષ નેતા પોતેજ

દોષવાળો બને છે. એટલે અન્યમાં પણ રાગદ્વેષ ન થાય તેજ જ્ઞાન.

૧૨૨. સ્વપ્ન ન આવે ત્યારેજ નિરોધ દશા કહેવાય.

૧૨૩. મૂખો સાથે વિશેષ લાભહાનિ ન હોય તો હાથ હાથ કરવું તેમાં ચરમ શાંતિ છે.

૧૨૪-અનન્યાશ્રિન્તયન્તો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।

તૈર્વાં નિત્યામિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ॥

અર્થાત્:-એકત્વભાવને પામેલા અને મારું ચિંતન કરતા જે મનુષ્યો અને સપૂર્ણ રીતે ઉપાસે છે, તે નિત્ય મારામાં બેઠાયલા મનુષ્યોના યોગ (અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ) તથા ક્ષેમ (પ્રાપ્તનો રક્ષાને) હું ચલાવું છું.

આથી નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ આદિએ વેપાર સામું જોયુંજ નહિ; કેમકે શરીર સાથે પ્રારબ્ધ તો પહેલુંજ બંધાયું છે માટે પુરુષાર્થની જરૂર નથી. કર્તવ્ય તો ઈશ્વરપ્રાપ્તિ માટેજ છે; જેથી તેજ કર્તવ્ય કરવું કે જેથી ઈશ્વરપ્રાપ્તિ થાય.

૧૨૫. વિદ્યા-મૂત્રના આ દેહમાં મમત્વ થાય તો બહાર પણ એવા પદાર્થો ઘણા છે. એ મલિન પદાર્થોમાં મમત્વ કરનારના જેવો, દેહ વિષે મમત્વ કરનાર અધમ કહેવાય; માટે આ દેહ અધમ છે એમ જાણી દેહમાં મમત્વ રાખવું નહિ.

૧૨૬. આવરદા રક્ષા કરે, પ્રારબ્ધ કરે સેવ;

મનમાં ધારજ ધાર કે, ભાષે નિરંજન દેવ.

એટલે ધનાદિ પોતાની રક્ષા કરશે એવી આશા રાખવી નહિ, તેમજ સ્ત્રી-પુત્રાદિ કે શિષ્યાદિ સેવા કરશે એવી પણ આશા રાખવી નહિ. પણ આવરદાજ જિવાડશે ને પ્રારબ્ધમાં હશે તેજ સેવા કરશે એમ માની નિશ્ચિંત થઈ ભગવાનનું ભજન કરવું.

૧૨૭. ચાહ ચમારી ચૂદરી, ચાહ નીચ દી નીચ;
તૂ તો પુરણ બ્રહ્મ થો, ચાહ ન હૂતિ બીચ.

એટલે જે પરમાત્મામાંથી આવતું સુખ ઉત્પન્ન થયાં છે તે રૂપ હું છું, તો બીજી કોઈ ચાહના માગમાં ન ઘટે. ચાહ એ જ હુઃખ છે, એમ માની સ્વરૂપાનંદમાં રહેવું.

૧૨૮. અમર થાય જે મને પ્રીતે, શુભે તે મરી જાય;
અવળી વાણી સવળી સમજે, મદ્યુરુ હોય સહાય.

ઉપર પ્રમાણે કામ, ક્રોધ, લોભથી રહિત થઈને, જે આત્મામાં પ્રીતિથી મળી જાય તે જ અમર થાય. એટલે એને અ-નર-અમર આનંદરૂપ આત્મા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે અમર થાય છે પરંતુ ત્યાં સુધી કામ-ક્રોધ-લોભને વશ થઈ તેના આધારરૂપ શરીરમાં જીવવાની બુદ્ધિ રહે છે, ત્યાંસુધી જનમ મરણ થાય છે.

શ્લોક-શ્લોકાર્થ ચ પ્રવક્ષ્યામિ યદુક્તં ગ્રંથકોટિભિઃ ।

બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા જીવો બ્રહ્મૈવ કેરલમ્ ॥૧॥

ત્રિશ્વામિત્રપરાશરપ્રભૃતયો વાતામ્યુર્ણાશનાઃ ।

સ્તેઽપિ સ્ત્રીપુરુષપંકજં સુલલિતં દૃષ્ટ્વૈવ મોહંગતાઃ ॥

કામેન ત્રિજિતો બ્રહ્મા કામેન ત્રિજિતો હરિઃ ।

કામેન ત્રિજિતો ત્રિષ્ણુઃ શુક્રઃ કામેન ત્રિજિતઃ ॥૨॥

ગજરથતુરગં ગાં ભૂમિદાનં શતેન ।

કનકમૃષિપાત્રં વેદગ્રંથં તથૈવ ॥

ઉમયકુલત્રિશેષં કોટીકન્યાપ્રદાનં ।

ન મયતિ શિવતુલ્યં અન્નદાનં સમાનમ્ ॥૩॥

અર્થાત્ જે કરોટા શયોએ કરીને કહેવામાં આવ્યું છે, તે

હું' સ્લોકના એક અડધિયામાં કહીયું—બ્રહ્મ એ સત્ય છે, જગત એ મિથ્યા છે: છત્રજ કેવલ બ્રહ્મ છે. ૧.

વાયુ, જલ, અને પાંદડાં ખાઈ રહેનારા વિદ્યાગિત્ર તથા પરાશર આદિ ઋષિઓય ત્રીઓનાં સુલલિત મુખકમલને જોઈને મોહવશ થયા છે. કામે કરીને બ્રહ્મા હાયા છે, કામે કરીને શિવજી હાયા છે, કામે કરીને વિષ્ણુ હાયા છે અને કામે કરીને ઇન્દ્ર હાયા છે. ૨

હાથી, રથ, ઘોડા, ગાય, ભૂમિ, સુવર્ણ, ઋષિપાત્ર અને વેદગ્રંથ, એ સેંકડોથી દાનમાં અપાય તેમજ બન્ને કુળને વિશેષ-કારી એવી કરોડો કન્યાઓનું દાન કરવામાં આવે, તોય શિવરૂપ જે અજ્ઞાન કરવામાં આવે છે, તેની સરખામણીમાં તે ઊભા નહિ રહી શકે. ૩

૧૨૬. જ્યાં તકરારના પ્રસંગે સમાધાન કરવું હોય, ત્યાં આપણા સંબંધીએ અને આપણે શુદ્ધ અંતઃકરણથી ગુનેગાર થવું. આપણે દોષ ન હોય ને સંબંધીનો દોષ હોય, તો તેની શિક્ષા પોતે લોગવવા સામા પાસે માગણી કરીને માફી માગવી. જેથી સામેા માણસ ક્રોધ છોડીને શાંત થયે અને આપણને પણ તરત શાન્તિ વળયે. આમ બન્ને પક્ષને શાંતિ આપવી એ મહાન યત્ન કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

૧૩૦. આયુષ્ય નિરંતર અંજલિ, દયકત શ્વાસોશ્વાસ;
એસેહિ ચલિ જાત હૈ, અવસર ઇન્દ્રદાસ.
જ્ઞાન બંદે ગુણવાન કી સંગત, ધ્યાન બંદે તપસિ સંગ કીજે;
મોહ બંદે પરિવાર કી સંગત, લોભ બંદે ધન એ ચિત કીજે;
ક્રોધ બંદે નર મૃક કી સંગત, કામ બંદે ત્રિપ કે સંગ કીને.
પુદ્ગલ વિવેક વિચાર બંદે, કવિ દીન સુસજ્જન સંગત કીને.
જોત ગઈ થોડી રહી, થોડી હિ અગ્ન જાત;
કહે નાટ્ય સુણ માલદેવ, તાલભંગ ન થાય.

સ્થાવર જંગમ અવનિર્મિત, જાં લગી જીવ જહાન;
એકરૂપ નિશ્ચય ભયો સો અન્ય ન વિજ્ઞાન.

૧૩૧. કોઈના વચનમાં દોષ મૂકી વચનભેદ કરવો નહિ. એમ કરવામાં પોતાનું ગૌરવ અને મામાનું હલકાપણું દર્શાવાય છે. એથી સામાનું અપમાન થાય છે અને તે આત્મસાધનમાં હાનિકારક છે.

૧૩૨. જ્ઞાનીને ભેદ નહિ એમ માની સાધારણ આચાર કે ક્રિયામાં જે જડતા જણાય, તે પ્રમાદ એટલે તમોગુણની વૃત્તિ છે; વ્યવહાર ક્રિયામાં તથા ખાનપાનમાં પ્રીતિ અને પ્રવૃત્તિમાં આનંદ અને અપજ્ઞતા, તે રજોગુણની વૃત્તિનું કારણ છે અને અનુકૂળતાથી સુખ, શાંતિ ને ગંભીરતા એ સત્ત્વગુણી વૃત્તિ-સુખનું કારણ છે.

૧૩૩. આ શરીરમાં જે અધિકારી કર્તાવ્યભોક્તવ્યનું અભિમાન માને છે, તેજ બંધન છે; કેમકે આત્મા શુદ્ધ છે, કેહ મિથ્યા છે. માટે તેમાં કર્તૃત્વ મંભવતું નથી. તેમજ જગતની ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ-લયના કર્તા ઈશ્વર છે, એટલે કર્તા-કર્મ-કરણ પોતેજ છે. એટલે અભિન્ન નિમિત્ત ઉપાદાન કારણ છે. તે અધિકારીને બંધન તો માત્ર વામનાનુંજ છે અને એ વાસના એક સ્વપ્ન માફક મિથ્યા છે. માટે મિથ્યા વામનાનો ત્યાગ કરી ઈશ્વરની મરજીમાં રાજી રહેવું અને પ્રભુ જે કરે તે સારું માની કર્તાપણાનું અભિમાન મૂકી 'હું શુદ્ધસ્વરૂપ આત્મા છું' એમ માનવું, એજ પરમ શાંતિનું કારણ છે. કર્તા, કર્મ, કરણ ઈશ્વરરૂપ છે-એ શ્રીભગવાનનું વચન છે.

૧૩૪. શ્રેયો હિ જ્ઞાનમમ્યાસાજ્ઞાનાદધ્યાનં વિશિષ્યતે ।

ધ્યાનાત્કર્મફલત્યાગસ્ત્યાગાચ્છાન્તિરનન્તરમ્ ॥

અર્થાતઃ-અભ્યાસ (પઠન) કરતાં જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે, જ્ઞાન કરતાં

ધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે, ધ્યાન કરતાં સર્વ કર્મનાં ક્ષણનો ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે; (એ) કર્મક્ષણના ત્યાગથી શીઘ્ર શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

માટે જે પ્રકારે શાંતિ મળે તેમ વર્તવું. કોઈ કંઈ વસ્તુ લઈ જાય તો સંતોષ માનવો. કોઈનો અપરાધ થાય તો માફી માગવી. કોઈ વસ્તુ અહં છુ કરવાથી કલેશ રહેતો હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો. સંસર્ગથી રાગદ્વેષ થાય તો સંસર્ગથી દૂર રહેવું. વિહિત વસ્તુની અપ્રાપ્તિથી વિદ્વેષ રહે તો નીતિ તથા ઉદયમથી તે પ્રાપ્ત કરવી. પણ કોઈ પણ પ્રકારના ક્ષણની ધમ્મા વિના પ્રભુ મરણથી મળેલા સર્વ સંનેગોમાં સર્વ સુખરૂપ માની શાંતિ રાખવી. બધે ભગવદ્ભાવના કે પ્રહસાવના (પોતારૂપ ભાવના) કરી કર્મક્ષણને મિથ્યા માનવાથી તે સ્વપ્રવત્ થાય છે. પછી શોક કે રાગદ્વેષ ક્યાં રહે? અર્થાત્ શાંતિ રહે છે.

૧૩૫. દરેક વસ્તુ ધ્મિરૂપે, પ્રહારૂપે, સત્યરૂપે સત્યજ છે; પણ પુરુષને તેનો સંગજ દુઃખદ છે. પુરુષ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, માયા એ પણ શુદ્ધ શક્તિ છે, પણ જગત માયાના સંગેજ ઉદ્ભવે છે.

૧૩૬. વર્તુળનું મધ્યબિંદુ, વર્તુળના પરિઘ ઉપરની કોઈ પણ જગ્યાએ જોવા રહીએ ત્યાંથી સરખુંજ દૂર હોય છે. કોઈ પશ્ચિમમાં, કોઈ ઉત્તરમાં કે કોઈ દક્ષિણમાં જોલો હોય; તેમાંના દરેકને મધ્યબિંદુ તો સરખા અંતરે રહે છે. તેવીજ રીતે ધ્મિર અગર પ્રહરનું સ્વરૂપ સત્ય જ્ઞાનમનન્ત પ્રહાર છે. એટલે વર્તુલાકારે અનંત છે. અનંત કહેતાં છેડો ન આવે તેવું. તે વર્તુળના મધ્યબિંદુ તરીકે પ્રહારામને પહોંચવા માટે કોઈ કર્મ-માર્ગી (પૂર્વદિશા)માં હોય, કે કોઈ જ્ઞાનમાર્ગી (ઉત્તરદિશા)-માં હોય, તોપણ તે બંને મધ્યબિંદુએ જવાના. પણ જે પોતાનો સ્વધર્મ છોડી, એટલે જેનો કર્મનો અધિકાર છે તે કર્મદિશા

છોડી દઇ, જ્યાં જ્ઞાનમાર્ગી જિજ્ઞેષે છે ત્યાં જાય, તો તેટલો ફેર તેને વિશેષ પડે છે. એટલે વર્તુળના મધ્યબિંદુને પહોંચવામાં જ્યાં જ્યાં જિજ્ઞેષે છે ત્યાં ત્યાંથી સીધા ચાલવું તેજ ટૂંકું રસ્તો છે, તેમ ચોતાના વર્ણાશ્રમ અનુસાર ધર્મ પાળી ઈશ્વર ભજવા એ સહેલો રસ્તો છે. વૈરાગ્યવાનને માટે ટૂંકું રસ્તો ત્યાગ છે.

૧૩૭. દુઃખમાં ધીરજ ને સુખમાં પ્રભુને ધન્યવાદ એ ઉત્તમ ભજન છે.

૧૩૮. આપત્તિમાં ઉચ્ચ ભાવનાનો ઉદય થાય છે.

૧૩૯. મંપત્તિ એ વિપત્તિનું બીજ છે.

૧૪૦. અર્થ ને અનર્થથી બચીને વહેવાર કરવામાં આવે તો તે પરમાર્થરૂપ છે.

૧૪૧. મનુષ્યજન્મનું કર્તવ્ય સત્સંગદ્વારા ઈશ્વરપ્રાપ્તિ છે.

૧૪૨. ઇન્દ્રિયો છૂટવાનો ઉપાય એ છે કે, ઇન્દ્રિયોના નાયક એવું જે મન તેને બાહ્યવિષયાકાર થતાં પહેલાં ઈશ્વરાકારક પ્રજ્ઞાકાર કે નામાકાર રાખવું, એટલે જેમ દરિયામાં પડ્યા પહેલાં વહાણમાં બેસનાર બૂટે નહિ તેમ.

૧૪૩. સંસારનો ત્યાગ તે ઉપરનો ત્યાગ ને પાપકર્મનો ત્યાગ તે બુદ્ધિનો ત્યાગ અને તેજ અંતરનો ત્યાગ છે.

સાધનસહિત કર્મને છોડવાં તે ઉપરનો સંન્યાસ ને શુભાશુભ કર્મનાં ફળની ઇચ્છાનો ત્યાગ તે આંતરસંન્યાસ છે.

આંતરબાદ બન્ને ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ બદારના ત્યાગ કરતાં અંતરનો ત્યાગ વિશેષ અગત્યનો છે.

જે માણસ પ્રાપ્ત કરેલા ધર્મનો અધર્મથી નાશ કરે છે, તેની અપોગતિ થાય છે.

૧૪૪. પદાર્થોની પ્રાપ્તિ હો કિંવા ન હો, પણ જે યોગ

પદાર્થથી સંતોષ માને તે સુખી છે અને જે ઘણા પદાર્થ હોવા છતાં ઇચ્છા રાખે તે દુઃખી છે.

૧૪૫. કામાદિક હોય સાધુપુરુષે સંગરહિત થઈને જીતવા, પણ સંગ રાખી જીતવા કઠણ છે. શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત પણ એવો છે કે, સંગથી યતિનો એટલે યતિધર્મનો નાશ અને લોભથી લાજનો નાશ થાય છે; માટે અસંગ રહેવું. સિદ્ધપુરુષે કામાદિ જીત્યા હોય તોપણ મનનો વિશ્વાસ કરવો નહિ. દેહ છે ત્યાંસુધી મનનો નાશ થતો નથી.

૧૪૬. જે વસ્તુ ભૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાન ત્રણે કાળમાં નથી અને ■ એમ દેખાય તે માયા. જેમ બાજીગરના હાથમાં ઠીકરામાં રૂપિયો ત્રિકાલાગાધિત છતાં દેખાય છે તેમ.

આત્મસ્વરૂપને પોતાના આવરણથી આચ્છાદિત કરી અન્ય સ્વરૂપે દેખાડે તે માયા. જેમ મહારીની માયા ઠીકરાતું આવરણ કરી રૂપિયો દેખાડે તેમ.

જે વસ્તુ યથાર્થ જ્ઞાન થયા પછી સમૂળથી નિવૃત્ત થઈ જાય તે માયા. જેમ મહારીને ને તે માયા બાજીનાર જંખૂરાને યથાર્થ જ્ઞાન ન હોવાથી રૂપિયો છેજ નહિ.

જેમ જડ લોહું અગ્નિના સંગથી દાહ કરે, તેમ બ્રહ્મની અચિંત્ય શક્તિ તથા બ્રહ્મનો વિવર્તભાવે જગતરૂપ થવાનો સ્વભાવ તે માયા. જેમ જળના તરંગ અથવા પુરુષનું સ્વપ્ન પુરુષમાથી બિનવિકારે થાય છે પણ તે મિથ્યા હોય ■ તેમ.

અશુચિમાં શુચિબુદ્ધિ, અનાત્મમાં આત્મબુદ્ધિ, દુઃખમાં સુખ-બુદ્ધિ તે માયા.

બ્રહ્મથી શક્તિ બુદ્ધિ નહિ પણ સામાન્ય વિશેષરૂપ અર્થોત્તરૂપાંતર તે માયા. જેમ સુવર્ણ ઘાટરૂપે હોય છે તેમ.

૧૪૭. સંસારનો ત્યાગ બીજા કોઈ પણ ઉપાયથી થતો નથી. પણ આ સંસારની ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ મનના ત્યાગથીજ થાય છે. એટલે તે માયાનું કાર્ય છે ને તેનું કરેલું સર્વ મિથ્યાજ છે, એમ જાણી મનથી પ્રજ્ઞાકાર સિવાય બીજો આકારજ કરવો નહિ. જ્યાં કંઈ અન્યથા રૂકુરણ થાય તે મનનુંજ પાખંડ છે અને તે દુઃખનું મૂળ છે એમ જાણીને મનનો સર્વથા ત્યાગ એટલે નિવિંકલ તેજ મોક્ષ. પછી તે ગમે તો સમાધિથી રહે કે જાગૃતમાં વહેવાર કરતું રહે.

૧૪૮. સર્વેમાં મારો આત્મા છે, એમ સર્વાત્મભાવ રાખવો. આત્માનો એ નાતોજ સત્ય છે; પરંતુ મિથ્યા માયા કે તેથી બનેલા પદાર્થ માટે સાચો નાતો હોતો નથી.

જાહો-મિથ્યા માયા જાણીને આત્મ શું ચિત્ત લેજ;
મિથ્યા માયા કારણે સાચો નાતો ન તોડ.

તેમજ વહેવારમાં સર્ગાસ્ત્રેહિ સાચા નાતાવાળાં છે. લક્ષ્મી, જમીન અને સીઓ માટે પુરુષે સંબંધીમાં કલેશ કરવો નહિ, “જર, જમીન ને ભેર, ત્રણે કબિયાનાં લેર.” પોતે કામ ક્રોધાદિથી રહિત થઈ પૂર્ણ સમતાએ પહોંચવું એ બીજાને સુધારવાની દૃષ્ટી છે.

૧૪૯. જ્ઞાનીએ પણ એ ત્રણે ઈવલુનો ત્યાગ કરવો. તેમાં મોટા માને મોટાઓ સાથે સંબંધ બાંધવારૂપી લોકેપણા આત્મ-મુખમાં મહાન હાનિકારક છે. માટે ભગવતભરોસે રહેવું પણ મોટાઓની ઇચ્છા કરવી નહિ.

જ્ઞાનમાં ઉત્તમ ભૂમિકાએ જનારે અધ્યાત્મ, આધિભૌતિક અને આધિદૈવિક-આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ તથા ભૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાન દુઃખથી ન કરવું; પણ પ્રારબ્ધનો તથા ભગવાનનો

બરેસો રાખવો, સુખ માટે ઉદ્ધમ કરવો નહિ.

૧૫૦. શરીરમાં નડતા એવા મળમૂત્રનો ત્યાગ કયાં બાદ કરી તેનું શું થશે તેની કાંઈ ફિકર કરતું નથી ને તે મળત્યાગ માટે ઉત્સુક રહે છે તેમ આત્માને સૂચળ, સૂક્ષ્મ ને કારણ ત્રણેનું અભિમાન જન્મે-મરણ આપનાર છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવા ઉત્સુક રહેવું. અપમાનને અમૃત સમજી સેવનાર અને માનને ઝેર-સમાન સમજી તેનાથી સદા સાવચેત રહેનાર ઉત્તમ પુરુષ છે. માનથી દેહાભિમાન વધે છે.

અસંમાને તપોવૃદ્ધિ સંમાનાશ્ચ તપશ્ચયઃ ।

પૂજયા પુણ્યહાનિઃ સ્યાન્નિન્દયા સદ્ગતિ મયેત્ ॥

અર્થાત્:-માન ન મળ્યે તપની વૃદ્ધિ થાય, માન મળ્યે તપનો હાથ થાય, સત્કારથી પુણ્યની હાનિ થાય અને નિન્દાથી અસદ્ગતિ થાય.

ત્રિભુવનવિભવેત્તવેઽપ્યકુળસ્મૃતિરજિતાત્મસુરાદિભિર્વિમૃગ્યાત્ ।
ન ચલતિ ભગવત્પદારવિંદાલ્લવનિમિષા ધર્મપ્રિયઃ સ વૈષ્ણવાડયઃ ॥

અર્થાત્:-ત્રણે ભુવનના વૈભવના કારણે પણ જેની સ્મૃતિ કુદ્રિત થતી નથી, અજિત મનવાળા દેવાદિઓ જેને શોધે છે, તે ભગવાન ચરણારવિન્દમાંથી એક તલમાત્ર પણ ચળતો નથી, તે ધર્મપ્રિય વેષ્યવોમાં અગ્રણી છે.

હુઃખ, ભૂખ, અપમાન ને પ્રતિયોગીમા પ્રીતિ રાખવાથી અતુકૂળતા પ્રિય હોવાથી સધળે પ્રિયતા થાય છે ને સમાનત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. એમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું પ્રમાણ છે કે:-

યં હિ ન વ્યથયંત્યેતે પુરુષં પુરુષર્પમ ।

સમદુઃખ સુખં ધીરં સોઽમૃતત્વાય કલ્પતે ॥

અર્થાત્:-હે પુરુષશ્રેષ્ઠ ! સુખદુઃખને સમાન માનનારા જે

ધીરજવાળા પુરુષને આ (છદ્રિયોના વિષયો સાથેના) સંબંધો વ્યાકુળ કરતા નથી, તે અમરપણાને પામવાને સમર્થ થાય છે.

દોહા—આલ ચલે સંસાર કી મિલન ચલે કરતાર,
કહો તુલસી કેસે બને દો ઘોડે અસવાર.
આલ ચલે સંસાર કી રામનામ સે ટેક,
તુલસી તિન કી બન ગઈ દો ઘોડે રથ એક.
માલા મન સે લડ પડી તુ મત વિસારે ભાય,
વિના શસ્ત્ર કે મુરમા લડતન દેર ન હોય.

ભજન-વેદાંતી

બ્રહ્મદર્શી* ગુરુ મળિયા મનના ભાવતા,
તેણે કીધો મુને દેહ છતાં વિદેહ જો;
'હું-મારું' એ ટળી ગઈ મનની માનતા,
જયી ટળિયાં ચિત્તથી ધન-મુત ગેહ જો.

બ્રહ્મદર્શી* ગુરુ મળિયા મનના ભાવતા ૧

પોતાનો જાણીને કૃપા મુજને કરી,
જોયા નહિ કાંઈ અપરાધીના ફંદ જો;
આપીને વરદાન જવોભવ ટાળિયા;
પાર્યું મુજને અમૃત બ્રહ્માનંદ જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૨
ગુરુએ કીધું તું પૂરણ બ્રહ્મ પરમાત્મા,
એ મારગમાં કીધો મેં પરવેશ જો;
જાત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ મૂકી આલવું,
આગળ દીઠી તુર્યાવસ્થા છેક જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૩

તુર્યાથી આઘેરી ઉન્મુની પાંચમી,
તેને કહીએ નિર્વિકલ્પ સમાધિ નામ જો;
તે સ્થળ જોતાં આવાગમન ત્યાં વિરમે,
ત્યાં વાધ્યો મારો મહિમા નિજસુખધામ જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૪

જયતમાં હું ધરીશ ચાવીસ સંધાતને,
ઇન્દ્રિયદ્વારે કરું નાના વહેવાર જો;
સ્વમામાં નવ તત્ત્વ કલેવર આપડે,
તેના તે સુખદુઃખનો જલ્પનહાર જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૫

બિન જને એ વાત સુષુપ્તિ પાધરી,
ઠોઠ નહિ ત્યાં હુંજ પ્રકાશિત એક જો;
જલ્પનહારી તુરિયા ત્યાંથી વેગળી,
જ્ઞાતા જ્ઞાન જ્યેષ્ઠ તણી ત્યાં રેક જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૬

જોહું તોપણ મુન્ય ટળે નહિ માહરું,
દેખીને નવ દેખું એવી રીત જો;
સાંભળું તોપણ સાંભળું નહિ કંઈ વાતને,
એ છે મારો અનુભવ વેદવિદિત જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૭

અગ્નિ સગે શીતળ લોહું તાવિયું,
લોહ બળે પણ અગ્નિ તે કહેવાય જો;
મારી ચેતનતા એ લોહને આશરે,
તત-મન-ઇન્દ્રિય એ તણુ તત કહેવાય જો—બ્રહ્મદર્શી ૦ ૮

હું અસંગ છું સંગ નહિ મારા અંગને,
તક પડે કમ માખણ અળગું થાય જો;

ભાસું સૌ સરખો પણ સૌથી વેગજો,
 રંગ તણો સ્ફટિકમાં ભાસ ન કાઢ જો—પ્રકાશીં ૯
 સર્વે વ્યાપી અમલ જમ આકાશ છે,
 ઘટ મઠનો કાંઈ બેદ કળ્યો નવ જાય જો;
 અનઘટ હું પરિપૂરણ એક પરમાત્મા,
 જીવ ને ઈશ્વર બેદ અવિદ્યા માંય જો—પ્રકાશીં ૧૦
 એવો હું પરિપૂરણ ચિદ્ધન એકલો,
 ખીજું કલ્પિત જવરીમાં જમ સાપ જો,
 વાચારંબણ નામ રૂપ પરપંચ છે,
 વિલસ્યો કેવલ્ય ચેતન્ય આપોઆપ જો—પ્રકાશીં ૧૧
 ચેતન કહું તો જડતા ખીજી કલ્પીને,
 કાંઈ વિશેષણ દીધું નવ દેવાય જો;
 મૂળો શું કહે સાકર કરા સ્વાદને,
 જમનું તેમજ ખાપુ તે કહેવાય જો—પ્રકાશીં ૧૨

શ્રીભૂધર ભક્તનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર

[આ ભૂધર ભક્તનું ચરિત્ર તેમના પુત્ર શ્રી.ઉત્તમભાઈએ પોતાની યાદદારત મુજબ લખાવ્યું છે. આ સિવાય બીજી વિગત જે કોઈ ગૃહસ્થની ભણ્યમાં હોય તે લખી મોકલવા કૃપા કરે. જેથી તેનો નવી આવૃત્તિ વખતે વધામતિ ઉપયોગ થશે.]

શ્રીભક્તનો જય ! ભગવાનને પણ ભક્તને આધીન કહેલા છે; એથી ભક્ત, ભગવાનથી મોટા ગણાય છે, માટે ભક્તનો જય ! ભક્તનો જય !

ભૂધર ભક્તનો જન્મ સંવત ૧૬૦૧ માં ધોળકા તાલુકાના ચંડીસર ગામમાં થયો હતો. એમના પિતાનું નામ કિશોરભાઈ અને માતાનું નામ કંકુબહેન હતું. તેઓ ગામમાં પોતાનો હુકારી ધંધો સારી રીતે ચલાવતા હતા.

કિશોરભાઈને એક બાઈ હતી જેમનું નામ મનોરદાસ હતું. બન્ને બાઈઓ પોતાનો ધંધો-રાજગાર સારી રીતે ચલાવતા હતા. એવામાં એક દિવસ કંઈ કારણસર કિશોરભાઈને પોતાના બાઈ સાથે અણબનાવ થયો અને મનોરદાસે તેમને કહી દીધું કે, “આજથી તમારે અમારા ઘરાકનું કામ કરવું નહિ અને કરો તો તમને રામકુહાઈ છે.” આ સાંભળતાંજ કિશોરભાઈએ પોતાનું કામકાજ બંધ કરી દીધું.

આ રીતે કામ બંધ તો કર્યું; પરંતુ પછી શું કરવું એ

વિચાર એમના મગજમાં ઘોળાવા લાગ્યો અને છેવટે ગામ છોડીને ચાલ્યા જવાનું નક્કી થયું. પોતાનાં પત્ની કંકુ તથા બે પુત્ર છગનલાલ તથા ભૂધરભાઈને સાથે લઈ તેમણે ગામ બહાર નીકળી એક ઝાડ નીચે સુકામ કર્યો.

કિશોરભાઈ પોતાના કુટુંબસહિત ગામ છોડીને ચાલ્યા જાય છે, એ વાતની ગામલોકોને જાણ પડી એટલે સર્વે ગામના સુખીને સાથે લઈ, તેમને જતા અટકાવતા, તેમણે ત્યાં સુકામ કરેલો તે સ્થળે આવી પહોંચ્યા અને કિશોરભાઈને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા; પરંતુ કિશોરભાઈએ જણાવ્યું કે, “મને કામ કરવાના સોગંદ દીધેલા હોવાથી હવે મારાથી પાછા આવીને કામ તો થવાનું નથી; તેથી મારું પાછા આવવું નિરર્થક છે.”

આ સાંભળી ગામલોકોએ આશ્ચર્યપૂર્વક કહ્યું કે, “કામ ભલે ન કર્યો. પણ એક વખત ગામમાં આવો તો સારું.” છતાં કિશોરભાઈનું મન માન્યું નહિ અને ગામમાં આવવાની પણ ના પાડી દીધી.

મનોરહાસને પણ ભાઈના ગયા પછી ઘણો પસ્તાવો થવા લાગ્યો, એટલે તે પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પોતાથી થયેલી ભૂલની માફી માગી ભાઈને પાછા વળવા ઘણું સમજાવ્યા; પરંતુ કિશોરભાઈ એકના બે થયા નહિ. આ રીતે ત્યારે દોઢનો કાંઈ પણ ઉપાય ચાલ્યો નહિ ત્યારે ગામલોકો નિરાશ થઈ પાછા જવા લાગ્યા. પરંતુ તેમનાં પત્ની કંકુબહેનથી આ જોઈ ચકાચું નહિ; એટલે એમણે ત્યાં આવેલા ગામના સભ્યોને કહ્યું કે, “તમને મારું લાગતું હોય તો તમે માત્ર તમારા કારીગરને એક રાત્રી માટે તેડી લાવો. બીજે દિવસે તે પાછા આવશે ત્યાંસુધી અમે અહીંજ રહીશું અને સવારે એમના આવ્યા પછી આગળ જઈશું.” ગામલોકો એ સાંભળી રાજ થયા અને કિશોરભાઈને ગામમાં

પાછા લઇ ગયા. કંકુળહેને એજ આઠ નીચે પોતાનાં બાળકો સહિત રાત્રિ વિતાવી.

બીજે દિવસે સવારે કિશોરભાઈ પાછા આવ્યા, એટલે સર્વેએ મળીને આગળ ચાલવા માંડ્યું. માર્ગમાં ચાલતાં નજીકના એક ગામના મુખીનો મેળાપ થયો. તે ઘોડા પર સવાર થઈને બીજે ગામ જતા હતા. તેમણે કિશોરભાઈને સહકુટુંબ દુઃખી હૃદયે જતા જોઈ પૂછ્યું, “તમે બધાં ક્યાં જાઓ છો?” કિશોરભાઈએ જવાબ આપ્યો કે, “ન્યાં પ્રભુ લઈ જાય ત્યાં. અમારો વિચાર અમદાવાદ તરફ જવાનો છે.” આ સાંભળી મુખીએ કહ્યું, “ભલે, જાઓ મુખી થાઓ.” તેમણે પોતાની પાસેથી (ગોળ, રોટલા, ઠોઠડીઓ વગેરે) ખાવાનું આપ્યું. એ શુભ શુકન લઈ ત્યાંથી નીકળ્યા અને સરોડા ગામે આવી વિશ્રામ કર્યો. ત્યાં નદીકિનારે સ્નાન કરી યોજન કર્યું અને ત્યાંથી પછી સર્વેએ અમદાવાદ તરફ ચાલવા માંડ્યું.

આ પ્રમાણે સંવત ૧૬૦૫ માં એ કુટુંબ અમદાવાદમાં આવ્યું. તે સમયે ભૂધર ભગતની ઉંમર માત્ર પાંચેક વર્ષની હતી. એ સમયે અમદાવાદ-કાલુપુરમાં ભુવાલડીના નાગરદાસ નામના એક ગૃહસ્થ રહેતા હતા. એ ભૂધર ભક્તના મોસાળ તરફના સંબંધી હોવાથી કિશોરભાઈ કુટુંબસહિત તેમને ત્યાં ઊતર્યા. બેચાર દિવસ ત્યાં રહ્યા બાદ સર્વે આંબલિયાસણવાળા બહેચરદાસ ખુશાલદાસને ઘેર ગયા અને કિશોરભાઈએ તેમને પોતાના દુઃખની બધી વાત કહી સંભળાવી. બહેચરદાસે એમને આશ્વાસન આપ્યું અને તેમના છોકરાને કામે લગાડી આપવા જણાવ્યું.

બહેચરદાસ પોતે જોવરસિયર હતા. કિશોરભાઈના મોટા પુત્ર છગનદાસને તેઓ પોતાની સાથે લઈ ગયા અને દરરોજના અડી આનાના રોજથી તેને કામ પર ચડાવી દીધો.

આ સમયે અમદાવાદમાં રેશમનો ઉદ્યોગ સારો ચાલતો હતો. શેઠ અચરતલાલ વૈરાગીને ત્યાં રેશમની હાથની શાળા ચાલતી હતી. કિથોરભાઈએ પોતાના નાના પુત્ર ભૂધરભાઈને, ત્યાં દોરા ખેંચવાના કામ પર જોડ્યો. ત્યાંથી મહેનતાણું રોજનું ઢોંઢે આનો મળવા માંડ્યું. આ રીતે માત્ર ચાર આનાની આવકમાંથી તે કુટુંબનું શુજરાન ચાલવા લાગ્યું અને દિવસો સુખેદુઃખે નિર્ગમન થવા લાગ્યા.

એ અરસામાં એક દિવસ દિલ્લી દરવાજે આવેલી હડી-ભાઈની વાડીના ખાતમુહૂર્તનો પ્રસંગ હતો. છગનલાલ તથા ભૂધરભાઈએ ઉત્સવ જોવા ગયા હતા. ત્યાં મુહૂર્ત વખતે સોના-રૂપાનાં ફૂલ ઉછાળવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાંનું એક ફૂલ ભૂધરભાઈના હાથમાં આવ્યું. ભૂધરભાઈએ એ ફૂલ ગુલાબખાઈ કે જે અચરતલાલ વૈરાગીને ત્યાં શાળામાં કામ કરતા હતાં તેમને આપ્યું. ગુલાબખાઈએ તેની કિંમત બદલ ભૂધરભાઈને સવા રૂપિયો રોકડો આપ્યો. x એમાંથી કિથોરભાઈએ ઘરવખરી વસાવી

x આ હડીભાઈની વાડીનું ચણતર કામ ગુરત આવુ થયું. એવામાં શેઠ હડીભાઈ દેવસોક પામ્યા. પછી દરકોર રોડાણીએ પોતાની જાતે કામ ચલાવવા માંડ્યું. તે પોતાના બેસવાના આસન નીચેથી પૈસા મર્યા સિવાય મૂડી બરીને દરેક મજૂરને મજૂરી આપતાં હતાં. આ પ્રમાણે દરરોજ મજૂરને મજૂરી આપતાં હતાં, તેવામાં એક મજૂરની દાનત ખગડી. તેને વિચાર આવ્યો કે રોડાણીના આસન નીચે જડુ ધન છે. એટલે બધા મજૂરોના ગવા પછી તેણે પાછા આવીને તે આસન નીચે ખોદી જોયું તો તેમાંથી કંઈ નીકળ્યું નહિ. એટલે જમીન હતી તેવી સરખી કરીને તે ચાલ્યો ગયો. બીજે દિવસે તે કામ ઉપર પછુ ચઢી ગયો. રોજના રિવાજ મુજબ મજૂરી લેવાનો તેનો વારો આવ્યો ત્યારે રોડાણીએ તેને બે મૂડી બરીને પૈસા આપવા માંડ્યા, ત્યારે તે મજૂર બોલ્યો કે, "આજે મને બે મૂડીઓ બરીને કેમ આપો છો?" ત્યારે રોડાણી

એક ચોરડી બાંહે રાખી અને ત્યાં સવે રહેવા લાગ્યાં. પછી કિથોરભાઈનાં પત્નીએ દરરોજ રેંટિયો કાંતવો શરૂ કર્યો અને તેની કમાણીમાંથી ઘરના બાકા માટે દરરોજ ત્રણ પૈસા જુદા મૂકી રાખતાં. આ રેંટિયો તેમણે જિંદગીપર્યંત ચલાવ્યો હતો. પાછળથી આર્થિક સ્થિતિ સુધર્યા પછી પણ તેમણે આ રેંટિયો ચલાવ્યો રાખ્યો હતો. દિવસો જતાં બહારનું બીજું પરચૂરણ કામ પણ મળવા માંડ્યું અને ઘરના બધાં માણસો ખેતરો મહેનત કરવા લાગ્યાં. આથી એમની થોડી આવકમાંથી પણ બચત થવા લાગી અને એ રીતે અગિયાર વર્ષનો લાંબો સમય વીત્યા પછી (એટલે કે સંવત ૧૯૧૬ લગભગ) તેમને સ્વતંત્ર ધંધો કરવાની ઇચ્છા થઈ અને એ દિશામાં પ્રયત્નો કરવાની શરૂઆત કરી.

પ્રથમ તો તેમણે લોખંડની સાંકિજો બનાવવાનું કામ શરૂ કર્યું. પછી ઓફિસોમાં વપરાતા પિત્તળના પટામાં નામ ફેાતરવાનું કામ કરવા માંડ્યું. જોકે વર્ષ એ કામ ચલાવ્યા પછી ગુજરાતી ટાઇપો (છાપખાનાંમાં વપરાતા અક્ષરો) બનાવવાનું અને તે પછી જસતની બતકો (પીવાનું પાણી ભરવાની) બનાવવાનું કામ કરવા માંડ્યું. પાછળથી દિલ્લી ચકલામાં ચાંદીની એક ફુકાન પણ ઉઘાડેલી; પરંતુ તે ઠીક નહિ પડવાથી ફુકાન બંધ કરવી પડી હતી.

ધંધા-રોજગારમાં આ રીતે આગળ વધવાથી તેમની આર્થિક સ્થિતિ પણ કંઈક સુધરવા લાગી. તેઓ ધીકાંટા રોડ પર રહેવા આવ્યા અને ત્યાં નેતરની છત્રીઓનાં ખોખાં બનાવવાનું કામ ચાલુ કર્યું. પછી કસબ બનાવવાના સંચાઓ તૈયાર

બોલ્યાં કે, "તમે રાત્રે પણ મજૂરી કરી છે, તેથી આ બેવડી મજૂરી આપું છું." આ સાંભળી મજૂર ચરમાયો અને માફી માગી. આ વાન

કરવાનું તથા સુધારવાનું કામ કરવા માંડ્યું.

સંવત ૧૯૨૪માં વાસદ (મહીસાગર)નો પુત્ર બંધાતો હોવાની વાત કિશોરભાઈના સાંભળવામાં આવી; એટલે તેમને ત્યાં કામ કરવા જવાની ઇચ્છા થઈ આવી. ત્યાં જવા માટે તેમણે તેમની ઇષ્ટદેવીની અનુમતિ માગી, પરંતુ તે મળી નહિ; છતાં ખીજ સાથીદારો જતા હોવાથી તે પોતાની ઇચ્છાને શક્તિ શક્યા નહિ અને ખીજ માણસોની સાથે તેઓ પલ્લુ ગયા. તેમના જવા પછી થોડાજ સમયમાં ત્યાં એકાએક કોલેરા ફાટી નીકળ્યો, એથી તે પાછા ફર્યા; પરંતુ માર્ગમાંજ મહેમદાવાદ મજાક તેમનું શરીર બગડ્યું અને એક કોઠીના આડ નીચે તેમના પ્રાણે નશ્વર શરીરનો ત્યાગ કર્યો.

કિશોરભાઈના અવસાનની ખબર તેમના પુત્ર ભૂધરભાઈને તેમના ઇષ્ટદેવી મારફત પડી. કહેવાય છે કે, ભક્તને ઇષ્ટદેવી પ્રસન્ન હતાં. ભૂધરભાઈને એવી પ્રેરણા થઈ કે “તારા પિતા મહેમદાવાદના રસ્તા ઉપર કોઠીના આડ નીચે શુજરી ગયા છે. તેમના મોં ઉપર છાણું મૂકેલું છે અને ખાદીની પહેડી ઝોઢા-ડેલી છે. તમારે સંસ્કાર કરવા હોય તો જાઓ.” ભૂધરભાઈએ એ વાત પોતાની માતા કંકુબહેનને જણાવી. કંકુમા વિચારમાં પડી ગયાં કે, હવે કરવું શું? તેમણે બહેચરદાસ ખુશાલદાસ નામના એક સજ્જનને આ વાત જણાવી અને પોતાની સાથે કોઈ એકાદ માણસને મોકલવા જણાવ્યું; પરંતુ સાથે આવનાર કોઈ મળ્યું નહિ. ‘અમીના’ નામની એક સુસલમાન બાઈ તૈયાર થઈ. કંકુમાએ તેને સાથે લીધી અને બન્ને મહેમદાવાદ તરફ ગયાં. ત્યાં જઈ તેમણે તપાસ કરી, તો ભૂધરભક્તના જણાવ્યા મુજબ એક કોઠીના વૃક્ષ નીચેથી કિશોરભાઈનું શબ મળી આવ્યું. તેમના શબ ઉપર પહેડી ઝોઢાડેલી હતી. વિશેષ ખાતરી કરી જોવા

માટે તેમના ખલા ઉપર મસાનું ચિહ્ન હતું, તે તપાસી જોયું અને ખાત્રી થતાં અગ્નિસંસ્કાર શી રીતે કરવો, એ પ્રશ્ન કંકુમાના મનમાં ઉત્પન્ન થયો. એમણે પળવારમાં વિચાર કરી લીધો અને ગામમાં જઈ પોતાના જ્ઞાતિબંધુઓને જોલાવવાનું નક્કી કર્યું. પોતાની સાથે આવેલી બાઈ અમીનાને ત્યાં બેસાડી કંકુમા ગામમાં ગયાં અને જ્ઞાતિના બે-ચાર માણસોને ભેગા કરી તેમને તેડી લાવ્યાં. સર્વેએ મળી એ ઠેઠાના ઝાડનીચેજ કિશોર-ભાઈને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. આમ પોતાના પતિનો અગ્નિ-સંસ્કાર કરાવી કંકુમા અમદાવાદ પાછાં ફર્યા.

કિશોરભાઈનો આમ એકાએક દેહાન્ત થઈ જવાથી ઘરની ચિંતાનો તમામ ભાર તેમના બે પુત્રો છગનભાઈ તથા ભૂધરભાઈ ઉપર પડ્યો. આ સમયે ભૂધરભાઈની ઉંમર લગભગ બાવીસેક વર્ષની હતી. તેમણે કુનેહથી પોતાનું કામકાજ ચલાવવા માંડ્યું અને સુખ-શાંતિપૂર્વક દિવસો ગુજારવા માંડ્યા.

કેટલોક સમય આવી રીતે વીતી ગયા પછી ભૂધરભાઈ, તેમના ભાઈ છગનભાઈ તથા માતા કંકુમા સાથે અંબા-જીની યાત્રાએ ગયા. ત્યાંથી પાછા આવતાં, અમદાવાદ પાસે આવેલા વાડજ નામના ગામમાં-કાશ્મીરી મહાદેવના મંદિરમાં સુકામ કર્યો. ત્યાં રાત્રે લજ્જન ગવાતાં હતાં અને મંદિરના મહંત નારાયણગીરજ પણ તેમાં હાજરી આપતા હતા. ભૂધર-ભક્તના ગળામાં (માતાજીની પ્રસાદીરૂપે બાધેલી) નાડાછડી બેઠીને નારાયણગીરજ મહારાજે તેમને કહ્યું કે, “ભક્તોના ગળા-માં તો રુદ્રાક્ષ અથવા તુલસીની માળા બેઠીએ; તેને બદલે તમે આ નાડાછડી કેમ બાંધી છે? નાડાં તો બાંધેલા બાધે, એ તો ઓળોનો ચણગાર છે!” આ સાંભળી ભૂધરભક્ત શર-માયા અને બીજેજ દિવસે તેમણે રુદ્રાક્ષની માળા ધારણ કરી.

આ રીતે ભક્ત તો પલટાયા પણ કંકુમાળે રુદ્રાક્ષ ધારણ કર્યા નહિ અને મહારાજને જણાવ્યું કે, “મારે તો એક ગોસાંઈજી મહારાજ શુરુ છે; એટલે હું એક ભવમાં બે શુરુ કરવાની નથી.”

આ સાંભળી મહારાજે જણાવ્યું કે, “તમારા શુરુ ગમે તે હોય, પરંતુ એથી રુદ્રાક્ષ ધારણ કરવામાં બાધ આવતો નથી. ગોસાંઈજી પણ રુદ્રાક્ષ તો પહેરે છે; જો તમારે ખાતરી કરવી હોય તો ચાલો ગોસાંઈજીના મંદિરમાં.”

એમ કહી નારાયણગીરજી મહારાજ કંકુમાને ગોમાઈજીના મંદિરે લઈ ગયા. ગોસાંઈજી મહારાજ એ વખતે પ્રભુ સેવામાં બેઠા હતા અને તેમના ગળામાં રુદ્રાક્ષની માળા તથા શરીર ઉપર ભસ્મ શોભી રહ્યા હતાં. કંકુમાળે આ દશ્ય જોયું એટલે તેમના મનને સંશય ટળી ગયો અને પોતાના શુરુ છોટાલાલજીના હાથેજ એમણે રુદ્રાક્ષની માળા ધારણ કરી.

આ પછી ભૂધરભક્તને ભક્તિનો રંગ ધીમે ધીમે ચઢવા લાગ્યો. તેમને વેદાન્તના પુસ્તકો વાચવાની તથા સાંભળવાની ઇચ્છા થઈ ભક્ત પોતે તો ભણેલા નહોતા; એટલે નારાયણગીરજીના શિષ્ય અમરપુરી મહારાજ પાસે એમણે અભ્યાસ શરૂ કર્યો. તેમણે ભક્તને વાચતાં-લખતાં શીખવ્યું. ભૂધર ભક્તે આ અમરપુરી મહારાજને પોતાને ત્યાંજ રાખ્યા હતા.

આ અરસામાંજ ઊમતા ગામથી સ્વામી આત્માનંદ (જડિયા) અમદાવાદ આવેલા અને જાડા લગતની પોળમાં આવેલા નારણ ભક્તને ઘેર ઊતર્યા હતા, પરંતુ ત્યાં તેમને જોઈએ તેવી અનુકૂળતા જણાતી નહિ. વાતચીતમાં નારણ ભક્તના મુખે ભૂધરભક્તનું નામ તેમણે સાંભળ્યું હતું. એટલે તેમણે ત્યાં જવાની ઇચ્છા જણાવી. આથી નારણભાઈ તેમને ભૂધર ભક્તને ત્યાં તેડી લાવ્યા, એ સમયે

ત્યાં યોગવાસિષ્ઠની કથા વંચાતી હતી, તે જોઈ આત્માનંદ સ્વામી ખુશી થયા અને ત્યાં રહેવાની યોતાની ઇચ્છા દર્શાવી; પછી ભૂધરભક્તની અનુમતિથી તેઓ ત્યાંજ રહ્યા.

સ્વામી આત્માનંદજીએ ત્યાં રહીને ભૂધરભક્તને વિચારસાગર અને પંચીકરણની પ્રક્રિયાઓ શીખવી. ભક્તને આ રીતે સત્સંગનો પ્રભાવ દિવસે દિવસે વધતો જતો હતો. ચાતુર્માસ ત્યાં રહ્યા પછી સ્વામી આત્માનંદજી સિદ્ધપુર તરફ પ્રયાણ કરી ગયા. તે પછી ગામ વાલમઘી આવેલા રામમહારાજ સાથે ભૂધર ભક્તનો મેળાપ થયો. આ રામમહારાજે ભૂધર ભક્તને ગીરધર ધવિના કુંડળિયા બહુજ સારી રીતે કહી સંભળાવ્યા, જે ભક્તને ઘણા ગમી ગયા. ભક્તે રામમહારાજને યોતાને ત્યાં રહેવાનો ઘણો આગ્રહ કર્યો; પરંતુ ગૃહસ્થના ઘરમાં રહેવાની મહારાજે અનિચ્છા જણાવી. આથી અચરતલાલ વૈરાગીના અન્નક્ષેત્રમાં તેમને રહેવાની સગવડ કરી આપવામાં આવી. રામ મહારાજ હરદોશ સાંજે ભૂધરભક્તને ઘેર આવીને સત્સંગનો લાભ આપતા અને સવારમાં શ્રીસરયુદાસજી મહારાજની કથામાં જતા.

સંવત ૧૬૩૮માં એક દિવસ ભૂધરભક્ત વાડજ-કાશ્મીરી મહાદેવના મંદિરે યોતાના ગુરુનાં દર્શન કરવા ગયા હતા અને રાત્રે ત્યાં રોકાયા હતા. અહીં ઘર આગળ તેમનો ત્રણેક વરસનો પુત્ર (ઉત્તમભાઈ) એકાએક માંદો થયો અને તેને તાણ આવવા લાગી. પળે પળે મંદવાડ વધતો જતો માલૂમ પડ્યો. એથી ઘરનાં માણસોએ ભૂધર ભક્તને બોલાવવા માટે વાડજ એક માણસ દોડાવ્યો. તેણે જઈને ભક્તને સઘળી હકીકત કહી. ત્યારે ભક્તે જવાબ આપ્યો કે, “એમાં મારું શું કામ છે? એ તો ગુરુ મહારાજ સારું કરી દેશે. તેમ છતાં

કદાપિ તેનો દેહ પડી જાય, તોપણ તેને આખરે તો અહીંજ (દુધેશ્વર) લાવવાનો છે, પછી હું ત્યાં આવીને શું કરવાનો છું ?”

આમ કહીને તેડવા આવેલા માણસને તેમણે વિદાય કયો અને પોતે પ્રભુભજનમાં તદ્દલીન બની ગયા.

પેલા માણસે ઘેર જઈ સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી. એવામાંજ કોઈ એક મહાત્માપુરુષ ત્યાં આવી ચઢ્યા અને પૂછ્યું, “આ બાળકને શું થયું છે ?” ત્યાં એકત્ર થયેલાં માણસોમાંથી એકે કહ્યું કે, “એને ઘણી તાણ આવે છે.” આ સાંભળી તે મહાત્માએ કહ્યું કે, “કાંઈ ફિકર નહિ, હંમ-ણાજ આરામ થઈ જશે.”

પછી તેમણે ચોરનાં પાંદડાં મગાવ્યાં અને તેનો રસ કાઢી પેટે તથા ડૂંટી ઉપર ચોપડ્યો; હાથ-પગના નખે પણ થોડો ચોપડ્યો અને થોડોક પાયો પણ ખરો. આથી એકાદ કલાક-માંજ તેને આરામ થતો જણાવા લાગ્યો.

બીજે દિવસે ભૂધર ભક્ત ત્યારે ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમણે પુત્રને સાજો-સમો જોઈ કહ્યું: “આવી સારી તબિયત હોવા છતાં મને તેડવા શું કામ માણસ મોકલ્યું હતું ?” ત્યારે ઘરમાંથી જવાબ મળ્યો કે, “મંદવાડ તો ઘણો વધી ગયો હતો, પરંતુ કોઈ એક મહાત્માએ આવીને દવા કરી અને તેથી સારું થઈ ગયું.”

યાત્રાપ્રસંગ (૧)

સંવત ૧૬૫૦માં ભૂધરભક્તનું કુટુંબ યાત્રાએ નીકળેલું. સાથે બીજાં પણ ઘણા માણસો હતાં; જેમાં મહારાજ અમર-પુરી તથા જેસિંગ ઠાકોર વગેરે સુખ્ય હતા. તેઓ સર્વે પ્રથમ શ્રીઅંબાજી તરફ ગયા. ત્યાં આઠેક દિવસ રહી આખુ ઉપર ગયા અને ત્યાં પંદર દિવસ રહ્યા. ત્યાંથી અજમેર (પુષ્કરરાજ)

ગયા. રસ્તામાં જતી વખતે એક ગાડાનું પૈડું તૂટી જવાથી, સોમનાથ નાગર નામના એ સંઘમાંના એક સજ્જનને ધન્ય થઈ, એટલે તેમને પંદરેક દિવસ અજમેરમાં રોકાવું પડ્યું. ત્યાંથી સર્વે જયપુર તરફ ઊપડયા અને ત્યાંથી આગ્રા ગયા. આગ્રામાં ભૂધર-ભક્તના તારકસખના ગ્રાહકો હતા. તેઓ આખાય સંઘને ઘણાજ આશ્વસ્ત્ય પોતાને ત્યાં તેડી ગયા અને ઘણીજ સારી મહે-માનગીરી કરી પાંચ દિવસ ત્યાં રાખ્યા. આગ્રાથી એ આખોય સંઘ કાશી તરફ ગયો. ત્યાં ગોર રણછોડજી રૂઢનાથજીને ત્યાં વીસેક દિવસ સર્વે રહ્યા. રામનવમીના દિવસે સર્વે ગંગાજીમાં સ્નાન કરી મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર ભેઠા હતાં. ગામ અંદીસરનાં એક બ્રાહ્મણ-ડોશી બાઈ સૂરજ પણ સાથે હતા. વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે સૂરજડોશી જરા આડે પડખે થયાં. એ ભેઠને જોસિંગ ઠાકોરે વિનોદમાં કહ્યું: “સૂરજ આથમ્યો કે શું?” સૂરજ ડોશી એ સાંભળી બોલ્યા કે, “મારું એવું સદ્ભાગ્ય કયાંથી હોય કે ‘સૂરજ’ અહીં આથમે?” એ પછી બધાં મુકામે આવ્યાં ને થોડા સમયમાંજ સૂરજ ડોશીએ કહ્યું કે, “મારા પેટમાં બહુ દરદ થાય છે. માટે તમે સર્વે અહીં આવો ને હું લખાવું તે લખી લો.” એમ કહી ડોશીએ પોતાની તમામ મિલકતની વિગત લખાવી. પછી તરત ડોશીની વાચા બંધ થઈ ગઈ અને સૂરજ ખરેખર આથમી ગયો! ડોશી દેવલોક પામ્યાં!!

મરતી વખતે ડોશીએ કહ્યું હતું કે, “મારી મિલકતમાંથી ચોરાશી કરજો અને બાકી વધે તેમાંથી સંતસાધુઓને જગાડજો તથા ચકલાને દાણા નાખજો.” મણિકર્ણિકાના ઘાટ પર તેમના શબનો અમિસંસ્કાર કર્યો અને ઉત્તરક્રિયા પણ ત્યાંજ કરી.

ખીજે દિવસે બધાં માણસો ગયાજી જવા સાંજની ગાડીમાં ભેઠાં. કંકુમા જઈ શકે તેવાં નહિ હોવાથી, તે તથા ઉત્તમભાઈ

તથા ચુનીલાલ તથા તેમની માતૃશ્રી બાઈ લક્ષ્મી કાશીમાં રહેલાં. તેઓ બધાં સ્ટેશન સુધી મૂકવા ગયેલાં. ત્યાંથી પાછાં ફરતાં બાઈ લક્ષ્મીને એક-બે વાર ઊલટી થઈ અને ઉતારે આવ્યા પછી તેમનું શરીર ઠંડું થઈ ગયું. ડોક્ટરને બોલાવ્યો. પણ કાંઈ ચાલ્યું નહિ અને તેમનો દેહ છૂટી ગયો. બીજે દિવસે સવારમાં મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર તેમનો અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો અને ગયાળુ ગયેલાં માણસોને તારં કર્યો, કે ચુનીલાલનાં માતૃશ્રી દેવલોક પામ્યાં છે માટે તમે જલદીથી પાછાં આવજો. તે તાર તેમને મળ્યો. પણ કદાચ કંકુમા ગુજરી ગયાં હશે માટે આપણે જમીને વાંચીશું એમ સમજી તાર વાંચ્યા વિના રાખી મૂક્યો અને જમ્યા પછી તાર વાંચ્યો તો કંકુમાને બહલે લક્ષ્મી-બાઈ ગુજરી ગયાં છે એમ જાણી સૌના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો ! તેઓ પાછાં કાશીમાં આવ્યાં.

યાત્રાપ્રસંગ (૨)

સંવત ૧૯૫૨ માં ભૂધર ભક્ત અને તેમનાં કુટુંબીઓ તથા મહારાજ અમરપુરી વગેરે દ્વારકાની યાત્રાએ ગયાં હતાં. સૌથી પહેલાં તેઓ ગિરનાર તરફ ગયાં. ત્યાં ગોત્રુખીમાં સુકામ કરી રસોઈપાણી કર્યાં. જમવાની તૈયારી કરવા માંડી એટલામાં દસ-પંદર સાધુઓ ત્યાં આવી ચડ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે: “અમે ભૂખ્યા છીએ માટે અમને કાંઈ ખાવાનું આપો.” આ સાંભળી ભૂધરભક્તે વિચાર કર્યો કે, “આ લોકોને બીજું સીધું અપાવવું તે કરતાં આ રસોઈ તૈયાર છે, તે જમાડી દેવી એ સારું છે.” એમ વિચારી તેમણે તરતજ બધા સાધુઓને જમવા બેસાડી દીધા. આ વખતે ભક્તની સાથેના બીજા સાથીઓએ તકરાર ઉપાડી કે, “આ રીતે સાધુઓને જમાડી દેવા અમને નહિ પાલવે.” ભક્તે જણાવ્યું કે:

“તમે સઘળા શાંતિથી જમી લો, હું અને મારાં કુટુંબીઓ પાછળથી બેસીશું.” આવો જવાળ સાંભળી સઘળા માણસો જમવા બેસી ગયા. સાથીઓ અને સાધુઓના જમી રહ્યા બાદ જે કાંઈ વધ્યું હતું, તેમાંથી ભક્તે અને તેમનાં કુટુંબીઓએ પ્રસાદ લીધો.

ત્યાંથી સર્વે વેરાવળ જવા નીકળ્યા અને સ્ટીમરમાં બેઠા. સ્ટીમર થોડેક દૂર ગઈ હશે, ત્યાં તો તેમાં કંઈક તુકસાન માલમ પડ્યું. સ્ટીમર-અધવચ્ચેજ રોકાઈ ગઈ. બે-ત્રણ કલાક સ્ટીમરમાં કામ કરવા છતાં તે આશુ થઈ નહિ. એટલે બગતે સ્ટીમરના કપ્તાનને વિનવિ કરી કહ્યું કે, “અમેને જો કામ કરવાની રજા આપો તો અમારી પાસે પણ એ કામ જાણનારા માણસો છે.” પરંતુ કપ્તાને જણાવ્યું કે: “તુમ કાલા માણસ એ કામમે” કયા સમજે?” પછી ઘણી મહેનત કરવા છતાં જ્યારે કાંઈ વળ્યું નહિ, ત્યારે આખરે કંટાળીને કપ્તાને ભક્તને કહ્યું: “જાઓ, તુમેરે કરના હો સો કરો.”

ભક્તની સાથે ગામ ઘાઘરેટના મિત્રી લલ્લુ ગોવિંદ હતા. તેમણે એ કામ હાથમાં લીધું અને ક્યાં ભૂલે તે પકડી. પછી શાંતિથી તેને દુરસ્ત કર્યું એટલે સ્ટીમર આશુ થઈ. સ્ટીમર આશુ થતાં જ ઉતારોઓના હર્ષને પાર રહ્યો નહિ. કમાન પણ રાજ થયો અને ભક્ત તથા તેમના સાથીઓને ઘણી રાહત આપી. લલ્લુ મિત્રીને એક સોનાતું ઘડિયાલ ઈનામમાં આપ્યું. થોડાં ફળફળાદિ પણ આપ્યાં. પછી બિતરતી વખતે પણ કપ્તાને તેમને મદદ આપી અને તેમને બિતરવા માટે એક નાવ પણ આપ્યું; પરંતુ દેવયોગે નાવ પવનને લીધે આગળ ખેંચાઈ ગયું અને સોનાની દારકાં રૂળી હોવાનું જે સ્થળ મનાય છે તે ભયવાળા સ્થાન તરફ નાવ જવા લાગ્યું. આથી નાવમાં બેઠેલા બધાના હોશકોશ બિડી ગયા. સર્વે પ્રભુસ્મરણ કરવા લાગ્યા.

પ્રભુએ આખરે એમની વિનંતિ સાલળી. નાવિકના પ્રયત્નથી નાવને રટીમર પાસે પાછું લાવવામા આવ્યું અને ત્યાંથી ખીજી બે હોડીઓ લઈ સર્વેને પાર ઉતાર્યા ત્યારે રાત્રિના બાર વાગી ગયા હતા. પછી ત્યાં એક ધર્મશાળામા જઈને સુકામ કર્યો.

નાવની સુસીળતો અને તેથી ઉત્પન્ન થયેલી ગભરામણી વાતોમાજ આખી રાત્રી વીતી ગઈ. પ્રભાતમાં ઊઠ્યા બાદ ધર્મશાળામાં રસોઈ કરવાનું નક્કી કર્યું અને છગનલાલ તથા ભૂધર ભાઈ, મોદીને ત્યાં સરસામાન લેવા ગયા. સરસામાન લઈને આવ્યા તો ખરા, પરંતુ હુબોગ્યવશાત્ નાણાંની કોથળી વેપારીને ત્યાંજ ભૂલી આવ્યા. ધર્મશાળામાં આવીને પોતાના સંઘમાંના બ્રાહ્મણને ખીચડી તૈયાર કરવાનું કહ્યું બ્રાહ્મણ થાડેલો હોવાથી ખીચડીનું તપેલું ચૂલા પર ચઢાવી આડો પડ્યો અને જીંધી ગયો. ખીચડી ખઈખઈ ને ઊભરાઈ નીચે પડતાં બ્રાહ્મણ (છાંટા ઊડવાથી) ઢાઝ્યો ત્યારે જાગી ઊઠ્યો. તે વધારે ઢાઝ્યો નહોતો એટલે ખામ કાંઈ હરકત આવે તેમ નહોતું. પછી મર્વે જમી પરવારીને થોડો આરામ લીધા બાદ દર્શન કરવા ગયા. મદિરમાં કોઈ બદમાસે ભક્તના ગળામાથી રુદ્રાક્ષની સોને ગાંઠેલી કંઠી કાઢી લીધી અને તેની ચોધાચોધ થઈ રહી. એટલામાં તે ખીજી તરફથી ધૂમ આવી કે, “છગનલાલની છોકરીના પગમાંથી સંકળા કોઈ કાઢી ગયું!” હુબોગ્યની આ પર પરાએ મર્વે મૂઝાયા અને નિરાશ બની ધર્મશાળામા પાછા આવ્યા સર્વે આ બનો ગયેલી બાબતો પર વિચાર કરતા બેઠા હતા, ત્યાં તો મદિરમાંથી એક માણસ ભક્તને તેડવા આવ્યો. તેણે જણાવ્યું કે, “તમારી કંઠી મળી છે, માટે ત્યાં ચાલો અને જોખળીને લઈ જાઓ” આ માંજળી ભક્ત પોતાની સાથે થોડાક માણસોને લઈ મદિરમાં ગયા. ત્યાં જોયું તો કંઠી લેનારો બદમાસ ત્યાં ઊભેલો નજરે પડ્યો. તેને

જરાક વધારે દમદાટી આપતાં તેણે જણાવ્યું કે, “ભાઈસાળ, મેં તો એકલી કંઠીજ લીધી હતી, સાંકળાં લીધાં નથી; કેાઈ ખીજે બદમાસ ઉઠાવી ગયો હશે!” આખરે કંઠી લઇને તેને જવા દીધો. પાછળથી સાંકળાં પણ મળી આવ્યાં અને રૂપિયાની ફેાથળી પણ એક માણસ આવીને આપી ગયો હતો. આમ ગયેલી વસ્તુઓ પાછી મળવાથી સર્વેને આનંદ થયો. પછી શ્રીદારકાનાથજીનાં દર્શન કરી ત્યાંથી બેઠ દારકા ગયા અને દર્શન કરીને તરતજ ત્યાંથી પાછા ફર્યા.

ત્યાંથી સર્વે સીંગડી ગામે ગયાં. ત્યાં મોદીખાનાનો બંદો બસ નહિ હોવાથી શ્રીરણુછાડજીનાં દર્શન કરીને ત્યાંથી પોરબંદર પહોંચ્યાં. ત્યાંથી સુદામાપુરીમાં દર્શન કરી મોરળી ગયાં. મોરળીમાં મીઠા ભગત રહેતા હતા. તેમને મોરળીના ઠાકોર સાથે સારો સંબંધ હતો. પોતે સત્સંગી હોવાને લીધે ભક્તને આશ્રય ક્યો, એટલે આખા સંધને પાંચેક દિવસ ત્યાં રોકાઈ જવું પડ્યું. તે પછી ત્યાંથી વાંકાનેર આવ્યા. ત્યાં માધવજી નામના એક ભક્ત રાસમંડળના ઘણા પ્રેમી હતા. તેમણે “પ્રીતમના મહિના” ગાઈ સંભળાવ્યા. માધવજી ભક્ત માસિક એંસી રૂપિયા પગાર મેળવતા હતા. તેમાંથી માત્ર પંદર રૂપિયા પોતાના ખર્ચ માટે રાખી બાકીની સઘળી રકમ તેઓ ધર્મોદામાં વાપરી નાખતા અને આ ધર્મોદાની સઘળી વ્યવસ્થા ભૂષરભક્ત કરતા હતા. વિદાય થતી વખતે તેઓ વળાવવા સારું સ્ટેશન ઉપર આવેતા અને ગાડી ઊપડવાની થોડી વાર હોવાથી ડળામાં બેસીને તેમણે “પ્રીતમના મહિના” ગાવા માંડ્યા. તે ભજન ગાતા ગાતા એવા તલ્લીન બની ગયા કે ગાડી ઊપડી તેનું પછુ તેમને લાન રહ્યું નહિ. ઉપડે એક ભક્તના કહેવાથી તે નીચે ઊતરવા લાગ્યા; પરંતુ ગાડી ઊપડી ચૂકેલી હોવાથી તેઓ દરવાજાનો હાથો પકડીને લટકી રહ્યા. ગાડે આ બેસ્યું અને તેઓ

ભક્તને ઓળખતા હોવાથી તેમને અંદર બેસી જવા ઠણું. એટલે ભક્ત ગાડીમાં બેસી ગયા અને આગળના સ્ટેશને ઊતરી પડ્યા.

મોરબીથી નીકળીને એ સંઘ વઢવાણ પાસે આવેલા દૂધરેજ ગામે ગયો. ત્યાં મહારાજ શ્રીરઘુવરદાસજીસહિત રાસમંડળનો અતિથય આનંદ લોગવી ત્યાંથી મૂળી ગામે ગયો. ત્યાં સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના સાધુઓ નિષ્કુગાનંદજીનાં ભજનો સારા ગાતા હતા, તેમની સાથે આખી રાત્રિ ભગવદ્ભજનમાં વિતાવી. ત્યાંથી ગાંધાં તરફેતર મહાદેવ ગયાં. ત્યાં બે સંન્યાસીઓ રહેતા હતા; જેઓ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાની કથા સંભળાવતા હતા. એ સંન્યાસી એવા મધુરસ્વરે અને સરળ રીતે કથા કરતા કે ત્યાંથી ઊઠવાની ઇચ્છા જ યાચ નહિ. ત્યાં બે દિવસ રહી સંઘનાં માણસોએ ખૂબ આનંદ કર્યો અને પછી ત્યાંથી વિરમગામ આવ્યા. સ્ટેશને ઊતરી સર્વે ગામમાં જવાની તૈયારી કરતા હતા; એટલામાં પોલીસે, તેમની પાસે દાણચોરીનું મીઠું હોવાનાં આરોપ મૂકી તેમને મામલતદાર પાસે લઈ જવા જણાવ્યું. સંઘનાં માણસોએ પોલીસ સાથે ઝઘડો કરવાનું ઠીક માન્યું નહિ અને તેમાંના કેટલાક (પોલીસ સાથે) મામલતદાર પાસે ગયા. મામલતદાર પોતે વાડજ-કાશ્મીરી મહાદેવના ભક્ત હોવાથી ભૂપરભાઈને ઓળખતા હતા. તેમને બોલતાજ તેઓ ભેટી પડ્યા અને ઠણું કે: “તમે અહીં ઠંધાંથી?” ત્યારે ભક્તે જવાબ આપ્યો કે, “તમારા સિપાઈઓ પકડી લાવ્યા છે.” આ સાંભળી મામલતદાર સાહેબે ઠણું કે, “ચાલો સારું થયું. એ બહાને તમે મારે ઘેર પધાર્યો, તેથી આનંદ થયો.” પછી તેમણે એકિસ ઉઘાડી આપી અને સર્વેને ત્યાં ઉતારો આપ્યો. એમને પકડી લાવનાર પોલીસો પાસે પાણી વગેરે મંગાવી, રસોઈ બનાવરાવી સર્વેને જમાડ્યા. બીજે દિવસે તેમણે જમીને ત્યાંથી

વિદાયગીરી માગી અને પછી સર્વે અમદાવાદ આવ્યા.

એ સમયે દર મહિનાની પૂનમે અમદાવાદથી ભજનમંડળી વાડજ ભજન કરવા માટે જતી હતી અને ત્યાં જમીને રાત્રે ભજન-ક્રીડાન કરી સવારમાં શહેરમાં આવતી. એ નિયમ મુજબ એક પૂનમની રાત્રે ભજન-ક્રીડાન થઈ રહ્યા પછી મંદિરના મહંત શ્રીનારાયણગીરજાએ મંડળીનાં સર્વે માણસોને રાત્રે ને રાત્રે ઘેર આજ્યા જવા કહ્યું. કારણ પૂછતાં મહારાજે જણાવ્યું કે, “સવારમાં સાબરમતી-નદીમાં બારે પૂર આવશે અને તમારાથી જઈ શકાશે નહિ.” આ સાંભળી મંડળીનાં તમામ માણસો ઘેર આજ્યાં ગયાં. માત્ર મગનલાલ પટેલ નામના એક ભક્ત મહારાજની પાસે રહ્યા. મહારાજે તેમને પણ ઘેર જવા કહ્યું પરંતુ તેઓ ત્યાજ રહ્યા. પછી સવાર ચતાંજ નદીમાં પૂર ચઢવા લાગ્યું. પૂરનો વેગ એટલો તો પ્રબળ હતો કે, બપોર થતાં મુઘીમાં તો મહાદેવની જગામાં પણ પાણી ભરાવા લાગ્યું. આ જોઈ મહારાજે રસોઈની સઘળી સામગ્રી મંદિરના ધાબા ઉપર મોકલી દીધી. આખો દિવસ વીતી ગયો છતાં પાણીનો પ્રવાહ અટક્યો નહિ કે ઓછો થયો નહિ; પરંતુ ઊલટો વધવા લાગ્યો. સાંજ પડતાં મુઘીમાં તો મંદિરના ધાબા મુઘી પાણી આવી ગયું. આ જોઈને મગનલાલ પટેલ તો ગભરાઈ ગયા. મહારાજે ધાબા ઉપરજ રસોઈ બનાવી લઈ જમી લીધું. બીજા દિવસથી પાણી ઊતરવા માંડ્યું અને ત્રીજે દિવસે પાણી બિલકુલ ઊતરી ગયું. તે પછી મહારાજે માણસોને બોલાવીને મહાદેવની આસપાસ જામી ગયેલી રેતી કઢાવી સરખું કરાવ્યું. મગનલાલ પટેલ ત્યાં સાત દિવસ મુઘી રહ્યા.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ ભજન મંડળી દર મહિનાની પૂનમે વાડજ જતી હતી, ત્યારે બુધરભક્ત પણ તેમની સાથે જતા. મહારાજ શ્રીનારાયણગીરજા સાથે પરિચય વધ્યા પછી એક

દિવસ મહારાજે ભૂધર ભક્તને કહ્યું કે, “કોઈ પણ માણસ તમને ઘર રાખવા સંબંધી વાત પૂછતો આવે તો તમારે તેને ના પાડવી નહિ.” ત્યારે ભક્તે જવાબ આપ્યો કે, “એ તો ઠીક, પણ મારી પાસે રૂપિયા નથી તેનું શું?” મહારાજે જવાબ દીધો કે, “ભગવાન લોખાનાથ સૌ સારુંજ કરશે.”

આ વાત થયા પછી ખીજે દિવસે શેઠ છગુભાઈ અચ્ચાનક ભૂધરભાઈ પાસે આવ્યા અને તેમને ઘર રાખવા સંબંધી વાત કરી. મહારાજે જણાવ્યા મુજબ ભૂધર ભક્તે ઘર રાખવા હા પાડી. એટલે છગુભાઈ શેઠે રૂપિયા માગ્યા. ભક્ત પાસે એ સમયે માત્ર પચીસ રૂપિયા હતા તે તેમણે આપ્યા. શેઠે એ રૂપિયા લઈને આઠસો રૂપિયામાં ઘર વેચાણ લખી આપ્યું. પછી કહ્યું કે, “ખાકીના રૂપિયા તમને જ્યારે મળે ત્યારે આપજો.”

એ ઘરમાં પાણીનું એક ટાંકું હતું. તે વખતે શહેરમાં પાણીના નળ હતા નહિ, તેથી તેમાંથી આભુભાભુના માથાસોને પાણી પૂરું પાડવાનું કામ એમણે શરૂ કર્યું. જેને જેટલું જોઈએ તેટલું પાણી એ પૂરું પાડતા અને ટાંકામાં પાણી ખૂટતું ત્યારે પોતે નદીમાંથી ભરી મંગાવી એ ટાંકામાં રેડાવતા. આ રીતે દશેક વરસ સુધી ચાલ્યું હશે. શહેરમાં નળ શરૂ થયા પછી પણ ઘણા માણસો ભક્તને ઘેર પાણી લેવા આવતા. હાલ તો એ ટાંકું પુરાવી દેવામાં આવ્યું છે.

મકાન મળ્યા પછી ભૂધર ભક્તને દિનપ્રતિદિન શ્રીનારાયણ-ગીરજા મહારાજ પ્રત્યે શ્રદ્ધા વધવા લાગી. પૂનમના દિવસે એક વખત તેઓ વાડજ ગયા હતા, ત્યારે મહારાજને તેમણે ધ્યાનમાં બેઠેલા જોયા. જે ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં એ બેઠા હતા, એજ સ્થિતિમાં ત્રણ દિવસ વીતી ગયા; છતાં મહારાજ જરા પણ હાલ્યા નહિ કે મોટેથી કાંઈ બોલ્યા નહિ, આથી ભૂધર ભક્તના

તથા ત્યાં રહેતા બીજા માણસોના મનમાં એવી શંકા થઈ
દે, મહારાજે જરૂર સમાધિ ચડાવી હશે—અર્થાત્ એમના
આત્માએ દેહ તણ દીધો હોવો જોઈએ. છતાં વધુ ખાતરી
કરાવવા માટે નીલકંઠ મહાદેવનાં મોટા મહારાજને તથા
બીજા પણ દેટલાક સાધુઓને બોલાવ્યા. સર્વેને એકજ
અભિપ્રાય મળ્યો; એટલે એમની સમાધિ કરવાનો વિચાર નક્કી
કરીને તે મુજબની સઘળી ગોઠવણ કરવામાં આવી. ત્રણ વર્ષ
બાદ એ સમાધિ પાકી કરવાનું નક્કી થયું. તે મુજબ જ્યારે
ચણતર કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું, ત્યારે માટી કાઢતાં જાણે
તેઓ આજેજ વિદેહ થયા હોય એવો તેમનો દેહ જણાયો.
શહેરમાં આ વાત ફેલાઈ ગઈ અને તેમનાં દર્શન કરવા
હજારો માણસો આવ્યાં. પાંચ દિવસ સુધી સમાધિ ખુલ્લી
રાખવામાં આવી હતી.

આમ મહારાજશ્રીના વિદેહ થયા પછી તેમની ગાદી પર
આત્માનંદ સ્થામીને બેસાડવામાં આવ્યા. તેઓ પૂર્વાશ્રમમાં
નાગર પ્રાદ્યણ હતા અને કાશી જઈ એમણે સંન્યસ્ત ધારણ
કર્યું હતું. તેઓ ઘણાજ પ્રેમી અને ભગવદ્ભક્ત હતા. તેમને
સર્વ પ્રકારે સુયોગ્ય જાણી શ્રીનારાયણગીરજા મહારાજની ગાદી
સુપરત કરવામાં આવી.

રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?

નવરાત્રના દિવસોમાં એક વખત આસો સુદિ આઠમની રાત્રે
અસારવા—નીલકંઠ મહાદેવમાં શ્રીઅન્નપૂર્ણા માતાને હવન થતો
હતો. ભૂધર ભક્ત પાંચ-પચીસ માણસો સાથે દર્શનાર્થે પણ
આવેલા હતા. ઠંડીનું પ્રમાણ કંઈક વધુ જણાવાથી એક તરફ
થોડાંક લોકડાં સળગાવીને સર્વે તાપવા બેઠા. તેમાંનું એક
લોકડું પોહું હતું અને જાતે જાણુથી સળગતું હતું. એ પોલા-

જુમાંથી એક ઊંદર ફૂટકો મારી બહાર નીકળ્યો, એ જોઈને સર્વને આશ્ચર્ય થયું. બાળુમાંજ એક ફૂતરું બેસી રહ્યું હતું, તેણે પેલા ઊંદરને પકડવા તરતજ તરાપ મારી; પરંતુ એટલામાંજ ત્યાં બેઠેલાં માણસોના ચોરણકોરથી ફૂતરું ઊંદરને પડતો મૂકી નાહું અને ઊંદર પણ જીવ લઈને સામેની વાડ તરફ નાઠો; પણ સામેથી ઢોડી આવતા એક બિલાડાએ તેની ઉપર તરાપ મારી. તેજ વખતે પાછળથી આવેલા એક ફૂતરાએ બિલાડા ઉપર તરાપ મારી એટલે ઊંદર નાસી ગયો ! આમ ઊંદરને ત્રણ વખત કાળના મુખમાંથી બચેલો જોઈ બધા ઇશ્વરની દયાનો વિચાર કરવા લાગ્યા અને બોલવા લાગ્યા કે, “રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?”

x

x

x

x

ભૂધર ભક્તના મોટાભાઈ છગનલાલની લગભગ પિસ્તાળીસ વર્ષની ઉંમર થવા આવી હતી. તેમને નાની ઉંમરમાં એક દીકરો થયેલો. પણ ફૂતરું કરડવાથી મરી ગયો હતો. ત્યાર બાદ કાંઈ સંતાન નહિ હોવાથી તેમણે બીજું લગ્ન કરવા વિચાર કરેલો; પરંતુ એ વિચાર તરતને માટે તો મુલતવીજ રાખ્યો હતો.

સંવત ૧૬૪૩ ના ચોમાસામાં એક દિવસે ઘણો વરસાદ પડ્યો અને તે લાગલાગટ ત્રણ દિવસ મુધી એકધારે ચાલુ રહ્યો. એ વખતે ભૂધર ભક્તના મકાનની સામેના રસ્તાની બાળુના એક નાળામાં એક ડોશીમા અચાનક ફસાઈ પડેલાં. વરસાદને લીધે આ બનાવની કોઈને ખબર પડી નહિ અને બે દિવસ મુધી ડોશીમા એવી સ્થિતિમાં નાળામાંજ પડી રહ્યાં; ત્રીજે દિવસે ત્યાં યઈને ભૂધર ભક્ત જતા હતા તેમની નજર પડી. બાપને ઘેર આવી છગનલાલને તથા બીજાં માણસોને બોલ્યા અને ડોશીમાને બહાર કઢાવ્યાં. ડોશી તદ્દન બેશુદ્ધ હતા અને ચરીર પણ ઠંડું થઈ

ગયું હતું. છગનભાઈ ઠાશીને ઉપાડીને ઘરમાં લઈ ગયા. ત્યાં લાકડાં તથા છાણાંનો તાપ કરીને આખી રાત્રિ ઠાશીને ચેક કર્યો. ચોવીસ કલાક પછી ઠાશીમાને કંઈક શુદ્ધિ આવી, એટલે રાજા બનાવી ચમચા વડે તેમના ગોમાં ફેડવા માંડી. પછી ધીમે ધીમે ઠાશીમાની હાલત મુધરી. છગનભાઈની આવી સેવાથી પ્રસન્ન થઈને ઠાશીએ તેમને આશીર્વાદ આપ્યો કે, “જા, તારે ઘેર છોકરો થશે.” ત્યાર બાદ થોડાજ સમયમાં ઠાશીનો એ આશીર્વાદ કૃત્યો અને ફરી લગ્ન કરવાની ઉપાધિમાંથી છગનભાઈ છૂટી ગયા!

ડૉક્ટર નારાયણરાવનો પરિચય

સંવત ૧૯૫૩ માં અમદાવાદમાં પ્લેગ ચાલતો હતો. સ્થળે સ્થળે ક્વૉરેન્ટીનની (રોગવાળાં મનુષ્યોને જુદાં રાખવાનું સ્થળ) સ્થાપના થઈ હતી. એ વખતે ગાયકવાડની હવેલીમાં પણ એવું એક સ્થળ રાખવામાં આવ્યું હતું. ત્યાં નારાયણરાવ નામના એક સૌથી મોટા ડૉક્ટર હતા. દેવયોગે તેમને પણ તાવ લાગુ પડ્યો. એક દિવસ જાનુના ક્વૉરેન્ટીનમાં રહેલા એ મારવાડીઓનાં ભજનનો સુંદર ધ્વનિ પથારીમાં સુતાં સુતાં ડૉ. નારાયણરાવને કાને અથડાયો અને તે સાંભળીને એમને મનમાં શ્રદ્ધા હતપત્ર થઈ એમણે પોતાના મન સાથે એવો નિશ્ચય કર્યો કે, “મને જો સારું થઈ જશે તો હું ઘણા પ્રેમપૂર્વક શ્રીરામદેવજીનું ભજન કરાવીશ.”

શ્રીગુપ્તની કૃપાથી તેમનો તાવ ઊતરી ગયો અને થોડાક દિવસોમાં શરીર સારું થઈ ગયું. આથી શ્રીરામદેવજી પ્રત્યેની તેમની શ્રદ્ધામાં વધારો થયો અને પોતે પારી રાખેલું ભજનનું કામ કરાવવાની એમને ઇચ્છા થઈ. પરંતુ ભજન ઠોળી

પાસે કરાવવું એ પ્રશ્ન એમના મનમાં ઉત્પન્ન થયો. એમણે એવા ભજન કરનાર માણસોની શોધ કરવા માંડી. એક દિવસ તેઓ ભૂધરભાઈના મકાન પાસે થઈને જતા હતા ત્યારે ભગતને ઘેર ભજન ચાલુ હતું. એ સાંભળી ન.રાયણરાવ ડોક્ટર પણ અંદર ગયા અને થોડીવાર બેસીને ભજન સાંભળ્યાં. પછી જ્યારે ભજન પૂરું થયું, ત્યારે એમણે પોતાની ભજન કરાવવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. ભૂધરભક્તે તેમજ અન્ય ભક્તોએ તેમની એ ઇચ્છાને વધાવી લીધી. એટલે બીજે દિવસે એક-બે પટાવાળાને સાથે લઈ તેઓ ભૂધર ભક્તની પાસે આવ્યા. ભક્તના કપાળમાં ચંદનનું ત્રિપુંડ્ર બેઠાને ડોક્ટર સાહેબે ઘણાં વખાણુ કર્યાં અને રવિવારે પોતાને ત્યાં તેમની મંડળી સાથે આવવાનું આમંત્રણ આપી આપ્યા ગયા.

કરાવેલે દિવસે ભક્ત પોતાની મંડળીનાં માણસોને સાથે લઈને નાની રંગીલા પોળમાં ડોક્ટર સાહેબને ત્યાં ગયા. એક તો એ મોટા માણસ હતા અને વળી હોદ્દદાર એટલે પૂછવું જ શું? આ લોકો પોતાને ત્યાં શા માટે આવ્યા હશે તે એ પોતે પણ બૂલી ગયા અને પૂછ્યું: “તમે કેમ આવ્યા છો?” આ સાંભળી ભગતે જવાબ દીધો કે, “તમે અમને આમંત્રણ આપી ગયા છો તે સુજળ અમે ભજન કરવા માટે આવ્યા છીએ. શું એ વાત તમે બૂલી ગયા?”

ડોક્ટર સાહેબ બોલ્યા:—“હા, ખરાબર છે. તમને શ્રીરામ-દેવજીનાં ભજન આવડે છે?”

ભૂધર ભક્તે જવાબ આપ્યો: “તમે કયા રામદેવજીની વાત પૂછો છો?”

આ વાત સાંભળી ડોક્ટર સાહેબ આશ્ચર્ય પામ્યા અને તેમણે સામે પ્રશ્ન કર્યો કે, “રામદેવજી કેટલાક છે?”

ત્યારે ભકતે કહ્યું કે, “એક રામદેવજી તો અયોધ્યામાં થઈ ગયા, ખીન્ન રણજી (ગામ)માં થઈ ગયા, ત્રીજા મથુરામાં થયા, અરે, રામદેવજી તો ઘટઘટમાં વ્યાપી રહેલા છે, પરંતુ તમે કયા રામનું ભજન કરવાની વાત કરો છો?”

ભક્તની આ વાત સાંભળી ડૉક્ટર સાહેબ વિચારમાં પડી ગયા. ભક્તને શો જવાબ આપવો તે તેમને સમજાયું નહિ, એટલે છેવટે કહી દીધું કે, “તમે જે રામના ભજન ગાતા હો, તેમાનું એકાદ સભળાવો એટલે પછી હું નિર્ણય કરી શકીશ.”

આ સાંભળી મડળીના ઘઘા માણસો ત્યાજ જમીન ઉપર બેસી ગયા ડૉક્ટર સાહેબ પલગ પર બેઠેલા હતા ભક્તોએ ભજનની શરૂઆત કરી —

“સગળી સહિયરો આવોને આ ગરબે ખેલીએ રે,
જેથી મળિયે આપણે ત્રણે જીવનના નાથને રે;
કુળનું કામ, લોકની લાજ-મર્યાદા મૂકીએ રે.”

ભજન પૂરું થયું એટલે ડૉક્ટર સાહેબે કહ્યું કે, “હવે એનો અર્થ સમજાવો.” ભૂધર ભકતે એ ભજનનો અર્થ સમજાવવા માડ્યો, પરંતુ ડૉક્ટર સાહેબ સમજી શક્યા નહિ કારણ કે એ વિષય એમને પોતાની સમજશક્તિ બહારનો લાગ્યો હોવો જોઈએ ત્યાર પછી ભકતે તેમને જણાવ્યું કે, “તમારા મહોલ્લાના ખીન્ન માણસોને ભજન સાંભળવા બોલાવો.” એટલે સાહેબે પટાવાળાને મોકલીને મહોલ્લાના માણસોને લેવા કહ્યો.

ભજન સાંભળવા આવનાર માણસોમાના કેટલાકે ડૉક્ટર સાહેબને જણાવ્યું કે, “આ ભક્તમડળી જમીન પર બેઠી છે તે ચોગ્ય નથી, નીચે કઈક પાથરીને એમને બેસાડવા જોઈએ.” આ સાંભળી ડૉક્ટરે આદરે પથરાવી અને આસન આપ્યા.

ફરી પાછું ભજન શરૂ થયું; આ વખતે તો ડૉક્ટર પણ પલંગ પરથી ઊઠીને આસન પર સૌની સાથે બેસી ગયા.

કેટલીક વાર સુધી ભજનની રમઝટ ચાલ્યા પછી એક ભક્તે ડૉક્ટરને સમજ પાડી કે, “આ બધા આપણે ઘેર ભજન કરવા માટે પધારેલા છે; માટે ભક્તોની પૂજા થવી જોઈએ અને ભગવાનને નૈવેદ્ય (પ્રસાદ) ધરાવવું જોઈએ.” ડૉક્ટરને એ વાત પણ ઠીક લાગી અને તરતજ તેમણે ફૂલહાર મગાવ્યા તથા દૂધ, ખરફી, પેંડા વગેરે મંગાવી સર્વેને પ્રસાદ વહેંચ્યો. તે પછી ઘણાંખરાં માણસો ત્યાંથી ઊઠી ચાલ્યા ગયા. બાકીનાં જે બેઠેલા હતાં તેમને ડૉક્ટર સાહેબે પૂછ્યું કે, “તમે ભજન તો સારા ગાયાં; પરંતુ મને પરમેશ્વર કેવી રીતે અને ક્યારે મળે, તે જણાવી શક્યો?” આ સાંભળી એક ભક્તે કહ્યું કે, “એ વાત તો સાહેબ, તમે કોઈ સંત-મહાત્માને પૂછજો, તે તમને રસ્તો બતાવશે.” ડૉક્ટર સાહેબે આ વાત સાંભળીને તરતજ પટાવાળાને હુકમ કર્યો કે, “કોઈ મારા સંત-સાધુને પકડી લાવો.”

બીજે દિવસે નદીએથી સ્નાન કરીને પાછા વળતા શ્રીરામ-બાવા, પટાવાળાની નજરે પડ્યા. પટાવાળાએ તરતજ તેમને જણાવ્યું કે, “તમને ડૉક્ટર સાહેબ બોલાવે છે.” પરંતુ રામ-બાવાએ તો જવાબ આપ્યો કે, “મારે તેમની પાસે આવવાની શી જરૂર છે? મને કોઈ પ્રકારનું દરદ થયું નથી; જો તેમને કંઈ કામ હોય તો મારી પાસે આવે.”

પટાવાળાએ જઈને ડૉક્ટરને એ વાત જણાવી. એ સાંભળી ડૉક્ટર નવાઈ પામ્યા અને એ સાધુની સુલાકાત લેવાનું પોતાના મન સાથે નહીં કર્યું. મહારાજ તો પોતાના નિત્ય નિયમ મુજબ નદીએ સ્નાન કરવા માટે જતા હતા. બીજે

તમારી ઇચ્છા હશે તો પાંચ દિવસમાં પણ પૂરું થઈ શકશે ” અને ખરેખર પાંચજ દિવસમાં તેમણે પ્રક્રિયા સાથે પંચીકરણ ભણાવવાનું કામ પૂરું કર્યું. તે પછી “વિચાર ચંદ્રોદય ” વાંચવાનું શરૂ કર્યું. તેમાં કામિની-ત્યાગનું વર્ણન વાંચતાં વાંચતાં ડૉક્ટર સાહેબને ખરેખરો વેરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો; તેમણે પોતાના પત્નીને જણાવી પણ દીધું કે, “આજથી આપણો પતિ-પત્નીનો સંબંધ પૂરો થાય છે. આપણે બન્ને એક માથે સાચા મિત્રની માફક રહીશું અને પરમાત્માના ભજનકીર્તનમાં આપણી બાકીની જિંદગી આનંદપૂર્વક ગુજરીશું.” તેમનાં પત્નીએ પણ એમાં પોતાની સંપૂર્ણ અનુમતિ દર્શાવી; એટલે તરતજ માદરપાટ મંગાવી એ દંપતીએ શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરી લીધાં.

દિવસે દિવસે સંમાર ઉપરની આમંત્રિત દૂર થતાં આ દંપતીનો લક્ષ્મી ઉપરનો મોહ પણ દૂર થવા લાગ્યો. ડૉક્ટરનાં પત્નીએ એક દિવસ તેમને કહ્યું કે, “મારા સોના-ચાંદીના જે દાગીના છે, તે તમામ વેચીને ધર્મોદા કરી નાખો.” એ વાત ડૉક્ટરને ગળે જિતરી ગઈ અને તરતજ તમામ દાગીના તેમણે બજારમાં વેચી દીધા. એનાં જેટલાં નાણાં આવ્યાં તે તમામ તેમણે પટેલ આશારામ અને પટેલ યુલાખીદાસ નામના બે ભક્તોને પરોપકારનાં કામોમાં ખર્ચવા સારું મોંઝ્યાં. તદુપરાંત પોતાની સ્થાવર-જંગમ મિલકત તથા રોકડ સિલક હતી તે પણ તેમને સોંપી દીધી.

આ રીતે પોતાની તમામ માલ-મિલકતની ધર્મોદાના કાર્યમાં વાપરવાની ગોઠવણ કરી, બન્ને પરમાનંદમાં મગ્ન રહેવા લાગ્યાં. એ સમયે આત્માનંદ સ્વામી ભૂધર ભક્તને ત્યાં હંમેશાં આવતા હતા અને ‘આત્મપુરાણ’ તથા ‘શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા’ તેમને બજાવતા હતા. શ્રીરામગાથા પણ એ સમયે

તેમને ત્યાં આવતા હતા; એટલે નારાયણરાવ ડોક્ટરે પણ ત્યાં આવવાનું શરૂ કર્યું અને સત્સંગનો લહાવ લૂંટવા માંડ્યો.

એ રીતે દોઢેક માસ પસાર થઈ ગયો એટલે ડોક્ટર સાહેબના ઉપરી અધિકારી તરફથી એવી મતલબનું લખાણ આવ્યું કે, “તમારું કામ સંતોષજનક થતું નથી.” એટલે ડોક્ટરે એનો જવાબ વાળતાં લખી જણાવ્યું કે, “નોકરી કરવાની મારી ઇચ્છાજ નથી એટલે પેન્શનનો બંદોબસ્ત થવો જોઈએ.” આ જવાબ વાંચી એમના ઉપરી અધિકારીએ એમને લાહોર-ફરૂખા બોલાવ્યા. નારાયણરાવ પોતાનાં પત્નીને સાથે લઈને ત્યાં ગયા અને પેન્શનનો બંદોબસ્ત કર્યો. પરંતુ ત્યારબાદ થોડાજ દિવસ ત્યાં રોકાયા અને એકાએક તેમનો દેહ ત્યાંજ પડી ગયો. તેમનો અમર આત્મા અમરધામને પંથે પ્રયાણ કરી ગયો.

તેમની મરણક્રિયા કરીને તેમનાં પત્ની લાહોરથી અમદાવાદ આવ્યા અને ભૂધર ભક્તને સર્વ વાત કહી સંભળાવી પતિની ઉત્તરક્રિયા કરવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. ભૂધર ભક્તે તેમની ઇચ્છા સુજળ શહેરના બ્રાહ્મણોની ચોરાશી જમાડવાની સર્વ તૈયારી કરવાની ગોઠવણ કરી આપી; પરંતુ એ ઇચ્છા પાર પડે તે પહેલાં એટલે કે તેમના પતિના અગિયારમાને દિવસેજ એ પ્રેમાળ પત્નીનો આત્મા પણ પતિ પાછળ પરલોક પ્રયાણ કરી ગયો. અને પછી તો એ જાનેની ઉત્તરક્રિયા બીજાં મનુષ્યોએ સંભાળપૂર્વક સમાપ્ત કરી.

આમ એ જાને સરળ હૃદયનાં પરમભક્તની જીવનયાત્રા સમાપ્ત થઈ.

શ્રીરામ મહારાજ સાથેનો પરિચય

શ્રીરામ મહારાજ મૂળ તો ગામ વાલમના હતા. વાલમથી

અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે ભગત ભૂધરભાઈનું ઘર પૂછતા પૂછતા આવેલા. એ સમયે એમની સાથે બીજા સંન્યાસીઓ પણ હતા. તેઓ સર્વે ભૂધર ભક્તના મકાન પાસે આવ્યા અને શ્રીગીર-ધર કવિના કુંડળિયા ગાતા ગાતા બહાર બિલા રહ્યા. એ સાંભળી ભક્તના ઘરનાં તમામ માણસો બહાર આવ્યાં અને એ સર્વે સંતોને ઘરમાં બોલાવી આસન આપી બેસાડ્યા. તે પછી શ્રીરામ મહારાજે ‘આઘ શંકરાચાર્ય’ અને ‘તત્ત્વબોધ’ નામનાં બે પુસ્તકો પોતાની સાથેના બે સંન્યાસીઓને અપાવ્યાં અને સર્વેને વિદાય કર્યાં. પછી રામમહારાજે ભક્તને કહ્યું કે, “મારે તો હવે અમદાવાદમાં જ રહેવું છે, પરંતુ ગૃહસ્થના ઘરમાં રહેવાય નહિ માટે મને બીજી કોઈ યોગ્ય સગવડ કરી આપો.” એ વાતચીત ચાલતી હતી તેવામાં સુરશ્યામ મહારાજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તે અચરતલાલ વૈરાગીના અન્નક્ષેત્રમાં રહેતા હતા. તેમણે શ્રીરામ મહારાજને અન્નક્ષેત્રમાં રહેવાની સગવડ કરી આપી. આ રીતે રામ-મહારાજ અન્નક્ષેત્રમાં રહેતા અને દરરોજ સાંજના ભૂધરભાઈને ત્યાં કથામાં આવતા તથા સવારમાં શ્રીસરયુદાસ મહારાજની કથામાં જતા હતા.

એક દિવસ પ્રેમદાસ નામના એક સંન્યાસી શ્રીરામ મહારાજને મળવા માટે ભૂધર ભક્તને ઘેર આવેલા. તેઓ અધ્યાત્મ રામાયણની કથા સારી રીતે કહેતા હતા અને શ્રીરામ મહારાજના ગુરુભાઈ હતા. અમદાવાદ આવ્યા પછી એમણે પણ અહીં જ રહેવાનું પસંદ કર્યું અને હુણસાવાડમાં રહેતા પ્રબળપતિ હીરા સ્વામીને ત્યાં મુકામ કર્યો. આ પ્રેમદાસસ્વામી પણ ભૂધર ભક્તને ત્યાં સાંજની કથામાં હાજરી આપતા અને પાછળથી ત્યાં જ સાંજના સમયે અધ્યાત્મ રામાયણની કથા કહેવાની તેમણે શરૂ કરી હતી.

આ કથાનો ઘણાં સ્ત્રી-પુરુષો લાભ લઈ શકે એ સારું

પ્રેમદાસ મહારાજે કથાનો સમય બદલીને સ્વારનો રાખ્યો; પછી રાત્રે કથા વાંચવા માટે ગામ નાયકના એક ચુનીલાલ નામના પંડિતને બેસાડયા. બારેક માસ તો આ પ્રમાણે ચાલ્યું હશે; તે પછી એક દિવસ ચુનીલાલ પંડિતને કાંઈ કારણસર બહાર-ગામ જવાનું થયું. આથી તેમની જગ્યાએ કથા વાંચવાને માટે શ્રીરામ મહારાજને બેસાડવામાં આવ્યા.

ત્રણેક દિવસ પછી ચુનીલાલ પંડિત પાછા આવ્યા અને લક્ષ્મણે ત્યાં કથાના સમયે હાજર થયા. એ સમયે શ્રીરામ મહારાજે કથા શરૂ કરી દીધી હતી. એટલે ભૂધર ભક્તે પંડિતને જણાવ્યું કે, “આજનો દિવસ શ્રીરામ મહારાજ ભલે કથા વાંચતા, તમે આવતી કાલથી વાંચવાનું શરૂ કરજો.” આ સંભળી પંડિતને માઠું લાગ્યું અને બીજે દિવસે તેઓ કથામાં આવ્યાજ નહિ. આથી શ્રીરામ મહારાજે હંમેશાં કથા કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું.

પરંતુ ચુનીલાલ પંડિતનો ક્રોધ આટલેથીજ અટક્યો નહિ. તેમણે અન્નક્ષેત્રમાં શુભાબળાધને શ્રીરામ મહારાજ વિરુદ્ધ આડું-અવળું સમજાવવા માંડ્યું અને મહારાજનું આસન ત્યાંથી ખસેડવાની યુક્તિઓ રચી. આખરે તે ફાવ્યા અને એક દિવસ રાતના નવ વાગે રામમહારાજને પોતાનો સુકામ ત્યાંથી ઉપાડવો પડ્યો. રાત્રિના સમયે એકાએક કથાં જવું તેની તેમને ચિંતા થવા લાગી. તેમણે ભૂધર ભક્તને બોલાવી કહ્યું કે, “હાલ ને હાલ કાંઈ બીજી ધર્મશાળામાં સગવડ કરાવી આપો.” ભક્તે તરતજ શાહપુર-સત્યનારાયણના મંદિરમાં તેમનું આસન મોકલાવ્યું અને ત્યાંજ રહેવાનું નક્કી કરી આપ્યું.

બીજા દિવસે મહારાજ ભક્તને ત્યાં આવ્યા અને તેમને કહ્યું કે, “ચુનીલાલ પંડિતનો જે શો અપરાધ કર્યો છે, કે

જેથી તેમણે આવી ખટપટ ઊભી કરી? તેમ છતાં મારાથી જો કંઈ પણ અપરાધ થયો હોય તો તમે માફી અપાવો.” આ વાત સાંભળી ભૂધર ભક્તે ચુનીલાલને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા. શ્રીરામ મહારાજ પણ ત્યાં હાજર હતા. ભક્તે પંડિતજીને બેસવા માટે આસન આપ્યું; પરંતુ પંડિતજીએ તેનો અનાદર કયો અને શ્રીરામ મહારાજની ગાદી ઉપર બેસી ગયા. શ્રીરામ મહારાજે એ વાત ધ્યાનમાં લીધી નહિ અને ઊભડી તેમની પ્રદક્ષિણા કરી તેમને પગે પડ્યા. આટલું કરવા છતાં પંડિતજીનું મન માન્યું નહિ અને તેમણે જણાવ્યું કે, “તમે સાતે જણા (તે વખતે ત્યાં સાત માણસો હાજર હતા) એકેક રૂપિયો ભેટ મૂકે તો હું શ્રીરામ મહારાજને ક્ષમા આપું.” આ સાંભળી સર્વે નિરાશ તો થયા, પરંતુ શ્રીરામ સ્વામીને ક્ષમા અપાવવા સારુ તેમણે સર્વેએ એકેક રૂપિયો ભેટ મૂક્યો. એટલે ચુનીલાલ પંડિતે શ્રીરામ સ્વામીને ખુશી થઈને ક્ષમા આપી.

આ બનાવ બની ગયા પછી ભૂધર ભક્તે પંડિતજીને કયા કહેવા માટે ફરી બોલાવ્યાજ નહિ. શ્રીરામ મહારાજ તો હંમેશની માફક ત્યાં આવતા અને ભક્તના પુત્ર ઉત્તમભાઈ, જેયંદભાઈ તથા તેમની માથેના બીજા મ્રાથીઓને ‘વિચાર અંદ્રોહય’ની પ્રક્રિયાઓ શીખવતા.

અચરતલાલના અન્નક્ષેત્રમાંથી શ્રીરામમહારાજે પોતાનું આસન ખસેડ્યા બાદ શુભાળબાઈને તેમની સેવાની કિંમત સમજાવવા લાગી. તેમને સમજાયું કે, આ કામ ‘જોડું’ થયું અને મહારાજને પાછા લાવવા જોઈએ. આથી મુરશ્યામજી, મહારાજ સરયુદાસજી, શિવાનંદજી તથા મનોરભારતી વગેરે મહારાજાએને ગાયે લઈને શુભાળબાઈ શ્રીરામ મહારાજને તેડવા ગયાં. તેમને પગે પડી વારંવાર માફી માગી અને પોતાની

ભૂલ કબૂલ કરી; છતાં શ્રીરામ મહારાજે અન્નક્ષેત્રમાં પાછા ફરવાની નાજ પાડી. મહારાજે બ્યારે કોઈ પણ પ્રકારે માન્યું નહિ ત્યારે શુલાભખાઈ ભૂધર ભક્ત પાસે આવ્યાં અને તેમને વિનંતિ કરી કે, “તમે મહારાજને સમજાવો.” ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે, “એમને માટે આજ સુધી નહિ અને હવે તમને એકાએક કયાંથી એટલું બધું લાગી આવ્યું કે, આજ એમને પાછા લઈ જવા માટે તૈયાર થયાં છો?”

શુલાભખાઈએ જવાબ આપ્યો કે, “એમની સેવાની ખરી કિંમત આજેજ અમને સમજાઈ છે. એમનું શરીર સો વરસ જેટલું વૃદ્ધ છતાં સવારના ચાર વાગે બિઠીને એ અન્નક્ષેત્રની જગ્યા સાફ કરતા હતા, આનુષાંગિકાં દૂધાં-લંગડાં તથા સંત-સાધુઓનાં કપડાં નદીએ ધોઈ લાવીને તથા તેમનાં મળમૂત્ર ધોઈને સેવા કરતા હતા. તે કોઈનું પણ કામ કરી છૂટતા. મને આજ સુધી એ વાતની ખબર હતી નહિ. આવા મહાત્મા સાધુનું આસન અન્નક્ષેત્રમાંથી ઉપડાવવાથી સર્વે નિરાશ થાની ગયાં છે.”

આ સાંભળી ભૂધર ભક્તે શ્રીરામ મહારાજને અન્નક્ષેત્રમાં પાછા પધારવા વીનવી બેસું; પરંતુ મહારાજની મરજી નહિ હોવાથી તેમને પણ નિષ્ફળતાજ મળી.

શાહપુર-સત્યનારાયણના મંદિરમાં રહ્યા પછી પણ શ્રીરામ સ્વામીનું સેવાનું કામ તો રાતદિવસ ચાલુજ હતું. દરરોજ સવારના તે શ્રીસરયુદાસ મહારાજની કથામાં જતા અને પછી ભૂધર ભક્તને ત્યાં કથા વાંચવા આવતા. એ રીતે આઠ વર્ષ આનંદપૂર્વક વીતી ગયાં. એ પછી એમના સાથી અને ભક્તને ત્યાં સમાયણીની કથા વાંચવા આવનાર શ્રી. પ્રેમદાસ મહારાજનો સ્વર્ગવાસ થયો. શ્રીરામ મહારાજે એમની ઉત્તરક્રિયામાં

ભંડારો કરવાનો વિચાર કર્યો અને શાહપુર-નવી પોળમાં રહેતા શંકરલાલ ભક્તને એ ઇચ્છા જણાવી. તેમણે મહારાજને અગિયાર રૂપિયા આપ્યા અને બાકીની જરૂરી ગોઠવણ પણ કરી. પરંતુ મનુષ્ય ધારે છે કાંઈ ને પ્રભુ કરે છે કાંઈ. જે દિવસે ભંડારો થવાનો હતો, તેના બેએક દિવસ અગાઉ જ શ્રીરામ મહારાજ એકાએક દેવલોક પામ્યા. પરલોકમાં પણ જાણે તેઓ સાથે રહેવા ઇચ્છતા હોય, તેમ આ નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરી તેઓ ચાલ્યા ગયા. શ્રીરામ મહારાજે ૧૦૫ વરસ જેટલી મોટી ઉંમરે દેહત્યાગ કર્યો હતો. પછી એ બન્ને મહારાજની પાછળ એકમાથે ભંડારો કરવામાં આવ્યો.

સોની ભક્ત પાનાચંદનો પરિચય

પાનાચંદ નામના એક સોની ભક્ત સાથે પણ ભૂધર ભક્તને સારો પરિચય થયેલો. એ ભૂધર ભક્તને ત્યાં હંમેશાં યોગવાસિષ્ઠની કથા સાંભળવા આવતા હતા. હંમેશના કથાશ્રવણથી તેમને ઘણીજ નાની ઉંમરમાં આ સંસાર પ્રત્યે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થઈ ગયો અને એક દિવસ તો તેમણે મન્યાસદીક્ષા લેવાની ઇચ્છા પણ ભૂધર ભક્તને જણાવી. ભક્તે જણાવ્યું કે, "તમારી ઉંમર હજી ઘણી નાની છે, તમે હજી સંન્યાસ લેવાને લાયક થયા નથી, વળી તમારે ગૃહસ્થાશ્રમ લોગવવાનો બાકી છે અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યા સિવાય સંન્યાસ લેવાનો ધર્મશાસ્ત્રોનો પણ મત નથી." પણ પાનાચંદના ગળે આ વાત ઊતરી નહિ. ત્યારે ભક્તે કહ્યું કે, "તમારા પિતા જો તમને રજા આપતા હોય તો બહે સંન્યાસ ગ્રહણ કરો."

તે પછી પિતાની રજા મેળવીને પાનાચંદ ભૂધર ભક્ત પાસે આવ્યા અને પોતાની મહિમ જણાવવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. ભક્તે કહ્યું કે, "જો તો તમે ઠાઈ મહાત્માને ચોધી કાઢીને તેમની પાસે બહો." આ સાંભળી તેઓ ગામ કડી ગયા

અને ત્યાંથી લૈરવાનંદ સ્વામીને બોલાવી લાવી પોતાને ઘર રાખ્યા અને તેમની પાસે મહિમ્ન લણવા માંડ્યું.

જો રીતે આજો દિવસ વાચન-અધ્યયનમાં ગાળી, રાત્રે પાનાચંદ લક્ષ્મણ તથા લૈરવાનંદ સ્વામી બંને ભૂધર લક્ષ્મણને ત્યાં કથા સાંભળવા આવતા. જોકે દિવસ ભૂધર લક્ષ્મણે પોતાને ત્યાં ભિક્ષા લેવા માટેનું શ્રીલૈરવાનંદ સ્વામીને આમંત્રણ આપ્યું. સ્વામીએ જણાવ્યું કે, “જ્યારે મારી ઇચ્છા થશે ત્યારે જોકે દિવસ હું જરૂર ત્યાં આવીશ.” તે પછી જોકે દિવસે સાંજના સાત વાગે સ્વામી લક્ષ્મણને ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને કહ્યું કે, જે કંઈ તૈયાર હોય તે મને પીરસી દો. જો સમયે ખીચડી તૈયાર હતી તે પીરસી અને સાથે દૂધ આપ્યું. જમી પરવારીને સ્વામીજી કથા સાંભળવા બેઠા. નિત્યના જો કાર્યક્રમથી પરવારી સ્વામીજીએ રાત્રે શયન પણ ત્યાંજ કર્યું.

રાત્રે વાતો કરતાં સ્વામીજીએ લક્ષ્મણને કહ્યું કે, “ભગત ! જોકે વાત સાંભળો. મારું આ શરીર પડી જાય તો તેને જળ-સમાધિ હૃદયસ્વરૂપ કરજો અથવા તો મારા શબને ઊંડા પાણીમાં પધરાવજો અથવા નદીની લેખડમાં ઝુકા જેવું બનાવી તેમાં સ્થાપજો.” લક્ષ્મણે કહ્યું કે, “તમારું શરીર અહીં હશે અથવા જ્યાં હશે ત્યાંથી અહીં લાવી શકાયો તો તેની વ્યવસ્થા આપની ઇચ્છા સુજળ થશે.”

મંગળ લક્ષ્મણ સાથેનો પરિચય

મંગળ લક્ષ્મણ કડીમાં રહેતા અને તે જોવાતો સંતોષી હતા કે, તેમની પાસે જ્યાંસુધી પૈસા પહોંચતા ત્યાંસુધી તે કામ કરતા નહિ. જ્યારે તેમની પાસે પૈસા ખૂટે ત્યારે તે કામ કરતા અને તેનાં નાણાં પહોંચે ત્યાંસુધી બીજું કામ હાથ પર નહિ લેતા,

આખો દિવસ ઇશ્વરલજ્જનમાં તથા ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવામાંજ ગાળતા. તેમના ઘરમાં તે પોતે, તેમનાં પત્ની શિવકેર તથા પુત્ર વિઠ્ઠલદાસ મળી કુલ ત્રણ માણસ રહેતાં હતાં. શ્રીભૂધરવાનંદ સ્વામી-જી આંહીથી કડી ગયા ત્યારે આ લક્ષ્મણે ત્યાંજ મુકામ કર્યો હતો. એવામાં મંગળદાસ દેવલોક પામ્યા. તેમનાં પત્ની શિવકેર અમદાવાદ આવ્યાં અને ભૂધર લક્ષ્મણે જણાવ્યું કે, “મંગળ લક્ષ્મણ દેવલોક પામ્યા છે અને તેમની ક્રિયા કરવા જેટલા મારી પાસે પૈસા નથી. લકતે એ સંભળી ક્રિયા કરવા પૂરતી રકમ આપવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી; પરંતુ શિવકેરે તે સ્વીકારવા ના પાડીને કહ્યું કે, “મારી પાસે સોના-ચાંદીના દાગીના છે તે વેચી આપો; તેની જે કાંઈ રકમ આવશે તેમાંથી હું તેમની ઉત્તરક્રિયા કરીશ.”

ભૂધર લકતે તેમ કરવા ના પાડી, પરંતુ શિવકેર એકનાં જો ન થયાં. આખરે તેમની મરજી પ્રમાણેની ગોઠવણુ લકતે કરી આપ્યા પછી તે કડી પાછાં ગયાં. પરંતુ પતિના અગિયારમાને દિવસેજ તે દેવલોક પામ્યાં અને મંગળ લક્ષ્મણની ઉત્તરક્રિયા અપૂર્ણ રહી.

માતાના મરણુ બાદ તેમનો પુત્ર વિઠ્ઠલદાસ પાછો નાણાંની જોગવાઈ કરવા માટે ભૂધર લક્ષ્મણે ત્યાં આવ્યો. સર્વ પ્રકારની ગોઠવણુ કરી કડી પાછો ગયો અને માતાપિતાની ક્રિયા કરી. એ ક્રિયા સંપૂર્ણ થયાને ત્રણેક દિવસ થયા ત્યાં તે એ લક્ષ્મણકુટુંબનું એકનું એક રત્ન-વિઠ્ઠલદાસ પણ આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા.

આમ એ કુટુંબનાં ત્રણે માણસો એક પછી એક સ્વર્ગસ્થ થવાથી સ્વામી ભૂધરવાનંદજી એકલા પડ્યા. એથી કેટલાક પાટીદાર લકતે તેમને માથાસોર ગામે લઈ ગયા. ત્યાં ગયા પછી પંદરેક

દિવસમાં એમનો દેહ પણ પડી ગયો. મરતી વખતે સ્વામીજીએ પોતાની સમીપનાં માણસોને જણાવેલું કે, “આ શરીરને અમદાવાદ લઈ જવું અને તેની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ ભૂધર ભક્તને સોંપવું.” એ મુજબ સ્વામીજીના મૃતદેહને પાલળીમાં બેસાડી અમદાવાદ લાવવામાં આવ્યો. ભૂધર ભક્તે સ્વામીજીની ઇચ્છા મુજબ તેમના શરીરને, નદીકાંઠે એક લેખક ઠેરાવીને તેમાં શુદ્ધ બનાવી તેમાં પધરાવ્યું હતું.

મૂંડિયા બાવાનો પરિચય

એક દિવસ ભૂધર ભક્તને ત્યાં બજન થતું હતું, તેવામાં અચાનક ત્યાં મૂંડિયા બાવા આવી ચડ્યા. એ એજર ગામના વતની હતા અને ભૂધર ભક્ત જ્યારે દ્વારકાની યાત્રાએ ગયેલા ત્યારે એમની મુલાકાત થયેલી. ત્યાં મૂંડિયા બાવાએ ભક્તિલાવનો ઘણો સારો અત્સંગ કરાવેલો હોવાથી ભૂધર ભક્ત તેમને ભૂલી ગયા નહોતા. તેમને મળીને મૂંડિયા બાવા પોતે પોતાના મુકામ પર જવા તૈયાર થયા. એ વખતે તેમની સાથે ખીજ આશરે ચાલીસેક સાધુ હતા અને એ સર્વેએ સત્કથપિના આરે મુકામ કરેલો હતો.

નીકળતી વખતે ભક્તે પોતાને ત્યાં લિક્ષા લેવાની તેમને વિનંતિ કરી. ત્યારે મહારાજે જવાબ દીધો કે, “કેઈક દિવસ આવીશું.” થોડી રસોઈ કરી ઘણા માણસોને જમાડવા એવી યોગસિદ્ધિનું આ મૂંડિયા સ્વામીને અભિમાન હતું.

તે પછી એક દિવસે મહારાજને લિક્ષાનું આમંત્રણ આપી ભક્તે પોતાને ત્યાં દૂધપાક-પૂરીની રસોઈ કરાવી. આ મૂંડિયા બાવાનો એવો નિયમ હતો કે, તેઓ જ્યાં લિક્ષા માટે જાય ત્યાં રસ્તામાં જે કેઈ સંત-સાધુ મળે તેમને પણ સાથે

લેતા બંધ. જ્યારે તે ભિક્ષા માટે પધાર્યા, ત્યારે તેમની સાથે લગભગ દોઢસો સાધુઓ હતા. આ સર્વેને જોયા છતાં ભૂધર ભક્ત ગભરાયા નહિ અને મહાત્માને કહ્યું કે, “તમે સર્વે જન્મવા બેસી બંધો !” રસોઈ તો માત્ર ચાલીસ-પચાસ માણસો જમી શકે એટલી જ તૈયાર કરાવેલી હતી; છતાં મહાત્માએ સર્વે સાધુઓને જન્મવા બેસાડ્યા અને પોતે જોટલા ઉપર આસન નાખી બેઠા. આ વખતે ત્યાં યદ્યપિ જતો-આવતો કોઈ પણ સાધુ જો તેમની નજરે પડતો, તો તેને પણ બોલાવીને તરત જ જન્મવા બેસાડી દેતા. આ રીતે ચાલીસ માણસની રસોઈમાંથી પોતાના યોગબળથી એ મહાત્માએ લગભગ બસો માણસ જમાડ્યા. સર્વે જમી રહ્યા બાદ મહાત્માએ ભક્તને પૂછ્યું કે, “હવે કોઈ જન્મનાર બાકી છે ?” ત્યારે ભૂધર ભક્તે કહ્યું કે, “આપણે બેજ બાકી છીએ.” મહાત્માએ જણાવ્યું કે, “મને મારા પાત્રમાં ભિક્ષા આપો અને તમે પણ જમી લો.” ભક્તે તેમના કહેવા પ્રમાણે કયું. એવામાં બેત્રણ બીજા સાધુ ત્યાં આવી ચડ્યા. તેમને જોઈ ભૂધર ભક્તે મહારાજને જણાવ્યું કે, “હવે આમને આપી શકીએ એવું કંઈ વધુ જણાતું નથી.” મહારાજે કહ્યું કે, “ઝોરડીના ખૂણામાં તપેલીમાં દૂધપાક ને પૂરી છે, તે લાવી એમને આપો.” ભૂધર ભક્તે ઝોરડીમાં જઈને જોયું તો, મહારાજના કહેવા મુજબ નીકળ્યું. ભક્તના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. પછી તે લાવી તેમણે સાધુઓને જમાડ્યા. તે પછી મૂઠિયા મહારાજે ત્યાંથી વિદાય લીધી.

પૂજ્ય સરયુદાસ મહારાજ સાથેના કેટલાક પ્રસંગો

પૂજ્ય સરયુદાસ મહારાજે પ્રેમ દરવાજા પાસે એક પતરાંનું છાપરું બંધાવવાનું કામ શરૂ કરેલું. ત્યારે પંચાલ છગનલાલ કિશોર તથા મંછારામ ભક્ત એ બંને છાપરું બંધતા અને

મહારાજ પોતે પતરાં જિંચકી જિંચકીને આપતા હતા. એવામાં વીસ-પચીસ વર્ષની ઉંમરનો એક મજૂરનો છોકરો છાપરા ઉપરથી કામ કરતાં નીચે પડ્યો અને તેને એવું સખ્ત વાગ્યું કે તે બેસાન બની ગયો. સરયુદાસ મહારાજ તરતજ પોતાનું કામ પડતું મૂકી તેની પાસે દોડી ગયા. તેના શરીરે હાથ ફેરવી તેને બાનમાં લાવવાના પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા. ધીમે ધીમે તે કંઈક શુદ્ધિમાં આવ્યો. એટલે તેને સરયુદાસ મહારાજ પોતાની ખાંધે ઉપાડી મંછારામને ઠારખાને પહોંચાડવા ગયા. ત્યાં તેના માખાપને બોલાવ્યા; છતાં તેની સારવાર તો પોતે પોતાની જાતેજ કરવા લાગ્યા. આઠુ ત્રણ દિવસ સુધી મહારાજે લોજન લીધા સિવાય તેની સારવાર ક્યાં કરી. થોડે દિવસે છોકરાને કંઈક આરામ જણાયો. ત્યારે તેને થોડીક રાખ પાંદને પછી મહારાજે લોજન કર્યું. તેને સંપૂર્ણ આરામ થયો, ત્યાંસુધી મહારાજશ્રીએ પોતે જાતેજ તેની સેવા કરી હતી.

મહારાજ સરયુદાસના ગુરુભાઈ લાલદાસજી અમદાવાદમાં ધીકાટિ આવેલા-રણછોડજીના મંદિર પાસે રહેતા હતા. મહારાજ હમેશાં ત્યાં જતા. માર્ગમાં કોઈ ગરીબ કે બૂખ્યો માણસ મળી જાય, તો ગમે ત્યાંથી માગી લાવીને તથા તેમને લોજન કરાવતા,

એક દિવસ રાતના ભૂધર લક્ષ્મણે ત્યાં મહારાજ ખાવાનું માગવા માટે આવ્યા. લક્ષ્મણે મહારાજને બોળ્યો ને કહ્યું: “અત્યારે શું ખાવાનું હોય?”

“જે હોય તે આપો, મારા દાદા માંદા છે.” મહારાજે જણાવ્યું.

લક્ષ્મણે પૂછ્યું: “તે ક્યાં છે? મને જતાવો, હું આપી આવીશ.”

મહારાજે કહ્યું કે, “પ્રેમ દરવાજે જાઓ. ત્યાં એક હુઝી માણસ પડેલો છે, તેને પહોંચાડો.”

લક્ષ્મણ તે સ્થળે જાવાનું લઈને ગયા અને તેને જમાડ્યો.

x

x

x

x

ભૂધર લક્ષ્મણ હમેશાં શ્રીસરયુદાસ મહારાજની કથા સાંભળવા માટે જતા હતા. લક્ષ્મણની નજર એક દિવસ મહારાજના ફાટલા વચ્ચે ઉપર પડી. બપોરના એક માદરપાટનો તાકો અને ફૂલનો હાર લઈ ભૂધર લક્ષ્મણ મહારાજ પાસે પહોંચ્યા અને મહારાજને હાર પહેરાવવા માંડ્યો. મહારાજે તેમ કરતાં તેમને અટકાવી કહ્યું કે, “એ હાર ઠાકોરજીને પહેરાવો. મારા કરતાં ઠાકોરજી એને માટે વધારે યોગ્ય છે અને એથી મારું મન ઘણું પ્રસન્ન થશે.”

મહારાજનાં એ વચનો સાંભળી લક્ષ્મણે ઠાકોરજીને હાર પહેરાવ્યો. પછી માદરપાટનો તાકો ફાડી તેનાં ધોતિયાં બનાવ્યાં અને તે મહારાજને અર્પણ કર્યો; ત્યારે મહારાજે જણાવ્યું કે, “મારે એની કંઈ જરૂર નથી. કયા કરીને એ તાકો પાછો લઈ જાઓ.”

લક્ષ્મણના મોટા પુત્ર ઉત્તમભાઈ આ સમયે ત્યાં હાજર હતા. તેમણે ઘણીજ વિનંતિપૂર્વક કહ્યું કે, “આ તાકો હું સાધુઓના ઉપયોગ માટે જ લાવ્યો છું, માટે આપ પ્રથમ અંગીકાર કરો.”

મહારાજે ઘણું આગ્રહ કરવા છતાં જ્યારે ભૂધર લક્ષ્મણે કંઈ પણ ઉપાયે નજ માન્યું, ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, “તમારી આટઆટલી ઇચ્છા છે, તો મને માત્ર એક કોપીન જેટલું જ વસ્ત્ર ફાડી આપો; બાકીનાનાં કપડાં સિવડાવી ગરીબ બાળકોને પહેરાવી દેજો. બાળકોની સેવા કરવી એ પણ પ્રભુની સેવા કથી.”

બરાબરજ છે. એમ કરવાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થશે.”

x

x

x

x

એક દિવસ રાત્રે નવેક વાગ્યાના શુભારે મહારાજ સરયુદાસજી તથા સ્વામી સુરશ્યામજી, ભૂધર ભક્તને ઘેર આવ્યા. થોડીવાર ભક્તિવિષયક વાર્તાલાપ કર્યા પછી એક પ્રશ્ન ઊઠ્યો કે, “જ્ઞાનીને સ્વભાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય કે નહિ ?”

સુરશ્યામ મહારાજે જણાવ્યું કે, “જ્ઞાનીને પણ સ્વભાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.”

સરયુદાસ મહારાજે જણાવ્યું કે, “જ્ઞાનીને સ્વભાવસ્થા હોય નહિ.”

ભૂધર ભક્ત જણાવ્યું કે, “ત્રણ અવસ્થા તો જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એ દરેકને હોય, માટે જ્ઞાનીને સ્વભાવસ્થા પણ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાયજ.”

આથી સર્વના મનનું સમાધાન થયું અને ત્યાંથી સર્વ છટા પડ્યા.

મહાત્મા બ્રહ્મજોષીનો પરિચય

એ સમયે દ્વિતીય-અંકલાગાના આરા ઉપર એક મહાત્મા રહેતા હતા. લોકો તેમને બ્રહ્મજોષી કહેતા. તેઓ પંચકેશ રાખતા અને લિક્ષાવૃત્તિથી પોતાનો નિર્વોહ ચલાવતા. તે શહેરમાં જ્યારે લિક્ષા માગવા નીકળતા ત્યારે છોકરાં બ્રહ્મજોષીનો પોકાર કરીને તેમની પાછળ દોડતાં અને મૂઠી મૂઠી લોટ તેમના લિક્ષાપાત્રમાં નાખતાં. આ રીતે લિક્ષામાં જેટલો લોટ મળે તેટલા ઉપર તે નિર્વોહ ચલાવતા અને જે દિવસે કંઈ ન મળે તે દિવસે ઉપવાસ કરી લેતા. મળેલા લોટના ક્યારેક

રોટલા બનાવી લેતા, તો ક્યારેક કાચો લોટ પણ ફાટી ને ચલાવી લેતા.

એક દિવસ ભૂધર ભક્તને ત્યાં જમણુવાર હતું. તે સમયે વરસાદ પડવા લાગ્યો અને બધે પાણી પાણી થઈ ગયું. જમવા આવેલા મહાત્માઓ સડક ઉપર બિભા હતા. એવામાં તો બમ્લોળાનો અવાજ તેમના કાને અચડાયો. ભેતજેતામાં મહાત્મા બમ્લોળા ત્યાં આવી બિભા રહ્યા અને સર્વેને લેગા થયેલા ભેંધ પૂછવા લાગ્યા: “તમે સઘળા અહીં કેમ બિભા છો ?”

તેમાંના એકે જવાબ આપ્યો કે, “વરસાદથી જમીન પાણી પાણી થઈ ગઈ છે. અમારે જમવા બેસવું છે, પરંતુ શી રીતે બેસીએ ?”

આ સંબંધતાંજ મહાત્મા બોલ્યા કે, “નૈવેદ્ય લાવો અને પછી દેવતા લાવી આપો.”

માણસોએ તરતજ તેમણે માગેલી ચીજો હાજર કરી. મહાત્માએ ધૂપ કર્યો અને છાપરા ઉપર મૂક્યો. તે માથેજ વરસાદ બંધ થઈ ગયો અને ઘોડીવારમાંજ જમીન ઠેર પડવા લાગી.

એટલે સર્વે જમવા બેઠા અને આ મહાત્મા ત્યાંથી ઉતાવળા આજ્યા ગયા. દેટલોક સમય વીત્યા બાદ મહાત્માની તુરાઇનો અવાજ સંભળાયો અને તરતજ વરસાદ પહેલાંની માફક વરસવા લાગ્યો. જોએ પંગત ઉપરથી બિટી ગયા હતા તે સિવાયના બાકીના પલળી ગયા.

મહારાજ જયકૃષ્ણનો પરિચય

મહારાજ જયકૃષ્ણ મુંબઈથી આવેલા હતા અને અમદાવાદ દાણાપીઠમાં દેસાઈભાઈ વડીલને ત્યાં અદ્વૈતામૃતની કથા કહેતા હતા. શિવાનંદ મહારાજે એ વાત સંભળી. તેમણે બુધરભાઈને

પાત ઠરી અને કથામાં આવવા કહ્યું. ભૂધરભાઈ પોતાના મોટા પુત્ર ઉત્તમભાઈને સાથે લઈને કથામાં ગયા. કથામાં વિષયાકાર-વૃત્તિ ને વિવેકરૂપી સંન્યાસનો પ્રસંગ ચાલતો હતો. કથા કહેવાની મહારાજની ઢળ અનેાળી હતી. સર્વે શ્રોતાજનોનાં મન એમની વાણીનું અમૃત પીતાં ધરાતાં નહોતાં.

કથાપ્રસંગ પૂરે થયા બાદ ભૂધરભાઈએ મહારાજને ભિક્ષા માટે પોતાને ત્યાં પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું. મહારાજે કહ્યું કે: “હું કોઈને ત્યાં જન્મવા જતો નથી.” ભકતે કહ્યું કે, “કોઈને ઘેર જવાનું નથી, પરંતુ વાડજ કાશ્મીરી મહાદેવમાં જવાનું છે.” એ સાંભળી જયકૃષ્ણ મહારાજે ત્યાં આવવાનું કબૂલ કર્યું અને કહ્યું કે, “હું રવિવારે આવીશ; પરંતુ મારે માટે દૂધ લાવજો.”

પછી રવિવારે સર્વે સત્સંગીઓ તથા ધીન આમંત્રિત વકીલ, બેરિસ્ટરો ઇત્યાદિ મળી લગભગ સોએક માણસો ત્યાં આવી હતા. શ્રીસરયુદાસજી, શિવાનંદજી, સુરશ્યામજી, ભજનાનંદજી, વગેરે મહાત્માઓ પણ પધાર્યા હતા. સમય થતાં જયકૃષ્ણ મહારાજ ત્યાં પધાર્યા એટલે ભૂધર લક્ષ્મણ તેમને લેવા માટે ઝાંપા સુધી સામા ગયા અને તેમને તેડી લાવ્યા.

જયકૃષ્ણ મહારાજે આત્માનંદ સ્વામીને નમસ્કાર કરી મહાદેવનાં હર્શન કર્યાં અને પછી નંદી પાસે બેઠા. ભકતે તેમને જણાવ્યું કે, “આપ અંદર પધારો. આપને માટે આસન તૈયાર છે અને સર્વે આપની સહ બુજે છે.”

એ સાંભળી મહારાજ ઊઠીને પોતાના આસને ગયા તો ખરા, પરંતુ તેમની મુખમુદ્રા બેતાં એમ જણાયું કે, સાધુ મહાત્માઓ એમનો સત્કાર કરવા માટે ઠરવાળ સુધી આમા ન

ગયા હોવાથી એમને કંઈક માહું લાગ્યું છે; પરંતુ હવે શું થાય ?

આ સમયે એક પ્રશ્ન ભૂધર ભક્તના મનમાં ઊઠ્યો કે, “હવે પૂજન કેનું કરવું? સ્વામીજીનું કે પંડિતજીનું?” આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ પોતે મનમાં કરી લીધું. પૂજનનો એક થાળ પોતે ઉપાડ્યો અને બીજો તેમના પુત્ર ઉત્તમભાઈને આપ્યો. પછી બન્ને પિતા-પુત્રે એક સાથેજ બન્ને મહાત્માઓનું પૂજન કર્યું.

પૂજનવિધિ થઈ રહ્યા બાદ સર્વે મહાત્માઓએ જયકૃષ્ણ મહારાજને કહ્યું કે, “હવે કંઈક ઉપદેશ સંભળાવો.” તેમણે કહ્યું કે, “જેમ અક્ષરમાં શાહી છે, પરંતુ શાહીમાં અક્ષર નથી તેમ ઈશ્વર જગતમાં વ્યાપેલો છે, પરંતુ ઈશ્વરમાં જગત રચાયેલું નથી.” એ પછી તેમણે શ્રવેતકેતુ અને ઉદાલક યુનિનો પ્રસંગ સુંદર રીતે મધુર વાણીમાં કહી સંભળાવ્યો. તે પછી પ્રસાદ તૃપ્તા રૂપ આપવામાં આવ્યું અને ત્યાર બાદ સર્વે ત્યાંથી વેરાયા.

પંડિત પીતાંબર પરસોતમદાસજીનો પરિચય

પંડિત પીતાંબરભાઈ ભગવદ્ભક્ત અને મહાવિદ્વાન હતા. તેમણે ‘વૃત્તિપ્રભાકર’ અને ‘વિચારસાગર’ નામનાં પુસ્તકોની ટીકા પણ લખેલી, જે મુંબઈવાળા શરીફ સાહેબ મહમદે છપાવી પ્રગટ કરી હતી. અમદાવાદમાં હાબ પટેલની પોળમાં તેઓ કથા કરતા હતા. ભૂધર ભક્ત ત્યાં પણ નિત્ય કથાશ્રવણ કરવા જતા હતા. એક દિવસ ભૂધર ભક્તના મનમાં પંડિતજીને પોતાને ત્યાં પધરાવવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ, તેથી તેમણે જમવા પધારવાનું નિમંત્રણ આપ્યું. ભક્તનો ભાવ જોઈને મહારાજે પણ હા પાડી.

ત્યારે ભક્તે પૂછ્યું કે, “રત્નોઈમાં શું બનાવું?”

પંડિતે કહ્યું કે, “મગની દાળનાં વડાં, તેલ-મરચાં વિના બનાવજો.”

રસોઈ તૈયાર કરાવી ભૂધરભક્ત પંડિતજીને તેડવા ગયા. પંડિતજી તદ્દન નિરભિમાની હતા. તેઓ તરતજ તૈયાર થઈ ગયા અને પગે ચાલીને ભક્તની સાથે તેમને ત્યાં આવ્યા. ભોજનકાર્યથી પરવાર્યા પછી ભક્તે કહ્યું: “કોઈ કયા-પ્રસંગ સંભળાવો.” એટલે પંડિતે શિદ્ધનાનંદ સ્વામીની ગીતા લીધી અને તેમાંથી ‘ક્ષેત્રક્ષેત્રજ વિભાગ યોગ’ શરૂ કર્યો. સર્વે શ્રોતાજનો એકચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા. પંડિતજીએ એ અધ્યાય ઘણીજ સારી રીતે કહી સંભળાવ્યો.

તે પછી ભૂધરભક્તની દષ્ટિ પંડિતજીની કામળી તરફ ગઈ તો તે ફાટેલી ભેવામાં આવી. આથી ભક્તે એક નવી કામળી મંગાવી પંડિતજીને આપવા માંડી. પંડિતે આશ્ચર્યપૂર્વક સ્વીકારવા ના પાડી, પરંતુ ભૂધર ભક્તે પણ માન્યું નહિ. આખરે પોતાની ફાટેલી કામળી ભક્તને આપી અને તેના બદલામાં નવી કામળી લેવા તેમણે કબૂલ કર્યું. ભક્તે એ વાત મંજૂર રાખી અને તેમને નવી કામળી આપી વિદાય આપી.

કીશનપ્યારીનો પરિચય

કીશનપ્યારી આશ્રામાં વસતા હતાં અને ભૂધર ભક્તને ઘેર તારકસખના સંચા સુધરાવવા આવતાં હતાં. તેઓ ઘણાંજ ભગવદ્પ્રેમી હતાં. પગે ધૂધરા ઝાંધી, હાથમાં મંજીરા લઈને અથવા તો ઢાલક કે ખંજરી સાથે તે શ્રીકૃષ્ણની ગરબીઓ સુંદર રાગરાગણીમાં ગાતાં હતાં અને શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમમાં તલલીન થઈ જતાં હતાં. તેઓ જ્યારે જ્યારે આવતા ત્યારે ત્યારે પંદર-વીસ દિવસ રહેતાં અને સર્વેને તેમનાં ભજનોનો આનંદ

આપતાં. તેમનું શરીર હૃદયુષ્ઠ અને સ્વભાવ આનંદી હતો. તેમને બોલતાં બોધને સામા માણસને હસવું આવ્યા સિવાય રહે નહિ, એવી રીતે તે હસીને બોલતાં. તેમની ગરબીઓમાંનો એકાદ નમૂનો નીચે આપેલો છે.

સોનેઠા ઘડુઆ, ગંગાજલ પાણી,

રનાન કરે ગરીબી જાન—ગરીબી દેખા કરે.

સોનેઠી ધાળીમાં લોજન પીરમું,

જરા હસ કે ખા લો જાન—ગરીબી દેખા કરે.

સોનેઠી ઝારી મેં જળ ભરી લાવું,

જરા આચમન કર લો જાન—ગરીબી દેખા કરે.

ચુન ચુન કલિયાં સેજ બિછાવી,

જરા હસકે સો લો મેરી જાન—ગરીબી દેખા કરે.

બીજાં ઘણાં ભજન તેઓ ગાતાં હતાં. વરસમાં એકાદ વખત તો તે આવતાજ અને તેમનાં ભજન સાંભળવાને ઘણાં શ્રી-પુરુષો એકઠાં થતાં હતાં. દશ-પંદર દિવસ મુધી પ્રભુભજનનો લાભ આપી તેઓ પાછાં આગ્રા આદ્યાં જતાં.

મહાત્મા રામદાસનું વૃત્તાંત

મહીકાંઠા એજન્સીમાં ગામ સાદગ પાસે આવેલા અણુઆની શુક્રામાં રહેતા મહાત્મા રામદાસ સમાધિ ચરાવતા હતા. સમાધિમાં બેઠા પછી ભરાબર એક મહિને તે જાગ્રત થતા; પછી તેઓ બૃધર ભક્તને ત્યાં આવીને અતિથય પ્રેમથી માગીને બાજરીનો રોટલો અને ડુંગળીનું શાક જમતા. લોજન લીધા પછી તરતજ મહારાજ ત્યાંથી આદ્યા જતા. એક વખત ધાવણ વદિ ૧૧ ના દિવસે ભક્તના ઘરનાં માણસોમાં ઠાઈ નહોતું અને અચાનક મહારાજ બિશ્વા લેવા આવી પહોંચ્યા. બિશ્વા લેવા આવનારને પાછા તો કદાચ નહિ એટલે ભક્તે ચોતે ડુંગ-

ખીનું શાક ખનાવ્યું અને તેમની સામે રહેતા રા. પુનઃરામ
ધનમાળીદાસે બાજરીનો રોટલો ખનાવી આપ્યો અને એમ
રસોઈ તૈયાર કરીને મહારાજને સારી રીતે જમાડ્યા.

એક વખત એ મહારાજ એક તૂમડું લઈને ભૂધર ભક્તને ઘેર
આવ્યા અને કહ્યું કે, “આ તૂમડાનો હાલને હાલ મને તંબૂરો
ખનાવરાવી આપો. આજ રાત્રે મારે એજ તંબૂરાથી ભજન ગાવાં
છે.” ભક્તે તરતજ તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે ગોઠવણ કરી દીધી.
પછી એજ તંબૂરા વડે રાતના તેમણે ખૂબ પ્રેમથી પ્રીતમના
મહિના તથા સાખીઓ ગાઈ. એ વખતે શ્રીરામ મહારાજ
ત્યાં બેઠેલા હતા. મહાત્મા રામદાસનાં ભજન સાંભળી પરમ-
હંસજી ખૂબ પ્રેમમાં આવી ગયા અને જિભા થઈ નાચવા લાગ્યા.
આખી રાત એ પ્રમાણે ભજનનો આનંદ કરી સવાર થતાં તેઓ
પોતાની ગુફામાં જતા રહ્યા.

આ રામદાસ મહારાજ એકવડા ઘાંધાના અને સાડાસાત
ફૂટ ઊંચા હતા. જ્યારે તેઓ સૂઈ રહેતા ત્યારે કહેતા કે,
“બાવો કેટલો લાંબો છે તે ભેઈ લેજો !” સૂતા પછી તેઓ
લાંબો તાડ હોય એવા જણાતા હતા.

મહાત્મા ખુશાલદાસજીનો પરિચય

મહાત્મા ખુશાલદાસજી અમદાવાદ-શાહપુર-રંગીલા પોળ-
માં આવેલા શ્રોત્રધાકૃષ્ણના મંદિરમાં રહેતા હતા. દરેક મહિનાની
સુદિ નવમીને દિવસે એ મહાત્મા ભૂધર ભક્તને ત્યાં ભજનમાં
પધારતા હતા.

મહાત્મા ખુશાલદાસ હડકાયાં કૂતરાંની પરીક્ષા કરવામાં
ધણી પ્રવીણ હતા. જો કોઈને કૂતરું કરડ્યું હોય તો તે મહા-
ત્મા પાસે જઈ તેમને પૂછતા કે, “બાપજી! આને કેવું

આવતા. તેઓ શરીરે ઘણાજ પુષ્ટ હતા. એમના શરીરનું વજન બાર મણુ હતું. ચાર માણસો તેમને જિંચકીને સ્નાન કરાવતા. તેમનો હાથ પકડીને તેમને પાટ ઉપર બેસાડવામાં આવતા. તેઓ પોતાની જાતે સારી રીતે હલનચલન કરી શકતા નહિ. જ્યારે કથા કહેવા બેસતા ત્યારે એમની વાણીનો અજબ પ્રભાવ પડતો. એમને જે કાંઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તેનો ખુલાસો એ કથા પૂરી થયા પછી કરતા. ભૂધર ભક્ત હમેશાં એમની કથામાં જતા હતા. આ મહાત્મા પણ કોઈનો પાઈ-પૈસો લેતા નહોતા.

નારાયણસિંહજી ભગતનો પરિચય

નારાયણસિંહજી નામના એક ભક્તરાજ દરિયાપુરમાં રહેતા હતા અને પોતાના ઘરમાંજ શ્રીરાધાકૃષ્ણની મૂર્તિ પધરાવી તેની સેવા કરતા હતા. સવાર-સાંજ બન્ને સમય શ્રીમદ્ભાગવતની કથા કરતા હતા; ઉપરાંત સવારે બીજી કથાઓ અને રાત્રે ભજન-કીર્તન પણ કરતા હતા. એ સિવાય બહારનો કોઈ ભક્તજન એમને ભજન-કીર્તન કરવા બોલાવે, તો ત્યાં પણ તે ઘણા પ્રેમથી જતા હતા. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારની બેટ સ્વીકારતા નહિ; તેમજ કૂલહાર વગેરેનો ઉપયોગ પણ ઠાકોરજી માટેજ કરતા હતા. તેઓ ઘણી વખત ભૂધરભાઈને ત્યાં આવતા અને સત્સંગ કરતા. ભૂધર ભક્ત પણ ઘણી વખત તેમને ત્યાં જતા. શ્રી-સરયુદાસ મહારાજની કથામાં તે બન્ને સાથે જતા હતા.

ભક્ત જેસિંગ ઠાકોરનો પરિચય

ભૂધર ભક્ત તથા જેસિંગ ઠાકોર એ બે સત્સંગી બાઈ-ખંધ હતા. જેસિંગ ઠાકોર ટપાલખાતામાં ટપાલ વહેંચનાર તરીકે નોકરી કરતા હતા. પોતાનું કામ પૂરું થયા પછી બાઈનો સમય તે સત્સંગમાંજ ગાળતા હતા. રાતના સમયે

ઠાકેર ભૂધર ભક્તને ઘેર આવતા અને સત્સંગ કરતા. દર અઠવા-
ડિયે જેસિંગ ભક્તને ત્યાં ભજન થતાં, ત્યારે ભૂધર ભક્ત
તેમને ત્યાં જતા અને ઘણાજ પ્રેમપૂર્વક ભજનોમાં ભાગ લેતા.

નોકરીની મુદત પૂરી થયા પછી જેસિંગ ભક્ત પેન્શન
ઉપર ઉતરી પડ્યા. પેન્શનની જે રકમ એમને મળતી, તેનો
ઉપયોગ તે ધર્મોદાનાં કાર્યોમાં કરતા. સંવત ૧૯૫૦ ની સાલમાં
ભૂધર ભક્ત પોતાના કુટુંબ સાથે જ્યારે યાત્રાએ ગયેલા, ત્યારે
જેસિંગ ઠાકેર પણ તેમની સાથે ગયા હતા. એ સમયે તંબૂરો,
ટોલક, મંજીરા, કરતાલ વગેરે ભજનનાં સાધનો પણ તેમણે
પોતાની સાથે રાખેલાં અને જે ગામમાં ઉતરતા, ત્યાં ભજનની
ધૂન લગાવતા લગાવતા ગામમાં જતા અને રાત્રે પણ ધૂન મચા-
વતા. ત્યાર પછી એકાદ કલાક પુસ્તકોના વાચનમાં ગાળતા,
પછી ભજનો ગાતા અને તે પછી આરામ લેતા. યાત્રાએ નીકળ્યા
પછી ઘર સંબંધી કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા નહિ કરતાં, તે
શાંતિથી પ્રભુભજનમાંજ આનંદપૂર્વક રહેતા હતા. મથુરામાં
ગયા ત્યારે બિહારીલાલ ફક્કડ નામના એક ભક્તસજ્જન મારફત
મથુરાની ભક્તમંડળીઓને બોલાવી રાસમંડળ સાથે રસપૂર્વક
ભજન કરતા. મથુરાથી પ્રયાગરાજ ગયા ત્યારે ત્યાં કુંભને ભેળો
ભરાયલો તે પૂરો થવાની તૈયારીમાં હતો. દારાગંજમાં એક-બે
વખત તેમણે ભજન પણ કરાવેલાં અને એમ ભગવદ્ભક્તિનો
રસ લૂંટતા તેઓ ચૌદપંદર દિવસ ત્યાં રહેલા. ત્યાંથી કાશી-
પુરીમાં જઈ, શ્રીગોકુળચંદ્રમાળના મંદિરમાં સુકામ કથો
ને બીજે દિવસે રામનવમી હોવાથી નિરંજની અખાડામાં રસોઈ
આપી. ત્યાંથી અયોધ્યા જઈ પાંચેક દિવસ રહ્યા અને સરયુ
નદીના કિનારા ઉપર રહેતા એક મહાત્માની સાથે આનંદ
ભોગવી ત્યાંથી હરદ્વાર ગયા. ત્યાં મનીષાનંદ નામના એક

કૂતરું કરડયું છે ?” આ સાંભળતા મહાત્મા મદિરમાં જઈ ધ્યાનમાં બેસતા અને થોડી વારમાં પાછા આવી કહેતા કે, “એને હડકાયું અથવા તો અમુક પ્રકારનું અને અમુક રંગનું કૂતરું કરડયું છે.”

કૂતરું જો હડકાયું કરડયું હોય તો પોતેજ તેનો ઉપાય કરતા. જે જગ્યાએ કૂતરું કરડયું હોય, તે જગ્યા પોતેજ મોંવડે ચૂસી લેતા અને પછી ત્યાં દવા ચોપડતા ત્યાર પછી સાતઆઠ દિવસમાજ તેને સારું થઈ જતું.

મહારાજ પૂર્ણાનંદજીનો પરિચય

મહારાજ પૂર્ણાનંદજી ગામ હુણાવાડાના રહીશ હતા. તેઓ સવત ૧૯૫૨ માં અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે સ્વામી શિવાનંદજી તેમની સાથે હતા. પ્રથમ ગોપાલ ભૂધર લક્ષ્મણને તેઓ મળ્યા ત્યારે સ્વામી શિવાનંદજીએ ભૂધર લક્ષ્મણને કહ્યું હતું કે, “પૂર્ણાનંદ મહારાજ ભજન બહુ સારાં ગાય છે.” આથી ભક્તે એક દિવસ રાતના તેમને ભજન ગાવા માટે આમંત્રણ આપ્યું. તેઓ ભજન બહુ અસદાયક અને મધુરી ભાષામાં ગાતા હતા. સર્વને એમનાં ભજન સાંભળવાનો એટલો રમ પડતો હતો કે બેસવાની જગ્યા મળતી નહિ. આથી શામળ બહેચરના મહાદેવમાં ભજન કરવાનું નામી કયું હતું. સતાર, ફિઝલ અને હારમોનિયમ એ ત્રણેની મિલાવટ સહિત પૂર્ણાનંદજી ભજન ગાતા હતા. ભજનની પ્રત્યેક લીટીનો અર્થ પણ વચ્ચે મમત્તવતા હતા. “લગ નગ કેસરી, કર મન ભજન મે સંગ્રામ”નું ભજન ગાતા ત્યારે રાતના બાર વાગી જતા છતાં સાંભળનારને ત્યાંથી છીડવાનું મન થતું નહિ. કોઈની પાસેથી એ પાછ-પૈસો લેતા નહિ. જે કોઈ આમંત્રણ આપે તોજ તેને ત્યાં એ માત્ર જમવા જતા.

જ્યાં જ્યાં એમનાં ભજન થતાં, ત્યાં ત્યાં ભૂધરભાઈ પોતાના પુત્ર ઉત્તમભાઈને સાથે લઈને જતા. સ્વામી શિવાનંદ તો હંમેશાં એમનાં ભજનમાં હાજર હોયજ. કોઈ કોઈ વખત તો મહાત્મા સરયુદાસજી, સુરશ્યામજી તથા મનોહરભારતીજી પણ એમનાં ભજન સાંભળવા આવતા.

મહારાજ શ્રીકૃષ્ણાનંદજીનો પરિચય

શાહપુર દરવાજા બહાર આવેલી છોટાલાલની ધર્મશાળામાં કૃષ્ણાનંદજી આવીને જિતયાં હતા અને એજ ધર્મશાળામાં તેઓ કથા કહેતા હતા. તેમની સાથે બીજા પણ એક મહાત્મા હતા. એમની કથામાં શ્રીસરયુદાસજી તથા બીજા પણ ઘણા સંત-મહાત્માઓ આવતા હતા. ભૂધર ભક્ત તો હંમેશાં તેમની કથામાં જતા હતા. કથામાં તેઓ સરજા અને સચોટ દૃષ્ટાંતો કહેતા. તેમની વાણી પ્રભાવશાળી હતી. તેઓ થરીરે ઘણાજ પ્રચંડ અને હ્રુદયુદ્ધ હતા, હિંદી ભાષા બોલતા હતા અને કથા-વાર્તા પણ હિંદીમાંજ કરતા હતા. તેઓ વારંવાર એવો ઉપદેશ દેતા કે, “ડોલ-દોરી કૂવામાં નાખવા છતાં ચાર આંગળ દોરી હાથમાં રાખવાથી પણ કૂવામાંથી ડોલ કાઢી શકાય છે; તેમ થોડું ભજન કરવાથી પણ સારો લાભ મેળવી શકાય છે. માટે થોડો સમય પણ ભજન-કીર્તનમાં ગાળવો જોઈએ.”

આ મહારાજ પણ કોઈની પાસેથી પાઈ-પૈસો લેતા નહોતા. એ લગભગ સંવત ૧૯૫૫ માં થઈ ગયા.

ઉદાસી મહાત્માનો પરિચય

આ ઉદાસી મહારાજ કાંકરિયા તળાવ પાસે કથા કરતા હતા. એમની કથામાં શેઠ રણછોડભાઈ તથા તેમના પુત્ર માધુભાઈ પણ હાજરી આપતા; તેમજ બીજા અનેક સન્નજનો.

મહાત્મા સાથે એમને મુલાકાત થયેલી. આમ યાત્રા પૂરી કરી, અમદાવાદ પાછા આવ્યા પછી, એમણે ભૂધર ભક્તને કહેલું કે, “મારું મન હવે આ સંસાર ઉપરથી ઊડી ગયું છે અને મારે સંન્યસ્ત લેવું છે.” એમની આ ઇચ્છામાં જાણે પ્રભુની પણ સંમતિ જ હોય એમ દૈવયોગે જોયાર દિવસમાં જ હરદ્વારવાળા મનીષાનંદ સ્વામી ત્યાં આવી ચડ્યા; એટલે તેમની પાસેથી જ જેસિંગ ઠાકોરે સંન્યસ્તની દીક્ષા લીધી. તે પછી તે ક્યાં ચાલ્યા ગયા તેની વધુ માહિતી મળી શકી નથી.

શ્રીમગર સ્વામીનો પરિચય

મહાત્મા શ્રીમગર સ્વામીનું આસન રખિયાલમાં હતું. ભૂધર ભક્તને ગોમતીપુર પાસે એ મહાત્માનો પરિચય થયો હતો. પછી એક દિવસ અચાનક એ મહાત્મા ભક્તને ઘેર આવી ચડ્યા અને કહ્યું કે, “મારી જોરડીના તાળાની ચાવી ખોવાઈ ગઈ છે, માટે તમારે ત્યાં આવ્યો છું. કોઈ માણસને મોકલો તો તાળું ઊઘટે અથવા તોડી નખાય.”

ભક્તે પોતાના પુત્ર ઉત્તમભાઈને જવા કહ્યું. તેમણે જવાળ આવ્યો કે, “મને દાદારસીનું દરદ છે એટલે મારાથી જઈ જકાશે નહિ.” આ સાંભળી મહાત્માએ જણાવ્યું કે, “તમારું દરદ ઈશ્વરકૃપાથી મટી જશે.”

“તો હું ખુશીથી આવીશ.” ઉત્તમભાઈએ જવાળ આવ્યો:

મહાત્મા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને થોડીજ વારમાં દવા લઈ પાછા આવ્યા. દવા ઘસીને ઉત્તમભાઈના દરદ ઉપર લગાડી. દવા મુકાયા પછી તેનું બીંજડું ઊખડી ગયું અને તે સાથે તેમનું દરદ પણ ચાલ્યું ગયું. આમ માત્ર એકજ દિવસમાં તેમને આરામ થઈ ગયો. ઉત્તમભાઈએ એ દવાનું નામ પૂછ્યું એટલે મહા-

તમાએ જણાવ્યું કે, એ સરગવાનો શુંદર* હતો.

દવા ચોપડીને મહારાજ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા તે ફરી પાછા જણાયાજ નહિ. તેમની ઘણી ઘણી તપાસ કરી, તોપણ પછી તેમની કંઈ લાજ મળી નહિ.

મહાત્મા ચિદ્ધનનાનંદજી સાથેનો પરિચય

આ મહાત્મા સાથે ભૂધર ભક્તને લગભગ સંવત ૧૯૫૩ માં પરિચય થયો હતો. શ્રીગજકણું મહાદેવના મંદિરમાં તેઓ રહેતા હતા. ભૂધર ભક્ત ત્યાં મહાદેવનાં દર્શનાર્થે જતાં હતા અને મહાત્મા પાસે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના અઢારમા અધ્યાયનો પાઠ કરીને ઘેર આવતા. સાથે સાથે શિવમહિમ્નસ્તોત્રનો પાઠ પણ કરતા અને તે પછી લોજન લેતા.

મહાત્મા ચિદ્ધનનાનંદજી, શુભાળભાઈના અન્નક્ષેત્રમાં લોજન લેતા હતા; પરંતુ પાઠ-પૂજા આદિ નિત્યકર્મ કરતાં કરતાં તેમને ઘણું મોડું થઈ જતું; આથી અન્નક્ષેત્રમાં બિશ્વા લેવા જતાં મોડું થતું તે અન્નક્ષેત્રના અધિપતિથી સહન થયું નહિ. તેથી તેણે એક દિવસ એમને કહી દીધું કે, “તમે મોડા આવો છો તેથી અમને ઘણીજ તકલીફ પડે છે; માટે હવેથી તમે આવશોજ નહિ.”

મહાત્માએ જવાબ આપ્યો: “ભલે, જેવી આપની ઇચ્છા.”

એમ કહીને તે દિવસથી એમણે ત્યાં જવાતું બંધ કર્યું અને ટોપીન કાઢીને ફેંકી દીધું. ત્યારે અન્નક્ષેત્રનાં માલિક શુભાળભાઈએ હસીને કહ્યું કે, “પશુઓ પણ વચ્ચેને ધારણ કરતાં નથી; માટે તમે આમાં વિશેષ શું કર્યું?”

* દાદરસીના દર્દમાં ગાંઠની અંદર કાણું પડે છે. તેના ઉપર એક પેસાબાર સરગવાનો શુંદર પાણી સાથે વસીને ચોપડવો. તે મુકામ નય એટલે એ-ચાર રોજમા મરી જઇને લિંગદું ભીખડી જશે.

તેમને યોગાનંદજી નામે એક શિષ્ય હતા. તેમણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે, “બાર વરસ સુધી કોઈની પાસે લોજન કે વસ્ત્ર વગેરે કંઈ માગવું નહિ. કોઈ સ્વેચ્છાપૂર્વક આપે તો લેવું, નહિ તો તેના વિના ચલાવી લેવું.” આ નિયમને લીધે કેટલીક વખત તો તેમને ચાર-છ દિવસ ભૂખ્યા પણ રહેવું પડતું. છતાં તેમણે પોતાનો નિયમ ખરાબર સાચવી રાખ્યો હતો. એમ બાર વર્ષ સુધી પ્રતિજ્ઞાપાલન કર્યા પછી તેમણે ભેખ લીધો હતો.

આ રીતે ભૂધર ભક્ત અનેક સંતમહાત્માઓના પરિચયમાં આવ્યા હતા અને તેમની તન, મન અને ધનથી સેવા કરતા હતા.

એક સમયે ધોળકા તાલુકાના ઠેળિયાવાસણા ગામના પંચાલ બહેચરભાઈ, બીખાભાઈ, રણછોડભાઈ અને ડાહ્યાભાઈ ઠક્કર એ ચારે જણાને પરમેશ્વરનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ. એટલે તેઓ ઘેરથી નીકળી આગળ જવા સારું અમદાવાદ આવ્યા. પરમેશ્વરનાં દર્શન કર્યા વિના પાછા નહિ ફરવાનો તેમણે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો હતો. તેઓ ભૂધર ભક્તને મળ્યા અને તેમણે તેમને પોતાનો નિશ્ચય કહી સંભળાવ્યો. ભક્તે કહ્યું કે, “અત્યંત પ્રેમ અને ચિત્તની એકાગ્રતાપૂર્વક સ્મરણ કર્યા વિના ભગવાન મળતા નથી; માટે તમારી નજર પહોંચે તેમ કરો.”

આ સાંભળી એ ચારે જણા ચાલોદ-કરનાળી ગયા અને ત્યાંથી આગળ એક જંગલમાં ચાલ્યા ગયા. મુરપાણની ઝાડીના જંગલમાં એક મહાદેવનું જૂનું-પુરાણું મંદિર હતું અને એ સ્થળ તદ્દન નિર્જન-એકાંતમાં હતું; જેથી એ ચારે જણા ત્યાંજ ઈશ્વર-સ્મરણ કરતા બેઠા. જિતકુલ લોજન લીધા ત્રિપાચ ત્રણ દિવસ એમણે ઈશ્વરભજનમાં ગાળી નાખ્યા. ચોથા દિવસની મધ્ય-રાત્રિના સમયે બે થોડેમવારો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને પેલા

ચાર જણાને લજન કરતા જોઈ ત્યાંથી આત્યા જવાને કહ્યું. વધુમાં તેમણે જણાવ્યું કે, “આ જંગલમાં હિંસક જાનવરોની ઘણી જીક છે, માટે તમારે અહીં રહેવું નહિ. તમે નહિ માને તો પછી તમને હાથકડી પહેરાવી અહીંથી લઈ જવા પડશે.” આટલી વાત સાંભળવા છતાં પેલા ચારમાંના કોઈએ તેમને કશો જવાબ આપ્યો નહિ અને ઘોડેસવારો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

ખીજે દિવસે સાંજે પેલા ઘોડેસવારો પાછા આવ્યા અને ફરીથી તેમને એજ વાત જણાવી. છતાં તેમાંના કોઈએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. આ વખતે તેમાંના એક જણે કહ્યું: “લાઈ! અમને શું કામ હેરાન કરો છો? અમે પ્રભુસ્મરણ કરી રહ્યા છીએ અને જ્યારે પ્રભુ અમને મળશે ત્યારેજ અમે અહીંથી જવાના છીએ; તેમ કરતાં કદાપિ આ દેહ પડી જાય તોપણ પરવા નથી. પરંતુ અમે પ્રભુદર્શન કર્યાસિવાય પાછા જવાના નથી.”

આ સાંભળી તે ઘોડેસવારોએ કહ્યું કે, “આવી રીતે તે કંઈ પ્રભુ મળતા હશે? જાઓ, અહીંથી ચાલ્યા જાઓ!”

ઘોડેસવારો કોઈ પણ પ્રકારે સમજયા નહિ, એટલે ચારે જણા ભીંતને ત્યાંથી કરનાળી હોત્રમાં આવ્યા. પછી તેમાંના બે જણ અમદાવાદ ભૂધર લક્ષ્મણે ઘેર આવ્યા અને બાકીના બે બારોબાર જતા રહ્યા. અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે એ બે જણા ગિલકુલ જોલતા નહોતા. લકતે તેમને ઘણા ઘણા સમજાવ્યા અને અતિ આગ્રહપૂર્વક લોજન કરવા બેસાડયા. આમ છતાં તેઓ મોઢથી એક પણ શબ્દ જોલતા નહોતા. પછી લકતે તેમને જોલાવવાની સુક્તિ રચી. તેમણે ખીવાડું પાણી માગ્યું એટલે લકતે તે આપવાની ના પાડી. આખરે તેઓ અકળાયા અને પછી મોઢથી જોલીને તેમણે પાણી માગ્યું.

લવણ મૂળણ નામના એક મિત્રી હતા. તેમને ભૂધર ભક્ત સાથે સારો પરિચય હતો. કમનસીબે મિત્રીના બે છોકરા પંચત્વ પામ્યા. મિત્રીને તેથી ઘણો શોક થયો; ત્યારે ભક્તે તેમને આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું કે, “આ બધી પ્રભુની માયા છે. તમારા પુત્રો જ્યાંથી આવ્યા હતા, ત્યાં ગયા છે; તેમાં હર્ષશોક શા માટે કરો છો ?” મિત્રીને તે પછી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને તેમણે ભૂધર ભક્તને કહ્યું કે, “મને પ્રભુ મેળવવાનો ઉપાય બતાવો.” ત્યારે ભક્તે જવાબ આપ્યો કે, “એ માટે તો તમે કોઈ મહાત્માને શોધી લો.”

એ પછી મિત્રીએ મહાત્માની શોધ કરવા માંડી. તેઓ નિત્ય ભજન-કીર્તનમાં અને કથાવાર્તાઓ સાંભળવા જવા લાગ્યા; પરંતુ તેમને પ્રભુદર્શન કરાવે એવા મહાત્મા મળ્યા નહિ. એક વખત તેમને અનાચક બે મહાત્માઓ મળ્યા; એટલે તેમની પાસે એક મહિના સુધી (યોગવાસિષ્ઠની) કથા સંભળી. તે પછી મહાત્માઓએ તેમને કહ્યું કે, “તમે શુભ સુદૃઢ ભેદ તમારા મહાનમાં એક કુંડ રચો અને આઠ દિવસ સુધી આહાર છોડી પૂજનમાં બેસો; એટલે તમને અવશ્ય ભગવાનનાં દર્શન થશે.”

મિત્રીએ તેમના કહેવા મુજબ તમામ તૈયારી કરીને યજ્ઞ શરૂ કર્યો. આઠ દિવસ સુધી સતત યજ્ઞ ચાલુ રહ્યો. છેલ્લે દિવસે રાત્રે બાર વાગે નારાયણની મૂર્તિનાં દર્શન થયે એમ મહાત્માઓએ કહ્યું હતું. એથી તે સમયે ઘણા લોકો ભગવાનનાં દર્શન કરવાને ત્યાં એકત્ર થયા. રાત્રે બાર વાગી ગયા અને તે પછી પણ દેટલોક સમય વીત્યો તોપણ યજ્ઞમાંથી ભગવાન પ્રકટ થયા નહિ. દર્શન માટે આવેલા લોકો નિરાશ થઈ વીખરાવા લાગ્યા. છેક પ્રાતઃકાળ થવા આવ્યો ત્યાંસુધી શ્રીનારાયણનાં દર્શન થયાં નહિ; આથી મિત્રી ઘણા ક્રોધમાં આવી ગયા અને

મહાત્માને ગાજો દેવા લાગ્યા. મહાત્માઓને પણ કોઈ ચલ્યો અને તેમણે કુંડમાં મૂત્ર કર્યું. આથી મિત્રી ઘણાજ ચિડાઈ ગયા અને તેમણે મહાત્માઓને માર મારી કાઢી મૂક્યા.

x x x x

વાડજ-કાશ્મીરી મહાદેવનાં દર્શન કરવા ભક્ત દરરોજ જતા હતા. આપાઢી અમાસના દ્વયેશ્વરના મેળા વખતે નદીમાં પાણી વધારે હતું. ભક્ત તથા તેમની મંડળીના માણસો નદી-કિનારે જઈ નાવમાં બેઠા ને નાવિકે નાવ ચલાવ્યું. અરધી નદીમાં ગયા હશે, ત્યાં તો કોઈક ડૂબતા માણસોની ધૂમ સંભળાઈ કે, “બચાવો, બચાવો.” નાવના નાવિકેએ આ સાંભળ્યું અને બે જણા હાથમાં વળીઓ લઈ નદીમાં ફેરી પડ્યા અને પેલા ડૂબતા માણસોને બચાવીને સહીસલામત કિનારા ઉપર લાવી મૂક્યા.

પરંતુ બીજી તરફ નાવિકો વિનાનું નાવ તો વહેણમાં પડીને તણાવા લાગ્યું. કિનારો નજીકમાંજ દેખાતો હતો. ભક્તે વિચાર કર્યો કે, હું જો ફેરી પડું અને નાવનું દોરડું પકડી રાખું, તો નાવ આગળ જતું અટકે અને કિનારે ખેંચી લેવાય. આથી ભક્તે નાવમાંથી પડતું મૂક્યું; પરંતુ ત્યાં તો પાણી ઊંડું હતું અને કિનારો કંઈક દૂર હતો. એટલે નાવની પાછળ ભક્ત પણ ખેંચાવા લાગ્યા. એવામાં પેલા નાવિકો આવી પહોંચ્યા અને તેમણે ભક્તને નાવ ઉપર ચડાવી લીધા અને નાવને કિનારે પહોંચાડ્યું.

વાડજ મહાદેવમાં ગયા ણાદ શ્રીનારાયણગીરજા મહારાજે જ્યારે આ વાત બાણી ત્યારે કહ્યું કે, “નદીમાં પાણી હોય ત્યારે આવવું નહિ. સામે કિનારેથીજ દર્શન કરીને ચાલ્યા જવું.” છતાં ભક્તે તો જીવનપર્યંત પોતાનો નિયમ છોડ્યો નહોતો.

નદીમાં ફેરી પડ્યા પછી ભૂધર ભક્તને કંપવા શરૂ થયો.

હતો; જે જે મહિને મળ્યો હતો.

સ્વામી શિવાનંદજી સાથેનો પરિચય

એક વખતે નવમીને દિવસે ભૂધર ભક્તને ત્યાં સરસપુરથી મંડળી ભજન કરવા આવી હતી. ત્યારે સ્વામી શિવાનંદજી ફરતા ફરતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મંડળીવાળાએ ભજન ઉપાડ્યું:—

“ભાત્રાએ જાય રે જોવા હરિ જોગને રે,
લુગના પતિ એણી વિધે કરી એય નયણાં ભરી,
નીરખ્યા રે નેત્ર દાદાં યવાં....”

પછી એ ભજન બોલનાર મોતીરામે સ્વામી શિવાનંદજીને પૂછ્યું કે, “તમે નેત્ર ભરી કેવી રીતે નીરખ્યા તે કહો.” ત્યારે સ્વામી શિવાનંદજી બોલ્યા કે, “તમેજ કહો.” મોતીરામે કહ્યું કે, “જો લેખ ઉતારીને સાંભળો તો હું કહું!” એમ કહી એમણે જણાવ્યું કે, “ગ્રાણીમાત્રમાં ઈશ્વર જોવા, સર્વેમાં રામ રમી રહ્યા છે અને સર્વ સ્વરૂપો રામનાંજ છે.” એ સાંભળી સ્વામી શિવાનંદજીએ કહ્યું કે, “નામ-રૂપ મિથ્યા છે, તેમાં જોલવાવાળા રામ છે, તે સત્ય છે.” આ સાંભળી બધા ભક્તમંડળમાં ઘણો આનંદ થયો.

ભૂધર ભક્તનું અંતિમ જીવન

હરરોજ રાત્રે ધાર્મિક ગ્રંથ વાંચવાનો ભૂધરભાઈનો નિયમ હતો. પુસ્તક વાંચતાં વાંચતાં પણ કોઈ કોઈ સમયે તે પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન થઈ જતા હતા; પાસે સળગતી અગડીમાં પડીને પુસ્તક બળી જાય તેનું પણ ભક્તને ભાન રહેતું નહોતું.

સંવત ૧૯૫૭ પછી ભક્તે ધંધામાંથી નિવૃત્તિ લીધી અને બધો સમય ઈશ્વરસ્મરણમાં તેમજ ધાર્મિક પુસ્તકોના વાચન-

મનનમાં ગાળવા માંડ્યો. પછી તેમને કોઈ સંસાર-વ્યવહાર-નું કામકાજ પૂછવા આવતું નહિ. કોઈ ભૂલેચૂકે પૂછવા આવે તો પોતે જવાબ દેતા નહિ; પરંતુ તેમને ઈશ્વરસ્મરણ કરવાનું કહેતા. દરરોજ સવારમાં પોતે ગુરુગીતા, રામ-રક્ષા તથા શિવરક્ષાનો પાઠ કરતા અને તે પછીજ સોજન લેતા. વચ્ચે વચ્ચે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો પાઠ કરતા હતા. બપોરના સમયે પુરાણ વાંચતા અને સાંજે અત્મચિંતન માટે વેદાંતવિષયક જ્ઞાનના ગ્રંથો સાંભળતા.

હવે તેમનું શરીર પણ નરમ પડવા લાગ્યું; એ કાંઈની દવા કરતા નહોતા. ફક્ત ચંગા મહારાજે યનાવી આપેલું એક વનસ્પતિનું તેલ માલિશ કરાવતા.

એક દિવસ પોતાના શરીરનો અંતિમકાળ નહુક આવ્યો જણાયો, તે દિવસે તે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો, પાઠ કરતા હતા અને સરચુદાસ મહારાજ, મહાત્મા શિવાનંદ સુરશ્યાગણ, અને ભારતી તથા આત્મારામ જાડિયા વગેરે વીસેક સંતમહાત્માઓ ત્યાં બેઠેલા હતા. ભૂધર ભક્ત વારંવાર પુસ્તક વાંચતા અને પાછા ભૂલી જતા હોવાથી વળી પાછું પહેલેથી શરૂ કરતા. એમ પાઠ કરતા સંધ્યાસમય થઈ ગયો. તેમણે સોજન લીધેલું નહિ હોવાથી તેમનાં માતૃશ્રી તેમની પાસે આવ્યાં અને કપડો આપી કહેવા લાગ્યાં કે, “આમ ભૂખ્યા ને ભૂખ્યા ક્યાં સુધી પાઠ કરશો ? બેઠો, સોજન કરી લો.”

“લાવે: ત્યારે, ભાણ યનાવી લાવો.” ભક્તે જણાવ્યું.

એ સાંભળી તરત ભાણ યનાવી આપી. તે જમ્યા પછી એકાદ કલાકે ભક્તે કહ્યું: “માણ! હવે આ શરીરને રજા આપો, ગુરુદેવની ચિઠ્ઠી આવી છે.”

“ચિઠ્ઠી આવી હોય તો ગુણે પધારો, ના કહે કોઈ રહે

એમ નથી. ” તેમનાં માણએ કહ્યું અને એટલું બોલતાં બોલતાં તો તેમનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. એ બોઈ લક્ષ્મણ બોલ્યા: “આવી રીતે તે રજા આપવાની હોય ? રાણપુત્રીથી આનંદપૂર્વક આ શરીરને રજા આપો. ” એટલે માણએ તેમને માથે હાથ મૂકી કહ્યું કે, “હું ખુશીથી કહું છું કે, બેટા, મુજે પધારો. ” આ સમયે ઉપર જણાવેલું સત્સંગમંડળ પણ ત્યાં બેઠેલું હતું. ભકતે પોતાનાં માતાજીને જણાવ્યું કે, “તમે પણ લજન કરતાં રહેજો. ”

રાત્રે સરસપુરથી લક્ષ્મણમંડળીઓવાળા સજ્જનો મળવા આવેલા, તેમને પણ ભકતે કહ્યું કે, “સવારે છ વાગે આવજો. પછી સૌ પોતપોતાને ઘેર ગયા; માત્ર સ્વામી આત્માનંદજી બહાર તથા રામમહારાજ વગેરે થોડાક સાધુપુરુષો ત્યાં રહ્યા.

પ્રાતઃકાળમાં પાંચ વાગતાં લક્ષ્મણ બહાર આવ્યા અને સૌને ઉઠાડી કહ્યું કે, “નાહીધોઈને તૈયાર થઈ જાઓ. ” ઉત્તમસાધ એ વખતે પ્રભુસેવા કરીને આરતી ઉતારતા હતા. તેમને બોલાવીને કહ્યું કે, “ભાઈ! દરરોજ લજન કરજો અને ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચવાનો અભ્યાસ રાખજો. ” તે પછી નારાયણનું નામ લેતાં લેતાં બરાબર ૩ વાગે તેમણે દેહ છોડી દીધો.

થોડીવારમાં આશુભાણુથી સાધુસંતો આવી પહોંચ્યા. અત્યંત દેવના સંન્યાસીઓ આવ્યા ને સરસપુરથી પથાસેક માણસની લક્ષ્મણમંડળી પણ આવી પહોંચી. સર્વેએ મળીને લજનની રમઝટ માંડી. તેમના પુત્ર શ્રી ઉત્તમસાધએ પહેલું લજન ઉપાડ્યું:—

“હરિનો મારગ છે ચૂરાનો, નહિ કાપરનું કામ જો ને;
પરંથમ પહેલું મસ્તક મૂકી, વગતી લેત્રું નામ જો ને.
મૃત, પિત્ત, દારા, શીશ સમરપે, તે પામે રસ પીવા જો ને;
સિંધુ મધ્યે ગોતી લેવા, માંડી પડ્યા મરજવા જો ને.
મરણ આગમે તે ભરે મુકી, દિલની દુગ્ધા વામે જો ને;
તીરે ઊભા જુએ તમાસે, તે કોડી નવ પામે જો ને.

ત્રેમપંથ પાવકની બ્યાળા, ભાળી પાછા ભાગે જ ને;
માણી પડ્યા તે મહાસુખ માણે, દેખનહારા દાઝે જો ને.
માથા સાટે મોંઘી વસ્ત્ર, સાંપડ્યા નહિ સહેલ જો ને;
મહાપદ પાગ્યા તે મરણવા, મૂડી મનનો મેલ જો ને.
રામઅમલમાં રાતામાતા, પૂરા ત્રેમી પરજો જો ને;
પ્રીતમના સ્વામીની લીલા, તે રજની-દિન નિરજો જો ને.”

ભજનો ગાતાં ગાતાં ભક્તના શબ્દને દ્રુષ્ટેશ્વર લઈ જવામાં આવ્યું અને ત્યાં અભિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. ચિંતાની આબુ-ળાબુ પણ સર્વે ઉત્સાહપૂર્વક ભજનો ગાતા હતા. વાડન-કાશ્મીરી મહાદેવમાં આત્માનંદ સ્વામીને પણ આ સમાચાર મોકલવામાં આવેલા ત્યારે તેમણે જણાવેલું કે, “મારાથી ત્યાં આવી શકાશે નહિ; કારણ કે તેમને જોતાંજ મારું હૃદય કાબૂમાં નહિ રહે; માટે હું એક બીલીપત્ર આપુ છું, તે લઈ જાઓ.” અન્નક્ષેત્રના મહાત્માઓને સ્વામી આત્માનંદની આ વાત રુચિ નહિ, એટલે આશ્રહપૂર્વક તેમને શ્મશાનમાં બોલાવી લાવ્યા હતા.

પછી સ્નાનાદિથી પરવારીને ત્યાંથી બધા વિદાય થયા. અન્નક્ષેત્રનો વખત થઈ ગયો હતો; એટલે સાધુઓને ખરડી, પેંડા, દહીં, આદિ વગેરે મંગાવી જમાડવામાં આવ્યા.

ચોગ્ય સમયે ભૂધર ભક્તની ઉત્તરક્રિયાનો સમારંભ કરવામાં આવ્યો. ચોમાસાના દિવસે હોવાથી જ્ઞાતિના આગેવાનોએ તથા ઉત્તમભાર્ષના કાકાએ પણ સમસ્ત જ્ઞાતિનું જમણુવાર બાંધ રાખવા જણાવ્યું. પરંતુ ઉત્તમભાર્ષનું મન માન્યું નહિ અને તિથિખર્ચ કરવાનું નક્કી કર્યું.

નક્કી કરેલા દિવસે રસોઈ કરવાનો આરંભ કર્યો. એ વખતે આકાશ તો વાદળાથી છવાયલું હતું અને ચોવીસ કલાકથી મુશળ-ધાર વરસાદ ચાલુ હતો. તેથી બસો રૂપિયાના ખર્ચે દેસવે

ઉપરથી તાડપત્રીઓ લાડે મગાવવામાં આવી. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં તો સઘળાં વાદળાં વીખરાઈ જઈ સૂર્યનારાયણ પ્રકાશવા લાગ્યા. પરંતુ ઈશ્વરેચ્છાથી વરસાદ વરસ્યોજ નહિ. આ જોઈને સર્વને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. સાંજના ચાર વાગતાં સમસ્ત જ્ઞાતિ જમવા બેઠી ત્યારે લગભગ સાતેક હજાર માણસો હતાં.

ઉત્તમભાઈને લગભગ આઠસો રૂપિયા દેવું તો પહેલાંનું જ હેતુ. તેમાં પિતાની ઉત્તરક્રિયા પાછળ પાંચેક હજારનું ખર્ચ થવાથી દેવામાં વધારો થયો. હવે આ દેવું શી રીતે લરપાઈ કરવું તેની ચિંતા એમને થવા લાગી. પરંતુ એજ સમયે એમને તારકસંખના સંઘા ળનાવવાનો સોદો મળ્યો. એથી તેમનું દેવું વળી ગયું.

લગભગ એક માસ પછી એક રાત્રે ઉત્તમભાઈને સ્વપ્ન આંબ્યું. તેમાં જાણે તેમના પિતા આવીને તેમને કહી રહ્યા હતા કે, “ભાઈ, હું ગુરુના ચરણમાં છું માટે ગુરુજીની સાથે મારું પશુ શિવલિંગ સ્થાપો તો સારું.”

આ હકીકત ઉત્તમભાઈએ પોતાના ગુરુ આત્માનંદ સ્વામીને કહી. ત્યારે સ્વામીજીએ જણાવ્યું કે, “દૂધેશ્વર સાબરમતી નદીને કિનારે વાડજ કાશ્મીરી મહાદેવની જગ્યામાં બહાર શ્રીનારાયણગીરજા મહારાજની સમાધિ સાથે બીજા એક સમાધિ છે, ત્યાં જળાધારી કરી શિવલિંગની સ્થાપના કરો.”

સ્વામીજીની એ વાત સાંભળી ઉત્તમભાઈએ એ ઠેકાણે શિવલિંગની સ્થાપના કરી. ભૂધરલકટે પૂનમિયા ભટ્ટોની જે મંડળી બાંધેલી, તે દરેક શુકલ પક્ષની નવમીએ તથા દર પૂનમે વાડજ કાશ્મીરી મહાદેવમાં જાય છે અને સત્સંગ કરે છે.

भारतस्य श्री १०७ ज्ञानप्रदीपः श्री १०७ ज्ञानप्रदीपः श्री १०७

શ્રીજાનકીદાસ મહારાજનું ટૂંક ચરિત્ર

સ્વામીશ્રી જાનકીદાસજી પવિત્ર કીર્તિવાળા, શાંતમૂર્તિ હતા. તેમના જન્મસ્થાન વિષે (તેમની સેવામાં રહેનાર સંત શ્રીહીરા-પુરીજી જણાવે છે કે, સિંધપ્રાંતના નગરપાટકર પામેના પાટણ ગામમાં તેમનો જન્મ થયો હતો.) તેમજ પૂર્વાશ્રમના નામ સંબંધી કંઈ ચોક્કસ માહિતી મળી શકી નથી.

સ્વામીજીએ નાની ઉંમરમાં જ સંસાર ત્યાગ કરેલો હતો. એક વખત એક પ્રાણી કથા કરતા હતા, તેમાં સંસારની અનિત્યતાનો પ્રસંગ આવી રહ્યો હતો. પૂર્વજન્મનાં નિષ્કામકર્મોના ફળરૂપે સર્વ-શુદ્ધિ થયેલી હોવાથી, એ કથાપ્રસંગ સાંભળતાજ સ્વામીજીને સંસારમાં અનાસ્થા ઉત્પન્ન થઈ સંસારના પદાર્થો, ક્ષણજ શુર પ્રતીત થવા લાગ્યા, મૃત્યુનો ભય વાઘની સમાન હું જા હેવા માડ્યો અને માતાપિતા ઉપરનો મોહ શિથિલ થઈ ગયો આવી ચિત્તની વ્યથા અવસ્થામાં ઘરનાર, પેસોટકો છોડીને તેઓ આલીનીકળ્યા.

પોતાના ગામથી નીકળીને તેઓ હાલાર (કાઠિયાવાડ)માં આવ્યા અને ત્યાં ખંભાલિયા ગામમાં વૈષ્ણવસંત મોરારદાસજીના શિષ્ય ચરણદાસજી રહેતા હતા, તેમની પાસે સ્વામીજીએ વૈષ્ણવધર્મની દીક્ષા લીધી. સ્વામીજીને સંસ્કૃત વિદ્યા ભણવામાં અધિક પ્રેમ હતો.

મહંતશ્રી ચરણદાસજી સંસ્કૃત ભાષાના પ્રસિદ્ધ પંડિત હતા; પરંતુ એમના મંદિરમાં સંપત્તિ ઘણી હતી તેથી ગાડી, ઘોડા, બળદ, ગાયો વગેરેની વ્યવસ્થામાં વધુ વખત જતો હતો. એવી પ્રવૃત્તિમાં સ્વામીજીની ઉપરામતા મહંતશ્રી ધરાગર સમજી ગયા હતાં, એટલે તેમણે કહ્યું કે, “અહીં આપનો મનોરથ સિદ્ધ થશે નહિ. હું ખુશી થઈને આના આપું છું કે, આપ વિદ્યા માટે કાશી પધારો અને ત્યાં કાશીવિશ્વનાથ તમારી અભિલાષા પૂર્ણ કરશે. જો તમને પ્રવૃત્તિ વહાલી હોય તો આ સ્થાનમાં ધન પુષ્કળ છે અને જ્યાં ધન છે ત્યાં સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ થાય છે; પ્રવૃત્તિની ઇચ્છા હોય તો ખુશીથી અહીં રહો; પરંતુ જો નિવૃત્તિ પ્રિય હોય તો કનક-કાન્તાનો અંતઃકરણપૂર્વક ત્યાગ કરજો અને ધર્મ તથા ગોક્ષને આપવાવાળી સફ્તિદાનો અભ્યાસ કરજો. હાલમાં જો તમારે કાશી જવું ન હોય તો અહીં નજદીકમાં ભાવનગરમાં એક પ્રસિદ્ધ મહાત્મા ચિદ્ધનાનંદજી રહે છે, તેઓશ્રીના ઉપર પત્ર લખી આપું. તેઓશ્રીની સાથે મારે સારો પરિચય છે અને તેઓ આપને પ્રેમથી વિદ્યા ભણાવશે.” આર્ત સાંભળીને સ્વામીજીનું ચિત્ત પ્રસન્ન થયું અને મહંતશ્રીની પત્રિકા લઈ ભાવનગરમાં આવ્યા.

મહાત્મા ચિદ્ધનાનંદજીનું શરીર પાંજળ તરફનું હતું. તેઓને ભાવનગરના રાજાએ પ્રેમપૂર્વક રાખ્યા હતા. સ્વામી જનકીદાસજીએ ભાવનગર આવીને શુરુચરણદાસવાળો પત્ર પાંડિતજીને દંડવત પ્રણામ કરીને આપ્યો અને સાથે ક્ષણજ્વાલિ લાવ્યા હતા તે ચરણે ધર્યાં. પાંડિતજીની આત્મા લઈને સ્વામીજી એક તરફ બેઠા. પાંડિતજીએ પૂછ્યું: “આપ અહીં કયા મનોરથથી પધાર્યા છે?” સ્વામીજી નમ્ર વાણીથી બોલ્યા કે, “ભગવન્! આપ વિદ્વાન છે. આપ જાણો છો કે, તૃપાતુર માણસ જળના સ્થાન આગળ

જળપાન માટેજ આવે છે. હું આપના શરણે આવ્યો છું અને વિશેષ તો પત્રમાં લખ્યું છે = એ સાંભળી પંડિતજીએ પત્રિકા વાંચી અને બોલ્યા કે, “આપની વિદ્યાધ્યયન કરવાની ઇચ્છા છે, તો ઘણી ખુશીથી અત્રે રહો; કેમકે આપ સુશીલ હોવાથી વિદ્યાને પાત્ર જણાવ્યો છો. મહંતજીએ પત્રમાં આપને વિદ્યા ભંજાવવા માટે ઘણી ભલામણ લખી છે; પરંતુ ભલામણ તો અયોગ્ય બાળકને માટે સંભવે અને આપને તો ભેતાંજ એવી ભલામણ કરવાની જરૂર રહેતી નથી.” પછી પંડિતજીએ પૂછ્યું કે, આપનો અભ્યાસ કયાં સુધીનો છે? સ્વામીજી બોલ્યા: “હું મહિષ તથા વિચારસાગર, વિશ્વસહસ્રનામ, શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા અને સારસ્વતને પાઠ કરી શકું છું.” પંડિતજીએ કહ્યું: “ત્યારે તો તમે અર્થ સહિત સારસ્વત વ્યાકરણ લખો.” એમ કહી બીજા શિષ્ય પાસે પુસ્તક મંગાવી પાઠ આપવો શરૂ કર્યો.

આ વખતે પંડિતજી પાસે સ્વામી જગતપુરીજી નામના એક સંત વિદ્યાધ્યયન કરતા હતા. તેઓ ઘણા વિરક્ત અને જીચી કાટિતા સંત હતા; અને સ્વામીશ્રી જ્ઞાનકીર્તિદાસજી સાથેજ છેવટ સુધી રહ્યા હતા.

કેટલાક વખત પછી પંડિત ચિદ્ધનાનંદજીના ગુરુ વિદેહ-મુક્ત ધવાથી તેમને કારી જવું પડ્યું. તેમની સાથે સ્વામી જગતપુરીજી તથા જ્ઞાનકીર્તિદાસજી પણ ગયા હતા. સ્વામીશ્રી જ્ઞાનકીર્તિદાસજીએ જો કે પ્રથમ ગુરુ કરેલા હતા; તથાપિ તેમને વિદ્યાગુરુ ઉપર શ્રદ્ધા અધિક હોવાથી ચિદ્ધનાનંદજી પાસે સંન્યસ્તદીક્ષા લીધી હતી. પંડિતજીએ તેમનું નામ બ્રહ્માનંદ રાખ્યું હતું; પરંતુ પહેલાંના ગુરુસ્થાનમાં તથા શિષ્યસેવકોમાં પહેલી વખતનું નામ જ્ઞાનકીર્તિદાસ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલું હોવાથી તેજ નામ કાયમ રહ્યું હતું. સ્વામીજીને પોતાને તો બીજા નામથી

પ્રસિદ્ધિમાં આવવાનો આગ્રહ પણ નહોતો.

કાશીમાં યોગ્યતા મુજબ વિદ્યાધ્યયન કરી રહ્યા પછી તેમની તીર્થોટન કરવાની રચિ જોઈ પંડિતજીએ અનુમતિ આપી. સ્વામીજીની સંતનાં દર્શનમાં તેમજ તીર્થોનાં દર્શનમાં જેવી શ્રદ્ધા હતી, એવી બીજા સાધુઓની યાચ એટલુંજ કહેવું બસ છે. પોતે ચારે ધામ તથા માર્ગમાં આવતાં તમામ તીર્થોની જાત્રા કરી હતી. તીર્થોટન દરમિયાન જ્યાં જ્યાં સંતમંડળ દેખતા, ત્યાં ત્યાં નમસ્કાર કરી નમ્રભાવથી ખેસતા અને પોતાને જરૂરી ઉપદેશ ગ્રહણ કરતા.

તે પછી પ્રયાગરાજ જુસીમાં થોડો વખત રહ્યા હતા; તે દરમિયાન સ્વામીજીનું શરીર ઘણું અસ્વસ્થ થઈ ગયું હતું. પછી સ્વસ્થ થતાં સ્વામીજી કાશીમાં પધાર્યા અને અનિઘાટ ઉપર સિંધી-સ્વામી સમિત્યદાનંદજીના મકાનમાં રહ્યા એક દિવસે ગરીબદાસ પંથના પંડિત બાલાનંદજીના દર્શનાર્થે સ્વામીજી ગયા હતા. પરસ્પર વાર્તાલાપમાં પંડિતજીએ કહ્યું કે, “આજ એક અંગ્રેજ સંસ્કૃત પંડિત સાથે વાર્તાલાપ થવાનો છે. કાલે તેઓ અત્રે આવ્યા હતા; પરંતુ જગાના સંકેતને લીધે જમનાદાસના બગીચામાં મળવાનો કરાવ કયો છે. સારું થયું કે આપ આવી પહોંચ્યા. આપ પણ અંગ્રેજ પંડિત સંસ્કૃતમાં કેવી રીતે બોલી શકે છે તે જોશો તથા તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરશો.” આ સાંભળી સ્વામીજીને પણ ઇચ્છા થઈ અને કહ્યું કે, “ચાલો, હું પણ જોવા આવીશ.” બીજે દિવસે બગીચામાં શેતરંજી બિછાવી રાખી હતી ત્યાં બધા સંતો બેઠા અને પરસ્પર વાર્તાવિનોદ કરતા હતા. એટલામાં અંગ્રેજ પંડિત આવ્યા અને બધા સંતોને ટોપી ઉતારી પ્રણામ કરીને બેઠા. એક શ્રાદ્ધલુ વિદ્યાર્થીએ સંસ્કૃત ભાષામાં એ અંગ્રેજ પંડિતનું સ્વાગત કર્યું. તેને ઉત્તર અંગ્રેજ પંડિતે યોગ્ય સંસ્કૃત વાણીમાં વાળ્યો હતો. પછી તે અંગ્રેજ પંડિતે બહુ લાંબા વખત સુધી પંડિતજી સાથે

વેદાંતની ચર્ચા કરી હતી.

અંતે અંગ્રેજ પંડિતે પૂછેલું કે, “અમે પણ વિદ્યા ભણ્યા છીએ તો પણ આપના જેવી નિષ્ઠા અમારામાં કેમ નથી આવતી?” સ્વામીજી બોલ્યા કે, “ભાઈ ! શ્રદ્ધાથી વિધિયુક્ત સંતપુરુષોનો સમાગમ કર્યો કરો. અને તેમનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા રાખી તેમના કહેવા સુજબ આચરણ કરો તો જરૂર આપ પણ અમારા જેવી નિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરશો. યત્ન કરવાથી દુનિયામાં કેઈ વસ્તુ હુલ્લેખ નથી, વાર્તાવિનોદમાં સંધ્યા ચર્ચાગર્ચ. સ્વામીજી પંડિત બાલાનંદજીની આજ્ઞા લઈ અસિધાટ ઉપર ચાલ્યા ગયા અને બીજા સંતો પણ પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

નડિયાદમાં શ્રીસંતરામ મહારાજના સુપ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં બિરાજેલા શ્રીમધ્વિરામજી તથા જીગતરામજી કેટલોક વખત સ્વામીજી સાથે વિદ્યાભ્યયનમાં તેમજ તીર્થાટનમાં રહ્યા હતા. તે બંનેને સ્વામીજીનામાં અનન્ય શ્રદ્ધા હોયજી હતી. એટલે સ્વામીજીને નડિયાદમાં રાખવાની અને તે દ્વારા નડિયાદવાસીઓને તેમજ મંદિરના સાધુઓને વિદ્યા તથા સત્સંગાદિનો લાભ અપાવવા તેઓ ઇચ્છતા હતા. સ્વામીજી તીર્થાટન પૂરું કરીને હાલમાં હરદ્વારમાં બિરાજે છે, એવા સમાચાર એક સંત મારફત તેમને મળ્યા. તેમણે એ વાત સંતરામ મહારાજની માઠીના મહંત યોગીરાજ સુકુટરામજીને કહી. યોગીરાજની પ્રેરણાથી તથા અન્ય લક્ષ્મણોની વિનંતિથી તેઓ બંને હરદ્વાર પહોંચ્યા. સ્વામીજી હરદ્વારમાં ગંગાજીના કિનારા પર બિરાજી ગંગાજીનું સ્તવન કરી રહ્યા હતા. એવામાં સ્વામીજી ! ઐ નમો નારાયણ ! એવો શબ્દ સાંભળી બેંચું બેંચું તો આ બંને સંતોને જોયા અને સ્વામીજી બોલ્યા, “આવો, આવો, ક્યારે આવ્યા છો ?” સ્વામીજીના ચરણોનો સ્પર્શ કરી બંને સંતો બોલ્યા : “આપના દર્શનાર્થે ગઈ કાલે આવેલા છીએ.

નડિયાદના જિજ્ઞાસુઓ આપનાં દર્શનની અભિલાષા રાખે છે. તે ભક્તોની વિનંતિથી તથા મહંતશ્રીની પ્રેરણાથી અમે આપને નડિયાદ પધારવાની વિનંતિ કરવા આવ્યા છીએ. આપને અવશ્ય પધારવું પડશેજ.” સ્વામીજી બોલ્યા: “ઠીક, આપનો સંકલ્પ કેાણુ હઠાવી શકે તેમ છે?” એમ કહી બીજે દિવસે સર્વે નડિયાદ આવવા નીકળ્યા. નડિયાદમાં આવી ભક્તજનોને સત્સંગનો લાભ આપ્યા કરતા હતા.

થોડા સમય પછી શેરબીના મહંત રાધકાદાસજી પોતાના સ્થાનમાં પધારવા સ્વામીજીને વિનંતિ કરવા આવ્યા તે ઉપરાંત, અન્ય ગામોનાં હરિજનમંડળો તરફથી આમંત્રણો ઉપર આમંત્રણો આવ્યાં હતાં. પ્રથમ સ્વામીજીએ રાધકાદાસજીનું આમંત્રણ સ્વીકારી શેરબી જવાનો સંકલ્પ કર્યો. આ રીતે નડિયાદથી પ્રથમ બહારગામ ફરવા જવાનું મંગળાચરણ શેરબી ગામથીજ થયું. સ્વામીજી તથા વૃદ્ધ સ્વામી જગતપુરીજી બન્નેએ રેલગાડી કે બીજી કોઈ જાતના વાહન દ્વારા મુસાફરી કરવાનો નડિયાદ આવ્યા પછી પોતા માટે પ્રતિબંધ કર્યો હતો; તે પ્રમાણે જિંદગી સુધી તેમણે પગપાળાજ મુસાફરી કરી હતી.

સ્વામીશ્રી શેરબીથી પાદરા ગયા હતા અને ત્યાંથી ભાદરણ પધાર્યા હતા. ત્યાં સ્વામીજીના શરીરમાં કશું ઉપદ્રવ થયેા હતો, જે એટલે સુધી વધી ગયેા કે શરીર રહેવાની બધાએ આશા છોડી દીધી હતી. શરીર તદ્દન અશક્ત થઈ જવાથી ભડી, બેસી કે હરી, ફરી શકાતું નહિ. ભક્તમંડળમાંથી કોઈ વૈદ્યને બોલાવી લાવવાનું પૂછતું, ત્યારે પોતે આ પદ બોલતા કે:-

औषधं जाह्नवीतोयं वैद्यो नारायणो हरिः ॥

એક દિવસ શ્વાસ વધુ ચાલવા લાગ્યેા અને કંઠમાં કંઈ બોલવેા શરૂ થઈ ગયેા અને બીજાં અંગોમાં પણ પ્રાણવાયુની

ક્રિયા બંધ થઈ ગઈ. એટલે બધા ભક્તોને સમજાયું કે, હવે સ્વામીજીનું શરીર પંચતત્ત્વરૂપ થઈ જશે અને તેથી તેમણે અંતક્રિયાને માટે તૈયારી કરવા માંડી. સમાધિ લેવડાવવા સારું ખાડો ખોદાવ્યો અને બીજી સામગ્રી તૈયાર કરાવી. તેમણે અંતિમ દર્શનનો લાભ લેવા શ્રદ્ધાળુઓનાં ટોળાં લેગાં થઈ ગયાં. આ જોઈ સ્વામીજીએ હાથના સંકેતથી કહ્યું કે, “ તમે બધા બહાર જાઓ અને થોડો વખત ચોરડી બંધ રાખો. એમ કયાં બાદ ઠેાણું બાંધે સ્વામીજીએ કયું આસન કરીને શું ક્રિયા કરી કે થોડીવારમાં કુકારનો ઉચ્ચાર કરતા સ્વામીજી બહાર આવતા દેખાયા. આ આશ્ચર્યઘટના જોઈ બધાં મનુષ્યો દિડ્મૂઠ બની ગયાં અને તેમને ઘંડવત્ પ્રભુામ કરવા લાગ્યાં.

ત્યાંથી થોડું નારણભાઈ આગ્રહપૂર્વક સ્વામીજીને પેટલાદ લાવ્યા અને એક સુંદર સ્થાનમાં આસન આપી સર્વ વસ્તુઓનો પ્રબંધ કરી દીધો. તેમના સમાગમનો લાભ હંમેશા સત્સંગીઓ લેતા હતા. એક દિવસ થોડું નારણભાઈની મુખમુદ્રા ઉદાસીન જોઈ સ્વામીજીએ પૂછ્યું કે, “ તમારા મુખ ઉપરથી જણાય છે કે, તમારે કોઈ વસ્તુની ચિંતા રહે છે.” થોડે જવાબ આપ્યો: “ પ્રભુ! અમે ગૃહસ્થાશ્રમી છીએ, તેમાં સર્વથા નિશ્ચિંત રહેવું કઠણ છે. મારે સૂતર રંગવાની મિલ છે, તેવી મિલ એક નવા વેપારીએ કાઢી છે. તે હરીફાઈમાં જોડાઈ કામ કરે છે અને તેને અંજો અમારે પણ જોડાઈ કામ કરવું પડે છે. તો નફો ન મળે તેની ફિકર નહિ; પણ જોડાઈ કામ કેમ થાય અને તે પણ કયાં મુઘી થાય? જેથી ફિકર રહ્યા કરે છે.” સ્વામીજીએ કહ્યું: “ આનો ઉપાય તો સરળ છે. તમે જલે વેપારીઓ સમજીને અસુક નહીં ભાવ રાખીને કામ કરો અને નફામાંથી દર્શાશ ધર્મોદા કરો તો તમારી ઉત્તિ જરૂર થશે.” એમની સલાહ પ્રમાણે કરવાથી તેઓ લાખો રૂપિયા

ક્રમાયા અને દાન-ધર્મ પણ લાખો રૂપિયાનાં કરી શક્યાં.

અહીં જિજ્ઞાસુઓને જ્ઞાનોપદેશનું અમૃત પાઈ સ્વામીજી સોજાત્રામાં પધાર્યા હતા. ત્યાં ચાતુર્માસ રોકાઈને પરોલ, દેથલી, વાસણા, રાસ, અમદાવાદ વગેરે સ્થળે રહીને ભક્તોની જિજ્ઞાસા-વૃત્તિને પોતાના ઉપદેશથી તૃપ્ત કરી હતી. આ પ્રમાણે શુજરાત-માં જુદાં જુદાં ગામોમાં વિચરીને લોકનાં હૃદયમાં મુસંસ્કારોનાં બીજ તેમણે વાંચ્યાં છે. ઉપરનાં ગામોમાં તેમજ અન્ય ગામોમાં સ્વામીજી એકેક વખત નહિ પરંતુ બેચાર કે તેથી વધુ વખત પણ ગયા હતા.

સ્વામીજી લોકોને ધર્મસ્તે ચાલવાનું તથા વિદેશી વસ્ત્રો અને વિદેશી ખાંડ વાપરવી એ હિંદુ-મુસલમાનોના ધર્મ વિરુદ્ધ હોવાનું સમજાવી લોકોને તે છોડવાનું ઉપદેશતા હતા. હુબ્બલનાદિકની કુટેવો છોડવાનો અને જીવનનો માર્ગ કંટકરહિત બનાવવાનો ઉપદેશ સરળ અને સચોટ બાવામાં આપતા.

હવે સ્વામીજી એકાંત નિર્જસ્થાને જવા ઇચ્છતા હતા. એવાત સ્વામી જગતપુરીજી સમજી ગયા અને પૂછવા લાગ્યા કે, “આપની મનોવૃત્તિ ઉપરામ જણાય છે તેનું કારણ શું ?” સ્વામીજી જોડ્યા કે, “આ શરીરને કોઈની બાંધવિધાન ન હોય ત્યાં જવાની ઇચ્છા છે.” વૃદ્ધ સ્વામીજી જોડ્યા, “તો આ સાધુ હીરાપુરીજી આપની સેવામાં રહેશે. આપની ઇચ્છા થાય ત્યારે જાને અને હું પણ આપની સાથે આવીશ.” પછી તેમણે હીરાપુરીજીને સમજાવી દીધું કે, તમને જે વખતે સ્વામીજી કહે તે વખતે ચૂપચાપ તેમની સાથે જવું, કોઈને કશી ખબર આપવી નહિ. આ સંકેત મુજબ રાત્રિના ત્રીજા પહોરે સ્વામીજી ચૂપચાપ ચાલી નીકળ્યા. ખેડા પાસે વેત્રવતી નદીના તટે લોટેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે; ત્યાં એકાંત ભેળે ઘાસની ઝૂંપડી બનાવી સ્વામીજીએ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્વામી

જગતપુરીજી પણ ત્યાં એક શિષ્યને સાથે લઈને આવી પહોંચ્યા. આ પ્રમાણે ચારે સતો પરસ્પર વિચારમાં અને શાસ્ત્રાભ્યાસમાં ઠાળ નિર્ગમન કરતા હતા. સાધુ હીરાપુરીજી નજીકનાં ગામડાં-માંથી અનાજ માગી લાવી રસોઈ બનાવતા અને રખારીનાં ઘરોમાંથી સ્વામીજી માટે દૂધ લાવતા હતા.

આ પ્રમાણે સ્વામીજી એકાંતમાં આનંદમાં દિવસો નિર્ગમન કરતા હતા. આ જાણુ સત્સંગીઓમાં સ્વામીજી કયાં છે એની તપાસ ચાલી રહી હતી. પેટલાદ, નડિયાદ, ભાદરજી વગેરેના સત્સંગીઓ અરસપરસ પૂછપરછ કરતા કે, સ્વામીજી કયાં છે? દરમિયાન દૈવયોગથી એવી ઘટના બની કે, મહુધાના એક ભક્ત બ્રાહ્મણ જેમણે સ્વામીજીના સમાગમનો લાલ પલ્લોલમાં લીધો હતો, તેઓ કોઈ કાર્યને માટે નજીકના વાસણા ગામમાં ગયા. ત્યાં જઈને એ સત્સંગના વ્યસની બ્રાહ્મણે ત્યાંના માણસને પૂછ્યું કે, “આટલામાં કોઈ મહાત્મા રહે છે? કેમકે મારો એવો નિયમ છે કે, હું કોઈપણ મહાત્માનાં દર્શન કયાં સિવાય લોજન લેતો નથી.” આજું સાંભળી એક જણે કહ્યું કે, “અહીંથી થોડે દૂર લોટેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે, ત્યાં છ-સાત માસથી ચાર મહાત્માઓ રહે છે.” આ સાંભળીને બ્રાહ્મણને નિશ્ચય થયો કે, જરૂર તે સ્વામી શ્રીગ્વનકીદાસજી હશે. તરતજ તે બ્રાહ્મણે ત્યાં જઈને જોયું તો ખરેખર, તેની ધારણા સાચી ઠરી!

તે બ્રાહ્મણ સ્વામીજીના ચરણોમાં પડી પ્રેમાશ્રુથી રૂદન કરવા લાગ્યો. સ્વામીજીએ બધા સત્સંગીઓની ખબર પૂછી. પછી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, “પ્રભુ! હવે બધાને જરૂર દર્શન આપવાં જોઈએ.” બ્રાહ્મણે ત્યાંથી ચેર જઈ બીજા સત્સંગીઓને ખબર આપી. આથી જેમ જેમ સત્સંગીઓને ખબર મળતી ગઈ તેમ તેમ સ્વામીજીના દર્શને આવતા ગયા. આમ રોજ સત્સંગીઓની અવરજવર

યવાથી સ્વામીજીએ વિચાર્યું કે, હવે આ સ્થાનનું પરિવર્તન કરવું જોઈએ. એક દિવસ છાનામાના ખેડામાં આવ્યા; ત્યાં કેટલોક કાળ રહી મહેમદાવાદ પધાર્યા. અહીં પણ સત્સંગીઓની સીડ થતી હોવાથી એક ગાઠા જંગલમાં ઉત્કૃષ્ટેશ્વર નામના મહાદેવ મંદિરમાં જઈને રહ્યા. ત્યાં પણ એક પવિત્ર નદી વહે છે. ત્યાં જંગલ ગાહું હતું અને હિંસક પશુઓ રહેતા હતા; આથી માણસોની અવરજવર ઓછી રહેતી. એટલે સ્વામીજીએ જો જગ્યા પસંદ કરીને ત્યાં નિવાસ કર્યો. ગાઠ જંગલને લીધે પશુપક્ષીઓ વિશેષ રહેતા; તેથી શિકારી લોક બહુ આવતા હતા. નિર્દોષ પશુઓના સંહારથી સ્વામીજીનું હૃદય દ્રવી ઊઠતું પરંતુ બીજો ઉપાય નહિ હોવાથી સહન કરી લેતા. એક દિવસ એવી ઘટના બની કે કોઈ રાજપાધિકારી કોઈ કાર્યને માટે ત્યાં આવવાનો હતો. તેથી તેણે સિપાઈને જગ્યા સાફ કરવા અગાઉથી મોકલ્યા. સ્વામીજીને ત્યાં રહેતા જોઈને સિપાઈએ અધિકારીને જઈને કહ્યું કે, “ત્યાં તો સાધુલોક રહે છે અને ધર્મશાળા ખાલી નથી.” અધિકારીએ કહ્યું કે, “એમને બહાર કાઢી મૂકો.” સિપાઈએ આવીને સ્વામીજીને કહ્યું કે, “અહીં એક અધિકારી આવતી કાલે આવનાર છે અને તેથી અમને આ જગ્યા સાફ કરવા મોકલ્યા છે; આપને પણ બહાર નીકળવું પડશે.” સ્વામીજીએ કહ્યું કે, “લલે આવે, અમારે શું ઉઠાવવાનું છે? અધિકારી આવશે એટલે અમે વૃક્ષની નીચે બેસીશું.” સિપાઈએ આ સાંભળી સ્થાનને સાફ કર્યું અને પછી ચાલ્યો ગયો.

બીજે દિવસે અધિકારી આવ્યો અને સ્વામીજીનાં હૃદયન કરી ખુશ થઈ ગયો. પછી પશ્ચાત્તાપ કરી બોલવા લાગ્યો કે, “મહાત્માજી! મને માફ કરશો; કેમકે આપ આવી ઉચ્ચ ઠાટીના મહાત્મા હોશો એવી મને ખબર નહોતી. કોઈ સાધારણ સાધુ-

ઓ હશે એમ સમજી મેં મકાનની બહાર કાઢવાનું કહ્યું હતું.” સ્વામીજી બોલ્યા, “અમે પ્રથમથીજ વૃક્ષો નીચે રહેવાવાળા છીએ. આથી અમને કંઈ ખેદ થયો નથી.” આ સાંભળી અધિકારી સ્વામીજીના ચરણોમાં પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, “ભલે આપ આ ધર્મશાળામાં આસન કરો, અમે વૃક્ષ નીચે રહીશું.” પછી તેણે સિપાઈઓને આજ્ઞા કરી કે, “ઝાડ નીચે તંબૂ લગાવી દો.” બધી વ્યવસ્થા કર્યો પછી તે અધિકારી સ્વામીજી પાસે આવીને બેઠા અને કહેવા લાગ્યા કે, “અમારા જેવી કોઈ સેવા બતાવો કે, જેથી અમે કૃતાર્થ થઈએ.”

સ્વામીજીએ કહ્યું: “બધી સેવા તમારીજ છે; આ સાધુ ગામ-માંથી માગી લાવે છે, જેથી અમારે બીજી કોઈ વસ્તુની અપેક્ષા નથી. પરંતુ જો આપ કશી શકો તો એક કામ છે અને તે એ છે, અહીં પારખિઓ આવે છે અને બંદકોથી જાનવરોને મારી નાખે છે; તેથી અમને બહુ ખેદ થાય છે. જો આપનાથી બની શકે તો આ મહાદેવની નજીકની ભૂમિમાં જીવહિંસા બંધ થાય એવી વ્યવસ્થા કરો.” અધિકારીએ કહ્યું કે, “એ કામ તો સહેલું છે. હમણાંજ થઈ જશે.” એમ કહી સિપાઈને મોકલીને પાસેના ગામના માણસોને બોલાવ્યા અને હુકમ આપ્યો કે, “ઉલ્કેઠેશ્વર મહાદેવની ઝાડીમાં બંદકથી અથવા બીજા કોઈપણ શસ્ત્રથી અથવા દૂતરાઓથી કોઈપણ જીવની હિંસા કરનાર ગુનાને પાત્ર ગણાશે.” આ પ્રકારે સ્વામીજીની કૃપાથી આ વનમાં રહેતાં પ્રાણીઓની રક્ષા થઈ. તે અધિકારીએ સ્વામીજીને માટે એક ગ્રાહણ રસોઈઓ પોતાના તરફથી રાખી સ્વામીજી ત્યાં રહે ત્યાં સુધી ખાનપાનનો બંદોબસ્ત કર્યો હતો. આજંગલમાં થોડોક વખત રહ્યા બાદ સ્વામીજી સત્સંગીઓની વિનંતિથી કપકવંજમાં આતુર્માંસ રહ્યા હતા; ત્યારબાદ નડિયાદમાં પધાર્યો હતા.

એક વખત મહાગારીનો ઉપદ્રવ ચાલતો હતો. ત્યારે સ્વામી-
જીની પ્રેરણાથી ગામ તરફથી એક વિષ્ણુયાગ નડિયાદમાં કરવા-
માં આવ્યો હતો. તેમજ સ્વામીજીની પ્રેરણાથી પેટલાદ મુકામે
શેઠ નારાણદાસ અને ભક્તભેટાલાલ તરફથી તેમ વાસણા મુકામે
શેઠ કાકુભાઈ તરફથી મહાહોતાત્મક યજ્ઞો થયા હતા.

નડિયાદના ભક્તજનોને મહાત્માઓના ઉપદેશનો તથા
તેમની સેવાનો લાભ મળ્યા કરતો; તેથી તેઓ ગૌરવયુક્ત બની
મહાત્માઓની સેવામાં સદા તત્પર રહેતા. સ્વામીજી પેટલાદમાં
એકાએક માંઢા થઈ ગયા. ત્યાંથી તેમને નડિયાદ લાવવામાં
આવ્યા હતા. ભક્તજનોએ સારી રીતે પ્રેમથી સેવાશુશ્રૂષા કરી
અને કંઈક આરામ જણાવ્યો. પરંતુ ઈશ્વરે હુડંગ ધાતું હતું.
એટલે સંવત ૧૯૭૭ના કારતક વદ ૪ની રાત્રે એકાએક ઊલટી
થઈ ફરી જવર ચઢી આવ્યો અને કફ વધી ગયો. સત્સંગીઓ
સમજી ગયા કે, હવે સ્વામીજી આ શરીરનો ત્યાગ કરી
સંસારયાત્રા પૂરી કરવા ચાલે છે. કફ ધણી વધી જવાથી શ્વાસ-
ક્રિયા જોસમાં આવવા માંડી અને કંઠમાં શબ્દ થવા લાગ્યો. આવી
દશામાં પણ સ્વામીજીએ સ્વસ્થચિત્તે ભક્ત ગોકલભાઈ પાસે
આત્મપંચક, વિજ્ઞાનનોકા આદિ સ્તોત્રો બોલાવ્યા હતાં. વચ્ચે
વચ્ચે વિહ્વળ બની જઈ ગોકલભાઈ અટકી જતા, તે સ્વામીજી
પાઠપૂર્તિ કરી કહેતા કે, “ભાઈ! બજારવાતું કારણ નથી; આ તો
સોડહંનો જપ ચાલી રહ્યો છે.” બધા સત્સંગીઓની રિહ્વળ-
દશા જોઈને સ્વામીજી બોલ્યા કે, “ભાઈ! તમે મનને આટલું
પોચું કેમ કરી નાખો છો? મને શું થયું છે? શું હું દેહ છું કે
મારું મૃત્યુ થયે? મારું સ્વરૂપ તો એવું છે કે, જે કાળનો પણ
કાળ છે. તમારે સત્સમાગમનું બળ ધારણ કરવું જોઈએ. આવા
વખતે વૃત્તિઓ દૃઢ રાખવા સારુંજ મહાત્માઓનો સંગ, જપ, તપ,

વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.” લક્ષ્મીએ કહ્યું: “મહારાજ! આપના કંઠમાં કશું શબ્દ થાય છે તે અન્તતું ચિહ્ન છે અને તેથીજ અમને ધીરજ રહેતી નથી.” સ્વામીજી બોલ્યા: “એ વાતની તો તમને ખબર નથી કે એ તો જ્ઞાનો ધ્વનિ થઈ રહ્યો છે. કશું તો જે લોકો આત્મસ્વરૂપને નથી ઓળખતા તેમના કંઠમાં બોલે છે.” એમ કહી પોતે આત્મપંથક બોલવા લાગ્યા અને જ્ઞાનરત્ન ઉચ્ચારણ કરતાં કરતાં કારતક વદ ૬ ના સવારના અગિયાર વાગે શરીરને તણ દીધું. એક સંતે કહ્યું છે કે:-

સાધૂનાં દર્શનં પુણ્યં તીર્થભૂતા હિ સાધવાઃ ।

તીર્થ ફલતિ કાલેન સદ્યઃ સાધુમમાગમઃ ॥

સાધુ તો એક જગત તીર્થરૂપ હોઈ ઘણી જગ્યાએ વિચરણ કરી પોતાના રહેણીકરણીના દર્શાતથી તેમજ ઉપદેશથી ઘણાં જીવોનું કલ્યાણ કરે છે. આવા સંતમહાત્માઓનો સમાગમ પૂર્વનાં પુણ્યોએ કરીને પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વામીજી આ ક્ષાની દુનિયામાંથી સદ્ગત થયેલા છે; તોપણ એમનું જીવન અને ઉપદેશ તેમના સમાગમમાં આવનાર કરે કની દૃષ્ટિમાં હજી પણ જેવો ને તેવોજ તરવરી રહ્યો છે. એટલે આપણે એવા મહાત્માનાં જેટલાં શુભગાન કરીએ તેટલાં ઓછાં છે. સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા એમના આચારવિચાર અને ઉપદેશની છાપ અપણાં હૃદય પર હંમેશને માટે આંકત કરે એજ પ્રાર્થના છે.

सर्वेऽसुखिनः संतु सर्वे संतु निरामयाः ।

सर्वे मद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखमाप्नु भवेत् ॥

સ્વામીજીની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ

સ્વામીજીશ્રીએ કોઈશિષ્ય બનાવ્યો નથી; તેમજ સંજોગ હોવા છતાં મકાન-મઠના અધિપતિ થયા નથી. પોતાને કનકકાન્તાનો

સ્પર્શ મુઘ્ધાં થવા દીધો નથી; તીવ્ર વૈરાગ્યથી વિરક્ત દશામાં રહી પોતાની જીવનમુસાફરી સમાપ્ત કરેલી છે.

પોતાના સમાગમમાં આવનારમાંથી તેમજ અન્ય પદાર્થો-માંથી પણ સ્વામીશ્રી ગુણોજ ગ્રહણ કરતા. પોતે તંબાકુ, પરદેશી વસ્તુઓ (ખાંડ, વસ્ત્ર વગેરે) ચા, અડીણ, ગાંજે, વગેરે માઠક વસ્તુઓ નહિ વાપરવા લોકોને આગ્રહપૂર્વક ઉપદેશ આપતા હતા.

કેટલાક તામસ પ્રકૃતિના સાધુઓ સ્વામીજીની ખૂબ નિંદા કરીને અપશબ્દો બોલતા; છતાં પોતે એકરસ સાત્ત્વિક વૃત્તિમાં રહી તેમને હાથ જોડી કહેતા કે, “બ્રહ્મ, આપ કહો છો તેમજ છે.” વળી કયાને અંતે લોકોને ઉપદેશ દેતા કે, “તકરાર થાય તો આપણે ગાળો બોલવી નહિ; પણ કહેવું કે, બ્રહ્મ એનું ભક્તું કરો, એને સદ-બુદ્ધિ આપો, ભક્તિ આપો, મારા અત્યેની એની દ્વેષબુદ્ધિ નાશ કરો, એના ચિત્તના શગદ્વેષાદિ નાશ થાઓ, વગેરે.”

સ્વામીશ્રી પોતે સદાચાર પાળી બીજાઓને આચાર પાળવા બોધ આપતા અને પોતે પણ તે સુસ્તપણે પાળતા રહી લોકોને જીવંત દર્શાવ પૂરું પાડતા. વળી પોતે સ્વાશ્રથી (પોતાના શરીર-સંબંધીની કોઈ ક્રિયા બીજા થાએ કરાવવી નહિ, એવો આગ્રહ રાખતા) હતા.

વજીરમના ધર્મો બરોબર પાળવા લોકોને બોધ આપતા અને પ્રાણણે તેમજ વિદ્વાનોને ઘણું માન આપતા.

કેટલાંક ભજનો ઇત્યાદિ

૫૬—રાગ ગોડી

(રાગ—નાય કેસે ગજ. કે ળ ધ છુડાયો.)

કોન કુટિલ ખલ કામી, મોસમ—(૨) ટેક૦
તુમ સેં કાહ છિપી કરનાનિધિ,
તુમ ઉર અંતરજામી—મોસમ૦
ભરી ભરી ઉદર વિષયરસ પાવત,
જેસે સૂકર ગામી—મોસમ૦
જો તન દિયો તાહી ખિસરાયો,
એસો નિમકહરામી—મોસમ૦
જહાં સતસંગ તહાં અતિ આલસ,
ખિપયન સંગ ખિસરામી—મોસમ૦
શ્રીહરિચરણ છાંડી ઓરન ઝી,
નિશદિન કરત ગુલામી—મોસમ૦
પાપી પતિત અધમ પરનિંદક,
સખ પતિતન મેં નામી—મોસમ૦

સૂરપતિતકે વેગિ તારિયે
સુનિયોં શ્રીપતિ સ્વામી—મોસમ૦

રાગ પૂર્વી—તાલ, ત્રીન તાલ

મૈં નિત ભગતન હાથ બિડાઉં.

આઠો જમ દહય મેં રાખું, પલક નહિ બિસરાઉં—ટેક૦

કલ ન પરત બૈકુંઠ બસત મોહિ, જોગિન મન ન સમાઉં;

જહાં મમ ભગત પ્રેમ ભુત, ગાવહિં તહાં બસત સુખપાઉં.

ભગતન કી જૈસી રચિ દેખું, તૈસો વેપ બનાઉં;

ટારું અપને બચન ભગત લાગિ, તિનકે બચન નિભાઉં.

ગિંચ—નીચ સખ કાજ ભગત કે, નિજકર સકલ બનાઉં;

પગ ઘોઉં રથ હાંકૂ માંજૂ, બાસન છાની છાઉં.—૪

માગૂં નાહીં દામ કછૂ તિનતેં, નહીં કછૂ તિનહી સતાઉં;

પ્રેમ સહિત જલ, પત્ર, પુષ્પ ફલ, જો દેવે સો ખાઉ.

નિજ સરબસ ભગતન કે સોંપું, અપનો સ્વત્વ ભુલાઉં;

ભગત કહૈં સોઈ કરું નિરંતર, બેચેં તો બિક જાઉં.—૬

રાગ—કાફી તાલ, દીપચંદ

જેને રામ રાખે રે, તેને કાણુ મારી શકે ?

અવર ના દેખું રે, કોઈ નાવે મારા પ્રભુ પખે.—ટેક.

ચકરવરતીને ભીજ મંગાવે, રંકને કરે રાય;
 જળને ઠંકાણે વાલો થળ ચલાવે, થળ થાનક જળમાંય;
 તરણાનો તો મેરુ રે, મેરુનો બહાલો તરણુ કરે.-જેને
 નેભાડામાંથી બળતાં ઉગાર્યાં, મંબરીનાં બાળ;
 રિટોડીનાં ઇંડાં ઉગાર્યાં, રાય થયા છે રખવાળ;
 અંતરજમી આવ્યા રે, ધાયા પ્રભુ તેની પ્રજે.-જેને
 શીર ઉપર સીંચાણો ભમીયો, પારધી કરે તકાવ;
 પારધીને પાચે વશિયર વળગ્યો, શીંચાણા શીર ધાવ;
 બાજ પડ્યો હેઠે રે, પંખીડાં તો ઊડ્યાં હજે.-જેને
 ગજ કાતરણી લઇને બેઠો, દીનોનાથ દયાળ;
 વધે ઘટે તેને કરે ખરાખર, સૌની લે સંભાળ;
 ધણી તો ધીરાનો રે, હરિ મારો હિંડે હકે.-જેને

૫૬-ધૂન-ચાલ કરવાની

હું રોઇ રોઇ અખિયાં રાતી કરું,
 રાતી કરું ને ગાતી ફરું-ટેક
 અન્ય કોઇ મારી નજરે ન આવે.
 વર તો ગિરિધારીને વરું-હું રોઇ
 સેવા ને સમરણ એનુંજ નિશદિન.
 દૃઢ્યકમળમેં ધ્યાન ધરું-હું રોઇ
 મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધરના ગુણ,
 ગંગાજમના નહાતી ફરું-હું રોઇ

જ્ઞાન-ધ્યાન કી ગઠરી બાંધ કર,
 દૃઢચક્રમલ મેં રાચુંગી—મેં તો હરિગુણ
 બાધ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
 સદા પ્રેમરસ ચાખુંગી—મેં તો હરિગુણ

રાગ-કાફી

ફાગુન કે દિન ચાર, હોરી ખેલ મના રે;—ટેક
 બિન તાલ પખાવજ બાજે, અનહદ કી ઝંકાર;
 બિન સુર રાગ છતીસોં ગાવે, રોમ રોમ રણકાર—ફા
 શીલ સંતોષ કી કેસર ઘોલી, પ્રેમ પ્રીતિ પિચકાર;
 ઉડત ગુલાલ લાલ ભયે બાદલ, બરસત રંગ અપાર—ફા
 ઘટ કે સખ પટ ખોલ દિયે હૈં, એક લાજ સખ ડાર;
 મીરાં કે પ્રભુ ગિરધર નાગર, ચરણકમલ બલિહાર—ફા

રાગ-ભજનનો ઢાળ

દીઠા મહેં એક કુંભાર અનેરો.
 ઘડે ઘડે ને ફાડે રે;
 આણું તે કાંતુક કદી ના દીઠું.
 જોડે તેટલાં તોડે રે—ટેક
 ઉત્તમ માટી આણે કચાંથી,
 કાઈ કદી નવ બાણે રે;

નંદન વનના વહેળામાંથી,
લેતો હશે પરાણે રે-દીઠાં

રેતી રાખ ને લાદ ઠેકાણે,
ગુણ અવગુણમાંહી ભેળે રે;

આત્મન જળ સીંચીને એમાં,
મૃત સ્વરૂપ ઉકેલે રે-દીઠાં

દીવ્ય ખીલા પર ચાક ચડાવે,
પૂતળાં કરોડ બનાવે રે;

થા એણું કહેતાંની સાથે,
અણનમ ઘાટ ઉપજાવે રે-દીઠાં

એ પૂતળાંને વળી આધિવ્યાધિરૂપે,
ભોગરી વડે મઠેરે રે;

ટપટપ ટપટપ ટીપવા સાથે,
આશિષ નિજની વેરે રે-દીઠાં

માત ઉદર નામે એક ભડી,
નવ માસ એને બાળે રે;

એ ભડીમાં પકવ બને સૌ,
માત હૂંફને ંહાલે રે-દીઠાં

ત્યાર પછી એ માનવ પૂતળાં,
માંડે પૃથ્વી પગલાં રે;

રાગ—રામગ્રી—તાલ, લાવણી

વહારે ધા વિહલા વહેલો, ગોઝારો રાય છે ઘેલો રે;
બહારે વંચાવશે મેલો*, વહારે ધા વિહલા વહેલો—ટેક૦

પ્રણત પાળ એ પદ છે તારું, પાળ ત્રિભોવનનાથ;
મોટાઈ મૂકીને મૂક મા મોહન. હેતે ઝાલેલો હાથ,
હરિ શીદ આપ હડસેલો—ગોઝારો

તાત તારા તને તેડીને ત્રીકમ, ચોરી લાબ્યા ગોકુળ;
તાતનાં લક્ષણુ તુજમાં આવ્યાં, ચોર્યાં નારીપટકુળ.
ખેલાવે કાં ખોટના ખેલો—ગોઝારો

ઝાડીનું ઝીમતી સૂતર કાચું, ફલડાં કેરી માળ;
તેમાં લોભાઈને જત તેં તારી, દેખાડી દીધી ગોવાળ,
પરાણે તું આપતો પહેલો—ગોઝારો

(આ ભજન ધણે ભાગે નરસિંહ મહેતાજી છે.)

પદ—ધૂન—ચાલ કેરવાની

રધુન'દન આગે મેં નાચુંગી,
નાચુંગી રંગ રાચુંગી—ટેક૦

કરી શૃંગાર હાર તુલસી કે,
ભાલ તિલક શિર રાખોંગી—રધુન'દન૦

પ્રેમ પ્રીત કે બાંધી બુધરવા,
સૂરત કી કછની મેં કાઝોંગી—રધુન'દન૦

નાચી નાચી રધુનાથ રિઝાઉં,
 ભક્તિ રસીલી મેં જાયોંગી—રધુનંદન૦
 રધુવર લલમણ ભરત શત્રુહન,
 શ્યામલી સૂરતી મન રાખોંગી—રધુનંદન૦
 ચુની ચુની કલિયાં મેં હાર બનાઉં,
 રધુવર હર પહિરાઉંગી—રધુનંદન૦
 ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય આરતી,
 ચેહીબિધિ લાડ લડાઉંગી—રધુનંદન૦
 લોક લાજ કુલ કી મરજદા,
 ઇન મેં એક ન રાખોંગી—રધુનંદન૦
 સરજયુ કે તીર અયોધ્યા નગરી,
 બૈઠી ઝરોખે મેં ઝાંકોંગી—રધુનંદન૦
 સોનાદાસ બિલાસ સાંવરો,
 હરિ કે ચરણ ચિત્ત રાખોંગી—રધુનંદન૦

પદ—ધૂન—ચાલ ફેરવાની

મેં તો હરિગુણ ગાવત નાચુંગી—(૨)
 નાચુંગી મેં તો નાચુંગી,
 મેં તો હરિગુણ ગાવત નાચુંગી—ટૂંક૦
 અપને મહેલ મેં બેઠ કર,
 ગીતા ભાગવત વાંચુંગી—મેં તો હરિગુણ૦

મ્રજપતિની કૃતિ અલૌકિક,

ધન્ય ધન્ય કહે સવળા રે-દીઠાં

સાત દસ દસકા પુરણ થતાં' તો,

થાયે એ મનુષ્ય ઘટસ્ફોટ રે;

લાખ ઘડે ને લાખ ફૂટે પણ,

તેને ત્યાં શી ખોટય રે-દીઠાં

ખર્ચે નિર્ખર્ચ વર્ષો વહી ગયાં,

એ બાળીશ કીડા રમતાં રે;

થાકે નહિ એ કુંભાર બનાવતાં,

પૂતળાં નિજ મન ગમતાં રે-દીઠાં

કુંભારવાડો તો સ્વર્ગ માનજો,

ઓઝા બ્રહ્મા નામે રે;

જ્ઞાન પુણ્ય ગાંસડીઓ બાંધે,

તે ફરી જન્મ ના પામે રે-દીઠાં

(આ ભજનના લેખકની પણ માહિતી નથી.)

ગઝલ

હર આન હઝી, હર વખત ખુશી.

હરવખત અમીરી હે બાબા;

જબ આશક મસ્ત ફીરી હે.

ફિર કયા દિલગીરી હે બાબા!-૨૬૦

હે આશક ઓર માશુક જહાં,
વહાં શાહ વલ્હરી હય બાબા;
ના રોના હૈ, ના ધોના હૈ.

ના દર્દ અશીરી હૈ બાબા ! -ફિર૦

દિનરાત બહારે એશ લીએ,
ઓર ઇશક જગીરી હૈ બાબા;
ને આશક હોવે સો જાને,

યહ ભેદ ફકીરી હૈ બાબા ! -ફિર૦

હે આહ ફક્ત એક દિલબર કી,
ફિર ઓર કિસ કી આહ નહીં;
એક રાહ ઉસી મેં રખતે હૈ.

ફિર ઓર કિસી કી આહ નહીં.-ફિર૦

યહાં છતના રંજેત્તર દુર હૈ,
હમ એકે સે લી આગાહ નહીં;
કુછ મરને કા અફસોસ નહીં,

કુછ છને કી પરવાહ નહીં.-ફિર૦

કુછ ભુલમ નહીં કુછ જોર નહીં,
કુછ પાપ નહીં ફરિયાદ નહીં;
કુછ કેદ નહીં કુછ બંદ નહીં.

કુછ સખર નહીં આબદ નહીં.-ફિર૦

શાગીર્દ નહીં ઉસ્તાદ નહીં,
વીરાન નહીં આબાદ નહીં;

ਹੁਯ ਏਤਨੀ ਯਾਨੇਂ ਦੁਨਿਆਂ ਭੀ,
ਸਭ ਭਲ ਗਏ ਕੁਝ ਧਾਦਿ ਨਹੀਂ.—ਫਿਰੋ

ਏਸ ਸੀਮਤ ਨਜ਼ਰਭਰ ਦੇਖੇ ਹੈ,
ਏਸ ਦਿਲਭਰ ਦੀ ਖੁਲਵਾਰੀ ਹੈ;
ਏਹੀਂ ਸਭਯੇ ਭੀ ਫਰਿਆਲੀ ਹੈ,
ਏਹੀਂ ਫੁਲਾਂ ਭੀ ਗੁਲਕਾਰੀ ਹੈ.—ਫਿਰੋ

ਦਿਨਰਾਤ ਮਗਨ ਖੁਸ਼ ਘੋੜੇ ਹੈ.
ਐ ਆਸ ਉਸੀਭੀ ਲਾਰੀ ਹੈ;
ਯਸ ਆਪ ਭੀਂ ਵੇ ਦਾਤਾਰੀ ਹੈ.
ਐ ਆਪ ਭੀਂ ਵੇ ਭਾਂਡਾਰੀ ਹੈ.—ਫਿਰੋ

ਨਿਤ ਅਸਰਤ ਏ ਨਿਤ ਫਰਹਤ ਏ.
ਨਿਤ ਰਾਹਤ ਏ ਨਿਤ ਸ਼ਾਦੀ ਹੈ;
ਨਿਤ ਮਫੇਰੇ ਕਰਮ ਹੈ ਦਿਲਭਰ ਕਾ,
ਨਿਤ ਦਿਲ ਭੀ ਖੁਸ਼ ਮੁਸਾਦੀ ਹੈ.—ਫਿਰੋ

ਯਥ ਉਮਦਾ ਫਰਿਆ ਉਲਫਤ ਕਾ.
ਫਰ ਆਰ ਤਰਫ਼ ਆਪਾਦੀ ਹੈ;
ਫਰ ਰਾਤ ਨਫ ਐਕ ਸ਼ਾਦੀ ਹੈ.

ਫਰੋਜ਼ ਮੁਆਰਫ਼ ਆਦੀ ਹੈ.—ਫਿਰੋ
ਹੁਯੇ ਤਨ ਤੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਰੰਗ ਯਨਾ,
ਐ ਮੁੰਹ ਪਰ ਫਰਦਮ ਲਾਜ਼ੀ ਹੈ;
ਲੁਝ ਐਸ਼ੋ ਤਰਥ ਕੁਝ ਆਰ ਨਹੀਂ.
ਏਸ ਦਿਨ ਸੇ ਮੁਰਤ ਸੰਭਾਲੀ ਹੈ.—ਫਿਰੋ

હોટાં મેં રાગ તમાશે કા,
 ઔર ગત પર બજતી તાલી હૈ;
 હરેરોજ બસંત ઔર હોલી હૈ,
 ઔર હરચેક રાત દિવાલી હૈ.—ફિર૦
 હમ આકર હસકે હુશ કે હૈ,
 વાહ દિલબર સખ સેં આલા હૈ;
 ઉસને હી હમકો હખ ખશા,
 ઉસને હી હમકો પાલા હૈ.—ફિર૦
 દિલ અપના ભોલા ભાલા હૈ,
 ઔ ઇશક બડા મતવાલા હૈ;
 કયા કહિયેં ઔર નજીર આગેં,
 અખ કેન સમજનેવાલા હૈ.—ફિર૦

— પદ—રાગ ઓખાહરણની ચોપાઈ

ભક્તિ એવી રે ભાઈ એવી, જેમ તરસ્યાં ને પાણી જેવી;
 એક ગૌધન ચરવાને જાય, એની સુરતા વાછરડાં માંય;
 ચરણે ફરવું ને ચોદિશ ચરવું,
 એવું હરિચરણે ચિત્ત ધરવું—ભક્તિ૦
 એક યુવતી જળ ભરવાને જાય,
 સામી સખીઓથી વાતો થાય;
 માથે બેઠું ને લિયે તાળી, મુખે હસે છે વારી વારી;
 બેઠું ચિત્તથી નથી રે વીસરવું,
 એવું હરિચરણે ચિત્ત ધરવું—ભક્તિ૦

એક ભ્રમર કમળમાં રહે છે, તેને વાસના કેવી ગમે છે;
સાંજ પડીને કમળ બિડાયું.

અકળાયો ને કયાંય ના જવાયું;

એને કમળની પ્રીતિ રે મરણું,

એણું હરિચરણે ચિત્ત ધરણું—ભક્તિ૦

એક મૂઠમતિ નર જેહ, પરનારીની સાથે સ્નેહ;
જાય છે અધમ અધમ ડગ ભરતો, પરનારીની પૂંઠે ફરતો;
એને શૂળીની પેરે રે દરણું.

એણું હરિચરણે ચિત્ત ધરણું—ભક્તિ૦

એક માછલી જળમાં વસે છે. તેને પાણીનો પ્રવાહ ગમે છે;
કોઈ પાપીએ બારણે કાઢી, તલતલ જલ થયો રે ઉઘાસી;
એને જળ વિનાયું રે મરણું,

એણું હરિચરણે ચિત્ત ધરણું—ભક્તિ૦

એક ગુણિકા નૃત્ય કરે છે, મનગમતા શણગાર સજે છે;
એણે આંખ આંજ અણિયાળી. નખચખ નીરખે છે નાગી,
પારકું ચિત્ત પોતાનું રે દરણું.

એણું હરિચરણે ચિત્ત ધરણું—ભક્તિ૦

એક ચોર તે ચોરી કરે છે. પરમંદિર કેસા ફેરે છે;
વળી માઝમ રાત અંધારી, મૂરખ ડરનો નથી રે લગાગી;
પારકું ધન પોતાને રે દરણું.

એણું હરિચરણે ચિત્ત ધરણું—ભક્તિ૦

અર્પયાને વર્ષાદ વહાણો, એવી પ્રેમભક્તિ તમે જાણો;

ચક્રે ચિત્ત ચંદ્રમાં ઘાલે, અણુપેખતાં દષ્ટિને બાળે;
કહે કલ્યાણ એથી ન ઊતરવું,
એવું હરિચરણે ચિત્ત ધરવું—ભક્તિ૦

ભજન

માનસરોવર જઈએ કૂડી રે કાયા, માનસરોવર જઈએ
હંસલાની સાથે વીરાં સંગતું કરીએ,

ભેળા ખેસીને મોતી ચણીએ—કૂડી રે કાયા૦

સાધુને સંગતે વીરા, સાધુ કહેવાયે

નિત્ય નિત્ય ગંગાજમાં નાહીએ—કૂડી રે કાયા૦

માંહેલા મનમાં કેમ ભૂલ્યો વીરા.

દરશન ગુરજનાં કરીએ—કૂડી રે કાયા૦

બાઈમીરાં કહે, પ્રભુ ગીરધરના ગુણ

ભવસાગરથી તરીએ—કૂડી રે કાયા૦

ભજન

ગોવિંદ લીનો મોલ માઈ, મેં તો ગોવિંદ લીનો મોલ—ટેક.

કાઈ કહે હલકા, ત્રાજવે તોલ,—માઈ મેં૦

કાઈ કહે મોંઘા, કાઈ કહે હે અણુમોલ;—માઈ મેં૦

ખિન્દાખન કી કુંજગલન મેં, મેં ને લીયો બજકે ઢોલ—મા૦

બાઈમીરાં કહે પ્રભુ ગીરધરના ગુણ,

એ તો પૂર્વજન્મ કે બોલ—માઈ મેં તો૦

ભજન

ભજન કરે ભવસિંધુ તરવા (૨-)ટેક.

ખોવા જગત જંજળ જૂઠામાં, ભટકેશું કરવા-ભજન
ભક્તિનાવ ગ્રહી લે પ્રાણી, સદ ચડાવી થા સુકાની.

પાર હિતરવા-ભજન

વૃથા ન જાય હરિનામ લીધું, ભક્તિને વશ છે દયાસિંધુ
સહાય જો કરવા-ભજન

બાઈ મીરાં કહે, પ્રભુ ગીરધરના ગુણ

ચરણ ચિત્ત ધરવા-ભજન

ભજન

વારે વારે કહું મારા દિલડાની વાત.

જડેજ કરી લે ભક્તાયું થોડા વહણાદે જેસલછ. ટેક.

હું ખેડતો મેં તો હાલીને માર્યો,

પાદર લૂંટી પાણિયારી કાઢીરાણી પાપ પ્રકાશો-વારે

ચોવીસ વરસ મુઘી મેં ચોરિયું શીધી.

અમારા અવગુણનો નહિ પાર;

કાઢીરાણી પાપ પ્રકાશો ધણી આગળે-વારે

આવી આવી અતિથિની જમાત જડેજ.

તેમાં તે માયળો આવિયો;

અવર રાજને લાંબી સીંગ જડેજ-વારે

સાયબાને કસ્તૂરી કેવેડા રે,

જેસલછ બોલિયા નોરસ કાઢીરાણી જડેજ.

બોલ્યા તે પીંગ હુંલ પાખંડી રે. વારે

જનન

ધ્યાન ધણી કેનું ધરવું રે, ખીલું મારે શું કરવું;
 શું કરવું રે સુંદરશ્યામ, ખીજને મારે શું કરવું.
 નિત્ય ઊઠીને અમે નાઈ એ ધોઈએ;

ધ્યાન કેનું ધરીએ રે—ખીલુંં
 સંસારસાગર મહાજળ ભરિયોને વહાલા,
 તારા ભરૂંસે અમે તરિયે રે.—ખીલુંં
 સાધુજનને જમાડીને રે વહાલા,
 જૂઠું વધે તે આપણુ જમિયે રે.—ખીલુંં
 વૃન્દાવનમાં રાસ રચ્યો રે વહાલા,
 રાસમંડળ તો અમે રમિયેરે.—ખીલુંં
 હીર ને ચીર મને કામ ન આવે વહાલા,
 ભગવાં પહેરીને અમે ભમિયે રે.—ખીલુંં
 બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગીરધરનાગર
 ચરણકમળ ચિત્ત ધરિયે રે.—ખીલુંં

અખા ભગતના છાપા

નિલક કરતાં ત્રેપન વહાં,
 જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
 તીરથ ફરી ફરી થાકા ચર્ણુ,
 તો ય ન પહોંચ્યા હરિને શર્ણુ;
 કથા સુણી સુણી કૂટ્યા કાન,
 અખા તો ય ન આવ્યું પ્રહજ્ઞાન.

એક મૂરખને એવી ટેવ,

પથર એટલા પૂજે દેવ;

પાણી દેખી કરે સ્નાન,

તુલસી દેખી તોડે પાન;

એ તો અખા બહુ ઉત્પાત,

ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત?

આંધળો સસરો ને સણગટ વહુ,

એમ કથા સુણવા આદ્યું સહુ;

કહ્યું કાંઈ ને સમજ્યાં કશું,

આંખનું કાજળ ગાત્રે ઘસ્યું;

ઉડિ કૂવો ને ફાટી બોખ,

શીખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફોક.

ગુરુ થઈ બેઠો શેનો સાધ.

સ્વામીપણાની વળગી બ્યાધ;

ને પીડાથી કુખિયો થયો,

રોગ કરાર અનુભવથી ગયો;

વાયદબળમાં ગૂંચવી મરે,

અખા અજ્ઞાનીનું કહ્યું કેમ કરે?

દેહાભિમાન હતું પાશેર.

વિદ્યા ભણતાં વાધ્યું શેર;

ચરત્યા વદતાં તોહું થયો,

ગુરુ થયો ત્યાં મળ્યામાં ગયો;

અખા એમ હલકાથી ભારે હોય,
આત્મજ્ઞાન મૂળગુ' તે ખોય.

*
ન્યાં નેઈએ ત્યાં કૂડે કૂડે,
સામેસામાં ખેલાં ધૂડે;

કોઈ આવી વાત સૂરજની કરે,
તે આગળ લઈ ચાંચ જ ધરે;

અમારે હજાર વર્ષ અધારે ગયાં,
તમે આવાં ડાહ્યાં ક્યાંથી થયાં;
અખા મોટાની તો એવી બણુ,
મૂકી હીરા ઉપાચો પાણુ.

*
મૂડી વણુ કંઈ મહીપતિ વહા,
મૂડી વણુ કંઈ લોક જ રહ્યા;
મૂડી વણુ કંઈ કહાવે મહંત.
મૂડી વણુ કંઈ બેળ અનંત.

મૂડી વણુ કંઈ ધનવંત ધણા,
હીરા માણેકની નહીં કંઈ મણા;
અખા રહેણી આંક લખ્યો નહિ એક,
એમ એકડા વહોણાં મીંડાં અનેક.

*
વાળું હું તમો વળવણુહાર,
તે વાળું શાને ધરે અહંકાર;
તે નેતાં સર્વ તમારાં કામ,
આ અછતાનું અછતું નામ;

ધન ધન વાળું ધણી કર થવે,
 અખા આસુરી કર તવ અવળું લેવે.
 નથી વાંક વિશ્વંભર તણો.
 જે કહીએ તે વાંક આપણો;
 જેમ કાઈ ભોજન જમાડવા કરે,
 ત્યાં રીસાણો તે રીસે કરે;
 પૂણનિંદ પિરસનારે રહે.
 અખા અભાગિયાને કાણ કહે?

રામ હી રામ

(લેખક:-શ્રી. મુન્દરદાસજી)

બંધન રામ હિ બિહન રામ હિ,
 બોલત રામ હિ રામ રામો હિ.
 શ્રમત રામ હિ પીવત રામ હિ,
 ધીમત રામ હિ રામ ગાયો હિ;
 અગન રામ હિ સોવત રામ હિ,
 જોવન રામ હિ રામ લાયો હિ.
 દેતહુ રામ હિ લેત હુ રામ હિ,
 મુન્દર રામ હિ રામ કાયો હિ.
 શ્રોતહુ રામ હિ નેત્ર હુ રામ હિ,
 અંત્ર હુ રામ હિ રામ હિ ગાઈ;

સીસહુ રામ હિ હાથ હુ રામ હિ,
 પાવ હુ રામ હિ રામ હિ સાર્જ,
 પેટહુ રામ હિ પીઠહુ રામ હિ,
 રામહુ રામ હિ રામ હિ બાર્જ.
 અન્તર રામ નિરન્તર રામ હિ,
 સુન્દર રામ હિ રામ બિરાજ.

(“કવિતા” માસિકના એક અંકમાંથી)

ગજલ

(૧)

ક્યા ઇલમ ઉન્હોંને સીખ લિયે,
 જો બિન લીખેં કે બાંચે હેં;
 ઔર ખાત નહીં મુહસેં નિકલે,
 બિન હોંઠ હિલાયે જાંચે હેં.

દિલ ઉનકે તાર સિતારેં કે,
 તન ઉનકે તબલ તમાંચે હેં;
 મુંહ ચંગ જબાં દિલ સારંગી,
 પા ધૂધર હાથ કમાંચે હેં.

હે રાગ ઉન્હી કે રંગ ભરે,
 ઔ ભાવ ઉન્હી કે સાંચે હેં;

જો ખે-ગત ખે-સુરતાલ હુએ,
 બિન તાલ પખાવજ નાચે હેં,

(૨)

જખ હાથ કે ધોયા હાથોં સે,
 જખ હાથ લગે થિર કાને કે;
 ઔર પાંવ કે ખીંચા પાવોં સે,
 ઔર પાંવ લગે ગત પાને કે.
 જખ આંખ ઉઘાઈ હસ્તી સે,
 જખ નયન લગે મટકાને કે;
 સખ કાજ કહે સખ નાચ નચે,
 ઉસ રસિયા છેલ રિઝાને કે.
 હૈ રાગ ઉન્હી કે રંગ ભરે,
 ઔ ભાવ ઉન્હીં કે સાંચે હૈ;
 જો યે ગત યે-સુરતાલ હુએ,
 ખિન તાલ પખાવજ નાચે હૈ.

(૩)

થા જિસકી ખાતિર નાચ કીયા,
 જખ મૂરત ઉસકી આય ગઈ;
 કહીં આપ કહા કહીં નાચ કહા,
 ઔર તાન કહીં લહરાય ગઈ.
 જખ છેલ-છપીલે સુંદર કી,
 છબિ નેનોં બિતર છાઈ ગઈ;
 એક મૂરછા ગતિ સી આય ગઈ,
 ઔર જ્યોત મેં જ્યોત સમાય ગઈ.

है राग उन्ही के रंग लरे,
औ लाव उन्ही के सांघे हँ;
ले जे-गत जे-सुरताल हुये,
जिन ताल पजावज नाये हँ.

(४)

सभ होश भदन का द्वर हुआ,
जभ गत पर आ भिरदंग भल;
तन लंग हुआ दिल दंग हुआ,
सभ आन गध जे आन सल.

यह नाया दौन नलर अज येां,
और प्रीसने देखा नाय अल;
जभ भूँद भिली ज दरिया में.
धिस तान का आभिर निकलाल.

है राग उन्ही के रंग लरे,
औ लाव उन्ही के सांघे हँ;
ले जे-गत जे-सुरताल हुये,
जिन ताल पजावज नाये हँ.

गअथ

हमन है धरि के भाते, हमन के दलते कया है;
नही कुछ भाल की परवाह, प्रीसी की चिनते कया है.
ले कोइ शब्द स्थाने हँ, तीना कुं भटक माने हँ;
हमन आशक दिवाने हँ, हमन के धन्यते कया है.

કમર રોલે વહરાં કે, ખડક બખ્તર શરીરાં કે;
 હમન એસે ફકીરાં કો, છખીલી નામ તેં ક્યા હૈ.
 હમન દિન-રેન જલતેં હૈં, કદા બિન તેલ તલતે હૈં;
 આબ બિન લોન ગલતે હૈં, હમન કો અસર તે ક્યા હૈ.
 ખાને કો રૂખી રોટી બસ, પીને કો એક લોટી બસ;
 બિલસ ભરકી લંગોટી બસ, હમન કો લીજત ક્યા હૈ.

ગઝલ

હમ ન આશક દિવાને હૈં, હમન કો હોશિયારી ક્યા;
 રહે આઝાદ હો જગ મેં, હમનં દુનિયાં સે ચારી ક્યા.
 જગત સબ નામ અપને કો, બહુત સા સીર પટકાતા હૈં;
 હમન ગુમ નામ આલમ હૈં, હમન કો હોશિયારી ક્યા.
 જો બિછે કહું પિયારે સેં, વો દર દર ભટકતે ફિરતે હૈં;
 હમારા ચાર હમસન હૈં, હમન કો બેકરારી ક્યા.
 ન પલ બીછેડ પિયા હમ સેં, ન બીછેડે હમ પિયારે સેં;
 જહાં ચોં પ્રીત લાગી હૈં, તહાં ફિર ચિંતદારી ક્યા.
 હુએ આઝાદ ઓં ફરગ, ગરૂરી દાર સબ દિલ સેં;
 જો ચલના રાહ નાબુક હૈં, હમન કો બોજ ભારી ક્યા.

- ગઝલ

હમન કો મત મિલો લોકો, હમ ન ખડ્દી દિવાને હૈં;
 ખુશી ફા રાહ છોડા હૈં. કહિન મેં જ સમાને હૈં.

હમન દિનરાત રોતે હું, કિ ગમ સે જન ખોતે હું;
 મુલોં ધ્રી સેજ સોતે હું, બિરહ સે હમ અકાને હું.
 તજ ખીજમત અમીરી ધ્રી, પાઈ લીજત ફકી રીધી;
 ચઢે ધ્રીસ્તી સખૂરી ધ્રી, ફકર કે ચે મકાનેં હું.
 હમન એક ચાર હૈ જની, પિયા હરિ નામ કા પાની;
 દખી નહિ હોએંગે ફની, વલી રામે સમાને હું.

સંત તુલસીદાસની સાખીઓ

સખ ધરતી કાગજ કરું, લેખન સખ જનરાય;
 સમુદ્ર સખ સ્વાહી કરું, હરિગુન લીખ્યા ન જાય.
 એક વડી આધી વડી, આધી મેં પુનિ આધ;
 તુલસી સંગત સાધુ કી, કટૈ કાટિ અપરાધ.
 દયા ધર્મ કો મૂલ હૈ, પાપ મૂલ અભિમાન;
 તુલસી દયા ન છાંડિયે, જખ લગ વટ મેં પ્રાન.
 પ્રારબ્ધ પહિલે જની, પીછે જના સરીર;
 તુલસી યહ આશ્ચર્ય હૈ, મન નહિ માને ધીર.
 જીવ જીવ કે આસરે, જીવ કરત હૈ રાજ;
 તુલસી રઘુવર આસરે, કયું બીગરેગો કાજ.
 ગોધન ગજધન બાજધન, ઔર રતનધન ખાન
 ને આવે શ્રીરામ ધન, સખ ધન ધૂલ સમાન

તુલસી રસના તો ભલી, જો સુમરે હરિનામ;
નહિંતર કાઢ નિકાસીયે, મુખ મેં ભલો ન આમ.

ચતુરાઇ ચૂલે પડી, ધીક પડ્યો આચાર;
તુલસી હરિભક્તિ બિના, ચારેં વર્ણ અમાર.

દુષ્ટ બચન શરતેં ખૂરે, ભલે શત્રુ કે-ખાન;
તુલસી જો નર સહત હૈ, તા સમ સાધુ ન આન.

સંસારી કા દુકડા ગજ, ગજ લખે દંત;
ભજન કિયે તેં પચત હૈ, નહિંતર કરજ બઢંત

તુલસી પિછલે પાપ સેં. હરિચરના ન સોહાય;
જેસે જ્વર કેં જોરસેં, ભોજન શી રચિ બય.

તીન દુક કૌપિન હૈ, અરુ ભાલ બિન લૌન;
તુલસી રઘુવર હર બસે. ઇન્દ્ર બાપુરો કૌન.

તુલસી જગ મેં આય કે, કર લીજો દો કામ;
દેને કો દુકડા ભલા. લેને કો હર નામ.

સત્ય બચન અરુ દીનતા. પરમ્તી માત રમાન;
ઇનકું બંકું ના મિલે, તુલસીદાસ જમાન.

રામ ઝરૂખે બંડ કે, સખ કા મુજરા લેત;
જેમ્તી જનકી ચાકરી, વૈસા ઉનકો દેત.

મોતી કણ મોંઘા ક્રિયા. સોંઘા ક્રિયા અનાજ;
 તુલસી તબ મેં જનીયો, બડો ગરીબનિવાજ.
 કામ પિયારી નારી જ્યું, લોભી પિયારો દામ;
 અસે કબહીં લોગ હો, તુલસી કે મન રામ.
 અરબ ખરબ લોંધન મિલે, ઉદય અસ્ત લો રાજ
 તુલસી હરિલકિત બિના, ચારો વર્ણ ચમાર.
 કાહું કે ધનધામ હૈ, કાહું કે પરિવાર;
 તુલસી મો સમ દીન કું, સીતારામ આધાર.
 સીતાપતિ રધુનાથજી. તુમ લગ મેરી દૌર;
 અસે કૌઆ જાઝ કા, ચલ ન સકત કહુ ઔર.
 નહીં વિદા નહીં બાહુબલ, નહીં ખરચનકો દામ;
 તુલસી મો સમ પતિત કી, તુમ પતિ રાખો રામ.
 એક લરોંસો એક બલ. એક આશ વિશ્વાસ;
 સ્વાતિષુંદ રધુનાથ હૈ, ચાતક તુલસીદાસ.

સત કબીરની સાખીઓ

કહે કબીર કમાલ કું દો, બાતાં લિખ લે;
 કર સાહેબ કી બંદગી, ભૂખે કું કુછ દે.
 ચક્કી ચલતી દેખ કે, દિયા કબીર રાય;
 દો યદ લીંતર આય કે, સાબિત રહા ન કોય.

કબીર કોહી કાંઠે શ્રી, દહુ દિસ લાગી આગ;
પંડિત પંડિત સખ મુએ, મૂરખ હિગરે ભાગ.

ચલતી ચક્કી દેખ કે, દિયા કબીરા રોઈ;
દોહ પટ ભીંતર આય કે, સાધુત રહા ન કોઈ.

ધન દીયે ધન ના ઘટે, નદી ઘટે નહિ નીર;
અપની આંખે દેખ લો, યું કથ કહે કબીર.

કબીર તામું પ્રીત કર, જા કો હકુર રામ;
પંડિત રાજે ભૂપતિ આવહી કૌને કામ.

કબીર કુકર રામ કો. મોતિયા મેરો નાહિ;
ચલે હમારે જેવરી, જહાં ખીંચે તહાં જાહિ.

ના હમ કિયા ન કરહીંગે. ના કરી શકે શરીર;
જો કહુ કિયા સો હરિ કિયા, ભયા કબીર કબીર.

રામ પદારથ પાછ કે, કબીરા ગાંઠ ન ખોલ;
નહીં પકન નહીં પારખું, નહીં ગાહન નહીં મોલ.

જૂન ખૂઝ જડ હો રહું. ખસ તહ નિરખસ હોય;
કહું કબીર તા દાસ કું, ગાંછ સકે નહિ કોય.

કબીર સખ તેં હમ ખૂરે. હમ તહ ભલો સખ કોઈ;
શન અંસા કર ખૂઝિયા, મીત હમારા સોઈ.

કબીર મન નિરમલ ભયો, જસો ગંગાનીર;
પાછે લાગે હરિ ફિરે. કહું કબીર કબીર.

तीरथ नाहे ओक इल, संत भिले इल यार;
सतगुरु भिले अनेक इल, कहे कपीर बियार.
कपीर सोध मुण धन्य है, ज मुण कहिये राम;
देह कीसकी आपुरी, पवित्र होवै नाम.

कपीर तासुं प्रीत कर, ज को हाकुर राम;
पंडित राजे लूपति, आवहीं कौने काम.

हिंदु लखे राम कहि, मुसलमान जुदाय;
कपीर साधजन निर्मला, दोउ निकट न जाय.

हिंदु ध्यावे देहरा, मुसलमान भसीत;
कपीर ध्यावे तासु को, जहां दोनु की परतीत.

राजे प्रत ओकादशी, करे अन्न को त्याग;
लांग तमाकु ना तजे, कहे कपीर अलाग.

हरिजन को साहे नही, हुक्का हाथ के मांही;
कहे कपीरा रामजन, हुक्का पीवे नाही.

गुरु नानकनी सांजीओ

पतित उद्धारन लय हरन, हरि अनाथ के नाथ;
कहु नानक तिहिं जति ले, सदा वसत तुम साथ.
तन, धन, अरु पण मुण दियो, अरु लहनी के धाम;
कहु नानक सुन रे भना, सुभरत काहीं न राम,

નાનક જહાં જહાં મેં ફિર્યો, તહાં તહાં સચ્ચા સોઈ;
જહાં દેખા તહાં એક હૈ, ગુરુ મુખ પરગટ હોઈ.

યતન બહુત મેં કરી રીચો, મીલ્યો ન મન કે માન;
હરમતિ સ્થેં નાનક ફર્યો, રાખી લેહુ ભગવાન.

બલ છટક્યો બંધન પર્યો, કહુ ન હોત ઉપાઈ;
કહુ નાનક અબ આટ હરી. ગજ જ્યોં હોહુ અહાઈ.

ગુણ ગોવિંદ ગાયો નહીં, જન્મ અકારત કીન;
કહુ નાનક હરિ ભજ મના, હહિં બિધિ જલ કે મીન

સખ સુખદાતા રામ હે, હસર નાહીં કોઈ,
કહુ નાનક સુન રે મના, તિહિં સિમસ્ત ગતિ હોઈ.

મુખ દુઃખ હહ પર સે નહીં, લોભ મોહ અભિમાન,
કહુ નાનક સુન રે મના, સો મૂરતિ ભગવાન.

સ્તુતિ નિંદા નહીં હહીં, કંચન લોહ પમાન;
કહુ નાનક સુન રે મના, મુક્તિ તારીં તે જન.

હરખ શોક જ કે નહીં. વેરી મિત્ર સમાન;
કહુ નાનક સુન રે મના, મુક્તિ તારીં તે જન.

સ્વામી કે ગૃહ જ્યોં સદા, સ્વાન તજત નહીં નીત;
નાનક યહ વિધ હરિ ભજે. એક મન એક ચિત.

અન્ય સંતોની સાખીઓ

વિનવત હું કર જોરી કે, મુનિયો કૃપાનિધાન;
 સંતસંગત સુખ દિજિયો. દયા ગરીબી દાન.
 સુરત કરો મુજ સાંધયાં, હમ હૈ ભજવલ માંહી;
 આપેહીં વહી જઅંગે, જો નહીં પકરો ખાંહી.
 અવગુણ મેરે હે પ્રભુ, અખશો ગરીબનિવાજ;
 હો તો પૂત કપૂત હો, તુમ પિતા કો લાજ.
 અવગુન કિયે તો બહુ કિયે, કરત ન કિયા ખિચાર;
 ભાવે ખંદા અખશીયે, ભાવે ગરદન માર.
 સાંધ તેરે બહુત ગુણ, અવગુણ કોઈ નાહીં;
 જો દિલ ખોલું આપના, સખ અવગુણ મોહિ માંહીં.
 અંતરજામી એક તું, આતમ કે આધાર;
 જો તુમ છોડી સાથ કો, કોન ઉતારે પાર ?
 સાહેબ તુમહીં દયાલ હો, તુમ લગ મેરી દૌર;
 જૈસેં કાગ જહાજ કો, સૂજે ઔર નહાર.
 જિનકો સાંઈ રંગ દે, કબહું ન હોઈ કુરંગ;
 દીન દીન વાણી આગરી, અદે સવાયા રંગ.
 સાંધ તુજસેં બાહેરા, કૌડી મોલ ખિકાય;
 જોકે શિરપર તું ધની, લાખો મોકલનાર.
 રામનામ રટતે રહો, જખ લગ વટ મેં પ્રાન;
 કબહુક દીન દયાલ કોં, શબ્દ પડેગો કાન.

રામનામ જપતે રહો, ધરે રહો મન ધીર;
 કંબલુક કાજ મુધારહી, કૃપાસિંધુ રવુખીર.
 પ્રેમ છિપાયા ના છિપે, જ વટ પરગટ હોય;
 મુખ મેં બોલે નહિ તબે, નયન દેત હે રોય.
 પડે રહે દરબાર મેં, ધકા ધણી કા ખાય;
 કંહુક લહેર દરિયાવ કી, દુઃખ દારિદર બય.
 મો મેં ગુણ કહુ હે નહીં, તુમ હો ગુણ કે જહાજ;
 ગુણ અવગુણ ન વિચારિયે, બાંહ અહે કી લાજ.
 મેં અપરાધી જનમ કા. નખશિખ ભરા વિકાર;
 તુમ દાતા દુઃખ ભંજના, મેરી કરે સંભાર.
 કયા મુખ લે બિનતી કરું, આવત લગ્ન મોઢ;
 તુજ દેખત ઔગુન કરું, કંસે ભાડિં તોઢ.
 તું તું કરતા તું લયા, મુજ મેં રહી ન હું;
 વારી તેરે નામ પર, છત દેખું તીત તું.
 હમસે તુમ કો બહુત હે, તુમ સેં હમ કો એક;
 કમલન કો રવિ એક હે, રિવ કો કમલ અનેક.
 બલ્લ હોવે બંધન છુટે, સખ કહુ હોત ઉપાય;
 સખ કહુ તુમરે હાથ મેં, તુમહી હોહું સહાય.
 કરની બાપુરી કયા કરેં, ને રામ ન હોઈ સહાઈ;
 હહ-હહ કારી પગ ધરે, સાઈ નમી નમી જાઈ.

વારું હરિ કે નામ પર, કીયા હરિ કા લોન;
 હમે ચલાવે પંથ તું, તીસે ચલાવે કોન.

ને કછુ કિયા સો તુમ કિયા, મેં કછુ કિયા નહીં;
 કહું કહીં ને મેં કિયા, તુમ હીં થે મુજ માંહીં.

મેરા મુજ મેં કુછ નહીં, ને કુછ હૈ સો તેરા;
 તેરા તુજ કો સાંપતે, કયા લાગત હૈ મેરા.

ને તુમ સમરથ સાંધયા, દઢ કરી પકડો બાંહ;
 ધુરછી લેધ પોઆવ હું, મત છાંડો મધ માંહ.

ઇત કૂવા ઉત વાવડી, ઇત ઉત થાહ અથાહ;
 દોઉ દિશા હૈ દોહલી, સમરથ પાર લગાહ.

તેરે સેં સળ હોત હૈ, મેરે સેં કુછ નાહીં;
 રાધ સેં પરખત કરે, રાધ પરખત માંહીં.

કાલ કરંતા આજ કર, આજ કરે સાંધ હાલ;
 પાછે કછુ ન હોઇગા, ને સીર આયા કાલ.

અષ્ટ સિધ નવ નિધ કી. ઉર મેં લેશ ન આશ;
 મુક્ત કહે નાહી સંત કું, પ્રગટ મિલે અવિનાશ.

ગર્ભવાસ મેં જીન રખ્યો, દે દે અમૃત આહાર;
 મુક્ત કહે તાકું ભજે, વિશ્વંભર કિરતાર.

પહેચાના તબ બનિયે, હરિ સેં લાગે મન;
 રાત દિન નહીં બીસરે, જ્યોં કરીન કો ધન.

મથરાં ભાવે દ્વારકાં ભાવે, જાઓ જગન્નાથ;
સંતસંગત હરિભજન ખિના, કહ્યું ન આવે હાથ.

જહાં જ્ઞાન તહાં ધર્મ હૈ, જહાં લોભ તહાં પાપ;
જહાં જૂઠું તહાં કાલ હૈ, જહાં ક્ષમા તહાં આપ.

સાચ ખરોખર તપ નહીં, જૂઠું ખરોખર પાપ;
જા કે દૃઢ સાચ હૈ, તા કે દૃઢે આપ.

જે છું સાચા વાણિયા, સાચે હાટ લગાય;
અંદર ઝાડુ ફેરિ કે, કુડા દેઈ બહાય.

કેહેણી મિસરી ખાંડ હૈ, રેહેણી તાતા લૌહ;
કેહેણી કેહે રેહેણી રખે, ઈસા વિરલા ટોક.

સતિયા સત નવ છાંડિયે, સત છાંડે પત જાય.
સત કી ખાંધી લક્ષ્મી, ફિર મિલેગી આઈ.

ખિન માંગે ભી સંતજન, પૂરે પર કી આશ;
કૌન કહત હૈ સૂર્ય કો, ધર ધર કરત પ્રકાશ.

જ્ઞાન ભક્તિ વેરાગ યુત, સંત સરલ ચિત હોય;
મુક્ત કહે ભવતરન કો, ઉત્તમ નૌકા સોય.

પારસ મેં અરુ સંત મેં બોલે અંતરે જન;
વહ લોહા કંચન કરે, વહ કરે આપ સમાન.

મર જાઉં માગું નહીં. અપને તનકે કાજ;
પરમારથ કે કારણે, મોહ ન આવે લાજ.

આખ ગાઇ આદર ગયા, નયનન ગયા સનેહ;
ગે તીનોં તબહી ગયેં, જખી કહા કછુ દેહ.

ચિંતા મત કર અચિંત હો, દેનહાર સમરથ;
પશુ પંખેરુ જીવજંત, તાકી ગાંઠ ન ગરથ.

અજગર કરે ન ચાકરી, પંછી કરે ન કામ;
દાસ મલુકા ચોં કહે, સખ કા દાતા રામ.

કંચન તજના સહેલ હૈ, સહેલ પ્રિયા કા નેહ;
માન, બડાઇ, ધરપા, દુર્લલ તજની એહ.

ચાહ મટી ચિંતા ગઇ, મનવા યેપરવાહ;
જિનકો કછુ ન ચાહિયેં, સોહિ શાહન શાહ.

સાધ કહાવત કઠિન હૈ, ચઢના લંખી ખજૂર;
ચઢે તો ચાખે પ્રેમરસ, ગિરે તો ચકના ચૂર.

સિંહન કે ઝુટે નહીં, હંસન કી નહીં પાંત;
લા લૌકી નહીં યોરિયાં, સંત ન ચલેં જમાત.

એક કનક ઔર કામિની, ઇતસે રહિયે દૂર;
જપ, તપ, સંયમ લેત હૈ, દે અંખિન મેં પૂર.

રૂપા સુખા પાય કર, ઠંડા પાણી પીવ;
દેખ પરાઇ ચોપરી, કયોં તરસાવે જીવ.

બજને દે બાજંત તું, કલકું કહીં મત છોડ;
તુઝે પરાઇ કયા પરી, અપની આપ નીવેડ.

પાની પ્યાવત કયા ફિરે, ઘર ઘર સાયર-વારિ;
તૃપાવંત જો હોયગા, પીવેગા ઝખ મારી.

પઢના ગણુના આતુરી, એ તો બાત સહેલ;
ગગન ચઢન મન બસ, કરન કામ દહન મુશ્કેલ.

માન બરાઈ કુકરી, સંતન કે દરબાર;
હસ્તી ચઢકર ડોલિયે, કુકર ભસે હજાર.

રાજદવારે રામજન, તીન બસ્તુ કો બધ;
કે તીહા કે માન કો, કે માયા કી ચાહ.

કે મુખ પટ હીને રહે, કે ચથાર્ય ભાખંત;
ભજન કિયે તેં પચત હૈ, નહિંતર કરજ બઢંત.

રામનામ કે કારણે, સખ ધન હાર્યો ખોય;
મૂરખ જાતે ગિર પડ્યો, દિન દિન હૂણો હોય.

ક્યા કરીયે ક્યા જોરીયે, થોરે જીવન કાજ;
છાંડી છાંડી સખ જાત હૈ, દેહ ગેહ ધનરાજ.

ખેલ ખૂબ સંસાર મેં, બાંધ સકે નહીં કોય;
થાટ જકાતી ક્યા કરે, સીર પર બોજ ન હોય.

રામ ભરોંસો રાખ લે, અપને મન કે માંહી;
કારજ સરવ સમારહી, બિગરેગો કછુ નાહી.

નારાયણ તું ભજન કર, કહા કરેંગે કૂર;
સ્તુતિ નિંદા જગત કી, દોનોં કે સીર ધુર.

હરિજન તોહારા ભલા, જીતન દે સંસાર;
હાથી કું તો હર મિલે, જીતે કું જમદાર.
જગ મેં ખેરી કાઇ નહીં, જો મન શીતલ હોઇ;
યહ આશા તું ધાર દે, દયા કરે સખ કોઇ.

તુજે ખિડાની ક્યા પડી, અપની આપ નિવેડ;
તેરી જહાજ દરિયાવ મેં, ડૂબે નહિ ત્યું ખેડ.

ભરત અપની જનની તજી, પિતા તજ્યો પ્રહ્લાદ;
ખિલિક્ષણ બંધુ તજ્યો, શ્રી રામ કે કાજ.

ભોજન છોજન કી નહીં, સોચ કરે હરિદાસ;
વિશ્વભરત પ્રભુ કરત હૈ, સો ક્યું રખે નિરાશ.

રૂપા મુખા પાય કે, ઠંડા પાની પીવ;
દેખ પરાઇ ચોપરી, ક્યું તરસાવે જીવ.

સાધુ ભૂખે ભાવ કે, ધન કે ભૂખે નાહીં;
જો સાધુ ધન કે ભૂખે, સોઇ સાધુ નાહીં.

કરમ કુંડે બહુ કરી કરી. જોડે લાખ કરોર;
ચલતી ખેરન કછુ મિલ્યો, લઇ લંગોટી તોર.

દાવે દાઝ ન હોત હૈ, નિરદાવે રહે નિશંક;
જો જન નિરદાવે રહે, સો ગિને ધન્ડ કો રંક.

પ્રેમ ન બાડી ગિપજો, પ્રેમ ન હાય ખિકાય;
રાજ રાના જો રૂચે, સીસે દઇ લઇ જાય.

પંડિત ઔર મશાલચી, દોનુ સુઝે નાહી;
ઔરન કો પરકાશ દે, આપ અંધેરે માંહી.

માલા તો કરમેં ફિરે, જીભ ફિરે મુખ માંહિ;
મનવા તો ચો દિસ ફિરે, ચે તો સુમિરન નાહી.

ઐરણુ કી ચોરી કરે, કરે સુધ કા દાન;
ભરમે ભૂલ્યા માનવી, કહાં આવે વૈમાન.

માખી અંદન પરહરી, મસિન બગ પર જાય;
ચૌ પામર કું હરિ કથા, ઊંધે યા ઊઠી જાય.

અગન પલિતા રાજદંડ, ચોર મૂશ લે જાય;
ધતના દંડ દુનિયા સહે. ધર્મદંડ સહો ન જાય.

જે જલ બાઢે નાવ મેં, ઘર મેં બાઢે દામ;
દોઉ હાથ ઉલચીયેં, યહી સજ્જન કો દામ.

રોડા હોઈ રહુ વાટકા, તજ મન કા અભિમાન;
હરિજન ઐસા હો વહીં, તાહિં મિલે ભગવાન.

બહુ પડી અંધન હુઆ, માન બડાઈ બહોર;
જે પઢવે અંધન મિટે, સો પઢના કછુ ઔર.

કંસા કહાં બગાડિયા, જે મૂર્ત સો વાર;
મનકો કયોં નહિ, મૂરિયે જ મેં વિપયવિકાર.

આધી સાખી શિર કરે, સારી કહાં સમાય;
રતિ એક ઘટ મેં ઊતરે, અજર અમર હો જાય.

જહાં દયા તહાં ધર્મ હૈ, જહાં લોભ તહાં પાપ,
જહાં ક્રોધ તહાં કાલ હૈ, જહાં ક્ષમા તહાં આપ.

એ ઘર નૌખત બાજતી, હોતે છત્તીસ નાદ;
વા મંદિર ખાલી પડે, બેઠન લાગે કાગ.

સખ ઘટ મેરા સાંઘયાં, સુની સેજ ન કોય;
બલિહારી વા ઘટ કી, જ ઘટ પરગટ હોય.

તુ તુ કરતા તુ લયા, મુજ મેં રહી ન હું;
અબ આપા પર કા મિટ ગયા, છત દેખુ' તીત તુ'

બાંહી છુડાયે જાત હો, નિર્બલ જન કે માંહી;
હિરદે તેં જાઓ જાએ, તબ મેં જનુ' તોહી'

જનુની જણુ તો ભક્તજન, કાં દાતા કાં સૂર;
નહીં તો રહેજે વાંઝણી, મત ગમાવે નૂર.

પુત્રવતી યુવતિ જગ સોઈ,
રઘુવર ભક્ત જસુસુત હોઈ.

મમ ગુણુ ગાવત પુલક શરીરા,
ગદ ગદ ગિરા નયન વહ નીરા.

જહાં સુમતિ તહાં સંપત્તિ નાના
જહાં કુમતિ તહાં વિપત્તિ નાના

રામ ભજે હિત હોઈ તુમારા.

બિનુ હરિકૃપા મિલત નહિ સંતા

જેહિ કે જહિ પર સત્ય સનેહુ
 સો તેહિ મિલત ન કહ્યુ સંદેહુ
 કાન કાહુ દુઃખ સુખકર દાતા.
 નિજકૃત કર્મ ભોગ સખ બ્રાતા.
 પરહિત બસ જિન્હકે મનમાહી.
 તિન કહે જગ દુર્લભ કહ્યુ નાહી.
 સિયારામમય સખ જગ જની
 કરહિ પ્રણામ જેરી જુગપાની
 ધન્ય ધરી સોઈ જળ સતસંગા,
 ધન્ય જન્મ હરિભક્ત અભંગા !

કેટલીક ધૂનો

હરે રામ હરે રામ, રામ રામ હરે હરે.
 હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ, કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે;
 શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ હરે મુરારે.
 હે નાથ નારાયણ વાસુદેવ.
 હરિ હરિ બોલ, બોલ હરિ બોલ;
 મુકુંદ માધવ ગોવિંદ બોલ.
 શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્ય પ્રભુ નિત્યાનંદ.
 હરે કૃષ્ણ હરે રામ રાધે ગોવિંદ.
 અચ્યુતમ્ કૃષ્ણમ્ રામનારાયણમ્.
 કૃષ્ણ દામોદરમ્ વાસુદેવમ્ હરિમ્

હરિ નારાયણ ગોવિંદા, રામાકૃષ્ણા ગોવિંદા !

હર હર શંભુ સાંભ સદા શિવ હર હર શંભુ !

હર હર મહાદેવ શંભુ, કાશીવિશ્વનાથ ગંગે !

નારાયણ, નારાયણ, નારાયણ !

સત્યનારાયણ, સત્યનારાયણ, સત્યનારાયણ !

રામનામ સાંભળેગો પ્રેમપદારથ પાવેગો ;

રામનામ વિસારેગો જીતી બાજી હારેગો.

રઘુપતિ રાઘવ રાજરામ,

પતિત પાવન સીતારામ.

રામલક્ષ્મણ જનકી, જય બોલો હનુમાનકી !

કાજ પડયું કેશવા ! કરગરું વિકૃલા !

વિકૃલ રુકમાઈ, વિકૃબા રુકમાઈ !

હરિ વિકૃલા ! હરિ વિકૃલા !

વિકૃલ. વિકૃલ, વિકૃલ, વિકૃલા !

રાજધિરાજ કી બલિહારી,

શ્રીરણછોડરાય કી બલિહારી !

જય રણછોડ મહારાજ, જય રણછોડ મહારાજ !

શ્રીરણછોડ, શ્રીરણછોડ, શ્રીરણછોડ, શ્રીરણછોડ !

વેગે વેગે દર્શન આપે અમે તમારાં દાસડિયાં

મ્વલ્પમપ્સ્ય ધર્મમ્ ચ ત્રાયતે મહતો મયાત્ ।
 યદ્યઽદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તઃ દેવેતરો જનઃ ।
 સ્વધર્મે નિધનં શ્રેય પરધર્મો મયાવહઃ ।
 યે યથા માં પ્રપદ્યન્તે તાંસ્તથૈવ મજામ્યહમ્ ।

આ જ ભારત કે રખવાલે,
 આ જ ગૌવે ચરાને વાલે !
 આ જ ગીતા-જ્ઞાન મુનાને વાલે.
 આ જ દુઃખ મિટાને વાલે.

સંતોના ચાળખા

અખે કયો દખો, ખટે કયો ફો;
 ગોપાળે રાંધી થેંસ. શિરાવડું હોય તો ખેસ. (નરદ)
 સતસંગની શ્રેરી ભુલ્યો. ને પરમ પદની ના પડી
 હવે તમારી મા ફાવો, કહે ખૂટે કાપડી. (અખે ગીતા)
 ગાય તેટલા ગર્વયા અને જોડે એટલા જોડા
 વગર મમજે ગાય તે પરજાપતના ઘોડા!